

საბიბლიოთეკის ბიბლიოთეკა

ლექსი გეგუზაძე

ქართული ენა

ნაწილი მეხუთე

თბილისი

2009

აბიტურიენტის
ბიბლიოთეკა

ბესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოება

ლევია გეგუჩაძე

ქართული ენა

ნაწილი მეხუთე

თბილისი
2009

„აბიტურიენტის ბიბლიოთეკით“ ლეილა გეგუჩაძის „ქართული ენა“ ნაკვეთების სახით გამოდის 1997 წლიდან. წინამდებარე მეშვიდე ნაწილით დასრულდა დამხმარე სახელმძღვანელოდ ჩაფიქრებული შრომის გამოცემა. მასში სინტაქსის, კერძოდ, შერწყმული და რთული წინადადების საკითხებია განხილული, წარმოდგენილია სასვენ ნიშანთა ხმარების ძირითადი წესები.

მკითხველი შენიშნავს, რომ წიგნში განხილული საკითხები აბიტურიენტთათვის საკმარისზე უფრო ვრცლად არის გაანალიზებული, ამიტომ იგი კარგ სამსახურს გაუწევს არა მარტო პედაგოგებს, სტუდენტებს, არამედ, საერთოდ, ქართული ენის შესწავლისა თუ სწავლების საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველს.

რედაქტორი ბიორგი გობოლაშვილი

**ბ. ჯორჯენაძის საზოგადოების
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭო**

შერწყმული წინადადება

შერწყმული ეწოდება ისეთ წინადადებას, რომელშიც წარმოადგენილია რამდენიმე ერთგვარი წევრი. მაგალითად:

ა) რამდენიმე ქვემდებარე ერთსა და იმავე შემასმენელთან: **ცრემლი, ცეცხლი და მუქარა დარაჯად გვიდგა კარზელა** (ვაჟა);

ბ) რამდენიმე შესასმენელი - ერთ ქვემდებარესთან: **ჭაბუკებმა მოიხედეს, თოფები ჩამოიხსნეს და შეურდნენ** (თ. ბიბილა.);

გ) რამდენიმე პირდაპირი დამატება - ერთ შემასმენელთან: **გტოვებდით სოფელს, მინდვრებს, კორღებს, რიყს და ჭაღას** (მ. ლებანი.);

დ) რამდენიმე ირიბი დამატება - ერთ შემასმენელთან: **მე ვუმზერ ბოსტნებს, ვიწრო შარებს, შეშის ბოჯორებს** (პ. იაშვი.);

ე) რამდენიმე უბრალო დამატება - ერთ შემასმენელთან: **ლაბე ივსება მოლოდინით, დარდით და შიშით** (ო. კილი.);

ვ) რამდენიმე განსაზღვრება - ერთსა და იმავე საზღვრულ წევრთან: **კუდამოძუებული, აწკაჭკაჭებული ძაღლი...** ლეღების ჩრდილში შეიმაღლა (ო. კილი.);

ზ) რამდენიმე გარეყოფა ერთ შემასმენელთან: **ზურგში თუ ფრონტზე გზა საომარი ძღვევით გალიე** (ა. კალანდ.); **ამაზე მას უბრალოდ და თავაზიანად მოახსენეს** (რ. ინანი.); **აქ უნდა მჯდარიყო დღესაც და ამაღამაც, ხვალაც და ხვალღამაც** (თ. ბიბილა.) და ა.შ.

წარმოადგენილი წინადადებები შერწყმულია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ რამდენიმე ერთნაირი წევრია (რამდენიმე ქვემდებარე, რამდენიმე შემასმენელი, რამდენიმე დამატება, რამდენიმე განსაზღვრება და ა.შ.), არამედ იმიტომაც, რომ ეს ერთნაირი წევრები მიემართებიან ერთსა და იმავე წევრს (რამდენიმე ქვემდებარე - ერთსა და იმავე შემასმენელს, რამდენიმე შემასმენელი - ერთსა და იმავე ქვემდებარეს, რამდენიმე გარეყოფა - ერთსა და იმავე შემასმენელს და ა.შ.).

ეს რომ ძალზე მნიშვნელოვანია, ამის საილუსტრაციოდ ასეთი მაგალითი განვიხილოთ:

უცნაური კაცის მოულოდნელმა გამოჩენამ ჩვენი მასპინძელი ძალიან ააღელვა.

ამ წინადადებაში სამი განსაზღვრებაა: უცნაური, მოულოდნელ-მა, ჩვენი, მაგრამ ამ განსაზღვრება-მსაზღვრელებს თავ-თავისი საზღვრული წევრი აქვთ: უცნაური კ ა ც ი ს . მოულოდნელმა გამოჩენამ, ჩვენი მასპინძელი . ამიტომ ეს წინადადება მარტივი გავრცობილია და არა შერწყმული.

იმისათვის, რომ წინადადება შერწყმულად ჩაითვალოს, ესეც არაა საკმარისი. აუცილებელია, რომ ერთნაირი წევრები ერთგვარნი იყვნენ: ე.ი. თუ დამატებთ, ყველა უნდა იყოს ან პირდაპირი, ან ირიბი, ან უბრალო. უბრალო დამატებების შემოსვენაში ყველა უნდა იყოს ერთ და იმავე შინაარსისა: ყველა საკუთრეელისა, ან - ყველა თანაობისა და ა.შ. განსაზღვრებების შემოსვენაში ყველა უნდა იყოს ატრიბუტული, ან - ყველა სუბსტანტიური; გარემოებათა შემოსვენაში - ყველა ადგილისა, ან - ყველა დროისა, ან ყველა ვითარებისა და ა.შ.

განვიხილოთ კიდევ რამდენიმე მაგალითი:

ქალაქის ცენტრალური მოედანი შადრევანმა დაამშვენა.

არც ეს წინადადებაა შერწყმული, რადგან, მართალია, ორივე განსაზღვრება (ქალაქის, ცენტრალური) მიემართება ერთსა და იმავე საზღვრულ წევრს (ქალაქის მოედანი, ცენტრალური მოედანი). მაგრამ პირველი განსაზღვრება (ქალაქის) სუბსტანტიურია, მეორე (ცენტრალური) კი - ატრიბუტული.

მაშასადამე, ეს წინადადებაც მარტივი გავრცობილია.

სხვა მაგალითი:

გუშინ მოულოდნელად ამოვარდნილმა ქარიშხალმა ძირს დასცა აყვავებული ხეები.

ამ წინადადებაში სამი გარემოებაა: გუშინ, მოულოდნელად, ძირს. ამთგან პირველი დროისაა (გუშინ), მეორე - ვითარებისა (მოულოდნელად), მესამე - ადგილისა (ძირს). პირველი და მეორე გარემოება ერთსა და იმავე წევრთან ქმნის სინტაგმას (გუშინ ამოვარდნილმა, მოულოდნელად ამოვარდნილმა). მაგრამ, რადგან ერთი დროისაა, მეორე კი - ვითარებისა, ისინი ერთგვარნი არ არიან და წინადადებაც, ცხადია, მარტივი გავრცობილია და არა შერწყმული.

ახლა ასეთს წინადადებას გაცხიხილოთ:

ერთ ჩემს კარგ ნაცნობს გუშინ ტყუპები შესძენია.

ამ წინადადებაში სამი განსაზღვრება გვაქვს: ერთ. ჩემს. კარგ. სამივე განსაზღვრება ატრიბუტულია. სამივე მიემართება ერთსა და იმავე წევრს: **ერთ ნაცნობს, ჩემს ნაცნობს, კარგ ნაცნობს.** მიუხედავად ამისა, წინადადება მაინც არაა შერწყმული. რადგან ეს ატრიბუტული განსაზღვრებები ამ ერთსა და იმავე საზღვრულ წევრს სხვადასხვა ნიშნით ახასიათებენ. ამიტომაც, რომ ეს წევრები ერთნაირები კი არიან, ერთ წევრსაც მიემართებიან, მაგრამ მაინც არ არიან ერთგვარნი და წინადადებას მარტივი გავრცობილია და არა შერწყმული.

შენიშვნა: იმის გასარკვევად, ერთნაირი წევრები ერთგვარნი არიან თუ არა, ანუ მოცემული წინადადება არის თუ არა შერწყმული, შეიძლება მარტივი ხერხიც გამოგვეყენებინა: თუ წევრები ერთგვარია, მათ შორის ადვილად ივარაუდება და კავშირი (უკავშირო შეერთებისას ისინი მძიმით არიან ერთმანეთისაგან გამოჯანუღნი). გაანალიზებულ წინადადებაში კი (ერთ ჩემს კარგ ნაცნობს ტყუპები შესძენია) ერთ ჩემს კარგ განსაზღვრებებს შორის და კავშირს ვერ ვივარაუდებთ (და ამიტომ არც მძიმით გამოვეყოფთ მათ ერთმანეთისაგან).

ამრიგად, შერწყმულია წინადადება, თუ მასში მოიპოვება ერთგვარი წევრები; ერთგვარი კი ის წევრებია, რომლებიც ერთი და იგივეა, ერთი და იმავე სახისა (ერთი და იმავე შინაარსისა), რომლებიც მიემართებიან ერთსა და იმავე წევრს, ახასიათებენ მას ერთი ნიშნის მიხედვით. ერთგვარი წევრები „ერთმანეთთან დაკავშირებულნი არიან თანწყობის საშუალებით“ (ლ. კვაჭაძე).

შენიშვნა: საერთო წევრი ზოგჯერ შეიძლება გამოტოვებული იყოს, მაგრამ ის ყოველთვის იგულისხმება და ადვილად აღსადგენია, რაშიც ან ზმნის ფორმა გვეხმარება, ან კონტექსტი. მაგალითად: ვხნავ, ვთესავ, ვებრძვი მიწასა (რ. ერისთ.). ამ შერწყმულ წინადადებაში სამი ერთგვარი შემასმენელია, რომლებიც ერთსა და იმავე ქვემდებარეს - მე - უკავშირდება. მე მათი საერთო წევრია.

პროზაიკი ნაწარმი შუამართვის საშუალებანი

ერთგვარ წევრთა შეერთება შეიძლება მოხდეს უკავშიროდ ან კავშირთა მეშვეობით. შესაძლოა გვექონდეს ორივე ერთად: კავშირიანი და უკავშირო.

უკავშირო შეერთებისას ერთგვარ წევრებს შორის მეტყველებაში ოდნავი შესვენებაა (პაუსა), რაც წერის დროს მძიმით აღინიშნება (ა. შანიძე).

უკავშირო შერწყმული წინადადებებია:

დროშა ფრთასავეთ გაიშალა, აგუჯუნდა, ატაკუნდა (ო. კილ.); ადამიანები ფუსფუსებენ, გარბიან, გამოიბიან, ჩქარობენ (ო. იოსელი.); მათ ლუმელს შუგუთს, სველი ფესსაცმელები დაიხადეს. წინდები გამოიცვალეს (რ. ინან)...

ნარბენი კაცის გულივით ფეთქავს საათიც, ქუჩაც, ფოთოლიც, წვეთიც (ო. კილ.); მხედებიან საზანდრები, ქუჩის მგონები... უსინათლო მეთარეები (ლ. ასათ).

მან უარესად გაანადგურა ჩემი სული, სხეული, პატარა ოჯახი, ცხოვრება (პ. იაშვი.); მილიონი წელიწადი ზვერავს აწმყოს, ნამყოს, მყობადს (მ. ლებანი)...

დავხედავ პორტრეტს, შუბლს პრინციასს, მოცარტის თითებს (მ. ლებანი.); ახალმა თაობამ სიმღერას, ტრფობას, გართობას, გრძობას გონებრივი მსჯელობა დაუმოთრჩილა (ი. გრიშ.); ის ემადლებოდა ვალტერის თვალებს. განშორების ტკივილს (ო. იოსელი)...

ამ ჩემი ბრძოლით, ამ ჩსუბით, დავით, ამ ჩემი სოფლით, ამ ჩემი მთებით მე მოვაძულე ქვეყანას თავი (მ. ლებანი.); ფიქრობდა ჯიხვებზე, მთებზე, ბურღენკაზე (გ. ფანჯ.); ისტორია ბრძოლა ბუნებასთან, სიღარიბესთან, გონების სიბნელესთან, ღონემიხდილობასთან (ილია)...

კედელთან დგას თეთრი, ცივი სვეტი (ო. იოსელი.); დაუდგრომელი, დაუცხრომელი, გაუძლომელი ტალღები გრგვინავს (მ. ლებანი.); ჩემს ამაგს რად აფუქებინებ იმ ტიალს, აბეზარს, დაუღვარს, მოუსვენარს მდინარეს (ვაჟა)...

წყალს მაწვდიდნენ ფოთლებიდან. ტოტებიდან. ფესვებიდან
თითო-ორილა სამსობით (ვაჟა): მას ხშირად ნახავ კინოატელოებში.
თეატრალურ სტუდიებში. მიწარტრის კაფეებში (გ. რობაქ.)...

ამ სკამზე ის საათობით, თვეობით, წლებით ხმისამოუღებლად
იჯდა (ო. იოსელი.); ზვალაც. ზვაც. ყოველთვის მომინდება
თქვენისთანა მოსამსახურე (ა. ყაზბ.)...

ბეგლებურად. ჩვენებურად ჩავუაროთ ისანს (ლ. ასათ.); სიკო
წელა. ხმაურით მოარღვევდა წყალს (ლ. ავალ.);

რანაირი იარაღით არ კლავდა ხალხი ერთმანეთს სიბუღილის.
სიყვარულის. სილაზრის, სიბრძენის გამო (ო. კილ.);

ვერ მივცემ მტერსა მამულსა საჯიჯუნად, დასაზიანად (ვაჟა);
სანადიროდ. საკალმახით. ცხენთ სახედნად მპატიებდი (მ. ლებან.)
და ა.შ.

კავშირიანი შეერთების დროს ერთგვარ წევრთა შესაერთებლად
გამოიყენება მხოლოდ მაერთებელი კავშირები. რომლებიც, როგორც
ცნობილია, ოთხი სახისა არსებობს: მაჯგუფებელი. მაპირისპირებე-
ლი. მაცალკეებელი და მაიგივებელი.

ა) მაჯგუფებელკავშირიანი შერწყმული წინადადება.

მაჯგუფებელი კავშირებია და, თუ (და-ს მნიშვნელობისა). მაჯგუფებე-
ლი კავშირის მნიშვნელობით გამოიყენება აგრეთვე ც - ც კოდვც
- კოდვც, არც - არც, აღარც - აღარც, ჯერც - ჯერც, ჯვარც -
ჯვარც. ნურც - ნურც. მაგალითად:

კრთის და ფართხალებს უთეთრესი ყვავილი ხსოვნის (მ. ლებან.);
დიდებთან თუ პატარებთან სულ ერთ ქოშებს ატარებდა (ი. გრიშ.);
კოდვც კრის. კოდვც კერავს; არც მწვადი დასწვა. არც სამფურიო
(ანდ.); აღარც მემხრება. აღარც მეყრება (ანდ.); ვერ გამოგაღვიძა
ჯერც ფრინველების ტკბილმა გალობამ, ჯერც წიმიხს შუილობა (თ. რა-
ზიკ.); ნურც მგელი მშვიერი, ნურც მწყემსი მომდურავიო (ანდ.); ნურც
გაფრინდები, ნურც მოფრინდები... [სეტყვას] ვაზებისათვის არა მარტო
მტევნები, არამედ... ფოთლებიც კი დაემტვრია (ნ. ლომ.).

ბ) მაპირისპირებელკავშირიანი შერწყმული წინადადება

მაპირისპირებელი კავშირებია მაგრამ, ხოლო, კი. ამ მნიშვნელობით
შერწყმულ წინადადებაში გვხვდება აგრეთვე ოლონდ, თუმცა, არა
მარტო - არამედ. კი არ - არამედ. არამცთუ - არამედ. მაგალითად:

სახსები უკრს უტლებსეს. მაგრამ ლაპარაკით არ ელაპარაკებოდას (ვაჟა); ხევში მოხუცებულა მდინარე. მაგრამ მთების სათქმელს არ ამბობდა (ო. იოსელი.); უცხო კაცმა გახეთის ნაგლეჯში ჰაპიროსს დაუწყო მოხვევა, ხოლო ქისა ჯილაურს გაუწოდა (თ. ბიბილ.); გამომშვიდობების ნიშნად ასწია ხელი. თამაზს კი ვეღარ ხედავდა (გ. ფანჯ.); შემოდიო. ოღონდ ნუ იხმაურებო; თუმცა ოდნავ მკვეთრი, მაგრამ მაინც სასიამოვნო გამოხედვა აქონდა; მათთვის მთავარი აფეთქება კი არ იყო. არამედ გულისწყრომის გამოხატვა (ო. ჭილ.); კრუხები არამცთუ არ გაექცნენ ქორს, მამაცურად წინ მოექცნენ წიწილებს (ი. გოგებ.); ძმები არამცთუ არ შედრკნენ, არამედ ლომებად გადაიქცნენ (ი. გოგებ.)...

გ) მაცალკეებულკავშირიანი შერწყმული წინადადება

მაცალკეებულ კავშირთაგან შერწყმულ წინადადებაში გვხვდება ხან - ხან, ხან - ხანაც, ხან - ხან კიდევ, ან - ან, ან - ანდა, ან - ან კიდევ, გინდ - გინდ; თუნდ - თუნდ... მაგალითები:

ხან ფანდურს შეევაღარუნებ, ხან დავამღერებ თარზედა, ხან ვტირი. ხანაც ელოცულობ, ხან ბრახს... ვანთხევ შხამზედა (ვაჟა); ქარი ხან სტვენდა, ხან ტიროდა გულამოსკვნილი (გ. ტაბ.); ის ან უფრო მოხერხებულ ადგილას ჩასაფრდა, ან ქვევით თავისიანებთან დაბრუნდა (ო. იოსელი.); გინდ მგელს შეუჭამიხარ, გინდ მგლისფერ ტურასი (ანდ.); თუნდ წადი, თუნდ დარჩი (მ. ჯაფახ.)...

შენიშვნა: შერწყმულ წინადადებაში მაიგივებულ კავშირებსაც (ანუ, ე.ი.) ვარაუდობენ, თუმცა, როგორც აღნიშნავენ, „მაიგივებულ კავშირებთან შერწყმა ფორმალურია: ერთნაირი წვერი ორი ან მეტია, მაგრამ აზრობრივ ისინი ერთსა და იმავეს აღნიშნავენ“ (ა. შანიძე): კომში, ანუ ბია, შემოდგომაზე მწიფდება; ქვევრი, ანუ ჭური, ღვინის შესანახი მიწაში ჩადგმული ჭურჭელია; დედ-მამა, ე.ი. მშობლები, შვილებზე ზრუნავენ და ა.შ. მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ „ერთგვარი წვერები უფრო სრულად, ამომწურავად გადმოსცემენ გადმოსაცემის შინაარსს, აძლიერებენ წინადადების სემანტიკურ მხარეს, მის ექსპრესიულობასა და ემოციურობას“ (ლ. კვაჭაძე), შეიძლება ითქვას, რომ ერთგვარ წვერთა შეერთებისას ამ

ფეხქცობას მიაჯგუფებელი. მაპირისპირებელი და მაცალკევებელი კავშირები ასრულებენ.

შესაძლოა ერთგვარ წევრთა შეერთება ერთსა და იმავე დროს უკავშიროც იყოს და კავშირიანიც. ეს მაშინაა შესაძლებელი, თუ ერთგვარი წევრი ორზე მეტია. ამ შემთხვევაში ერთგვარი წევრები თავიდან, ჩვეულებრივ, უკავშიროდ ერთდება, უკანასკნელის წინ კი კავშირი გამოიყენება. მაგალითად:

აფიდნენ, კარი შვალეს, შუკრთნენ და შვდნენ ერთსანად (პ. იაშუ.); ბევრი დაგვარგე, ბევრს გვარგავ, მაგრამ ბნელ უფსკრულებში ცქერას ვაჩვევი (ო. კილი.); შეიბურება ფოთლით არყი, ვერხვი და თულები (ვაჟა); საღამოს ყველანი ერთად თაიგულებით, ანთებული სანთლებით, ჩირაღდნებით და ზურნით ბალიდან ბრუნდებოდნენ (ი. გრიშ.)...

შარწყული წინადადების ბიძები

იმის მიხედვით, თუ რომელი ერთგვარი წევრებია წარმოდგენილი წინადადებაში, შერწყმული წინადადება სხვადასხვა სახისა გვაქვს: ერთგვარქვემდებარებიანი, ერთგვარშემასმენლებიანი, ერთგვარპირდაპირდამატებებიანი, ერთგვარ ირიბდამატებებიანი, ერთგვარუბრალოდამატებებიანი, ერთგვარგანსაზღვრებებიანი, ერთგვარგარემოებებიანი (აღვილისა, დროისა, ვითარებისა, მიზეზისა, მიზნისა);

შერწყმული წინადადება შეიძლება იყოს ნარჯი (შერეული) სახისაც, თუ მასში მოიპოვება რამდენიმე წყება ერთგვარი წევრებისა (აიღებდნენ აშულები რომელიმე სასულიერო ამბავს, ჯერ გაღუქსაფდნენ, შემდეგ შეუჩვენდნენ სხვადასხვა ხმებს და კილოებს: ი. გრიშ.). გავეცნოთ ამ სახეებს უფრო დაწვრილებით.

ერთგვარქვემდებარებიანი შარწყული წინადადება

როგორც ცნობილია, ქვემდებარეს ქართულში სამი ბრუნვა აქვს: სახელობითი, მოთხრობითი და მიცემითი, რასაც შემასმენელი განაპირობებს. შერწყმულ წინადადებაშიც ერთგვარი ქვემდებარეები,

როსლებიც სინტაგმას შექმნისხელთას ქმნიან. ცხადია, ერთ-ერთი ამ ბრუნვათაგანით შექცობა მას. მაგალითები:

ა) ერთგვარ ქვემდებარეებს სახელობითი ბრუნვა აქვთ:

მზე და ბალახი მახვევენ თავბრუს (მ. ლებანი.); იდეალები, მუსიკა, ლიტერატურა, მთელი ლამაზი სამყარო მაგათ მიღმა რჩება (გ. ფანჯ.); სქელი ნისლით აივსო ხეები და მწვერვალები (ო. იოსელი.); თანამედროვე ქალაქური ხალხური პოეზიის პირველი მერცხლები იყვნენ დურგლები, ზინკლები, თერძები, მეჩქმენი, შზარეულები. ხელზე მოსამსახურენი (ი. გრიშ.); ღრმა ფიქრებს ემატება ხან რისხვა და ხან აღერსი (პ. იაშვი.).

ბ) ერთგვარ ქვემდებარეებს მოთხრობითი ბრუნვა აქვთ:

სტუმრებმა და მასპინძლებმა გაოცებით დამიწყეს ყურება (აკაკი); ცოლმაცა და ქმარმაც გაათრკეცეს მოხუცებული მამის პატიოსნება (დ. კლდ.); ქალის გულგრილობამ და სიშშიდემ გააცოფა (ო. კილი.); მთორბინეს დათოი, გოგამ და თენგიზმა (ლ. ქიანი.); უცებ პაერი კვიღმა. კენსამ და ქვითნმა შეძრეს (მ. ჯავახ.).

გ) ერთგვარ ქვემდებარეებს მიცემითი ბრუნვა აქვთ:

ღამზღურებს და მოსულებს უცე გაეცნოთ ერთმანეთი (ა. ბელი.); არც არჩილს და არც დიასახლისს ჩემი მოძრაობა არ შეუმჩნევიათ (შ. არაგ.); ღმერთსა და კაცს ამაზე ერთად უზრუნიათ; სიგიჟმელ არასოდეს მიუყვანია კარგ სტრიქონს, ტილოსა თუ ქანდაკებას; ამ უბედურების მეგზურობა სწორედ მისი შეილიშვილებისათვის დაეგაღებიანა ბედსა და განგებას (ო. კილი.); ბააკას და ეთერს ნათელა შუაში ჩაეხვათ (რ. გვეტ.).

ერთგვარ ქვემდებარეებს შეიძლება თავ-თავისი მსაზღვრელები ახლდეს: ცივმა წყალმა და დილის სიგრილემ გონება დაუბრუნა მომაკდრავს (ო. იოსელი.); საგმირო ზღაპრებმა, სავაჟკაცო შაირებმა... გამიტაცეს თანდათან (აკაკი); ვერც დედის ხელმა, ვერც სატრფოს ეშხმა ვერ გამოიყუჩა ჭაბუკს იარა (ლ. ასათ.);

ისიც შეიძლება, რომ ერთგვარ ქვემდებარეებს ერთი საერთო მსაზღვრელი აქონდეს: სხვებიც ასევე დაკოდა შენმა მშვილდმა და ისარმა (ა. კალანდ.); ბერიკების მერე ჩამოიარეს იწოფეხებზე შემდგარმა მეღაფდაფეებმა და მესალამურებმა (თ. ბიბილი.);

ერთგვარი ქვემდებარეების საერთო მსაზღვრელი შეიძლება ერთზე მეტად იყოს: საგანგებოდ გაპრიანებული ამდენი მუზარადი, ბაღთა, საბარკული, ფარი და მახვილი მთელ მზეს თავისკენ იზიდავდა (ო. ქელ.).

ერთგვარი ქვემდებარეების ურთიერთობა შიშისმანათლთან

ერთგვარ ქვემდებარეებთან შემასმენლის რიცხვში შეწყობისათვის მნიშვნელობა აქვს ამ წევრთა გადმომცემ სიტყვათა ლექსიკური შინაარსს, მათს წყობას, კავშირებს...“ (ლ. კვაჭაძე).

1. თუ ერთგვარი ქვემდებარეები სულიერი საგნების სახელებითაა გადმოცემული, შემასმენელი, ჩვეულებრივ, მრავლობით რიცხვში დგას: აქ არიან ქალი და კაცი, უცნობი და ნაცნობი, ნათესავი და უცხო, მოხუცი და ჯაბუკი, ღარიბი და მდიდარი, სოფლელი და მოქალაქე, ...გლეხი და მუშაკი (ილია); ბერს ეწვალნენ ამრიგად ცოლიც და ქმარიც (დ. კლდ.);

როდესაც შემასმენლად რიცხვში მონაცვლე ზმნაა, იგი მონაცვლე მრავლობითის ფორმით შეეწყობა ერთგვარ ქვემდებარეებს: ურემში ისხდნენ კნინა დარუჯანი და მისი მოახლე ლამაზისუფლი (ილია);

2. როდესაც ერთგვარი ქვემდებარეები სულიერი საგნის სახელებია, შემასმენელი შეიძლება შეგვხვდეს მხოლოდითი რიცხვის ფორმითაც. მაგრამ ეს, ჩვეულებრივ, მაშინ მოხდება, როდესაც შემასმენელი წინ უსწრებს ერთგვარ ქვემდებარეებს: სიკდილის წინ რუსთაველის შაირების ძახილით მიწას გულში ჩაიკრავდა ქართლელი თუ კახელი (ლ. ასათ.); ასე ტყბილად ატარებდა დროს კაი ხნის განმავლობაში პატარა გამღელი და მისი ჭიკჭიკა შეილობილი (ი. გოგებ.);

3. სულიერი საგნის სახელებით გადმოცემულ ქვემდებარეებს შემასმენელი მხოლოდითი რიცხვის ფორმით შეეწყობა მაშინაც, როდესაც ერთგვარ ქვემდებარეებს საერთო მსაზღვრელად (განსაზღვრებად) აქვთ ისეთი სიტყვა, რომლის ლექსიკური მნიშვნელობა ერთზე მეტს აღნიშნავს (მრავალი, ურიცხვი, რამდენიმე, ყველა, ან - რიცხვითი

სახელები ორიდან სეკით. ასეთ შესისხვეცებში ერთგვარ ქვემდებარეობსაც მხოლოდითი რიცხვის ფორმა აქვთ): რამდენიმე გოგო და ბიჭი იქვე იდგა; უამრავი ქალი და ბავშვი შემოეხვია ახლად მოსულ უცნობს;

4. თუ ერთგვარი ქვემდებარეები უსულო საგნების სახელებითაა გადმოცემული. შემასმენელი მათ მხოლოდითი რიცხვის ფორმით შეეწყობა: ამ ეზო-გარემომ, ამ კერამ და სახლმა, ჩემმა მიწამ და ჩემმა წილმა ცამ უნდა შვას ჩემი პატრონი (ო. იოსელი.); შეხიზნებოდა მთებს ქურდებივით გამოქვაბული და მყუდროება (6. სამად.);

5. თუ უსულო საგნების სახელებით გადმოცემული ერთგვარი ქვემდებარეები რიცხვში მონაცვლე ზმნა-შემასმენელს უკავშირდებიან, ეს უკანასკნელი მხოლოდით რიცხვში უნდა იდგეს, მაგრამ - მონაცვლე ფორმით: საწერ მაგიდაზე უწესრიგოდ ყვარა ხელნაწერები, მუდმივი კალმისტრები, ცარიელი ფურცლები, მელნის ბოთლები, ფანქრები და საშლელები (გ. ფანჯ.); მაგრამ, თუ ერთგვარ ქვემდებარეებად ნართანინი მრავლობითის ფორმები გვაქვს, რიცხვში მონაცვლე ზმნით გადმოცემული შემასმენელი მონაცვლე მრავლობითის ფორმით იქნება წარმოდგენილი: ნისლში შთაცვივდნენ მთანი და ველნი (ილია);

6. უსულო საგნების სახელებით გადმოცემულმა ერთგვარმა ქვემდებარეებმა შეიძლება მრავლობითი რიცხვის ფორმით შეიწყონ შემასმენელი, თუ მათში აქტიური სუბიექტი იგულისხმება: იქ გიხმობდნენ მთები და მდინარეები, ბილიკები და გზები, სოფლები და ხეობები (თ. ბიბლი.);

7. თუ ერთგვარ ქვემდებარეებში პირველი და მეორე პირის ნაცვალსახელით გადმოცემული ქვემდებარეც შედის, შემასმენელი აუცილებლად მრავლობითი რიცხვის ფორმით შეეწყობა მათ: ის კაცი მუც და მამაჩემმაც ხახლიდან დავითხოვეთ (ა. ყაზბ.); შენცა და შენი ძმაც ასეთი მოუსვენრები იყავით ყოველთვის...

8. როდესაც ერთგვარი ქვემდებარეები მაცალკეებელი კავშირებით არიან შეერთებულნი, შემასმენელი იმ რიცხვის ფორმას ირჩევს, რომელი რიცხვის ფორმაც აქვს უახლოეს ქვემდებარეს. შევედაროთ ერთმანეთს:

ხან ძუ მგელი ყმუის. ხან - მგლის ლეკები და:

ხან მგლის ლეკები ყმუიან, ხან - ძუ მგელი.

რაც შეეხება მართვას ერთგვარ ქვემდებარებასა და შემასმენელს შორის: ჩვენ ვიცით, რომ ერთგვარი ქვემდებარეები უკავშირდებიან ერთსა და იმავე შემასმენელს, ამიტომ აქ ისეთივე ურთიერთობაა. როგორც ქვემდებარესა და შემასმენელს პქონდათ მარტოე წინადადებაში. სახელდაობრ. ერთგვარ ქვემდებარებასა და შემასმენელს შორის ყოველთვის არის მართვა. ოღონდ ეს მართვა ხან ცალმხრივია. ხანაც საურთიერთო; მაგრამ ერთგვარი ქვემდებარეები (ისევე, როგორც ერთი ქვემდებარე - შემასმენელს) ყოველთვის მართავენ შემასმენელს პირში: ქვემდებარის (სუბიექტის) ნიშანი ზმნა-შემასმენელში წარმოდგენილია. კერძოდ:

ა) თუ ერთგვარ ქვემდებარეებში I პირის ნაცვალსახელით გადმოცემული ქვემდებარე შედის, შემასმენელში I სუბიექტური პირის ნიშანი გვაქვს: მე და ჩემი მეგობრები ხშირად ვიკრიბებით ერთად.

შენიშნა: ჩვენ ვიცით, რომ ზმნაში პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი გ ყოველთვის წარმოდგენილია, გარდა ორი შემთხვევისა: როდესაც ან გალ/ჯედ ძირის ზმნა გვაქვს: მე მივალ/მივედი, რომელშიც გ ძირის კუთვნილებაა და არა I სუბიექტური პირის ნიშანი, ან ზმნაში ერთდროულად იგულისხმება S_1 და O_2 (მე/ჩვენ+შენ/თქვენ). ამ შემთხვევაში ზმნის ფორმაში მხოლოდ II ობიექტური პირია წარმოდგენილი: მე (ჩვენ) შენ (თქვენ) გთხოვ(თ) ამას. ცხადია, ასეთივე ვითარება იქნება მაშინაც, თუ ერთგვარ ქვემდებარეებში I პირის ნაცვალსახელით გადმოცემული ქვემდებარეცაა: მე და ჩემი მეგობრები მივალთ მასთან; მე და ჩემი მეგობრები გთხოვთ ამას შენ (თქვენ).

ბ) თუ ერთგვარ ქვემდებარეებში II პირის ნაცვალსახელით გადმოცემული ქვემდებარე შედის, ამ შემთხვევაში ზმნა-შემასმენელში II სუბიექტური პირის ნიშანია წარმოდგენილი - ხ ან მ; შენ და გიორგი ყოველთვის იქ ხართ ხოლმე; შენცა და გიორგიც ასე ფიქრობთ. მაგრამ,

გ) თუ ერთგვარ ქვემდებარეებად I და II პირის ნაცვალსახელით გადმოცემული ქვემდებარეები გვაქვს, ზმნა-შემასმენელში I

სუბიექტური პირის ხიზსხი იქნება წარმოდგენილი: მე და შესაუცილებლად დაწესებულებებით.

დ) III სუბიექტური პირის ან მისი ფარდი სახელებით გადმოცემული ერთგვარი ქვემდებარეები. შესაბამისად, III სუბიექტური პირის ფორმით იქნებიან წარმოდგენილი: მთა და ჯელი აყვავდა. ჯეფხი და მოყმე შეიბნენ.

ამრიგად, ერთგვარი ქვემდებარეები ყოველთვის მართავენ შემასმენელს პირში. მაგრამ ამას ვერ ვიტყვით შემასმენლის შესახებ, რომელიც ხან მართავს ქვემდებარეს ბრუნვაში (და მაშინ, ცხადია, მართვა საურთიერთო იქნება), ხან ვერ მართავს (და ამ შემთხვევაში მართვა ცალმხრივია). კერძოდ,

ა) თუ შემასმენელი გადმოცემულია გარდამავალი მოქმედებით გვარის ან გარდაუვალი საშუალ-მოქმედებითი გვარის ზმნით, იგი მართავს ბრუნვაში ერთგვარ ქვემდებარეებს: I სერიაში მდგარ ზმნა-შემასმენელთან ერთგვარი ქვემდებარეები სახელობითი ბრუნვის ფორმით არიან წარმოდგენილი, II სერიის ფორმებით გადმოცემული შემასმენელი ერთგვარ ქვემდებარეებს მოთხრობით ბრუნვაში მოითხოვს, III სერიის მწკრივებით გადმოცემულ შემასმენელს კი ერთგვარი ქვემდებარეები მიცემითი ბრუნვის ფორმით უკავშირდებიან:

ქალები და ვაჟები ლეკურს უგლიდნენ (თ. რაზიკ.)

ქალებმა და ვაჟებმა ლეკური დაუარეს.

ქალებსა და ვაჟებს ლეკური დაუგლიათ.

ამ ტყეში ცხოვრობდა - ა / - ნენ თაგვი, კურდღელი და მელა (თ. რაზიკ.)

ამ ტყეში იცხოვრებდა - ა / - ეს თაგვმა, კურდღელმა და მელამ.

ამ ტყეში უცხოვრებდა - ა - თ თაგვს, კურდღელსა და მელას.

ამ შემთხვევაში ერთგვარ ქვემდებარეებსა და შემასმენელს შორის მართვა საურთიერთოა; მაგრამ,

ბ) თუ შემასმენელი გადმოცემულია გარდაუვალი ვნებით ან საშუალ-ვნებითი გვარის ზმნით, მასთან შეწყობილი ერთგვარი ქვემდებარეები ყოველთვის სახელობით ბრუნვაში დგანან. მაგალითად:

გაიბანება წვიმითა მთა და მინდორი მტკრიანი (ვაჟა).

გაიბანა წვიმითა მთა და მინდორი მტკრიანი.

გაბანილა წყნითა მთა და მინდორი მკვრივად.

მწიფს იზაბელა. თურინჯი. მსხალი (მ. ლებანა.).

დამწიფდა იზაბელა. თურინჯი. მსხალი.

დამწიფებულა იზაბელა, თურინჯი. მსხალი.

ამ შემთხვევაში ერთგვარ ქვემდებარებასა და შემასმენელს შორის მართვა ცალმხრივია.

ერთგვარშემასმენლობიანი შარყმული წინადადება

ამ ტიპის შერწყმულ წინადადებაში ერთგვარი შემასმენლები ერთსა და იმავე ქვემდებარეს მიემართებიან: მეთულებზე ბიჭი საკმეს აკეთებს. წყალში აღებული ფულით ოჯახსაც ინახავს. ავადმყოფ მშობლებს ეხმარება. უმცროს დაძმას ზრდის. ან თავისთვის შრომობს, მომავალზე ფიქრობს (ო. კილ.).

ამ წინადადებაში ექვსი შემასმენელია. ექვსივეს სუბიექტურ პირად (ანუ ქვემდებარედ) შეეწყობა ერთი და იგივე სიტყვა: აკეთებს ის=ბიჭი, ინახავს ის=ბიჭი, ეხმარება ის=ბიჭი, ზრდის ის=ბიჭი, შრომობს ის=ბიჭი, ფიქრობს ის=ბიჭი.

ამ წინადადებაში ყველა შემასმენელი მარტივია, ანუ ზმნური.

შეიძლება ერთგვარ წევრებად მხოლოდ შედგენილი შემასმენლები გვქონდეს: ეს ბიჭი მეთულებზე იყო და ზეინკალი გახდა. ე.ი. მეთულებზე იყო ის=ბიჭი; ზეინკალი გახდა ის=ბიჭი.

შესაძლოა წინადადება შერწყმული იყოს შედგენილი შემასმენლის მხოლოდ სახელადი ნაწილების მიხედვით. ამ შემთხვევაში მეშველად ერთი და იგივე ზმნა იგულისხმება. რომელიც ერთხელ დასახელდება და აღარ განმეორდება; მაგალითად:

...შიოლა ... იყო ამპარტავანი. კაცმოუკარებელი და დაუნდობელი (ა. ყაზბ.) ე.ი. შიოლა იყო ამპარტავანი, (იყო) კაცმოუკარებელი და (იყო) დაუნდობელი.

შეიძლება ერთგვარ შემასმენელთაგან ზოგი მარტივი იყოს, ზოგიც - შედგენილი. მაგალითად: სკა ბზოდა, ხმაურობდა, გვფუნ გაპქონდა (თ. რაზიკ.). ამ წინადადებაში პირველი ორი შემასმენელი მარ-

ტივია (ბზუყიდა, სსაურობდა). მესამე კი - შედგენილი (გუგუქი გააქიხდა=გუგუქებდა).

პროზაური შემასმენლების ურთიერთობა ქვეშეპარასთან

როგორც უკვე ითქვა, ერთგვარი შემასმენლები მიემართებიან ერთსა და იმავე ქვემდებარეს. იმის მიხედვით, ეს ქვემდებარე მხოლოდით რიცხვში დგას თუ მრავლობითში, განისაზღვრება შემასმენელთა რიცხვი. შდრ.: ის ხან ნელა მიდიოდა, ხან მობოდა, ...მოქებდა, იცვამდა [ფეხსაცმელებს], ისწორებდა... (რ. ინან.) და:

ისინი ჩუმად მიდიოდნენ, აქეთ-იქით იხედებოდნენ... (გ. ფანჯ.).

შეიძლება წინადადებაში არც იყოს წარმოდგენილი ქვემდებარე, მაგრამ ადვილად იგულისხმებოდეს ზმნის აგებულებით ან კონტექსტის მიხედვით. მაგალითად: ან ციშირში წადით, ან არსენა მომგვარეთ! (მ. ჯავახ.).

ამ წინადადებაში ქვემდებარე თქვენ არაა წარმოდგენილი, მაგრამ ზმნის ფორმა მას ნამდვილად გვევარაუდებინებს: წადით, თქვენ! მომგვარეთ თქვენ! სხვა მაგალითი:

ანა კალანდაძის ლექსში ვკითხულობთ:

„დაამხეს ჩემი საკუროხეველები,

მზისა წილ... ღამეს აღიარებენ:

ქვა სჯობსო სპეკალს!“

ზმნის ფორმები - დაამხეს, აღიარებენ - ქვემდებარედ მესამე პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმას ვარაუდობენ: დაამხეს მათ. აღიარებენ ისინი, მაგრამ, თუ ვინ ან რა იგულისხმება ამ სიტყვაში, ამაზე პასუხს გვცემს ლექსის დასაწყისი:

„სხივები შენი მოიღე ჩემკენ,

თორემ დიდებას თავისას რეკენ

მტერთა კარგები“...

სწორედ ეს (მტერთა) კარგობა ქვემდებარე ერთგვარი შემასმენლისა: რეკენ კარგები, დაამხეს კარგებმა, აღიარებენ კარგები.

ამ წინადადებაში სხვა მხრივაც უკლა მისიქციის წევრი ეწრაფდება: ერთგვარ შემასმენლებს - რეკენ, დაამხეს, აღიარებენ - ქვემდებარედ კარგები ვგულისხმება, მაგრამ მისი დასმა ხან სახელობით ბრუნვაშია საჭირო (რეკენ კარვები, აღიარებენ კარვები), ხან მოთხრობითში (დაამხეს კარვებმა).

სხვა მაგალითიც უნახოთ:

არაგვი იცვლის კალაპოტს, ტყისაკენ გაუწევია... კლდეებისაკენ წასულა, ახლა მურყინაბს სწვევია... (ა. კალანდ.).

ამ წინადადებაში ოთხი ერთგვარი შემასმენელი გვაქვს: იცვლის, გაუწევია, წასულა, სწვევია. მათი საზიარო ქვემდებარე არაგვი სახელობით ბრუნვაში დგას (არაგვი იცვლის), თუმცა მომდევნო შემასმენელს იგი მიცემით ბრუნვაში სჭირდება (არაგვს გაუწევია), მესამე და მეოთხე შემასმენელს ის კვლავ სახელობითი ბრუნვის ფორმით უნდა შეეწყოს (არაგვი წასულა, არაგვი სწვევია).

ბუნებრივია, დავსვათ კითხვა: როდესაც ერთგვარი შემასმენლები ისეთი ზმნებითაა გადმოცემული, რომელთაგან (მათი გარდამავლობისა და სერიების გათვალისწინებით) ზოგი სახელობით ბრუნვას საჭიროებს (ითხოვს) ქვემდებარისაგან, ზოგი - მოთხრობითს, ზოგი - მიცემითს, რომელ ბრუნვაში დგება ქვემდებარე?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად განვიხილოთ ასეთი წინადადება:

ოთარმა ტრაპს მიაშურა, თვითმფრინავში შეუმჩნევლად შევიდა, ჯერ სალონი მოათვალიერა, მერე თავის ადგილზე დაჯდა და სახეზე გაზეთი აიფარა (გ. ფანჯ.).

ამ წინადადებაში ხუთი ერთგვარი შემასმენლის საზიარო ქვემდებარე მოთხრობით ბრუნვაში დგას. იმის მიუხედავად, რომ ერთგვარ შემასმენელთაგან რამდენიმეს იგი სახელობითი ბრუნვის ფორმით სჭირდება: შევიდა ოთარ-ი, დაჯდა ოთარ-ი, საკმარისია ეს წინადადება მეორე შემასმენლით დავიწყოთ, რომ ქვემდებარე სახელობით ბრუნვაში დადგება: შევიდა ოთარ-ი თვითმფრინავში შეუმჩნევლად, ჯერ სალონი მოათვალიერა, მერე თავის ადგილზე დაჯდა და სახეზე გაზეთი აიფარა, მიუხედავად იმისა, რომ მომდევნო შემასმენელი მას მოთხრობით ბრუნვაში ითხოვს (მოათვალიერა ოთარ-მა), მესამე

- სახელმძღვანელოში (დაჯდა ოთარ-ი), მეოთხე კი - ისევ მათსრიაბითში (აიფარა ოთარ-მა).

მაშასადამე, ერთგვარშემასმენლებიან შერწყმულ წინადადებაში ქვემდებარის ბრუნვას განსაზღვრავს უახლოესი შემასმენელი.

შეკითხვა შესაქმონ თანამშრომელთათვის ერთგვარშემასმენლებიან შერწყმულ წინადადებაში

ერთგვარ შემასმენლებად გვერდიგვერდ, ჩვეულებრივ, ერთი და იმავე მწკრივისა და ერთი და იმავე დროის ფორმები გვხვდება: უსაქმო ქაცვი მალე მოდუნდება, დაღარდება, გამორდება (მ. ჯაფახ.); ირეში მოფარდა, განქარებით დაეწაფა ჩემს წმინდა წყალს, დაღლა და გაბლა (ეაეა), ერთ დროს აქ აღამიანს უცხოვრია, უმოქმედა, ცდილა თავისი ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის, უშენება, უმამულება აქაურობა (ე. ნინ.) და ა.შ.

შესაძლოა ერთმანეთის გვერდით სხვადასხვა მწკრივის ფორმებით გადმოცემული ზნა-შემასმენლები გვეჩინდეს. მაგალითად: ნურც დაიშრიტებით, იღინეთ, იწანწკარეთ (ეაეა). ამ წინადადებაში მყოფადის მწკრივის (ნურც დაიშრიტებით) გვერდით წვეტილის ფორმები გვაქვს (იღინეთ, იწანწკარეთ), მაგრამ სამივე მწკრივი მიიწკ ერთსა და იმავე დროს - მომავალს - გადმოსცემს. რამდენადაც არა მხოლოდ ნურც ნაწილად მყოფადის მწკრივით (ნურც დაიშრიტებით), არამედ წვეტილის მწკრივებითაც (იღინეთ! იწანწკარეთ!) ბრძანებითი კოლო, ე.ი. მომავალში შესასრულებელი მოქმედება გადმოცემული

ასეთივე ვითარება შეიძლება სხვა შემთხვევაშიც იყოს: ამ დროს შირიახლო ხარ ირეში გამორჩენილყო და გულმოდგინედ უდებდა ყურს ფრინველთა მღერას (ეაეა). ამ წინადადებაში ორი ერთგვარი შემასმენელია, სხვადასხვა მწკრივის ფორმისა (გამორჩენილყო - II თურმუბითი და (ყურს) უდებდა - უწვეტიელი). ისინი ერთმანეთს ეფარდებიან ერთი - წარსული - დროის ფარგლებში.

ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ერთგვარშემასმენლებიან შერწყმულ წინადადებათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში ერთმანეთის გვერდით გვხვდება ერთი და იგივე ან სხვადასხვა, მაგრამ ძირითადად ერთი დროის გადმოცემა მწკრივები.

შენიშვნა: იშვიათად (გამოსახატავი შინაარსის შესაბამისად) ერთმანეთის გვერდით სხვადასხვა დროის შინაშენლობის მქონე მწკრივებიც შეიძლება შეგვხვდეს (მაგალითად: ეს ხალხი გათფანტა სხვადასხვა ადგილებში და აქამდისაც ისევ ხელგაშლილები დადთან: აღ. ყაზბ.).

პროფესორ პირდაპირ ლამაზბაბათა შემსახლი შერწყმული წინადადება

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ წინადადებაში შესაძლოა იყოს რამდენიმე პირდაპირი დამატება, მაგრამ წინადადება არ იყოს შერწყმული პირდაპირ დამატებათა მიხედვით. მაგალითად: სოფელმა გამოირეკა საჭონელი. გაავსო სურჯინი. გამოიტანა აკვანი. შეფუთა ბაღლები. შეკრა ლოგინი და დაახვია ხალიჩა (თ. ბიბილ.). მართალია, ამ წინადადებაში ექვსი პირდაპირი დამატებაა, მაგრამ ისინი ერთგვარნი არ არიან, რადგან არ მიემართებიან ერთსა და იმავე წევრს - შემასმენელს: ექვსივე პირდაპირ დამატებას თავ-თავისი შემასმენელი აქვს წყვილის წევრად: საჭონელი გამოირეკა, სურჯინი გაავსო, აკვანი გამოიტანა, ბაღლები შეფუთა, ლოგინი შეკრა, ხალიჩა დაახვია; შემასმენლები კი (გამოირეკა, გაავსო, გამოიტანა, შეფუთა, შეკრა, დაახვია) ერთ (საერთო) ქვემდებარეს უკავშირდებიან (მან გამოირეკა, გაავსო, გამოიტანა, შეფუთა, შეკრა, დაახვია). ამიტომ ეს წინადადება შერწყმულია არა პირდაპირი დამატებების, არამედ - შემასმენლების მიხედვით.

ახლა ეს წინადადება განვიხილოთ.

არ დაივიწყა სამშობლომ შენი მის ბედზე ტირილი, მედგარი სულისკეთება. შავბედობაზე ჩივილი. დაუშრეტელი ნაღველი. წყრომა და გულისტკივილი (ვაჟა).

ეს წინადადება შერწყმულია პირდაპირ დამატებათა მიხედვით: ექვსივე მათგანი სინტაქსურ წყვილს ქმნის ერთ შემასმენელთან (არ დაივიწყა სამშობლომ ტირილი, სულისკეთება, ჩივილი, ნაღველი, წყრომა და გულისტკივილი).

პროფესორი პირდაპირი ლამაზბაბათა პროფესორმა შემასმენელთან

პირდაპირ დამატებას, როგორც ცნობილია, ორი ბრუნვა აქვს: მიცემითი და სახელობითი. ბრუნვას განაპირობებს ზმნა-შემასმენელი, რომელიც ყოველთვის გარდამავალია. კერძოდ, თუ ზმნა-შემასმენელი I სერიის რომელიმე მწკრივითაა გადმოცემული, პირდაპირი დამატება მიცემით ბრუნვაში დგას, მაგრამ, თუ ზმნა-შემასმენლად II ან III

სურის ძველი ფორმაა, პირდაპირ დამატებას იგი სახელობით ბრუნვის ფორმით შეიქმნება.

ერთგვარი პირდაპირი დამატებები შერწყმულ წინადადებაში ერთსა და იმავე ბრუნვაში დგანან: ა) ან ყველა მიცემითშია, ან - ბ) ყველა სახელობითში. მაგალითები:

ა) მე ვიგონებ ჩემს ძველანას. ჩემს გაძარცვულ ჭაღა-კორდებს (მ. ლებან.); მალლა აღმართული მთები თავის ბუჩბერაზ ფიქრსა და სიტყვას თითონ იტოვებს (ო. იოსელი.); მომავლის სხივი აქარვებს გმირის ოხვრას და გმინვასა (ვაჟა); ამ ვარდს და ამ ყვავილებს მხატვარი ფიროსმანი გიძდვნით თქვენ (რ. ინან.); ამ სასიმღერო ლექსების ავტორები თავიანთ გვარს თუ ფსევდონიმს შიგ ტექსტშივე რითმავდნენ (ი. გრიშ.).

ბ) ხმლიანმა მტერმა ვერ წაგვართვა ჩენი მიწა-წყალი, ჩენი ძველანა... (ილია); გადაიტანა ბევრი ანისი, ბევრი დმანისი, ბევრი კრწანისი, ბევრი ქელუხი და პარაკლისი (ო. ჭილა.); დრო-ჟამმა ვერ გადაგავიწყათ დედა და დედის საფლავი, სახლი და ეზო, ჯნახი და კერა (ო. იოსელი.); ცხოვრების ქარიშხალს ჯერ კიდევ არ გაუქრია მისი სულის სიცხოვლე და სიძლიერე (ილია); ამქვეყნად ბევრმა მდინარემ იცის თავისი ფასი, სიგრძე და განი (ო. ჭილა.).

მაშასადამე, გარდამავალი ზმნით გადმოცემული შემასმენელი მართავს ბრუნვაში ერთგვარ პირდაპირ დამატებებს.

თუ ერთგვარ პირდაპირ დამატებებად ისეთი სიტყვებია, რომლებსაც ერთად ჩვენ პირის ნაცვალსახელის მნიშვნელობა აქვთ (ამისათვის კი ერთ-ერთი პირდაპირი დამატება აუცილებლად უნდა იყოს პირველი პირის ნაცვალსახელი მე ან ჩვენ), შემასმენელი მართულია მათგან პირში და შეთანხმებულია მათთან რიცხვში:

$$\text{ამ ადამიანმა გაგვაოცა} \left\{ \begin{array}{l} \text{მე და ის/ისინი} \\ \text{მე და შენ/თქვენ} \\ \text{ჩვენ და ის/ისინი} \\ \text{ჩვენ და შენ/თქვენ} \end{array} \right\} = \text{ჩვენ}$$

ასევე მართლად იქნება შემასხველი პირში და შეთანხმებული რიცხვში. თუ ერთგვარ პირდაპირ დამატებებად ისეთი სიტყვებია. რომლებიც ერთად თქვენ ნაცვალსახელის მნიშვნელობას გადმოსცემენ. ამ შემთხვევაში ერთგვარ პირდაპირ დამატებებში არ უნდა შედიოდეს პირველი პირის ნაცვალსახელი და სულიერი საგნის სახელით გადმოცემული ქვემდებარე მხოლოდით რიცხვში უნდა იდგეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ერთგვარი პირდაპირი დამატებები. ერთად თქვენ ნაცვალსახელის მნიშვნელობისა. ზმნაში აისახება გ- პირის ნიშნით, მაგრამ მრავლობითობა სულიერი საგნის სახელით გადმოცემული ქვემდებარისა იქნება და არა ერთგვარი პირდაპირი დამატებებისა:

$$\text{ამ ადამიანმა გა-გ-ა-ოცა-თ} \left\{ \begin{array}{l} \text{შენ და ის/ისინი} \\ \text{თქვენ და ის/ისინი} \end{array} \right\} = \text{თქვენ}$$

შდრ.:

$$\text{ამ ადამიანებმა გა-გ-ა-ოც-ეს} \left\{ \begin{array}{l} \text{შენ და ის/ისინი} \\ \text{თქვენ და ის/ისინი} \end{array} \right\} = \text{თქვენ}$$

თუ ერთგვარ პირდაპირ დამატებებში არ შედის არც პირველი და არც მეორე პირის ნაცვალსახელი, ზმნა-შემასმენელში არ აისახება ერთგვარ პირდაპირ დამატებათა არც პირი (O³) და არც რიცხვი:

$$\text{ამ ადამიანმა გააოცა} \left\{ \begin{array}{l} \text{ის და მისი მეგობარი/მეგობრები.} \\ \text{ისინი და მათი მეგობარი/მეგობრები} \end{array} \right.$$

პრეზიუმირება ირიბი ღვაწლისათვის პრეზიუმირება წინადადება

ერთგვარი ირიბი დამატებები შეიძლება დაუკავშირდეს

ა) ორპირიანი გარდაუვალი ან ბ) სამპირიანი გარდაუვალი ზმნით გადმოცემულ შემასმენელს. ერთგვარი ირიბი დამატებებს მხოლოდ ერთი ბრუნვა აქვთ - მიცემით. მაგალითები:

ა) დიდხანს ვებრძოდი სიმდაბლეს. მტრობას (ილია); ყმაწვილი ესაუბრება ხოლმე ქვას. ხეს. ყვავილს. ბალახს (აკაკი); ეს ტყვია გამოქვაბულში მოქცეულ მტერს და მოყვარეს ერთნაირად ერგო (ო. იოსელი); დაგუბრუნდები ჩემი ქვეყნის მშენს და პაერს (მ. ლებანი); წყურვილს, შიმშილს, შიშსა და შურისძიებას სიძულეს დაემატა (ო. იოსელი); მე ვეტრფი ძლიერ ტფილისის პაერს. ნიკო ფიროსმანს და საიათნოვას (ლ. ასათ.).

ბ) მან ჩვენში ერთსაც და მეორესაც გზა გაუკაფა (ილია); მათ შეაჩვიეს ყური ამისთანა ქარაფშუტობას და ცუდლუტობას (ილია); სასწავლებელში ყოფნამ ჩემს გულს და გონებას ვერაფერი შექმნა (ვაჟა); მე თვალს ვაშორებ თახჩაში დაგროვილ ქალაქებს და ეტრატებს, სკლად აკინძულ ძველისძველ წიგნებს (თ. ბიბილა); მხოლოდ ეს უთხრა გულგადატრიალებულ ცოლსა და ქალიშვილებს (ო. კილა); სამი წლის შემდეგ თვითველი შენი მტკაველი ყანებს და ბალებს, მდიდარ ბოსტნებს და უთმონ ქვებმა (პ. იაშვილი); მე ყურს ვუგდებდი სასოების ოხერას და ყიფის (მ. ლებანი)...

პრეზიუმირება ირიბი ღვაწლისათვის პრეზიუმირება წინადადება

შემასმენელი, მიუხედავად იმისა, გარდაუვალი ზმნით არის გადმოცემული თუ გარდაუვალით, ყოველთვის მართავს ერთგვარი ირიბი დამატებებს მიცემით ბრუნვაში. განსხვავებას ქმნის მხოლოდ ის, როგორ გარდაუვალი ორპირიანი ზმნასთან ერთგვარი ირიბი დამატებები სამივე სერიის ფორმებთან გვაქვს, ხოლო გარდაუვალი სამპირიანი ზმნით გადმოცემულ შემასმენელს ერთგვარი ირიბი დამატებები შეიძლება

ქიხედეს მხოლოდ I და II სერიაში (რადგანაც, როგორც ცნობილია, III სერიაში ირიბი დაძაბვა აღარ გვაქვს; იგი სათესაობით ბრუნვაში გადადის. -თვის თანდებულს ირთავს და უბრალო დამატება ხდება).

თუ ერთგვარი ირიბი დამატებები ისეთი სიტყვებია, რომლებიც ერთად ჩვენ პირის ნაცვალსახელის მნიშვნელობას გადმოსცქიენ (ამისათვის ერთგვარ ირიბ დამატებებში პირველი პირის ნაცვალსახელი უნდა შედიოდეს). შემასმეული მართული პირში და შთანხმებული მრავლობით რიცხვში (შემასმეულში გვ მანვენებელია I ირიბი ობიექტური პირის მრავლობითობისა):

$$\text{ის მო-გ-ჩერებოდა} \left\{ \begin{array}{l} \text{მე და მას/მათ} \\ \text{მე და შენ/თქვენ} \\ \text{ჩვენ და მას/მათ} \\ \text{ჩვენ და შენ/თქვენ} \end{array} \right\} = \text{ჩვენ}$$

ასევე იმართვის ზმნა-შემასმენელი ერთგვარი ირიბი დამატებების მიერ პირში და უთანხმდება მათ რიცხვში მაშინაც, როდესაც ერთგვარ ირიბ დამატებებს ერთად თქვენ ნაცვალსახელის მნიშვნელობა აქვთ. ამისთვის ერთგვარ ირიბ დამატებებში არ უნდა შედიოდეს პირველი პირის ნაცვალსახელი და ქვემდებარე მხოლობით რიცხვში უნდა იყოს:

$$\text{ის მო-გ-ჩერებოდა-თ} \left\{ \begin{array}{l} \text{შენ და მას/მათ} \\ \text{თქვენ და მას/მათ} \end{array} \right\} = \text{თქვენ}$$

თუ ერთგვარი ირიბ დამატებებიან შერწყმულ წინადადებაში ქვემდებარე მრავლობითი რიცხვის ფორმაა, პირში მართვა ირიბი დამატებების მიერ რჩება, მაგრამ მათი მრავლობითობა შემასმენელში აღარაა წარმოადგენილი:

$$\text{ისინი მო-გ-ჩერებოდ-სეს } \left\{ \begin{array}{l} \text{'შენ და მას/მათ} \\ \text{თქვენ და :მას/მათ} \end{array} \right\} = \text{თქვენ}$$

თუ ერთგვარ ირიბ დამატე-

ბებს ერთად მათ ნაცვალსახელის მნიშვნელობა აქვთ (ანუ ერთგვარ ირიბ დამატებებში არ შედის არც პირველი და არც მეორე პირის ნაცვალსახელი), ზმნა-შემასმენელი იმართვის მათგან პირში (ზმნაში წარმოდგენილია III ირიბობიექტური პირის ნიშანი \mathfrak{z} , \mathfrak{s} , \emptyset), ხოლო მრავლობითობა ერთგვარი ირიბი დამატებებისა ხან ასახულია, ხან - არა:

$$\text{ის მი-ს-ჩერებოდა } \left\{ \begin{array}{l} \text{მას და მის მეგობარს/მეგობრებს} \\ \text{მათ და მათს მეგობარს/მეგობრებს} \end{array} \right\} = \text{მათ}$$

ამ შემთხვევაში ზმნა-შემასმენელში წარმოდგენილია ირიბი ობიექტური პირის ნიშანი (\mathfrak{s}), მაგრამ ერთგვარ წევრთა მრავლობითობა არაა ასახული.

ამავე რიგისაა სხვა მაგალითებიც:

ის აკვირდებოდა თავის ნაცნობებს, მეზობლებს, თანამშრომლებს (=მათ);

მან უსულგულოდ შემოჰკრა ცული ნაბჟს, ფოჭვს, მუხას, რცხილას... (=მათ);

კეთილშობილება ვერ ურიგდება თვალთმაქცობას, ღალატს, უკუთურებას (=მათ)...

გარკვეულ შემთხვევებში ერთგვარ ირიბ დამატებათა მრავლობითობა ზმნა-შემასმენელში წარმოდგენილია:

გიას და ქეთის (=მათ) უყვარდათ ერთმანეთი; დედას და მამას (=მათ) მოსწონდათ მოგზაურობა; ბებიასაც და პაპასაც (=მათ) კარგად ახსოვდათ თავიანთი ბავშვობა; უმწეო დედას და შვილს (=მათ) დახმარება ეკუთვნოდათ; დასა და ძმას (=მათ) სოფელშიც ჰქონდათ სახლი; მხეცებსაც და ფრინველებსაც (=მათ) უჭირთ გალიებში ცხოვრება; საბას და მის მეგობარს (=მათ) საერთო ნაცნობი ჰყავთ და ა.შ.

აღბათ მსაქციეთ ყეროდღება. რომ ერთგვარ ირობ დამატებებთან მრავლობით რიცხვში 'შეთანხმებული შემასმენლები ძირითადად ე.წ. თავისთავადი ინვერსიული ზმნებია (უყვარს. მოსწონს, ახსოვს, აქვს, უჭირს. ჰყავს...), რომელთა გრამატიკულ ირობ ობიექტებს (ირობ დამატებებს) რეალურად სუბიექტის მნიშვნელობა აქვთ და ქვემდებარედ მოიაზრებიან (ა. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, ა. კიზირია, დ. მელიქიშვილი...). ამდენად, რიცხვში შეთანხმება სავსებით ლოგიკურია და ადვილად ასახსნელი. ამ შემასმენელთა გრამატიკულ სუბიექტს (გრამატიკულ ქვემდებარეს) რიცხვში შეთანხმების ძალა არა აქვს:

გიას და ქეთის უყვარდათ ლეკვი/ლეკვები; დედას და მამას მოსწონდათ მეზობელი/მეზობლები, ბებიას და პაპას ეკუთვნით შეღავათი/შეღავათები; საბას და მის მეგობარს ჰყავთ საერთო ნაცნობი/ნაცნობები... როგორც ვხედავთ, შემასმენელი აღნიშნავს გრამატიკულ ირობ დამატებათა მრავლობითობას, გრამატიკული სუბიექტის - ქვემდებარის - მრავლობითობა კი აღუნიშნავი რჩება.

ერთგვარ უბრალო დამატებათა შიგნით შიგნითი წინადადება

რამდენიმე უბრალო დამატების შემცველი წინადადება მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება შერწყმული, თუ ისინი ერთგვარნი არიან, ანუ:

1) თუ ამ უბრალო დამატებებს ერთგვარი შინაარსი აქვთ (ყველა საჭურვლისაა, ან - ყველა თანაობისა, ან - ახალი ვითარების გადმოცემა...) და

2) თუ ეს უბრალო დამატებები მიემართებიან ერთსა და იმავე წევრს, ეს წევრი კი, როგორც ცნობილია, ან შემასმენელია, ან - სახელზმნით გადმოცემული რომელიმე სხვა წევრი.

ჯერ ასეთი მაგალითი განვიხილოთ:

შურით შეპყრობილი ბებერი სიკეთის მოსპობას ცდილობდა.

ამ წინადადებაში ორი უბრალო დამატებაა: **შურით** და **სიკეთის**; მაგრამ პირველი (**შურით**) საჭურვლისაა, მეორე - რეალობის მიხედვით სამოქმედო საგანი; ცდილობდა მოესპო ის=სიკეთე. გარდა ამისა.

პირველი მიუხარობს მისდევნით გადმოცემულ განსახლებებს (შერთ შეკვეთბილი). მეორე - საწყისით გადმოცემულ ირბ დაბატე-
ბას (სიკეთის მოსპობას). ამიტომ ეს წინადადება მარტივი გავრ-
ცობილია და არა უბრალო დამატებებით შერწყმული.

ახლა ეს მაგალითები გავაანალიზოთ:

ისტორია ბრძოლა ბუნებასთან. სიღარიბესთან. გონების
სიბნელესთან. ღონემიხდილობასთან (ილია). ამ წინადადებაში ოთხი
ერთგვარი უბრალო დამატება გვაქვს, ოთხივე რეალურად სამოქმედ-
ლო საგანს გამოხატავს (ისტორია ებრძვის ბუნებას, სიღარიბეს, სიბ-
ნელეს, ღონემიხდილობას), ოთხივე მიემართება ერთსა და იმავე წევრს
- შედგენილ შემასმენელს (ბრძოლა), ამიტომ წინადადება შერწყმულია
უბრალო დამატებების მიხედვით.

ის შემკულია დიდის კაკლის ხეებით და ღიღროვანი წყაროებით
(ე. ვაბ.). ამ წინადადებაში ორი ერთგვარი უბრალო დამატებაა,
რადგან ორივე თანაობის გამოხატველია და მიემართება ერთ წევრს
- შემასმენელს: შემკულია ხეებით და წყაროებით. ე.ი. წინადადე-
ბა შერწყმულია უბრალო დამატებათა მიხედვით.

ჩვენ ვიცით, რომ უბრალო დამატება შეიძლება იდგეს ოთხ ბრუნ-
ვაში: მიცემითში, ნათესაობითში, მოქმედებითსა და ვითარებითში. მი-
ცემითი უმეტესად თანდებულიანია, ვითარებითი - საერთოდ უთანდე-
ბული. ნათესაობითსა და მოქმედებითში მდგარი უბრალო დამატე-
ბები კი თანდებულიანაც შეიძლება იყოს და უთანდებულოც.

ერთგვარი უბრალო დამატებები შერწყმულ წინადადებაში ერთსა
და იმავე ბრუნვაში დგანან (მიცემითში, ნათესაობითში, მოქმედებითში
ან ვითარებითში).

წარმოვიდგინოთ ერთგვარუბრალოდამატებებიან შერწყმულ წინადადე-
ბებს:

ა) ერთგვარი უბრალო დამატებები მიცემით ბრუნვაში:

შერთნენ მაყვლის ბარდსა და ასკილის ბუჩქს ამოფარებუ-
ლი ქალები; ის ჭერსა და განახნახებულ ჭაღს მიჩერებულ
იღვა; ტბილი პაპ ფხის მოირთხამს ხოლმე თავის წვილშუღთან.
შვილებთან და ბადიშებთან (თ. ბიბილ.); ის ავსულებთან და დევებთან.
მომხდურთან თუ შირიულ მტერთან მებრძოლი იყო (თ. ბიბილ.);

ბაქანის სიყრდელი ემჩნეოდა... სახის მტკვლებზეც და მიხერ-
მოხერაზეც (ა. ყაზბ.): შენ მეცობრისათვის უარს ამბობდი
ქირველ სიყვარულზე. ბედნიერებაზე. მომავალზე. სიცოცხლეზე. არსე-
ბობაზე (ო. იოსელი.): მან ილაპარაკა კომპოზიტორზე. მის
შემოქმედებაზე. მის ადგილზე და სიმაღლეზე მსოფლიო მუსიკალური
კულტურის საგანძურში (გ. ფანჯ.): ჩემმა დედაკაცმა ძონძებში.
ჩურებში გახვეული ხბო შემოიყვანა (ვაჟა): ფრინველები დიდ
კკუას იჩენენ... საკმლის შოვნაში. ბუდის გაკეთებაში. მტრის
მოშორებაში და იმის მოტყუებაში, შეილები დაზრდაში და იმათ
დაფრენაში (ი. გოგებ.)...

უკანასკნელ წინადადებაში, გარდა მიცემით ბრუნვაში მდგარი ში
თანდებულებანი ერთგვარი უბრალო დამატებებისა (...კკუას იჩენენ
შოვნაში. გაკუებაში. მოწონებაში. მოტყუებაში. დაზრდაში. დაფრენაში),
რამდენიმე სხვა უბრალო დამატებაც გვაქვს (საკმლის, ბუდის, მტრის,
იმის, შეილების, იმათ), მაგრამ ჩვენ უკვე ვიცით, რომ, რადგან
თითოეულ მათგანს აქვს არა საერთო, არამედ თავ-თავისი სინტაგ-
მის წევრი (საკმლის შოვნაში, ბუდის გაკეთებაში, მტრის
მოშორებაში, იმის მოტყუებაში, შეილების დაზრდაში,
იმათ დაფრენაში). მათ ერთგვარ წევრებად ვერ ჩავთვლით. ასე
რომ, აღნიშნული წინადადება შერწყმულია მხოლოდ ში თანდებულებანი
მიცემითი ბრუნვით გადმოცემული უბრალო დამატებების მიხედვით.

ბ) ერთგვარი უბრალო დამატებები ნათესაობით ბრუნვაში:

ისევ თავისი სიყოჩაღისა და ვაჟაკობის დასამტკიცებლად
იქნევა ფარანს (ო. კილ.): გახშირდა სროლა დამბარებისა და
რეგულაციებისა (დ. კლდ.): ჯერ კიდევ ცდილობდა... განსაკურთხულობისა
და დამოუკიდებლობის დაცვას (ო. კილ.):

დღიური საკვები უნდა ეშოვა თავისთვის და თავისი საწყალი
შვილისათვის (ა. ყაზბ.): ამას ხომ დიდი მნიშვნელობა აქვს
ჭირისუფლისათვის, მეზობლისათვის, ნათესავისათვის, მტრისა და
მოყვრისათვის (გ. ფანჯ.): ყური უნდა მეგდო იმისათვის, იმის
საჭიროებისათვის, მწუსარებისათვის და წადილისათვის (ა. ყაზბ.):

მუმლისა და კოლოებისაგან მოსვენება არა მაქვს (ვაჟა):
ამ ქვეყნის ძნელბედობისაგან და გაუტანლობისაგან თავი უნდა

დაეცვა (ო. იოსელი.); განა აღაძრინი ბეჭით განსხვავდება ჩიტისაგან ას სხვა ცხოველისაგან? (ო. კილა.);

ეს დალატი იყო არა მეგობრის, ნაცნობის, კოლეგის ან ნათესავის მიმართ, არამედ, საერთოდ, მამაკაცისა და მამაკაცობის მიმართ (გ. ფანჯ.);

ეს კონსერტები ჩვეულებრივად იმართებოდა მეღუჭნეების, ხელოსნების და სხვა მუშაკთა მიერ (ი. გრიშ.);

გ) ერთგვარი უბრალო დამატებები მოქმედებით ბრუნვაში:

სოფელში ჩასვლისას ავივსე ღხენითა და სიამით (ილია); იმის დაღლილი თვალები საგსენი იყვნენ სიმტკიცითა და ღონითა (ილია); არ გამთირჩევა არც ჩაცმულობით, არც საფექრალით (ო. კილა.); ეს შეუღამეც გვიხმობდა თავის გარჩნდებით, გულნათხრობილი მოლოდინით (თ. ბიბილა.);

ის ამ ქოხში ცხოვრობდა მოხუცი დედიტა და პატარა ვაჟითურთ; სად უნდა წასულყო ავადმყოფი ძმითა და ბავშვებითურთ? შარშან ჩამოვიდა აქ თავისი საქონლითა და ჯაბაბითურთ...

ახლა წარმოვიდგინო მურმან ლებანიძის ლექსის სტრიქონებს - ერთ შერწყმულ წინადადებას, რომელშიც მოქმედებით ბრუნვაში მდგარ (სხვადასხვა კავშირით შეერთებულ) უბრალო დამატებებს შეხვდებით:

ლექსი შენდება არც რით! უპირველესად - გრძნობით!

ან შწუხარების ზაფრით! ან სიხარულის ელლით!

ან სიყვარულით მზაფრით! ან სინანულის ღვეწით!

ბოღმით, ზიზღით და რისხვით, გრძნობით ერთით და ერთით!

დ) ერთგვარი უბრალო დამატებები ვითარებით ბრუნვაში:

უწინ სასულიერო წოდებაში ყოფნა დიდ პატივად და ღირსებად მიაჩნდათ (ილია); მე უნდა ამიერიდან შენს ყმად და მოსამსახურედ გაავხდე (ვაჟა); სოფლის კითხული ძლევა მოსილ მეფედ და წინამძღოლად იქცა (თ. ბიბილა.); [კათალიკოსმა] აკურთხა ილუმენად, არქიმანდრიტად და ეპისკოპოსად (დ. კონკ.); კონსტანტინეს იასონ კაეჭავაძე მიჰყვებოდა მხლებლად, მრჩეულად და ელჩად (ლ. გოთ.); უნდა დამდგარიყო ვინმესთან ან ძიბად, ანუ მოჯამბეგორედ (ლ. არდაზ.).

შენიშვნა: მიაქციეთ ყურადღება იმას, რომ უკანასკნელ წიხადალებაში ანუ თავისი ძეგლი - ან კავშირის მსამეტყლობითა ნახმარი: უნდა დამდგარიყო ან ძიხად, ან მოჯამაგირედ.

თუ უბრალო დამატებას თანდებულისანი ფორმა გადმოსცემს, ერთგვარი უბრალო დამატებები, ჩვეულებრივ, ყველა თანდებულისანი: იმის სიფიცხეზე და გულქაობაზე ბევრ საარაკო რამეს დაპარაკობდ-ნენ (აკაკი); ლემელის ჩატვირთვაში, დნობაში და სხვა ოპერაციებში მეფოლადეებს... ბალები ეწერებათ (გ. ფანჯ.); დანიელს... ყოველი ქვისათვის და ყოველი კენჭისათვის მხერა არ უნდა მოე-ცილებინა (ო. იოსელ.);

მაგრამ, როდესაც ერთგვარ უბრალო დამატებებს მაჯგუფებელი და ან თუ კავშირი აერთებს, ამ კავშირთა წინ, სტილისტიკური თვალსაზრისით, უთანდებულო ფორმის ხმარება ჯობს: მტფერსა და ტალახში ამოგანგლული... ეტლი აიეტმა ქალაქში შემოიყვანა (ო. კილ.); ამის გულს ეკონება არჩილის ნათქვამი კითხულის გაუკაცობაზე, შუუპოვრობაზე, უშიშ გულსა და გონებაზე (თ. ბიბილ.); ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა... მტრისა და მოჯფრისათვის (გ. ფანჯ.).

პროგნარო უბრალო დამატებაჲის პრონიაროზა სინტაგმის წარმთან

ერთგვარი უბრალო დამატებები სინტაგმას ქმნიან ერთსა და იმავე წევრთან. ეს წევრი ან შემასმენელია (ვისუნთქოთ ... [თბილისის] პაერთ, ქუჩაბანდებით, ნანგრევებით: ი. გრიშ.), ან სახელზმნით გად-მოცემული რომელიმე სხვა წევრი, კერძოდ: ქვემდებარე (მამისა და ძმის მოულოდნელმა გაუჩინარებამ შიშის ზარი დასცა გოგონას), პირდაპირი დამატება (მან გადაწყვიტა ნათესაჲების, ახლობლების, მეგობრების მიპატიეება), ირიბი დამატება (ეს კაცი ცხოვრებასა და ადამიანებზე ხელჩაქნეულს დაემს-გაესა), უბრალო დამატება (თავისი შვილისა და მისი მეგო-ბრების რჩევით ძალიან კმაყოფილი დარჩა), ატრიბუტული განსაზღვრება (ამბოხითა და არეულობით გამოწვეული მდგომარეობა დიდხანს გაგრძელდა) და ა.შ.

ერთგვარ უბრალო დამატებათა ბრუნვას ის წვერი განაპირობებს, რომელთანაც ისინი სინტაგმას ქმნიან. ერთგვარი უბრალო დამატებები აუცილებლად ერთისა და იმავე ბრუნვისანი არიან (ან ყველა მიცემითშია, ან ნათესაობითში, ან მოქმედებითში, ან ვითარებითში), თანდებულოც, ცხადია, ერთი და იგივე აქვთ.

ერთგვარი უბრალო დამატებები (ისევე, როგორც ცალკე აღებული უბრალო დამატება მარტივ წინადადებაში) სინტაგმის წევრთან ძირითადად მართვით არიან დაკავშირებული. მართვა ან ცალმხრივია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი იმართვიან ბრუნვაში წყვილის წევრის მიერ, ან - შუაღობითი, როდესაც მართვა ხორციელდება სინტაგმის წევრის მიერ თანდებულის მეშვეობით.

პრობლემისაზღვრებაშიანი შერწყმული წინადადება

რამდენადაც განსაზღვრება შეიძლება იყოს ატრიბუტულიცა და სუბსტანტიურიც, განსაზღვრებების მიხედვით შერწყმული წინადადებაც ან ერთგვარ ატრიბუტულ განსაზღვრებათა, ან ერთგვარ სუბსტანტიურ განსაზღვრებათა შემცველია.

1. ერთგვარ ატრიბუტულ განსაზღვრებათა შემცველი შერწყმული წინადადებები:

შვილის კაცად გამოყვანა უწმინდესი და უდიდესი ვაღია მშობლებისა (ილია); ესლა თქვენ წინ იდგა აზრმოკრეფილი, გონიერი, მოსიყვარულე და მზრუნველი მშობელი (ა. ყაზბ.); აქლოშინებული, თვალანთებული და ნესტოებდაბერილი ჩემი მეგობარი გამარჯვებული ლაშქრის წინამძღოლს ჰგავდა (თ. ბიბილა.); იგი ზის... დაბაღსა და რბილ საგარძელში (გ. რობაქ.); ამოდენა უსახლკარო ხალხი ერთ შენივთულ, ატორტმანებულ, აღნაგლებულ, ამღვრებულ და აუყანებულ მასად ქეულიყო (ო. ჭილა.); მარტო ჭკუაგახსნილმა და გულგაწმენდილმა კაცმა იცის ესე ღირსეულად დაფასება (ილია); ზაფხულს კი ეძინა მშვიდი, ტკბილი ძილით (ვაჟა)...

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, ერთგვარი ატრიბუტული განსაზღვრებები შეიძლება იდგეს ყველა იმ ბრუნვაში, რომელშიც

შეუკლდა დგომა ატრიბუტულ განსაზღვრებას მარტივ წინადადებაში.
ახე:

სახელობითში: კედელთან დგას თუარი, ციფრ სვეტი (ო. იოსელ.);

მთხრობითში: რატომ ჩაიდინა ეს ფრთხილმა და გამოცდილ-
მა მტერმა? (ო. იოსელ.);

მიცემითში: ის უფრო თხელსა და რბილ ადგილს დაეხება
კედელში (ო. ჭილ.);

ნათესაობითში: მსუქანი, მაძლარი სუფრის დანახვით
გამხიარულებული გლეხები ერთმანეთს ესაუბრებოდნენ (გ. ლეონ.);

მოქმედებითში: „ერგეშეას“ მგრგვინავი, ვაჟაკური ხმით
მღერინ (კ. გამსახ.);

ვითარებითში: ოდესღაც ლალი ვაჟაკი ახლა ცოდვებით
დამძიმებულ, შეშინებულ და დაუბლურებულ მოხუცად გადაქცეულიყო...

ერთგვარი ატრიბუტული განსაზღვრებები შეიძლება შედიოდეს
მიმართვის ფორმაში. ამ შემთხვევაში ისინი, ცხადია, წოდებითი
ბრუნვის ფორმით იქნებიან წარმოდგენილნი: ჩემი უშშენიერესო და
უერთგულესო მეგობარო!

ერთგვარი ატრიბუტული განსაზღვრებები, ჩვეულებრივ წინ უსწრებენ
საზღვრულ წევრს, თუმცა შეიძლება შევხვდეთ შებრუნებულ წყობასაც:
შემომეძარცვა შარავანდედი დაუნჯებული და იღუმალი (ა. კა-
ლანდ.); ჯამი აშიშვლებს სულსა ბილწს, დაუნდობელს, გათავხედებულს
(ა. კალანდ.).

**2. ერთგვარ სუბსტანტიურ განსაზღვრებათა შემცველი შერწყმული
წინადადებები:**

ჩვენი გაჭირვებისა, გულისტკივილისა და წადილის პატრონნი
ჩვენვე უნდა ვიყვნეთ (ილია); ირგვლივ ირწყება ტაფობი ჯერცხლის
და ოქროს წყალითა (ვაჟა); ზღვისა და მთების პაერით დამტკ-
ბარა ჩვენი მთა-ბარი (პ. იაშვი.); პაერში თოვლისა და ყვავილის
სუნი ტრიალვბდა (ო. ჭილ.); ზურნისა და საყვირების გამაყრუე-
ბელი ხმა მოეფინა არემარეს (ი. გრიშ.); ის თაფლისა და ცეცხლის
სურნელს აფრქვევდა (ო. ჭილ.); სუფრაზე თეფშების ნაცვლად
გაზის, ლელვის ან კომბოსტოს ფოთლები ელაგა (ი. გრიშ.);

„ქალღმერთი“ ფარფარების თაქსე გადაწყვიტა ტყავის, წინდების, პატუქების და გულის ღანდები (თ. ბიბილ.); ცხენთა და კაცთა სიმრავლით იზნიქებოდა მთა-ბარი (ლ. ასათ.); მე საბოლოოდ ჩამოვიხსენი შიშისა და სიმორცხვის ტვირთი (თ. ბიბილ.); იმ ბავშვებს მუცელზე მიხუტებული კალათებით პურის, სიკეთის, სიყვარულის, სიმშვიდისა და სიბრძნის თესლი მიჰქონდათ (ო. ჭილ.); ქლავისა და ატმის ტოტებით საგანაფხულო მიწას შორდება (ა. კალანდ.); გაანათა საძოვართა, ცათა, მათთა სანაპირო (გ. ლუბან.)...

წარმოდგენილ მაგალითებში ერთგვარი სუბსტანტიური განსაზღვრებები წინ უსწრებენ თავიანთ საზღვრულს. ისინი ნათესაობით ბრუნვაში ღგანან იმის მიუხედავად, რომელ ბრუნვაშია საზღვრული წევრი: ჯფხვის ან აგაზის ტყავი მაინც უნდა გეცვას (ო. იოსელ.); შეუმცდარად იცოდა გზა ჩაღისა თუ თოვის ზვინება მდე (ო. იოსელ.); შორს ნაპირიდან მოჰქონდა ზეფირს... ეჭვის, სიბნელის, სინათლის გზებით (ა. კალანდ.) და ა.შ.

ერთგვარი სუბსტანტიური განსაზღვრებები შეიძლება მოხდებოდნენ თავიანთ საზღვრულს: არის ზეიში ადამიანის, შვის და ბუნების (ლ. ასათ.); შეკრა... ჯარები ოგსთა, ყიფაღთა, კახთა და პერთა გულადთა (ლ. ასათ.); მნიშვნელოვანი ხდებოდა ჩრდილიც კედლის თუ კიბის, ხისა თუ თხრილის (თ. ჭილ.); იგი უწყვეტელ მეტაფორას არქმევდა ამ მარადეამულ სახეცვლას ადამიანის სულისა და სხეულისას (კ. გამსახ.).

ერთგვარი განსაზღვრებების ურთიერთობა სინტაქსის ნაწარმთან

ჩვენ ვიცი, რომ ერთგვარი განსაზღვრებები, ატრიბუტულიცა და სუბსტანტიურიც, სინტაქსის ქმნიან ერთსა და იმავე წევრთან და ეს წევრი აუცილებლად სახელითაა გადმოცემული. სინტაქსურად იგი შეიძლება იყოს ქვემდებარეც (ბილიკის პირზე გაზუზული, მოკუნტული ბიჭები ლოდებს ეფარებოდნენ: ო. იოსელ.); ზურნისა და საყვირების ხმა მოეფინა არემარეს: ი. გრიშ.), პირდაპირი დამატებაც (ორმა ბიჭმა შემოიტანა გრძელი და ვიწრო სუფრა:

აკაკი: შესი თვალყების სვლაში ნავესრე იმედისა და ოცნების გეში: ო. კილ.). ორიბი დამატებაც (ფრინველ... ამპარტავუნლად გადმისცქეროდა... ბუნების უხვსა და მდიდარ სუფრას: ვაჟა; კონკორდონის მოედანზე აღტაცებით უხდის ქუდს ელზასისა და ლორენის ძეგლებს: პ. იაშვ.), უბრალო დამატებაც (ტყეები უნდა დაეცვა ასე გაგულისებული და გაბოროტებული მტრისაგან: ო. იოსელ.; კაცისა და ცხენის ოს შიგარით დამძიმებული ნიაგი ნელა აფრიალებდა ტილოს... კალთას: ო. კილ.). განსაზღვრებაც (მაღალი. დაუსრულებელი ცის სიერცეში რომელიღაც ონავარი ფრინველი დინჯად ცურავდა: ნ. ლომ.; საესებით გამოხუნებულ ტილოზე ოდნავ გამოკრთის მაღალი, ხმელი. გაფითრებული კაცის მკრთალი სილუეტი: კ. გამსახ.), გარემოებებიც. თუ ისინი ზმნიზედის ფუნქციით გამოყენებულ სახელთა მიცემითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი ან ვითარებითი ბრუნვის თანდებულიანი ან უთანდებულო ფარმით იქნებიან წარმოდგენილნი (განთიადისას ერთს ჩაბნელებულს, დაბურულს ადგილას მივიდნენ: ვაჟა; შეუმცდარად იცოდა გზა ჩაღისა თუ თივის ზვინება მდე: ო. იოსელ.).

ერთგვარმა განსაზღვრებებმა სინტაგმა შეიძლება შეადგინონ შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილთანაც (ელიზბარი პატიოსანი, მშრომელი და სამართლიანი კაცი იყო: გ. ფანჯ.; მისი ქმარი გამრჯელი, მოამბე. განთქმული მონადირეც ყოფილა: ილია).

ერთგვარი განსაზღვრებები მსაზღვრელები არიან სახელით გადმოცემული ამა თუ იმ წევრისა და მათ ისეთივე სინტაქსური ურთიერთობა აქვთ საზღვრულთან. როგორც - ცალკე აღებულ განსაზღვრებას მარტივ წინადადებაში. კერძოდ. ატრიბუტული განსაზღვრებები ბრუნვაში შეთანხმებულნი არიან (წვიმიანი და ნისლიანი დღე იყო: თ. რაზიკ., წვიმიანმა და ნისლიანმა დღემ გვემები შეგვაცვლევინა; წვიმიანსა და ნისლიან დღეს არ ველოდით... და ა.შ.), სუბსტანტიური განსაზღვრებები კი - ან მართულნი (პირდაპირი, ანუ პრეპოზიციური, წყობისას: სველ გზებზე წაბლის, იფნის და მუხის ფოთლები ყრია: ა. კალანდ. წაბლის, იფნის და მუხის ფოთლებმა დაფარა გზები. წაბლის, იფნის და მუხის ფოთლებს ქარი მიმოყრის... და ა.შ.), ან მართულ-შეთანხმებული (შებრუნებული,

ანუ პოსტპოზიციური წყობისას: გულს გვკლავს დარდი ერისა და ქვეყნისა: გული მოუვიკლა დარდმა ერისა(მ) და ქვეყნისამ: გული მოუკლავს დარდს ერისა(ს) და ქვეყნისას...)

შენიშვნა: 1. როგორც ცნობილია, არსებობს თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით, თუ სახელში წარმოდგენილია ორი ბრუნვის ნიშანი, ფუძესთან უახლოესი წარმოქმნის ელემენტად და. ამდენად. ფუძის კუთვნილებად უნდა ჩაითვალოს (თ. უთურგაძე). აქედან გამომდინარე, მართულ-შეთანხმებული მსაზღვრელი ოდენ შეთანხმებულად ითვლება.

2. ერთგვარ სუბსტანტიურ განსაზღვრებათაგან საზღვრულის ბრუნვის ნიშანი პოსტპოზიციური წყობისას, ჩვეულებრივ, უკანასკნელს დაერთვის ხოლმე: მისი ნახატები ამშვენებენ დიდ მუხეუმებს ვეროპისა და ამერიკისას.

რაც შეეხება რიცხვში შეთანხმების საკითხს: ერთგვარგანსაზღვრებებიანი შერწყმული წინადადება ამ შემთხვევაშიც ისეთსავე სურათს გვიჩვენებს, როგორც მარტივ წინადადებაშია, კერძოდ:

ებთან მრავლობითში მდგარი საზღვრული ვერ ითანხმებს ერთგვარ მსაზღვრელებს რიცხვში ვერც პირდაპირი წყობისას (სევედიანი და ცრემლიანი მოგონებები... სიხარულისა და ბედნიერების დღეები) და ვერც პოსტპოზიციისას (მოგონებები სევედიანი და ცრემლიანი... დღეები სიხარულისა და ბედნიერებისა...);

ნართანთან მრავლობითში მდგარი საზღვრული ძირითადად პოსტპოზიციური წყობის დროს ახერხებს ერთგვარ ატრიბუტულ განსაზღვრებათა შეთანხმებას როგორც ბრუნვაში, ასევე - რიცხვში (მოგონებანი სევედიანნი და ცრემლიანნი...), ერთგვარი სუბსტანტიური განსაზღვრებების შემთხვევაში კი ბრუნვასა და რიცხვში შეთანხმებული მსაზღვრელი, ჩვეულებრივ, უკანასკნელი არის ხოლმე (დღე-ნ-ი სიხარულისა და ბედნიერებისა-ნ-ი...)

შენიშვნა: ატრიბუტული და სუბსტანტიური განსაზღვრებები ზოგჯერ შეიძლება ერთგვარი წევრები აღმოჩნდნენ (ლ. კაჭაძე): დულან ოქროს და წითელ ღვარებად კვირადღობით შენი ქუჩები (პ. იაშვი.). პირველი განსაზღვრება (ოქროს) სუბსტანტიურია, მეორე (წითელ) - ატრიბუტული. ისინი, მაჯგუფებენ

ლი და კავშირით გაერთიანებულსი. ერთგვარი წევრების
მსგავსად: ერთსა და იმავე საზღვრულს (ღვარებად) კავშირდება
(ოქროს ღვარებად. წითელ ღვარებად = ოქროს და
წითელ ღვარებად).

პროგნოზი გარემოების შესახებ

როგორც ცხობილია, გარემოება ხუთი სახისა არსებობს: ადგი-
ლის, დროის, ვითარების, მიზეზისა და მიზნისა. ერთგვარგარემოებებიანი
შერწყმული წინადადებაც ხუთი სახისა გვაქვს: ერთგვარადგილისგა-
რემოებებიანი, ერთგვარდროისგარემოებებიანი, ერთგვარვითარებისგარემოებებიანი,
ერთგვარმიზეზისგარემოებებიანი და ერთგვარმიზნისგარემოებებიანი.

შეგახსენებთ, რომ ნებისმიერი სახის გარემოება გადმოიცემა,
უპირველეს ყოვლისა, შესაბამისი სახის ზმნიზედით, ან სახელის (სა-
ხელზმნის) მიცემით, ნათესაობით, მოქმედებით ან ვითარებით (იშ-
ვითად სახელობით) ბრუნვის ფორმით, რომლებიც თანდებულიანიც
შეიძლება იყოს და უთანდებულიც და რომელთაც კონტექსტურად
ზმნიზელის ფუნქცია აქვთ. ერთგვარ წევრთა შერთობა ხდება კავშირითაც
(მხოლოდ მაერთებლით) და უკავშირიდაც.

წარმოვიდგინოთ ერთგვარგარემოებებიანი შერწყმულ წინადადებებს.

პროგნოზი ადგილის გარემოებათა შესახებ

აქვთ და იქვთ ვაკედებით თავსბრუნებულ კაცოვით (ილია);
ახალგაზრდა გოგო ხან აქვთ შემოტრიალდა. ხან - იქვთ;
ცხენს მიაქანებს ხან აქ, ხან თუ იქ (აკაკი); დაუწყო თოფს
წმენდა შიგნით და გარეთ (ვაჟა); შინაც ჰყავდა მტერი და
გარეთაც (ო. იოსელი.); მერე ლამაზად ხან მარცხნივ, ხან მარჯვნივ
გადმოწეებოდა (ილია); მარჯვნივ და მარცხნივ მოჩანდა
ახლად აღებული ყანები (ნ. ლომ.);

შენი წინაპრები სტამბოლს, ბაღდადს და ისპაჰანს იქლიტებოდნენ
(ო. იოსელი.); ჩრილოეთს, სამხრეთს, დასავლეთს, აღსავლეთს მიყ-

ვარს ქალები (მ. ლუბინ.); ისხაც სწორად დადიოდნენ ალკუის ხეობაში და მარაბდაში (მ. ჯაყას.); ბარდებში, ეკლებში, ლიჭიანში იკაფავს გზას არზაყან (კ. გამს.); ის შეგირდებს გზაგნიდა სამღერლად გზაში, ხან ქუჩებში, ხან ყაფახანებში, ხან მეჯლისებში (ი. გრიშ.); ხალხი იკრიბებოდა სასაფლაოზე, მოედნებზე, ქუჩებში (ი. გრიშ.); სუფრაზე თუ საწოლ ოთახში მუდამ ისმოდან საუბარი (ნ. ლორთქ.); ბიჭმა ბუჩქებთან თუ ტრიად მინდორზე, მყინვარებში თუ რკინიგზის დანგრეულ სადგურთან თავისი სიცოცხლე დატოვა (თ. ბობილ.); მათ კვალს ვერც ზღაზე მიაგნეს და ვერც დაუშრეტელ მდინარეზე (ო. ჭილ.); არაგვს ზემოთ, არაგვს ქვემოთ წველამდეა სათბები (ა. კალანდ.); [ქალმა]... ხან აღმოსავლეთისაკენ გაიხედა, ხან დასავლეთისაკენ, ხან სამხრეთისაკენ, ხან ჩრდილოეთისაკენ (ზლა.); [ის] ინდოეთისაკენ ან ბაღდადისაკენ გაემართებოდა (გ. რობაქ.);

აღმოსავლეთით ან დასავლეთით უნდა წავსუღიყავი (ო. იოსელი.); ყურიდან, შუბლიდან, ცხვირიდან და ხელებიდან სისხლი თქრიალით ჩამოსდით (მ. ჯაყას.); წყალს მაწვდიდნენ ფოთლებიდან, ტოტებიდან, ფესვებიდან (ვაჟა);

ის დადიოდა დაბად და სოფლად... (აკაკი); [აშუღები] დადიოდნენ სოფლად თუ დაბა-ქალაქად (ი. გრიშ.); იცოდა გზა... ბოსლამდე, საქონლის ბაგამდე და საპირემდე (ო. იოსელი.).

პარტავარ ღროის გარემოებათა შეხვეული შერწყული წინადადება:

ღიღი ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი ადრე თუ გვიან ყველასათვის გასაგებები ხდება (ი. გრიშ.); ის შარშან თუ შარშანწინ იყო აქ გამთავაგნილი (ილია); ხვალაც, ზეგაც... ყოველთვის მომინდება თქვენი სანა მომსახურე (ალ. ყაზბ.); ზეგაც გააცვილებენ, გაისადაც და მერმისშააც (გ. რობაქ.); იასონს კი მაშინაც და ახლაც საკუთარი ტყვის გადარჩევა უნდოდა (ო. ჭილ.); მას არაფერი საერთო არ ჰქონდა ამ ქალთან არც ადრე და არც ახლან (ო. ჭილ.);

შენ დღე და ღამე ფხიზლობდი მასთან (ა. კალანდ.); ყოველ საღამო და ყოველ დღეა ცისკენ მიფრინავს ლოცვად ქცეული

(ო. ჭილ.): ყველასაგან განირიდებულს არც დღე და არც ღამე სხვა არავისთვის გაუცია (თ. ბიბილ.).

დღეს თუ არ, ხვალე ვიქნები ბატონი თავის შრომისა (ვაჟა);
სეტყვა მარტოკა გაზაფხულზე და ზაფხულში მოდის ხოლმე
(ი. გოგებ.): ყოველ თავის საქმეს ზამთარსა თუ ზაფხულში დაქირავებულ მუშებს აკეთებინებდა (ს. შანშ.);

პირველი რიგის ბილეთები ვიშოვეთ დილისთვისაც და საღამოსთვისაც (გ. ფანჯ.);

თვა წაქცევისას თუ წამოდგომისას მას ხელიდან არ უშვებს (ო. იოსელი.);

ამაზე ვფიქრობდი დღით და ღამით მონასტრის ცოვ თაღუბქვეშ (თ. ბიბილ.); მათ ანადგურებთ დღისით და ღამით (პ. იაშვი.);
მეორე დილითაც წვიმიდა და იმ საღამოსაც (თ. ბიბილ.);

რთგორი არის ის ზამთრობით და შემოდგომით (ა. კალანდ.);
გაზაფხულობით და ზაფხულობით ბაღში განსვენება უყვარდა (ვაჟა); ის კვირობით და თვეობით უნდა მჯდარიყო ჩაიხანაში (ო. ჭილ.); ამ სკამზე ის საათობით, თვეობით, წლებით... იჯდა (ო. ჭილ.); ავანტიკავიკო ბუღბუღი საღამოთი და დილითა (ვაჟა);
ძველადაც და ახლამდაც ხშირად გვსმენია ამგვარი რამ...
ჯვრისწერამდე და ქორწილამდე დიდი დრო აღარ იყო დარჩენილი...

ერთგვარ ვითარების გარემოებათა შეხვეწილი შეცნობა ენაწარმოები:

შვიდი წელი გავიდა ხან ისე და ხან ასე (მ. ლებანი.);

მათ მოქარებით და ზღაზღნით გასწიეს თავთავიანთ ქოხებში (ა. ყაზბ.); მალე ბიჭები ხმაურით და ზუმრობით ჩამოვიდნენ ეზოში (გ. შატბ.); მას ასე მოულოდნელად - დალატით და ცბიურებით მოუკლეს უახლოესი მეგობარი (ო. იოსელი.); იგი დაჯვირებით და დაუნებით ისე დებოდა წინ (ო. იოსელი.); ყვირილით, კიჟნით მორბოდა აუარებელი ხალხი (ვაჟა); ხარებიც ცოხნითა და კულის

ქნევით მიიზღაზნებოდნენ (შ. არაგვ.); დიდის ამბით. მოუთმენლობითა და გულის ფანცქალით მოელოდნენ პავლიას-ტოლა ბიჭები იმის... ნახვას (თ. რაზიკ.);

ცაზე მოვარე ამჟად და მედიდურად მოძრაობდა (ა. ყაზბ.); მტკიცედ და მედგრად დგას... ძველი მწერლობა (ილია); ორივე შემთხვევაში გულამჯდარად, აუქარებლად, მართებულად, გულმტკიცურად და გულწრფელად ნათქვამია სიტყვა (ილია); იღვიძებენ რძლებიც უწადილოდ. თვალების ფშვნიტით, მოქნარებით (თ. რაზიკ.); მამალმა ისევ დაიყვილა გაბმულად და ხრინწიანად (ო. კილ.); შავი ნისლი ...მიცურავს უდარდელად და შეუპოვრად (ვაჟა); ახლა იბრძვიან უღმერთოდ, უსინდისოდ (ო. იოსელი.); ხეჩინა უხმოდ და უთქმელად ეუბნებოდა ამას მონასტერს (თ. ბიბილ.); მაცვია ტანზე ავად თუ კარვად (მ. ლებან.); ჭკვიანად, ფრთხილად აბიჯებს ცხენი (ა. კლანდ.); ზოგი დაუდევრად, ტლანქად, უყოყმანოდ, დაუფიქრებლად, ბრმად, ჯიუტად გადათელავს ყოველივეს (ო. კილ.); ის ლაპარაკობდა ქალურად, ვაჟურად, თმახიანად (ი. გრიშ.); ბეგლებურად, ჩვენებურად ჩავუარათ ისანს (ლ. ასათ.); წყნარად და მშვიდად მეუწყება ზენართა ნება (ა. კლანდ.); გამოგედით ორნი ამ ტრიად დედამიწაზედ უპუროდ, უყვლოდ, უბნაოდ, უნუგეშოდ, უთვისტომოდ (ილია);

ის მიდიოდა წყლისკენ შეუწერებლივ და მოუაზრებლივ (ა. ყაზბ.);

ვილაც... რეკავდა ზედიზედ ორჯერ ან სამჯერ (გ. ფანჯ.); [ის] მთელს ჩვენს წამლებს ასჯერ და ათასჯერ გადაამეტებს (ო. კილ.).

ნართხვარ მიზაზის გარემოებათა შავხველი შარხველი წინაღობაბი:

ამ შიშისა და მღელვარების გამო ამ გზით ვერ გადადიან (ო. კილ.); რანაირი იარაღით არ კლავდა ხალხი ერთმანეთს სიბუღვილის, სიგვარულის, სილაჩრისა თუ სიბრძოვის გამო (ო. კილ.); [მეფე]... ზრდილობისა და შემთხვევის გამო არაფერი უთხრა (ვაჟა); ერთმა შემთხვევამ სიბრალულისა და ქველობის გამო დაცინვის საგ-

სადაც გახდა მესობლეტის თვალში (ვაკა): ბოლიში უნდა მოეხადათ დედისათვის იმ წუხილისა და შიშის გამო (ო. კილ.); დაგვიანებისა და უსაქმოდ... ხეტიალის გამო თომას სასტიკი გაიკცხვა გამოუცხადეს (მ. ჯავახ.); მესობლეტში იჯნე პატივცემული იყო ტკუის, პატოსნების, სიმარჯვის გამო (ე. ნინ.); გზა ფეხშიშველი გამოვლო თამარ თავის ხალხის და სამშობლოს გამო (ა. კალანდ.); მაღალი სახლებისა და ჭადრების გამო ცა ხეირიანად არ ჩანდა (ო. იოსელი.); თავს დატეხილი შიშისა თუ დაბნეულობის გამო ვერ მიხვდა (თ. ბიბილ.); ეს კარადა... ეზიზღებოდა თავისი სიტყვისა და სიტლანქის გამო (გ. ფანჯ.);

ჩვენ... ხეაღის ლოდინისაგან თუ მეტისმეტი გართობისაგან ძილი აღარ მოგვეკიდება (ილია); ბუკია გველსავეთ იკლაკნებოდა შიშისა და ტკივილისაგან (ა. ყაზბ.); ქალმა ტკივილისაგან და ჯავრისაგან შეჰყვირა (ა. ყაზბ.); სოფიო სიცივისაგან და შიშისაგან კანკალმა აიტანა (შ. არაგვ.); ვფაკლებს სახე სირცხვილისაგან და სიამოვნებისაგან (ო. კილ.); მუდმივი ჯდომისაგან, ჭამა-სმისა და სიმსუქნისაგან მოახლოებული ინფარქტი უკვე იგრძნობოდა (გ. ფანჯ.); ნაღვერდალივით უღვიოდა სიციხისაგან და ჩქარი სიარულისაგან დაწითლებული სახე (ო. კილ.); სუნთქვა შეგუბებოდა მღელვარებისაგან და სირცხვილისაგან (ო. კილ.); შიშისა და მღელვარებისაგან ასანთიც ვერ აანთო (ო. კილ.);

მსხალს შიშითა და ელღით თავისი დაემართა (თ. რაზიკ.); საწყალი ხეები შიშითა და იმის სიმძიმით სულ მიწაზე დაეგნენ (თ. რაზიკ.).

ერთგვარ მიზნის გარემოებათა შემხველი შარყვანი. ნინაღაღაბანი:

ამ სკოლის ოსტატები ამ აკვანს გაარწევენ. დასაბინებლად კი არა. გასაზრდელად, გასაღვიძებლად (ილია); თითონ ხშირად დადიოდა ამ უბედურთა სანახავად და მოსაკითხავად (ილია); ერივნების ხესაც ძირის გასამაგრებლად და ფესვების განზე გასაღვმელად ოფლთან ერთად ხანდახან წმინდა მოწამებრივი სისხლიც

ეჭირვება სარწყავად (აკაკი): იმ დღესვე ხატში დაიკლა რიხ-
 დენიზე საკლავი რიგორც ბათურის სულის მოსახსენებლად, ისე მისი
 ხმლის სადიდებლად და გულის დასაამებლად (ვაჟა); სამუშაოდ თუ
 სანადიროდ ტყეში წასული ხალხი გაოცებული რჩებოდა (ვაჟა);
 ვერ მივცემ მტერსა მამულსა საჯიჯგნად, დასაზიანად (ვაჟა);
 ისინი სურის სანახავად და ქალების სათვალთვალად ჩამოსულიყვნენ
 (ა. ყაზბ.); ...ტაგუმ გადალენდია ...თავის სასლში წაიყვანა მო-
 სავლელად და პატივსაცემად (ლ. ქიაჩ.); ის ახლა არა მარტო ტახ-
 ტის ყველაზე სახიფათო მტრის დამარცხებლად მიდიოდა, არამედ
 თავის გამოსაჩინად (ო. ჭილ.); ეს მისი სიყვარულის დასაქინებლად,
 გასათვლად გამოეგონათ (ო. ჭილ.); ...ჩრდილებიც ამ ხმებს დას-
 დევდნენ დასაქურად თუ გასაღვანად (ო. ჭილ.); ქოთნით ფქვი-
 ლის სასესებლად მოვედი, ან ახალუხის სანათხოვროდ (ო. იოსელი.);
 საყინად და საქურდლად ხომ არ მიყავს? (ო. იოსელი.); სალა-
 პარაკოდ და საჯიჯგნად ჩაგიგდეს ხელში (ო. იოსელი.); მან-
 ქანას იპარავდნენ არა სასეირნოდ და საჭეიფოდ, არამედ
 გასაპარცვავად (გ. ფანჯ.); სანადიროდ, საკლმასოდ, ცხენთ სახედ-
 ნად შპატივობდი (მ. ლებან.); არცა ცხენის გასახედნად, არცა
 ვერცხლის დასახეცად, მიდიოდა თამარ თვისი ხალხის დასახედად
 (მ. ლებან.); ესა თქვა უკვე საკუთარი გაგულისების მისაჩქმალად
 ანდა განსამარტავად (ო. ჭილ.);

მოვიდა მცხოვრებთა მოსრუად და თრუვად (ა. კალანდ.); ეს
 მაჰმად-ხანი მოდიოთ თბილისს მოსრუად და დაწვად (ა. კალანდ.);

...ყოველდღე ვარჯიშობდა ხასიათის დაქინსათვის და ნების
 გატყდვისათვის (გ. რობაქ.); ბევრი წავიდა უცხოეთში საარსებო
 წყაროს მოძებნისა და ოჯახის გადარჩენისათვის...

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, გარემოებები, გარდა საკუთრივ
 ზმნიზედებისა, შეიძლება გადმოიკეს ზმნიზედის ფუნქციით გამოყენე-
 ბული სახელის: მიცემითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი და ვითარებითი
 ბრუნვის თანდებულობით და უთანდებულო ფორმებით; მაგრამ შევნიშნავთ,
 რომ თითოეული სახე გარემოებისა განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს
 იმ თვალსაზრისით, რომ, მაგალითად, დროის გარემოებას ამ ოთხივე
 ბრუნვის ფორმით ეხვდებით, თანდებულობითაც და უთანდებულოდაც

(დროის გარემოება სახელაობითი ბრუნვის ყოვრმითაც შეიძლება შეგვევდეს). მიზეზის გარემოება კი უმნიშეუის ფუნქციით გამოყენებული სახელის მხოლოდ ორი ბრუნვით შეიძლება გადმოიკეს - თანდებუღიანი ნათესაობითთა და უთანდებულო მოქმედებითთ. ასევე ორი ბრუნვით გადმოიკება მიზნის გარემოება: თვის თანდებუღიანი ნათესაობითთა და უთანდებულო ვითარებითთ.

ესადია, ასეთივე სურათი გვაქეს ერთგვარგარემოებებთან შერწყმულ წინადადებებშიც.

მოვქციოთ ყურადღება იმასაც, რომ აღნიშნულ ოთხ ბრუნვაში შეიძლება იდგეს უბრალო დამატებაც, იმ განსხევაებით, რომ ამ შემთხვევაში დასახელებულ ბრუნებში მღვარ სიტყვებს, თანდებუღიანსაც და უთანდებულოსაც, შენარჩუნებული აქვთ სახელის ფუნქცია; შდრ.: გაზაფხულზე ვოცნებობდით: რაზე ვოცნებობდით; და: გაზაფხულზე ბუნება იღვიძებს: როდის იღვიძებს ბუნება... პირველ შემთხვევაში გაზაფხულზე არსებითი ხახელისზე თანდებუღიანი მიცემით ბრუნვის ფორმაა და უბრალო დამატებას წარმოადგენს, მეორე წინადადებაში კი იმავე ფორმით დროის გარემოებაა გადმოცემული.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ერთგვარუბრალოდამატებებთან შერწყმულ წინადადებებში ერთგვარი უბრალო დამატებები ამ ბრუნვათაგან ერთ-ერთში დგანან (ან ყველა მიცემითშია, ან ნათესაობითში, ან მოქმედებითში, ან ვითარებითში) და თანდებუღიაც ერთი და იგივე აქვთ. მართალია, ძირითადად ერთსა და იმავე ბრუნვაში დგანან და თანდებუღიაც ერთი და იგივე აქვთ ზმნიზედის ფუნქციით გამოყენებულ სახელებსაც ერთგვარგარემოებებთან შერწყმულ წინადადებებშიც, მაგრამ, თუ დავაკვირდებით საანალიზოდ წარმოდგენილ წინადადებებს, შევნიშნავთ, რომ ზოგჯერ ამ ზოგადი წესიდან გადახვევის შემთხვევებიც არსებობს. მაგალითად:

ერთგვარადგილისგარემოებებთან შერწყმულ წინადადებებში გვერდოვერდ შეიძლება შევხედეთ მიცემითი ბრუნვის სხედასხევა თანდებუღიან ფორმებს: ფანჯარასთანაც, საწოლზეც და კარადაშიც მისი ტანისამოსი უწესრიგოდ ეყარა... ასევე გვერდოვერდ შეიძლება აღმოჩნდეს თვის თანდებუღიანი ნათესაობითი და უთანდებულო ვითარებითი ერთგვარმინისგარემოებებთან შერწყმულ

წინადადებაში: აღნიშნული უნდა იღვეოდეს მსოფლიოს დახმარების სათვის. საკუთის დასამკვიდრებლად... ერთგვარი შეიძლება იყოს მოქმედებითი და ვითარებითი ბრუნვის ფორმებით გადმოცემული ვითარების გარემოებები: მამალი ყიოდა გაბმით და ხრინწიანად... აგრეთვე ზე და ში თანდებულისანი ფორმები ერთგვარდროისგარემოებებიან შერწყმულ წინადადებაში: საქართველო უღამაზესია გაზაფხულზეც და ზაფხულშიც, შემოდგომაზეც და ზამთარშიც და ა.შ.

ნართვარი გარემოებების ურთიერთობა სინტაქსის ნაერთთან

როგორც ცნობილია, ნებისმიერი სახის გარემოება სინტაქსურ წყვილს ქმნის ძირითადად შემასმენელთან ან სახელზმნით (საწყისით, მიმღობით) გადმოცემულ რომელიმე წევრთან და მიართვით უკავშირდება მას (იხ. ქართული ენა, ნაწილი მეექვსე, 2007, გვ. 108-109; 118-119; 123-124; 129; 133-134).

ასეთვე ვითარება ერთგვარგარემოებებიან შერწყმულ წინადადებაშიც: ნებისმიერი სახის ერთგვარი გარემოებები სინტაქსის ქმნიან ძირითადად შემასმენელთან (წარმოდგენები იმართებოდა მინდორში ან მოედანზე; ი. გრიშ.: რა პირით წარსდგება დღეს თუ ხვალ უფლის წინაშე? თ. ბიბილ.; თვითონ წვრთნიდა მკაცრად, დაუნდობლად და სიყვარულით: ო. ჭილ.; ერთბაშად ვერც მიხვდა შიშისა თუ დაბნეულობის გამო: თ. ბიბილ.; თქვენი შეილები... მოქვფენენ ქვეყანასა ჩვენდა სადღეგრებლოდ და ჩვენდა საბედნიეროდ: ილია).

ერთგვარმა გარემოებებმა სინტაქსური წყვილი შეიძლება შექმნან სახელზმნით გადმოცემულ წევრთანაც: ქვემდებარესთან (გაბნულად ცხოვრება ქალაქშიც და სოფელშიც; გუშინ თუ გუშინწინ ჩამოსულმა როგორ უნდა გაგაბრიყვოს?... საჭიროა შენება სწრაფად და ხარისხიანად...), პირდაპირ დამატებასთან (ეს ძალიან ართულებს ცხოვრებას ქალაქშიც და სოფელშიც; გადაწყვიტეს აშენება სწრაფად და ხარისხიანად: უმაღურობით, დაუნახაობით გულნატკენს ადვილად ვერ გაამხიარულებდნენ...).

ირიბ დამატებასთან (ათჯერ და ასჯერ გაგონილს ერთხელ ნახახი სჯობს; დღისით და ღამით მამულსე მოფიქრალს ამაგი არაინ დაუფასა; ტყუებსა და მთებში გახიზნულებს ხალხი ყოველთვის ეხმარებოდა...), უბრალთ დამატებასთან (თამბაქდ, თავისუფლად, შეუზღუდავად გაზრდილის დაყოლიება ძალიან გაუძნელდათ; სიფელმა გაუვალ ხეობაში და მდინარის გაღმა გასულთა ძებნა დილაადრიან დაიწყო; წასაკითხად თუ დასაზებრებლად მთნიშნულის ძებნას მთელი საათი მოანდომა...), განსაზღვრებასთან (არქივებსა და მუზეუმებში მოძიებული მასალა საქციალურ ჟურნალში გამოაქვეყნა; შარშან თუ შარშანწინ დაწყებული მუშაობა დღესაც გრძელდება; გადასაკითხად და გასასწორებლად გადაცემულ კორესპონდენციებს ათვალურებდა...)...

ნებისმიერ შემთხვევაში ერთგვარი გარემოებებიც სინტაგმის წევრს მირთვით უკავშირდებიან.

შერწყმული (ნარკვი) სახის შერწყმული წინადადება

შერწყმულ წინადადებაში შეიძლება შეგვხვდეს ერთგვარი წევრების არა ერთი, არამედ რამდენიმე წყება, ანუ, ერთსა და იმავე წინადადებაში შესაძლოა გვექონდეს, მაგალითად, არა მხოლოდ ერთგვარი ქვემდებარეები. არამედ ერთგვარი შემასმენლებიც; რწყილი და ჭიანჭველა დაძმობილდნენ და გაუდგნენ გზასა (ზღაპ.); ან კიდევ ერთგვარი განსაზღვრებებიცა და ერთგვარი ქვემდებარეებიც: ზღვისა და მთების ჰაერით დამტკებარა ჩენი მიწა და წყალი...

ისეთ წინადადებას, რომელშიც მოიპოება რამდენიმე (ორი ან მეტი) წყება ერთგვარი წევრებისა, ეწოდება შერეული (ანუ ნარკვი) სახის შერწყმული წინადადება.

წარმოგიდგინთ შერეული სახის შერწყმულ წინადადებებს:

ტფილისი დიდის ყოფით მოიკაზმა და მოირთო ჯარის დასახვედრად და მისაღებად (ილია).

ეს წინადადება შერწყმულია ერთგვარი შემასმენლების (მოიკაზმა, მოირთო მიემართებიან ერთ ქვემდებარეს - ტფილისი) და ამ

შემასმენლებთან დაკავშირებული ერთგვარი მიზნის გარემოებების (დასახვედრად და მისაღებად) მიხედვით.

ქვებში ქარი დგას და არიებს უჩინარ ეფენებს. ზარებს და ბუკებს (ო. ჭილ.).

ამ წინადადებაში გვაქვს ერთგვარი შემასმენლები (დგას და არიებს, მათი ქვემდებარეა ქარი) და ერთგვარი პირდაპირი დამატებები (ეფენებს, ზარებს და ბუკებს, რომლებიც უკავშირდებიან ერთსა და იმავე შემასმენელს - არიებს).

გამოძვრენ ღუქებიდან და სახელოსნოებიდან ყასბები და ხარაზები, თურბები და მეღუქნები (რ. ინან.).

ამ წინადადებაში არის ერთგვარი ადგილის გარემოებები (ღუქებიდან და სახელოსნოებიდან. მათ ერთი შემასმენელი აქვთ - გამოძვრენ) და ერთგვარი ქვემდებარეები (ყასბები და ხარაზები, თურბები და მეღუქნები, რომლებიც იმავე შემასმენელთან - გამოძვრენ - არიან დაკავშირებულნი).

ბავშვობიდანვე არჩეულ გზაზე აშკარად თუ დამალულად ბევრი პატარა და დიდი თმი გადაიხადა (ო. ჭილ.).

ეს წინადადება შერეული სახის შერწყმულია, რადგან მასში გვაქვს ორი ვითარების გარემოება (აშკარად თუ დამალულად), რომლებიც მიემართებიან შემასმენელს (გადაიხადა) და ორი ატრიბუტული განსაზღვრება (პატარა თუ დიდი). რიმელთაც ერთი და იგივე საზღვრული აქვთ, პირდაპირი დამატება (ომი).

ბარათაშვილმა ჩვენს აზრს, ჩვენს გულთათქმას, ჩვენს ჭკუა-გონებას დიდი განი და სიღრმე მისცა, კაცობრიობის წყურვილს ქართველიც თანამოზიარედ გაუხადა და კაცობრიულ წყურვილის მოსაკლავ წყაროს ქართველიც დააწაფა (ილია).

ამ შერეული სახის შერწყმულ წინადადებაში გვაქვს სამი წყება ერთგვარი წევრებისა. ესენია: ერთგვარი ირიბი დამატებები (აზრს, გულთათქმას, ჭკუა-გონებას), რომლებიც მიემართებიან ერთსა და იმავე შემასმენელს (მისცა), ამავე შემასმენელს უკავშირდებიან ერთგვარი პირდაპირი დამატებები (განი და სიღრმე), და ერთგვარი შემასმენლები (მისცა, გაუხადა, დააწაფა), რომლებიც ერთსა და იმავე ქვემდებარესთან (ბარათაშვილმა) ქმნიან სინტაქსურ წყვილს.

უწყებულის საკითხები უწყებულ წინადადებაში

1. ერთგვარ წევრებს შორის მძიმე დაისმის. გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა მათ აკავშირებს და. თუ. ან. ან-ის წინ მძიმე მაშინ შეიძლება დაისვას, თუ ჩამოთვლაა წინადადების წევრებისა. განვიხილოთ ეს შემთხვევები:

ა) ერთგვარ წევრებს შორის მძიმეა საჭირო (შეერთება უკავშირია ან კავშირიანი);

პატარა ბიჭები მუსრს ავლებდნენ ყვავებს, ყორნებს, ყიჭალებს, ყვანჩალებს (გ. ლეონ.); მსწრაფლ გადასანსლა მსუნაგმა, შესვლია, შეახრამუნა (აკაკი); ავი ძაღლი არც თვითონ ჭამს, არც სხვას აჭმევს (ანდ.); [პატარა ქალი] პატარა ზაქს ხან პირში უყოფდა ხელს, ხან ზედ უპირებდა შეჯდომას, ხან ებუჭებოდა (თ. რაზიკ.); ელგუჯამ სამჯერ წყნარად, მაგრამ ხანგრძლივ დაუსტვინა (ა. ყაზბ.); არც თვალი აკლია, არც ქვევა... (მ. ჯავახ.); ...ხან აქედან, ხან იქედან მოგვესეოდნენ ხოლმე (ილია).

ბ) ერთგვარ წევრებს შორის მძიმე არ დაისმის:

ელგუჯამ და მათიამ გასწიეს მთიულეთისაკენ (ა. ყაზბ.); კოსტად და ფაქზად ჩაცმა-დახურვა უყვარდა (ილია); ნაცვალთ თუ იასაული... ოთარაანთ ქერივის ეზოში ვერ გაიწაწანებდნენ (ილია); სკამზე ავადმყოფები ან მათი მნახველები ისხდნენ (მ. ფანჯ.); დღეს თუ ხვალ ყველაფერი გაცხადდება...

გ) ერთგვარ წევრებს ან აკავშირებს, მაგრამ მძიმე საჭიროა, რადგან ჩამოთვლაა ერთგვარი წევრებისა:

ან მოგიყვან იმ ცხენს, ან თავს შეეწირავ შენს მეგობრობას (აკაკი); ან ციმბირში წადით, ან არსენა მომგვართ (მ. ჯავახ.)...

2. „რამდენიმე განსაზღვრება მხოლოდ მაშინ გაიყოფა მძიმით, თუ ისინი ერთგვარი ხასიათისაა... სხვადასხვა ჯურის განსაზღვრება მძიმით არ გაიყოფა. თუ მსაზღვრელები სხვადასხვა მხრით ახასიათებენ საზღვრულს, მათი მძიმით გაყოფა არ შეიძლება“ (ა. შანიძე):

დღეს მესტუმრა ჩემი ორი უსაყვარლესი მეგობარი.

ამ წინადადებაში სამი ატრიბუტული განსაზღვრებაა, რომელთაც ერთი და იგივე საზღვრული - ქვემდებარე (მეგობარი) აქვთ (ჩემი

მეგობარი. ორი მეგობარი. უსაყვარლესი მეგობარი). მაგრამ ისინი არ არიან ერთგვარნი და მძიმეებიც არ არის საჭირო. ეს წინადადება მარტივი გავრცობილია და არა ერთგვარგანსაზღვრებებიანი შერწყმული.

პრატეზიანი ნაწარმის განმარტობა (გამართობინაზღვრი) სიჭყავეი შარწყულ წინადადებაი (გართობინის საიჭყავეითობით)

შერწყმულ წინადადებაში შეიძლება შეგვხვდეს ერთგვარ წვერთა გამართობინებელი (განმარტობელი, შემკრები) სიტყვა, როგორიცაა, მაგალითად, რიცხვითი სახელი (ორივე, სამივე...), სხვადასხვა ჯგუფის ნაცვალსახელი (ყველა, ყველაფერი...), ზმნიზედა (არსად, ყველგან...), „გვაროვნული ცნების გამომხატველი სიტყვები“ (ა. შანიძე), მაგალითად, ფრინველები, წვრილი თევზები, ცხოველები, მცენარეები და ა.შ.

მაგალითები (ერთგვარი წვერები და მათი გამართობინებელი სიტყვები ხაზგასმულია):

თავზარი დაგვეცა ორივეს: იმასაც და მეც (თ. ბიბილ.); ჩამორჩა მხოლოდ იმათში სამი: მაჩვი, ტყოს ბუბები და კულა-მელა (აკაკი); წელან ქელის თავზე თავზარი დაგვეცა ორივეს: იმასაც და მეც (თ. ბიბილ.); დიდი და პატარა - ყველა ყურებში ავლებდა ხელს (აკაკი); უკვე ყველაფერი გაქრა: დაწინაურება, მამულები, ჯილდო (ო. იოსელი); ისინი ყველგან არიან: მთაშიც და ბარშიც, ტყეშიც და მინდვრებში... ამას იძახდნენ სტუმრად მოწვეულნი ფრინველნი: ჩხიკენი, ქერონები, წიპრები, ნიბლიები, კაკები, გნოლები, ღობემებვრალეები, ბოლოცეცხლები, ჭიჭყაენი, კოდალები, გვრიტნი, მტრედნი და სხვანი (ვაჟა); ერთმა ვინმემ აუზებში წვრილი თევზი გააჩინა: ღორჯო, ჩხამა, თევზნაფოტა, გველანა და კაპარჭინა (აკაკი); მოვიდა საფეჭავი: პური, სიმინდი, ფეტვი და სხვა (ვაჟა); ყველანაირი ხელსაწყო იყიდა: დანა, ხელჯო, წალდი, ხერხი, ბურღი და შალაშინი (ო. კილი).

აღბათ მიაქვიეთ ყურადღება, რომ ერთგვარ წვერთა გამართობინებელი შეიძლება იყოს ერთი სიტყვაც (ორივეს, ყველა, ყველაფერი, ყველ-

კან. ფრისკლანი. საყკეპო) და სიწყვათქმისაერთოც (წერილი თუესი. ყველანაირი ხელსაწყო).

ერთგვარი წევრები და მათი გამაერთიანებელი (განმაზოგადებელი) სიტყვა ერთსა და იმავე კითხვას უპასუხებენ და ასრულებენ ერთსა და იმავე ფუნქციას. მაგალითები:

სამკვიდრო შენს ქვეშ მტრად მოსულმა ჯერაგინ ნახა: ვერცა ოსმალომ. ვერც მონლოლმა და ვერცა სპარსმა (ა. კალანდ.).

ამ შერწყმულ წინადადებაში გამაერთიანებელ სიტყვასაც (ვერა-ვინ) და ერთგვარ წევრებსაც (ოსმალომ, მონლოლმა, სპარსმა) ერთი და იგივე კითხვა დაესმის: ვინ ვერ ნახა სამკვიდრო? ამ კითხვის პასუხია: ჯერაგინ. ვერც ოსმალომ, ვერც მონლოლმა, ვერც სპარსმა. ისინი ქვემდებარეებს წარმოადგენენ. ერთგვარი ქვემდებარეები მაერთებელი. კერძოდ, მაჯგუფებელი კავშირების ფუნქციით გამოყენებული ჯერც - ვერც - ვერც უარყოფითი ნაწილაკებით არიან დაკავშირებულნი.

ის თამაშობდა ყველგან: ბირუაზე, დოღზე, კლუბში (გ. რობაქ.).

აქ განმაზოგადებელი სიტყვაა ყველგან, რომელსაც დაესმის კითხვა სად: სად თამაშობდა ის? - ყველგან. ეს სიტყვა წინადადებაში ადგილის გარემოებაა. ამავე კითხვას უპასუხებენ ერთგვარი ადგილის გარემოებებიც: სად თამაშობდა ის? - ბირუაზე, დოღზე, კლუბში.

განხილულ წინადადებებში განმაზოგადებელი სიტყვა წინ უსწრებს ერთგვარ წევრებს, მაგრამ იგი შეიძლება მოსდევდეს მათ. მაგალითად:

ზარნაშო, არწივი, კვერნა და ათასი სხვა - ყველა ჩვენ გემტრობს (თ. რაზიკ.); [შაშვი] ტყეს, მთებს, ცას, დედამიწას - ყველაფერს მადლობას სწირავდა (ვაჟა); დამარცხებულნი იშველიობდნენ ქვებს, აგურებს, ხის ნატრებს - ყველაფერს (ი. გრიშ.);

ამ შემთხვევაშიც, ცხადია, ერთგვარ წევრებსაც და მათს განმაზოგადებელ სიტყვასაც ერთი და იგივე კითხვა დაესმის და ერთსა და იმავე წევრებს წარმოადგენენ:

ვინ გემტრობს ჩვენ? - ზარნაშო, არწივი, კვერნა და სხვა = ყველა. ერთგვარი წევრებიცა და განმაზოგადებელი სიტყვაც ქვემდებარეებია.

რას სწირავდა შაშვი მადლობას? - ტყეს, მთებს, ცას, დედამიწას = ყველაფერს. ყველა ირიბი დამატებაა.

რას იშველიებდნენ დამარცხებულნი? - ქვებს. აგურებს. ხის ნაჭრებს=ყველაფერს. ერთგვარ წვერებსაც და განმაზოგადებულ სიტყვასაც პირდაპირი დამატების ფუნქცია აქვთ.

განმაზოგადებულ სიტყვასთან დაკავშირებით ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ საგანგებო ყურადღება: თუ შერწყმულ წინადადებაში გვაქვს განმაზოგადებელი სიტყვა, მოუსუდავად იმისა, იგი წინ უსწრებს ერთგვარ წვერებს თუ მოსდევს მათ, წინადადების ძირითადი შინაარსის გადმოცემა მას და მასთან დაკავშირებულ წინადადების სხვა წვერებს უკავშირდება. მაგალითად:

ა) ყველა ზედ წამოესია: ბუ, ჭოტი, ყვავი, ყვანჩალი (შ. მღვიმ.).

ამ წინადადების ძირითადი შინაარსი პირველ ნაწილშია გადმოცემული - ყველა ზედ წამოესია. ერთგვარი წვერები მხოლოდ აზუსტებენ განმაზოგადებელი სიტყვის (ყველა) მნიშვნელობას.

ბ) დიდი და პატარა - ყველა ყურებში ავლებდა ხელს (აკაკი).

ამ შემთხვევაში წინადადების ძირითად შინაარსს მეორე ნაწილი გადმოსცემს - ყველა ყურებში ავლებდა ხელს. ერთგვარი წვერების შემკრები, გამაერთიანებელია ყველა.

განხილულ მაგალითებში წინადადების ძირითადი შინაარსი ან პირველ ნაწილშია გადმოცემული (ა), ან მეორეში (ბ); მაგრამ შეიძლება განმაზოგადებელი სიტყვის შემცველი შერწყმული წინადადება იმგვარად იქნეს აგებული, რომ ერთგვარი წვერები აღმოჩნდნენ უშუალოდ გამაერთიანებელი სიტყვის შემდეგ, ხოლო წინადადების სხვა წვერები, რომლებიც განმაზოგადებულ სიტყვასთან ერთად გადმოსცემენ წინადადების ძირითად შინაარსს - ერთგვარი წვერების შემდეგ:

გ) ყველა - ნასწავლი, უსწავლელი, ქალი, კაცი, დიდი თუ პატარა - მას ეჭვის თვალთ უყურებდა.

წინადადების ძირითადი აზრია: ყველა მას ეჭვის თვალთ უყურებდა, ხოლო ის, რაც იგულისხმება სიტყვაში ყველა, რომელიც ქვემდებარეა, ერთგვარი წვერებით არის დაზუსტებული: ნასწავლი, უსწავლელი, ქალი, კაცი, დიდი თუ პატარა. მიუხედავად იმისა, რომ ერთგვარი წვერები სხვადასხვა მეტყველების ნაწილითაა გადმოცემული, მათ (ყველას) არსებითი სახელის მნიშვნელობა აქვთ და ქვემდებარის ფუნქციით არიან გამოყენებული.

ზეჩითქმულის გათკაცისწინებით. გასსეიჯებულია სასყენ სიშინთა სმარების წესი განმაზოგადებული სიტყვის შემცველ შერწყმულ წინადადებაში. კერძოდ:

1. როდესაც განმაზოგადებული სიტყვა წინადადების ძირითადი შინაარსის გადმომცემ წევრებთან ერთად წინ უსწრებს ერთგვარ წევრებს (ა), ამ ერთგვარი, „ჩამოსათულები წევრების“ (ა. შანიძე) წინ ორწერტილი დაისმის:

სიკვდილი ყველას ათანასწორებს: თვისიანს, უცხოს, მტერს და მოყვარეს (აკაკი); იქ კაცის თვალს არაფერი არ უშლიდა: არც გორაკები, არც ხეები და არც სახლები (ა. ყაზბ.);

2. თუ განმაზოგადებული სიტყვა წინადადების ძირითადი შინაარსის გადმომცემ წევრებთან ერთად ერთგვარი წევრების შემდეგაა (ბ), ამ ერთგვარი წევრების შემდეგ ტირება საჭირო:

სიტყვა, ხეწნა, მოაზრება - ყოველივე ერთ ძლიერ... გრძობად გადაიქცა (ა. ყაზბ.); მიწა, წყალი, მთა, კლდე, ტყე და ველი - ყველა ერთად ნათესაურის კავშირით გადაბმულა ჩემთან (აკაკი);

3. როდესაც განმაზოგადებული სიტყვა წინ უსწრებს ერთგვარ წევრებს, რომლებიც უშუალოდ მოსდევნ მას, ხოლო წინადადების სხვა წევრები (რომლებიც განმაზოგადებულ სიტყვასთან ერთად წინადადების ძირითად შინაარსს გადმოსცემენ) აღმოჩნდებიან ერთგვარი წევრების შემდეგ (გ), ერთგვარი წევრების წინაც და მომდევნოდაც ტირებია საჭირო:

ყველაფერს - წყალს, გადახრუელ ბაღასს, ფერდობს, გაგვა-
ლულ მიწას, მზეს, ცას - განუზომელი ფასი ჰქონდა (ო. იოსელი).

ყოველი არსი - სულიერი და უსული, ხილული თუ უხილავი -
ერთსა და იმავე მსოფლიო კანონს ექვემდებარება (აკაკი).

სიტყვათა ამგვარი (3) წყობის მქონე განმაზოგადებულსიტყვიანი შერწყმული წინადადება გარკვეულ სიახლოვეს (მსგავსებას) ამჟღავნებს დანართის შემცველ წინადადებასთან, რომელსაც შემდგომ შევეხებით (იხ. განკერძოებული სიტყვები და გამოთქმები).

შენიშვნა: 1. როდესაც წინადადების დასაწყისში მდგარ განმაზოგადებულ სიტყვას უშუალოდ მოსდევს ერთგვარი წევრები, ხოლო ერთგვარი წევრების შემდეგ წინადადების ის

წევრები დგახას. რომლებიც განმარტავდებულ ხიფათსთან ერთად გადმოსცემენ ძირითად შინაარსს. ერთგვარი წევრების წინ ორწევრილიც შეიძლება შეგვხვდეს, ერთგვარ წევრთა შემდეგ კი - ტირე. მაგ.: ხეები: არყი, წიფელი, თხილი, თაფლი. დღღღღღღ - გარშემო მეხვევიან და მყარაულობენ (ვაჟა):

2. იშვიათად ერთ საერთო წევრს მაერთებელი კავშირით ან უკავშიროდ შეიძლება დაუკავშირდეს არაერთგვარი წევრებიც. ანუ ისეთივე ვითარება შეიქმნას, როგორც ერთგვარწევრიანი შერწყმულ წინადადებაში გვაქვს. მაგალითად:

მარად და ყველგან. საქართველოვ, მე ვარ შენთანა (ილია).

ამ წინადადებაში მაერთებელი და კავშირით არაერთგვარი გარემოებებია დაკავშირებული: პირველი დროისაა (მარად), მეორე - ადგილისა (ყველგან).

შენი მე ხატება დამდევს თან ყოველ დროს, ყოველთვის, ყოველგან (გ. ტაბ.).

ამ წინადადებაში უკავშიროდ (მძიმეებით) არის შეერთებული სამი გარემოება. ისინი სინტაგმას ქმნიან ერთსა და იმავე წევრთან - შემასმენელთან (დამდევს), მათგან ორი დროის გარემოებაა (ყოველ დროს, ყოველთვის), მაგრამ მესამე - ადგილისა (ყოველგან). ამგვარ წინადადებებს არაერთგვარწევრიანი შერწყმულ წინადადებებად თვლიან (ლ. კვაჭაძე).

ბანკროტობის სიტყვები და გამოთქმები (მართლწერის საკითხებითურთ)

წინადადებაში ხშირად მოიპოვება ისეთი სიტყვები და გამოთქმები (სიტყვათშენაერთები), რომლებიც არ წარმოადგენენ წინადადების უშუალო ნაწილს, პაუზით (სასვენი ნიშნებით) გამოიყოფიან და განკერძოებული ადგილი უჭირაუთ. მათ განკერძოებულ სიტყვებსა და გამოთქმებს უწოდებენ. ესენია: განკერძოებული განსაზღვრება, განკერძოებული გარემოებები, დანართი, ჩართული, მიმართვა, მიგებითი ნაწილაკები და შორისდებული.

გავეცნოთ თითოეულ მათგანს.

ბანკარძონაშვილი განსაზღვრება

ჩვენ ვიცით, რომ განსაზღვრება არის წინადადების არამთავარი წევრი, რომელიც უკავშირდება სახელით ან სახელწმინით გადმოცემულ წევრს და ახასიათებს მას რაიმე ნიშნის მიხედვით. წინადადებაში - საცეცხლურზე გვიდა მჭვარტლისაგან გაშაფებული ხის კაგი - გვაქვს ატრიბუტული განსაზღვრება გაშაფებული. რომელიც მსაზღვრელია სიტყვისა კაგი (გაშაფებული კაგი). ამ ატრიბუტულ განსაზღვრებასთან არის დაკავშირებული უბრალო დამატება მჭვარტლისაგან (მჭვარტლისაგან გაშაფებული). თუ ამ სიტყვებს (ე.ი. განსაზღვრებასა და მის მიმყოლ სიტყვას) საზღვრულის შემდეგ გადავსვამთ, წინადადება ასეთ სახეს მიიღებს: საცეცხლურზე გვიდა ხის კაგი, მჭვარტლისაგან გაშაფებული. ამ წინადადებაში პირველისაგან განსხვავებული ვითარება გვაქვს: განსაზღვრება, მიმყოლი სიტყვითურთ (მჭვარტლისაგან გაშაფებული) ინტონაციურად (კაუზით) არის გამოყოფილი თავისი ასახსნელი სიტყვისაგან (საზღვრულისაგან კაგი), აზრობრივად მეტი დამოუკიდებლობა აქვს შეძენილი და განკერძობით დგას (წერისას მძიმითაა გამოყოფილი). სწორედ ამგვარ განსაზღვრებას ეწოდება განკერძობული განსაზღვრება.

განკერძობული განსაზღვრება შეიძლება ერთი სიტყვით იყოს გადმოცემული: და მწყემსები, ხმაწკრიალა, გვრიტს ესვრიან ფილთა თოფებს (პ. იაშვი.); მაგრამ უფრო ხშირად განკერძობული განსაზღვრება სიტყვათშენაერთს წარმოადგენს; მაგ.: ონისე, სრულად გაგარეულელი, მთებში დადიოდა (ა. ყაზბ.); წყალნი, მთით დაქანებულნი, აღმასებრ უფსკრულს ცვივიან (გრ. ორბ.); გოდებს მთა, თოვლით მოსილი (ვაჟა); გმინავდა ხალხი, ხუნდზე დაბმული (ლ. ასათ.); კლდეზე ჩამოდის ყმაწვილი, ჯიხვის სიმძიმით დახრილი (პ. იაშვი.); იძინებს ბაღი, ქართით ნარწვევი (ო. ჭილა.) და ა.შ.

წარმოდგენილ სიტყვათშენაერთებში საკუთრივ განსაზღვრებებთან ერთად (გაგარეულელი, დაქანებულნი, მოსილი, დაბმული, დახრილი, ნარწვევი) არის მათთან დაკავშირებული სხვა სიტყვებიც:

სრულიად (სრულიად გაგარეულებული). მით (მით დაქანებულსი). თოვლით (თოვლით მისილი). ხუნდსე (ხუნდსე დაბმული) და ა.შ.. რომლებსაც წინადადების სხვადასხვა წევრის მნიშვნელობა აქვთ. მაგრამ „ორივე ისინი არ არიან წინადადების უშუალო წევრები და განკერძოებით დგანან“ (ა. შანიძე). ამ განკერძოებულობის გამოა, რომ მათი გამოკლების შემდეგაც წინადადების ძირითადი აზრი არ იცვლება: ონისე მთებში დადიოდა; წყალნი აღმასებრ უფსკრულს ცვივიან; გოდებს მთა; გმინავდა ხალხი და ა.შ.

თუ დაუუკირდებით წარმოდგენილ მაგალითებს, შევამჩნევთ, რომ განკერძოებული განსაზღვრება ძირითადად მიმდევრით ან ზედსართავი სახელით არის გადმოცემული (იშვიათად შეიძლება გადმოიცეს ნაცვალსახელითა და რიცხვითი სახელითაც). რაც შეეხება საზღვრულ სიტყვას, რომელსაც განკერძოებული განსაზღვრება მიემართება, ის შეიძლება იყოს წინადადების სხვადასხვა წევრი, უფრო ხშირად - ქვემდებარე (და შემოვიდა ტაძრად და ვითი, ებრაელების უსწორო მეფე; ა. კალანდ.), პირდაპირი დამატება (ბოლოს გმირებს იკონებდნენ, მამულისთვის ომებში მკვდარს: აკაკი), ირიბი დამატება (თვალი შეასწრო გიორგის, კაკლის ქვეშ მწოლარეს: ილია)... განკერძოებული განსაზღვრება ზოგჯერ შეიძლება ახლდეს მიმართვას, რომელიც წინადადების წევრი არ არის: - გაზო. შვილივით ნაზარდო, უღვაშებ გადგიგრეხია (რ. ერისთ.).

ჩვენ ვნახეთ, როგორ მივიღეთ განკერძოებული განსაზღვრება ჩვეულებრივი განსაზღვრებისაგან საზღვრულის შემდეგ გადასმით. ცხადია, შესაძლებელია მოვიქცეთ პირიქითაც: განკერძოებულ განსაზღვრებას ადგილი შეუუცვალეთ, მიმყოლი სიტყვებითურთ საზღვრული წევრის წინ გადმოვიტანოთ და ჩვეულებრივ განსაზღვრებად ვაქციოთ. წარმოდგენილი წინადადებები ასეთ სახეს მიიღებენ:

ზმაწკრიალა მწყემსები გვირცხ ესვიან ფილთა თოფებს;
სრულიად გაგარეულებული ონისე მთებში დადიოდა; მით დაქანებულნი წყალნი აღმასებრ უფსკრულს ცვივიან; გოდებს თოვლით მოსილი მთა; გმინავდა ხუნდსე დაბმული ხალხი;

„კლდეზე ჩამოდის ჯისვის სიმძიმით დახრილი ყმაწვილი: იძინებს ქარით ნარწვევი ბაღი და ა.შ.

ამ შემთხვევაში, ცხადია, მძიმით გამოსაყოფი არაფერია; მაგრამ ხშირად წინადადებაში განკერძოებული განსაზღვრება ერთზე მეტია, რომლებიც შეიძლება უკავშიროდაც იყო შეერთებული (მძიმით) და მათგან ერთგვარი კავშირითაც. მაგ.:

აქ უკვე ზღვა იყო. ღონიერი, ძარღვიანი, უძირო (ო. ჭილ.);

ბიჭი, ჯან-ღონით საესე, კეთილი და მშვიდი, დათვის ბელივით ქერა იყო (თ. ბიბილ.).

თუ ამ განკერძოებულ განსაზღვრებებს საზღვრულს წინ გადავსვამთ (ანუ მათ ჩვეულებრივ განსაზღვრებებად ვაქცევთ), მივიღებთ შერწყმულ წინადადებებს, რომლებშიც ერთგვარი წვერები მძიმით ან კავშირით (ან ორივეთი) იქნებიან შეერთებული:

აქ უკვე ღონიერი, ძარღვიანი, უძირო ზღვა იყო; ჯან-ღონით საესე, კეთილი და მშვიდი ბიჭი დათვის ბელივით ქერა იყო.

განკერძოებული განსაზღვრება, მოუხედავად თავისი განკერძოებულობისა, ყოველთვის ეთანხმება საზღვრულს ბრუნვაში. მაგალითები:

ფოთელი, წვიმის წვეთებით საესე, გამოძიწოდა ხემ (ო. ჭილ.): ფოთელი ...საესე; ირმემ მამა ჩამიქროლეს, რქგადაწყობილებმა (მ. ლებან.); ირმემმა ...რქგადაწყობილებმა; ტრიალ ტირიფონს, დასიცხულს და მიგარდნილს ძილად, დაპბრიალებდა მზე ბარჩხალა (მ. ლებან.); ტირიფონს, დასიცხულს და მიგარდნილს... როდესაც განკერძოებული განსაზღვრება მიმართავს ახლავს, ცხადია, ისიც წოდებითი ბრუნვის ფორმით იქნება მასთან შეთანხმებული: კენესით, ფოთლებო, აწვე უხანოდ ჩამოწყვეტილნო გულგრილი რტოდან! (ა. კალანდ.); ფოთლებო... ჩამოწყვეტილნო და ა.შ.

მრავლობით რიცხვში (განსაკუთრებით ნართანთანში) მდგარ საზღვრულს განკერძოებული განსაზღვრება ეთანხმება ხოლმე რიცხვშიც: თვალნო მბრწყინავ-ნ-ო, მარად ლხენით მოვისკასუნ-ო... (ა. კალანდ.); გაოგნებული კამეჩ-ებ-ი, უძრავ-ნი და დიდებულ-ნი, თავიანთი ჩრდილებით იცავდნენ მდინარის ობლებს... მზისაგან (ო. ჭილ.); ქალაქელ ბავშვ-ებ-ს, გაბაფთულ-ებ-ს, დაკრიალებულ-თ, დიდებები მედიდურად დაატარებენ...

დავიმახსოვროთ: განკერძოებული განსაზღვრება (თავისი მიმყოფი სიტყვებითურთ) მძიმით უნდა გამოიყოს. თუ განკერძოებული განსაზღვრება წინადადების შიგნით აღმოჩნდება, მძიმეებია საჭირო ორივე მხარეს - მის წინაც და შემდეგაც (იხ. საანალიზო მაგალითები).

შენიშვნა: გარდა მძიმისა, განკერძოებული განსაზღვრება შეიძლება გამოიყოს ორწერტილით ანდა ტირეთი (ტრფიალება სხვა ნიჟი-მეთქი: თავისებური, იშვიათი, განუმეორებელი: ვ. ბარნ.; შდრ.: ტრფიალება სხვა ნიჟი-მეთქი - თავისებური, იშვიათი, განუმეორებელი). წინადადების შიგნით მოქცეულ განკერძოებულ განსაზღვრებას ზოგჯერ ტირეებითაც გამოყოფენ ორივე მხრიდან (ცხელი ორთქლი - ცრემლისფერი, მღულარე - ცას ეფინება: პ. იაშვ.); იშვიათად განკერძოებული განსაზღვრება შეიძლება ფრჩხილებშიც იყოს ჩასმული: დრო (გაფრენილი საოცრად ჩქარა) უნს თმაში ვერცხლად არის ჩამდნარი (ო. კილ.). წინადადების შუაში მოქცეული განკერძოებული განსაზღვრება შესაძლოა ამგვარი სასვენი ნიშნებითაც შეგვხვდეს: საზღვრული წვერის შემდეგ, ე.ი. განკერძოებული განსაზღვრების წინ, - ტირე, ხოლო შემდეგ - მძიმე: ზღვას - აღერსიანს, მობუბუნეს, სიმშვიდეს ვთხოვდი (ა. კალანდ.). მთავარი ისაა, რომ განკერძოებული განსაზღვრება წინადადების წვერებისაგან იზოლირებული იყოს.

განკერძოებული გარემოება

წინადადებაში ერთ გარემოებას შეიძლება მოსდევდეს იმავე სახის სხვა გარემოება, რომელიც უფრო მეტად აზუსტებს, უფრო ზედმიწევნით განმარტავს მას. ასეთი გარემოება განკერძოებულია და წინადადებისაგან მძიმით (მძიმეებით) გამოიყოფა (ა. შანიძე).

განკერძოებულ გარემოებათაგან უფრო ხშირია განკერძოება ადგილისა და დროის გარემოებისა. გვეცნოთ მაგალითებს:

ქვემოთ, მტკვრის გაღმა, უფალაღი ლამპონი ციმციმებდა (გ. ფანჯ.); აქ, თრმთებში, ადუღდება კირი ღვარებად (პ. იაშ.); აქეთ, მიწურის კედელზე, სხვა სასწაული ინთება (ა. კალანდ.); აქ ნარიყალას ხავსიან კართან. დაეცა ჩემი ამაყი სული (ლ. ასათ.); აქვე, ჭაღებში, დასუნსულებდა მშვიერი მგელივით (თ. ბიბილ.); იქ, ახლომახლო, ასეთი ქიხი საგანგებოდ შეარჩია (ო. იოსელი.); შორს, რძისფერ ნისლში, შავი დაკბილული მთები დაინახა (ო. კილ.); შორს, დევის ხევში, სროლის ხმა არ წყდებოდა (ო. იოსელი.); მდინარის პირას, პატარა ტყეში, ხეს უხმაუროდ მოსწყდა ფოთოლი (ო. კილ.); ალაყაფის ზემოთ, ბებერ ნეკერჩხალთან, შავი წყვილი იდგა (რ. ინან.); მის წინ, ლოდზე, ბაწრის თავი იყო მოხეული (ო. იოსელი.)...

თუ წარმოდგენილ მაგალითებს ყურადღებით დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ წინადადებებში გვაქვს ადგილის გარემოებები, რომლებიც გადმოცემულია ადგილის ზმნიზედებით (ქვემოთ, აქ, აქეთ, აქვე, იქ...) ან ზმნიზედის ფუნქციით გამოყენებული თანდებულობანი სახელებით (მდინარის პირას, ალაყაფის ზემოთ, მის წინ...). მათ მოსდევს კიდევ ერთი გარემოება, განკრძობებული ადგილის გარემოება, რომელიც უფრო მეტად აზუსტებს პირველს. ეს განკრძობებული გარემოება ზოგჯერ ერთი სიტყვითაა გადმოცემული. ეს ერთი სიტყვა ან ზმნიზედაა (იქ, ახლომახლო...), ან თანდებულობანი სახელი, რომელსაც ზმნიზედის ფუნქცია აქვს (აქ, თრმთებში... ქვემოთ, მტკვრის გაღმა... ლოდზე...), უფრო ხშირად კი განკრძობებული ადგილის გარემოება სიტყვათშენაერთია: ადგილის გარემოება მიძყოლი სიტყვებითაა წარმოდგენილი (აქეთ, მიწურის კედელზე... აქ, ნარიყალას ხავსიან კართან... შორს, რძისფერ ნისლში... და ა.შ.).

შეიძლება წინადადებაში რამდენიმე განკრძობებული ადგილის გარემოება იყოს. მაგალითად:

გაშლოვანის ნაპირას, აღმოსავლეთით, ტყის ახლო, იდგა მშვენიერი ორსართულიანი სახლი (ი. გოგებ.); იქვე, მთედანთან, სასურსათო მაღაზიის უკან, ხის ცარიელი

ყოფები ეყარა (გ. ფანჯ.): ბერაანთ სახლის ბოლოს, მურყინანში. წისკვილის სარუის გვერდზე. დარეჯანის ყვირილი... ის-მოდა (ვაჟა); გაღმა მცხეთაში. გზის ნაპირას, მაღალ ბოძზე, ვეება მოოქროვილი თასი მზესავით კრიალებდა (მ. ჯავახ.); ნინო იქვე იჯდა, დერეფანში, ტყავის დიდ საგარძელში (გ. ფანჯ.) და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, ყოველი მომდევნო განკერძოებული ადგილის გარემოებით უფრო მეტად ზუსტდება მის წინ მდგომი ადგილის გარემოების მნიშვნელობა.

იმის გამო, რომ განკერძოებული ადგილის გარემოება მხოლოდ აზუსტებს იმ ადგილის გარემოებას, რომელიც წინადადების წევრია, თავად კი არაა წინადადების უშუალო წევრი, მისი ამოღებით წინადადების ძირითადი აზრი არ იცვლება. ამაში რომ დაურწმუნდეთ, შეუდაროთ ერთმანეთს ორი წინადადება:

მინდვრის ბოლოში, წყაროს პირას, ორი კაცი იჯდა (თ. ბიბილა) და:

მინდვრის ბოლოში ორი კაცი იჯდა. ან კიდევ:

სადღაც შორს, ამ ყოიამეთს იქით, ჯერ ისევ ყეფდნენ... ძაღლები (ო. კილა) და:

სადღაც შორს ჯერ ისევ ყეფდნენ... ძაღლები.

(მიუბრალოთ ყურადღება: განკერძოებული ადგილის გარემოების (გარემოებების) ამოღების შემდეგ მძიმე აღარაა საჭირო).

როგორც ვხედავთ, წინადადებათა ძირითადი აზრი არ შეცვლილა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ განკერძოებული ადგილის გარემოებების შემცველ წინადადებებს მეტი გამომსახველობითი ძალა აქვთ.

შენიშვნა: თუ იმ წინადადებიდან, რომელშიც განკერძოებული ადგილის გარემოებაა, ამოვიღებთ „ძირითად“, ე.ი. წინადადების წერ ადგილის გარემოებას, ანუ იმ გარემოებას, რომელიც სინტაგმას ქმნის შემასმენელთან, ამ შემთხვევაში „ძირითად“ გარემოებად ყოფილი განკერძოებული გარემოება გახდება.

შეუდაროთ ერთმანეთს ამ თვალსაზრისით ზემოთ წარმოდგენილი წინადადებები:

მინდერის ბოლოში, წყაროს პირას, ორი კაცი ოჯდა: და:
წყაროს პირას ორი კაცი ოჯდა:

სადღაც შორს, ამ ყიამეთს იქით. ჯერ ისევ ყფდნენ
ძალღები; და:

ამ ყიამეთს იქით ჯერ ისევ ყფდნენ ძალღები.

ამგვარად გადაკეთებულ წინადადებებში აღარაა განკერძოებული
ადგილის გარემოება.

ამრიგად, განკერძოებული ადგილის გარემოება აზუსტებს
წინადადების წევრ ადგილის გარემოებას და მძიმით (მძიმეებით) უნდა
იქნეს გამოყოფილი წინადადების წევრებისაგან: თუ განკერძოებული
ადგილის გარემოება უშუალოდ მოსდევს წინადადების წევრ ადგილის
გარემოებას, მძიმე ორივე მხრიდანაა საჭირო (სოფელში, კაკლის
ხის ჩრდილში, გაიშალა სუფრა). მაგრამ, თუ განკერძოებული
ადგილის გარემოება წინადადების ბოლოს აღმოჩნდება, მძიმე მის წინ
დაისმის, მის შემდეგ კი (ე.ი. წინადადების ბოლოს) - წერტილი ან
წინადადების შინაარსის შესაბამისი სასვენი ნიშანი (სოფელში
გაიშალა სუფრა, კაკლის ხის ჩრდილში).

დავიმახსოვროთ: ადგილის გარემოების შემდეგ, თუ მას
არ ახლავს განკერძოებული ადგილის გარემოება, მძიმე არ უნდა
დაიწეროს.

განაკერძოებული ადგილის გარემოება

წინადადებაში არსებულ დროის გარემოებას შეიძლება მოსდევდეს
დროის გარემოება (ერთი ან რამდენიმე), რომელიც უფრო მეტად
აზუსტებს მის მნიშვნელობას და განკერძოებულია, პაუზით (სასვენი
ნიშნებით) გამოყოფილი მისგან. მაგალითები:

ერთხელ, სახარების კითხვის დროს, მამაჩვენა ჩვეუ-
ლებრივად წამოიძახა (აკაკი); საღამოზე, მზის ჩასვლისას,
ადგება (ვაჟა); ღამით, ძილის წინ, ღმერთებს ეწერებოდა (ო. ჭილა);
ესლა, ამ წამს, უშიშარ შემხედრსაც შეარხვედა (გ. რობაქ.); ერთ-
ხელ, კვირა დღეს, ალექსანდროვის ბაღის თავზე ძველი წიგნებით
მოაჯრებში დაფუძნებული ამ წიგნს (ი. გრიშ); ვაჟს გასძახა დილით, სამსა-
ხურში წასვლის წინ (გ. ფანჯ.); ხვალ, საღამოთი, კა-
ლის პირს მივხალავდეთ (ა. ყაზბ.); ასე ფიქრობდა ბიჭუ მაშინ, ომში

წასვლისას (თ. ბიბლი.); შუადღისას. ამ პაპანაქება სიცხეში, აქ ჩოჭო არ მთერისდება (გ. ფანჯ.); მეორე დღეს, დილის თორმეტ საათზე, გზატკეცილზე ... ცხელი კარუტას მარბენისება (ა. ყაზბ.); ხვალ, ხელისმთწერის შემდეგ. ჩემს ოჯახში მექნება სადილი (გ. ფანჯ.); ერთხელ. მესამე მეოთხედში, შუა გაყვითლზე, სკოლის დირექტორი შემოვიდა (გ. ფანჯ.) და ა.შ.

წარმოდგენილ მაგალითებში გვაქვს წინადადების წვერი დროის გარემოებები, რომლებიც შემასმენელთან ქმნიან სინტაგმას (ერთხელ... წამოიძახა; საღამოზე... ადგება; ღამით... ეჩურჩულება; ახლა... შეარხედა; ერთხელ... დავებები; ხვალ... მიუახლოვდეთ და ა.შ.). აღნიშნულ დროის გარემოებებს მოსდევს კიდევ ერთი გარემოება, განკერძოებული დროის გარემოება, რომელიც უფრო აზუსტებს, აკონკრეტებს მის მნიშვნელობას (ერთხელ, სახარების კითხვის დროს, ...წამოიძახა; საღამოზე, შინს ჩასვლისას, ...ადგება; ღამით, ძილის წინ, ...ეჩურჩულება; ახლა, ამ წაშს, ... შეარხედა; ერთხელ, კვირა დღეს, ...დავებები; ხვალ, საღამოთი, ...მიუახლოვდეთ და ა.შ.).

განკერძოებული ადგილის გარემოების მსგავსად, განკერძოებული დროის გარემოებაც შეიძლება გადმოიცეს ერთი სიტყვით. ეს სიტყვა ან დროის ზმნიხედია იქნება, ან დროის ზმნიხედის ფუნქციით გამოყენებული სახელის უთანდებულო ან თანდებულობის ფორმა:

იმ ღამეს, შუაღამისას, ...დედაჩემი ადგა (დ. ჭონქ.); მეორე დღეს, ნასაუზმევეს, ბორბალოს მთისკენ გასწია... ჯგუფმა (ლ. გიო.); ერთ დილას, გარეთაზე, მთიულების ურდოში შევიდა... ეილაც წვერიანი კაცი (ა. ყაზბ.)...

სწორად განკერძოებული დროის გარემოება სიტყვათშენაერთითაა გადმოცემული:

არაფინ იცოდა წუხელ, იმ ჯოჯოხეთურ ღამეში, მომაკვდავს რა დაემართა (თ. იოსელი.); ბედმა ერთხელ შემახვედრა მაშინ, იმ ცხელ ზაფხულში (თ. ბიბლი.); დღეს; ამ წიგნის დაწერის დროს, ჩემს ბავშვურ შეკვდომებსაც სიამოვნებით ვიგონებ (ი. გრიშ.); ამ ორი კვირის წინათ, ესწორედ ჩვენი მამულის საჯარო გაჭრობის წინა ღამეს, ნინო ჩვენ დაუკითხაუად წავიდა (ე. გაბ.)...

შესაძლოა წინადადებაში განკერძოებული დროის გარემოება ერთზე მეტი იყოს. მაგალითად:

აი ამ სახელში დიუბადებულენარ ჩუ 9 იქისის. განთადისას. 1840-ში (აკაკი): 188- წელს. თებერგლის გასულს. შიოზა დღეს, ყველი-ერში. სოფელ ძაღლისხევაში დიდი სმა და პურობა იყო (ს. მგაღ.); დღესვე. ახლავე. ამ წუთას, ორივეს ჯვარი გადაეწეროთ (ო. იოსელი)...

განკერძოებული დროის გარემოების ამოღების შემდეგ წინადადების ძირითადი აზრი არ იცვლება. შდრ.:

მეორე დღეს. კვირას. ელიზბარი სანადიროდ ეშზადებოდა (ვაჟა); და: მეორე დღეს ელიზბარი სანადიროდ ეშზადებოდა.

თუ წინადადებიდან ძირითად, წინადადების წვერ დროის გარემოებას ამოვიღებთ. ყოფილი განკერძოებული დროის გარემოება წინადადების წვერ გარემოებად გადაიქცევა და იგივე წინადადება ასეთ სახეს მიიღებს:

კვირას ელიზბარი სანადიროდ ეშზადებოდა.

და გ ი მ ა ხ ს ო გ რ ო თ : 1. განკერძოებული დროის გარემოება (გარემოებები - თუ ერთზე მეტია) მძიმით (მძიმეებით) უნდა გამოიყოს წინადადების წვერებისაგან: თუ განკერძოებული დროის გარემოება ამთავრებს წინადადებას, მის წინ მძიმე უნდა დაისვას, მის შემდეგ - წინადადების შინაარსის შესაფერისი სასტენი ნიშანი: ეს იყო დიდი ხნის წინათ. ჩვენს ბეჭეულობაში (თ. ბიბილ.); მაგრამ, თუ განკერძოებული დროის გარემოება შუა წინადადებაში გვაქვს, მას ორივე მხრიდან სკორდება მძიმეები: გვიან, ბინდბუნდში. შინ ვბრუნდებით. (მ. ლუბან.);

2. დროის გარემოების შემდეგ. თუ მას არ მოსდევს განკერძოებული დროის გარემოება (ან სხვა რომელიმე სახის ჩართული სიტყვა ან წინადადება), მძიმე არ დაისმის.

შენიშნა: 1. არსებობს მოსაზრება (ლ. კვაჭაძე, ნ. ბასილაია), რომ წინადადებაში შეიძლება შეგვეხედეს სხვა: სახის გარემოებათა განკერძოების შემთხვევებოც: ვითარების გარემოებისა (თვალთ თვალს უსწორდება ისე. შემთხვევით: გ. ტაბ.), მიზეზის გარემოებისა (ბოლოს თარაში მის. გამო, არზაყანის გამთ, გადაეკადა: კ. გამს.), მიზნის გარემოებისა (დელანემმა განგებ, გამთსაცდელად, სწორედ ამ ადგილზე მოიცხო ტყლაპიო...) (ე. ფეიჭრიშვილი).

2. შესაძლოა წინადადებაში ერთდროულად გვექმნდეს რამდენიმე სხვადასხვა სახის განკერძოებული გარემოება. მაგალითად:

აკადემიკოსი აკაკი შანიძე დაიბადა 1887 წელს, 14(26) თებერვალს, სოფელ ნოღაში, ახლანდელი სამტრედიის რაიონში.

ამ წინადადებაში გვაქვს განკერძოებული დროის გარემოებაც (14(26) თებერვალს) და განკერძოებული ადგილის გარემოებაც (ახლანდელი სამტრედიის რაიონში).

დანართი

დანართი ეწოდება განკერძოებულ სიტყვას ან სიტყვათა ერთობლიობას, რომელიც აზრობრივად უკავშირდება სახელით გამოხატულ წინადადების რომელიმე წევრს და იძლევა მის შემავსებელ ცნობას დაზუსტებისა თუ ახსნა-განმარტების სახით.

განვიხილოთ მაგალითები:

ჩვენ კ, დედებმა, ღვთის წინ უნდა ცრემლები ვღვაროთ (ილია); ჩვენ, ქართველებს, ერთი საკვირველი ხასიათი გვეჭირს (ილია); მეფე დავითს, კურაპალატს. კქონდა ერთხელ წვეულება (აკაკი); მას, აკაკის, უფლება აქვს მემამულეებს გლეხები აუჯანყოს (მ. ჯავახ.); ჩვენი, ქართველების, ხასიათი მართლა რომ... მიუწვდომელი რამ არის (ილია) და ა.შ.

ამ მაგალითებში დანართი ერთი სიტყვითაა წარმოდგენილი (დედებმა, ქართველებს, კურაპალატს, აკაკის, ქართველების), რომელიც აზუსტებს, ხსნის წინადადების წევრის მნიშვნელობას. დანართის გარეშე ამ წინადადებათა შინაარსი მთლად ნათელი ვერ იქნებოდა:

ჩვენ კ ღვთის წინაშე უნდა ცრემლები ვღვაროთ; ვინ ჩვენ? - პასუხს დანართი გვცემს - დედებმა;

ჩვენ ერთი საკვირველი ხასიათი გვეჭირს; ვის ჩვენ? - ქართველებს.

მეფე დავითს კქონდა ერთხელ წვეულება; რომელ მეფე დავითს? - კურაპალატს.

მას უფლება აქვს... ვის აქვს უფლება? - აბაკის:

ჩვენი ხასიათი მართლა რომ... მოქცეული რამ არის: ვისი ხასიათი, სახელდობრ? - ქართველების. და ა.შ.

დანართი ხშირად წარმოადგენს სიტყვათშენაერთს (შესიტყვებას, სიტყვათა ჯგუფს); მაგალითად:

სარქისამ. გასპარას დახლიდარმა. ტიკს პირი მოხსნა (ვაჟა); მარინე. კაცობას უფროსი ქალი, კართან იღვა (ე. სინ.); ჩვენ. პატარა გოგო-ბიჭები, ვუსმენდით (გ. ლეონ.); ახლა თქვენ. ახალგაზრდა ქართველებო, უნდა გაამართლოთ... იმედები (აკაკი); მე. სოფლის უმადურმა და უძღვებმა შევიღმა, შიშით მოვაფლე თვალი ჩემს ბნელ სადგომს (თ. ბიბილა.); ამას თავდაპირველად ისინი პლატონის ძმას, აწ გარდაცვლილ პროფესორ გედევან მინდაძეს, უმადლოდნენ (გ. ფანჯ.); ჩვენ. ნაშეიერებს მჭედელ ტომების, ცეცხლოვან თვალებს გვითრობს ლითონი (ლ. ასათ.) და ა.შ.

ამ შემთხვევაში დაზუსტება თუ ახსნა-განმარტება უფრო სრულყოფილია:

სარქისამ. გასპარას დახლიდარმა, ...; მარინე. კაცობას უფროსი ქალი, ...; ჩვენ. პატარა გოგო-ბიჭები, ...; მე. სოფლის უმადურმა და უძღვებმა შევიღმა, ...

შესაძლოა წინადადების წვერთან რამდენიმე დანართი იყოს დაკავშირებული: ეელოდები სხვას, მანგია ბალიაურის შევილს, ჩემს მეგობარს, გიორგი ბალიაურს (თ. ბიბილა.). ასეთ შემთხვევაში, ცხადია, კიდევ უფრო სრულყოფილად და წარმოდგენილი წინადადების წვერის შემავსებელი ცნობები, რომლებიც ახსნა-განმარტების სახითაა მოცემული.

დანართის წყალობით წინადადება უფრო ემოციური, უფრო შთამბეჭდავი, ექსპრესიული ხდება: მას, ალავერდის დიდებულ ტაძარს, ალაზნის პირად თეთრად ანთებულს, კვლავ მოიხილავს... წმინდა ხატება (ა. კალანდ.).

აქამდე წარმოდგენილ ყველა წინადადებაში დანართი, რომელიც აზუსტებდა წინადადების წვერის მნიშვნელობას, უშუალოდ უკავშირდებოდა მას (მხოლოდ პაუზით). ასეთ დანართს უკავშიროს დანართი ეწოდება: მაგრამ დანართის დაკავშირება წინადადების წვერთან

შესაძლოა მოხდეს საგანგებო სიტუაციების მეშვეობით. ეს სატყვეობა: ანუ, ესე იგი (ე.ი.), სახელად, გვარად, ეროვნებით, წოდებით, სპეციალობით, მოდემით, წარმოშობით, ჩამომავლობით, სახელდობრ, როგორც, განსაკუთრებით... მაგალითები:

მე ვინახულე ტბა სეფანის, ანუ ტბა გოგჩის (მ. ლებან.); გურიის მუშა ხალხს, ანუ გლეხკაცობას, თოფისთვის მოეკიდა ხელი (ე. ნინ.); საბარათიანო, ანუ ქვემო ქართლი, მოწინავე სადროში ითვლებოდა (მ. ჯავახ.); ...ამიტომაც დაურქმევიათ „საგანუ“, ე.ი. მოსასვენებელი ადგილი (აკაკი); ამირანს მამა ჰყავდა, სახელად დავითი (მ. ჯავახ.); ქუთაისში ერთი ჩოხოსანი ყმაწვილი იყო, სახელად სისინა (მ. დად.); ერთი ვილაც რუსული ენის მასწავლებელი დაგინიშნეს, გვარად საპეგა (აკაკი); ჰაზირა, გვარად აბრამოვი, სახელოვანი მემკვიდრე იყო საიათნოვასი (ი. გრიშ.); ინჟინერი, სპეციალობით გზების მშენებელი, აქ ასრულებდა ... მოვალეობას (ნ. ლორთქ.); მათ მიემატა სწავლული გიორგი არტემიჩ ხარაზოვ, სპეციალობით მათემატიკოსი (გ. რობაქ.); აქ ბიძინამ, როგორც მთავარსარდალმა, ორად გაყო შეერთებული ჯარი (აკაკი); მე თვითონ, როგორც მთის კაცს, მყვანდა რაოდენიმე ცხვარი (ა. ყაზბ.); შამილი, როგორც ჭკვიანი კაცი, ყველა ამ მდგომარეობით სარგებლობდა (ა. ყაზბ.); მისი ქმარი, სახელად ოტია, გვარად ქამუშაძე, წოდებით აზნაური, იყო ნამდვილი გლეხი (დ. კლდ.).

დანართი, რომელიც შეიძლება ახლდეს სახელით გადმოცემულ წინადადების სხვადასხვა წევრს, ანგარიშს უწევს მას - ეთანხმება ბრუნვასა და რიცხვში. მაგალითები:

ყველაზე მეტს მისი ბიძაშვილი, კოლხეთის ყოფილი მეფე, ... ყვიროდა (ო. ჭილ.); პირველად ყოველივე ისევ იმან მითხრა, ჩემმა მეგობარმა და ნაძობმა (თ. ბიბილ.); ჩვენ, პოეტებს, ეს საყვედური არ გვეთქმის (პ. იაშვ.); მეც ვესალმები მას, ბუბურ როდოსს (ა. კალანდ.); მათ, შვიდთა ძმათა, ტაძრად შვიდი სანთელი ანთეს (მ. ლებან.); კლასის ამხანაგები, განსაკუთრებით უსაქმურები და ჩამორჩენილები, პირდაღებულები უყურებდნენ (გ. ფანჯ.)...

როდესაც ის წვერი, რომელსაც დანართი აზუსტებს, თანდებულიანია, იგივე თანდებული აქვს დართული დანართსაც: ჩვენთვის,

ადამიანებისათვის. საქიროთა ასეჲსი კაცო (ილია): ის თავის შვილზე. გიორგი ბაღიაურზე, ფიქრიაბლა (თ. ბიბილ.): ჩემთვის, როგორც მწვრთნელისათვის და როგორც მეგობრისათვის, ძნელი იყო ამ გადაწყვეტილების მიღება (გ. ფანჯ.).

ყურადღება მივაქციოთ ერთ გარემოებას:

დანართიცა და განკრძობული გარემოებებიც აზუსტებენ, აკონკრეტებენ წინადადების წევრს; მაგრამ დანართის შემთხვევაში ეს წერილი აუცილებლად სახელითაა გადმოცემული და შეიძლება იყოს ქვემდებარეც (ჩვენ, ხეთუმბა, თაყვანი გეციო; ა. კალანდ.), პირდაპირი დამატებაც (ისინი აღტაცებით იხსენიებენ დავით აღმაშენებელს, პატივისმცემულსა და შემწყნარებელს სხვა ერისას: ილია), ირიბი დამატებაც (მე, მის მჭერტელს, ნაღვლით ამერია სული, გული: ილია), უბრალო დამატებაც (მისთვის, უკეთოდშობილესი ადამიანისათვის, ძნელი იყო ამ გადაწყვეტილების მიღება), განსახლვრებაც (ჩვენი, ქართულები, ხასიათი მართლა რომ ახირებული... რამ არის: ილია)... განკრძობული გარემოებანი კი აზუსტებენ, აკონკრეტებენ ზმნიზუდით (ან ზმნიზუდის ფუნქციით გამოყენებული სახელებით) გადმოცემულ გარემოებებს, შესაბამისად, ადგილისას (იქ, უცხოეთში, ყველაფერი სხვანაირად ჩანდა: ო. კილი.), დროისას (ეს იქნება დილაადრიან, შუის ამოსვლის მერე: თ. ბიბილ.)...

ამრიგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დანართს შეუძლია დაზუსტება, დაკონკრეტება მხოლოდ სახელით გადმოცემული სხვადასხვა წევრისა, განკრძობული გარემოებანი კი აზუსტებენ ზმნიზუდით ან ზმნიზუდის ფუნქციით გამოყენებული სახელით გადმოცემულ გარემოებებს.

მართლწერისათვის: დანართი, უკავშიროცა და კავშირინიც, სხვა სახის განკრძობებათა მსგავსად, ძირითადად მძიმით (მძიმეებით) გამოიყოფა (იხ. მაგალითები). დანართი შეიძლება ტირითიც (ტირებით) გამოიყოს ან ჩაისვას ფრჩხილებში: ამ ორ სნაიპერს, ვალტერსა და იოჰანს, თვალისჩინივით უფრთხილდებოდა მეთაური (ო. იოსელი.). შდრ.:

ამ ორ სნაიპერს - ვალტერსა და იოჰანს - თვალისჩინივით უფრთხილდებოდა მეთაური;

ამ ორ სნაიპერს (ვალტერსა და იოჰანს) თვალისჩინივით უფრთხილდებოდა მეთაური.

ჩართული ეწოდება განკრძობულ სიტყვას ან სიტყვათა შენართს. რომლითაც მოუბარი (მთქმელი) გვაგებინებს, თუ როგორ უცქერის ის წინადადებაში გამოთქმულ აზრს: სწყინს მას, ახარებს, დარწმუნებულია, საეგებიოდ თუ საეკვოდ მიანჩია და სხვა (ა. შანიძე).

როგორც განმარტებიდან ჩანს, ჩართული, მნიშვნელობის თვალსაზრისით, მრავალგვარია. გაეცნოთ მათ უფრო დაწერილებით:

1. ჩართულით შეიძლება გადმოიკვს ის, რომ მთქმელი დარწმუნებულია ნათქვამის უტყველობაში: ამისათვის გამოიყენება ისეთი ჩართული სიტყვები და გამოთქმები, როგორიცაა: რასაკვირველია, მართლაც, უტყველია. ცხადია, რა თქმა უნდა, აშკარაა და ა.შ. მაგალითები:

იქ, რასაკვირველია, მომბრუნებია გული (აკაკი); მეც, რასაკვირველია, გაემიორე მისი ნამოძღვრალი (აკაკი); არც პლატონს ჰქონდა სასიამოვნოდ, რასაკვირველია, ბევრი შვილი (დ. კლდ.); რასაკვირველია, ის მართალია (გ. ფანჯ.); ოთარანთ ქერიემა..., რასაკვირველია, თავისებური პილპილიც მოაყარა (ილია)...

ორივემ, მართლაც, თავგანწირული გახელებით ჩაბლუჯა იგი (თ. ბიბილ.); ავადმყოფობის დადგენა, მართლაც, განკურნებას არ ნიშნავს (ო. ჭილ.); მართლაც, მათ გვერდით გავლა შეუძლებელი რამ იყო (კ. გამს.); ომის დროს, მართლაც, დიდი თოვლი მიდიოდა ყველგან (გ. ფანჯ.); ფარნაოზი და კუსა, მართლაც, არასოდეს არ ყოფილან ასე ახლოს ერთმანეთთან (ო. ჭილ.)...

ავადმყოფს, უტყველია, რალაც აწუხებდა (ა. ყაზბ.); იქ, უტყველია, ბევრს რასმე საკვირველს უნახავ (თ. რაზიკ.)...

დიდი მაყრონიც, ცხადია, შეაბჯრული და მზადყოფილი მოდიოდა (ლ. გოთ.); დრმატურგი, ცხადია, პოეტი კაცი იყო (შ. დად.); თქვენს ყულფში..., ცხადია, კვლავ გაეყოფთ თავს (ა. კალანდ.)...

ამ მოჩვენებასაც, რა თქმა უნდა, თავისი ძალა ჰქონდა (ვაჟა); რა თქმა უნდა, ეშმაკი იყო (ო. ჭილ.); მე, რა თქმა უნდა, არ ვაზვიადებ ტკივილს (ო. ჭილ.); რა თქმა უნდა, იგი ამ არემარეზე სულ არ ჩანდა (ო. იოსელ.); რაღა თქმა უნდა, ის ვილაც კაცი მათი სახლისაკენ მიდიოდა (თ. ბიბილ.)...

აშკარაა. ასე მარჯიკად არ არის. საჩქე...

2. ჩართული გადმოცემის მთქმელის ვარაუდს ან დაუტკებას წინადადებაში გამოთქმული აზრის მიმართ. ასეთი ჩართულობა: ალბათ, მგონია (ვგონებ), როგორც ეტყობა, ეტყობა, ჩანს, როგორც ჩანს, თუ არ ვცდები... მაგალითები:

იქიდან, ალბათ, მტერს მოელის (ვაჟა); ალბათ, ახლა რაიმე... ფრაზას ალაგებდა მისი გამომეტყველება (გ. ფანჯ.);

ამ სოფელს სახელი. ვგონებ, თვით თავის მდებარეობით დარქმევია (ნ. ლომ.); მაშინ, ვგონებ, ულუაშები და პატარა წვერიც კქონდა ნიკაპზე (რ. ინან.); მგონი, მაშინ იმას სწავლაზე გული აცრუებული კქონდა (ილია);

მან კი. ეტყობა, უკვე დამინახა (გ. შატბ.); მეორე ბიძაშვილი ... ეტყობა, უმცროსი უნდა ყოფილიყო (გ. ფანჯ.); ამ მთიელს, როგორც ეტყობოდა, სოფელში არაფერ იცნობდა (ა. ყაზბ.); როგორც ეტყობოდა, ეს ადგილი ჩრდილოეთიდან მოუვალი იყო (ო. იოსელი.); მაგის თქმას, ვატყობ, ცხრა ჩემისთანა თავი უნდა (რ. ინან.);

ასეთი არის, ჩანს, ნება ღეთისა (ილია); ჩანს, იუდაც კი... თანამგრძობთა თავისთა პოეებს (ა. კალანდ.); როგორც ჩანს, გადაწყვეტილება კარგა ხნის მიღებული კქონდა...

ეს კაცი, თუ არ ვცდები, ჩვენი ახალი მეზობელი უნდა იყოს...

3. ჩართულით გადმოცემა მთქმელის (მოსაუბრის, მწერლის) ის გრძობა, რომელსაც ნათქვამის შინაარსი იწვევს, და იმავდროულად ხდება ფაქტის შეფასება: ჩვენდა სასიხარულოდ, ჩვენდა ბედად, საბედნიეროდ, სამწუხაროდ, საუბედუროდ, თქვენდა სამარცხეიზოდ და ა.შ. მაგალითები:

ჩვენდა სასიხარულოდ, ჩვენშიაც თითქმის ჩვეულებად შემოდის პატივისცემა ერისათვის გარჯილ კაცისა (ილია); ამის ნიშნებს, ჩვენდა სასიხარულოდ, ვხედავთ დღეს (ვაჟა); ჩვენდა ბედად, მალე მეორედ მატარებელმა ჩაიარა (რ. გვეტ.); ბევრს, სამწუხაროდ, შინაარსიც არ ესმის. ფშაური ლექსებისა (ვაჟა); ის, სამწუხაროდ, ორი წელია აღარ ჩანს თბილისში (პ. იაშვი.); მე კი, ჩემდა საუბედუროდ, ... მომცინარი სახე მქონდა (აკაკი); არსებობს, საუბედუროდ, ასეთი აზრი თუ უაზრობა (ო. იოსელი.); სამწუხაროდ (თუ საბედნიეროდ), ამ ბოლო დროს ცოტა წიგნი მოსწონდა (გ. ფანჯ.)...

4. ჩართულით შეიძლება გადმოიყვას წინადადებაში კამათი, ჩველი აზრის წყარო - ვის ეკუთვნის ეს აზრი. ასეთებია: ჩემი აზრით, მეცნიერთა შეხედულებით. მათი წარმოდგენით, პრესის ცნობით. გადმოცემით, როგორც გადმოგვცემენ, როგორც იტყვიან და ა.შ. მაგალითები:

ჩემი ფიქრით, ცუდი და კარგი ქვეყანაზე თავისთავად არ არსებობს (ილია); მეწინავეს აზრით, ეს იყო ყველაზე უკეთესი (ო. იოსელი); ვაჟაკი. ხევისურის წარმოდგენით, უნდა იყოს გულადი და პურადი (ვაჟა); როგორც იმერეთში ამბობენ, ერთობ გადაპრანჭული აზნაური იყო ჩვენი ბეკინა (დ. კლდ.); ძველ დროში, როგორც ვიცით და გაგონილი გვაქვს, რჯული ხალხს მტკიცედ ეჭირა (ვაჟა); ხალხურად რომ ვთქვათ, დანა და ყელი ერთად იყო (რ. ჯაფარი.); ტახტის თავზე... ბაცანკალი, ანუ, როგორც ზოგან ეძახიან, სასთუმალი, დვას. ხარატით ნაკეთები (ილია); უზარმაზარი ნიგეზები, ანუ, როგორც ზოგან უწოდებენ, კაკლის ხეები, ... თავმომწონედ შლიდნენ შტოებს (აკაკი)...

5. ჩართულმა შეიძლება გეჩვენოს, თუ როგორ აფასებს მთქმელი (მოლაპარაკე) მეტყველების სტილს, წინადადების აზრის გადმოცემის ფორმას. ასეთებია: თუ შეიძლება ასე ითქვას, უკეთ რომ ვთქვათ, სხვაგვარად (სხვა სიტყვებით) რომ ვთქვათ, მარტივად რომ ვთქვათ, სწორედ გითხრათ და ა.შ.

მაგალითები:

„მათი წალმით დახურული სახლი, ანუ, უკეთ რომ ვთქვათ, ქოხი, გადიდებულიყო (ვაჟა); სწორედ გითხრა, ქუჩაზე მეტად არც აქ თბილა (შ. არაგვი.); მე, სწორედ მოგახსენოთ, ძალიან შევიჩვიე ჩვენი პატარა ბატონი (ილია); მე კი, სწორედ გითხრათ, თავს ვერ გამოვიმეტებდი (ილია); ის ხომ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ჯერ დაუღვივნებელი მაჭარა...“

ამ ტიპის ჩართულებთან დაკავშირებით შეიძლება გავიხსენოთ მთელი ეპიზოდი ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებიდან“, რომელშიც რუსი „მეცნიერი აფიციერი“ თავის „ბრძნულ აზრებს“ უზიარებს ავტორს: „იქნებ თქვენ, მეცნიერების ერთი რომ ვთქვა, დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკებსაც მართალ გენერლებში სთვლით, ესე იგი.

მდაბიურის ერთი რომ ვთქვა, იქნება შტატის გეგმურლებსა. ანუ. უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა, უკოლეტი გენერლებსა. ანუ. ამაზედ უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა, უულვაში გენერლებსაც მართალს გენერლებში სთელით?...

6. ჩართული სიტყვებითა და გამოთქმებით გადმოცემულია წინადადებაში გამოთქმული აზრების თანამიმდევრობა: ჯერ ერთი, მეორეც, მესამეც... ან ერთგვარი დამოკიდებულება წინ გამოთქმულ აზრებთან: ამგვარად, ამროგად, დასასრულ. მაშასადამე, ამას გარდა (გარდა ამისა), სხვათა შორის, პირიქით, პირუკუ, ერთი სიტყვით და ა.შ. მაგალითები:

ჯერ ერთი, მეთაურის ჯანმრთელობა უარესდებოდა, მეორეც, არაეინ იცოდა, ვის ებრძოდნენ (ო. იოსელ.); ჯერ ერთი, მუშებს არ უნდა დაენახათ, მეორეც, თვითონ ლეეანი განაწყენდებოდა (გ. ფანჯ.); მაშასადამე, უნდა წარმოვიდგინოთ, ...რომელი ფრინველი რას იტყოდა (ვაჟა); ერთი სიტყვით, სულ ახსოვდა, როდის რამდენი კალმახი დაიჭირა (თ. რაზიკ.); ერთი სიტყვით, ეს ორი... ადამიანი შემთხვევას ერთმანეთისთვის შესადარებლად შეუყურია (ა. ყაზბ.); არც გიორგი ემდუროდა თავის ბედსა, პირიქით, უხაროდა (ილია); ჩვენ ჭრილობები ვერ დაგვამახინჯებს, პირიქით, მოგვიხდება კიდევ (რ. ინან.); [დედაჩემს] შესწავლილი კიბნდა, სხვათა შორის, ექიმობა და მეურნეობა (აკაკი); ბიძაჩემმა, სხვათა შორის, ერთის დათვის ამბავი მითხრა (ვაჟა); ამას გარდა, დედის სიტყვებიც მომაგონდა (აკაკი); დასასრულ, მომხსენებელმა მადლობა გადაუხადა ყველას ყურადღებისათვის... ამგვარად, სტუმრებიცა და მასპინძლებიც კმაყოფილნი დარჩნენ...

7. ჩართული ზოგჯერ წარმოადგენს ზმნის მე-2 პირის ფორმის შემცველ მიმართვას თანამოსაუბრისადმი (ზმნის კილო თხრობითიც შეიძლება იყოს და ბრძანებითიც). ასეთებია: დამეთანხმებით, შენ ხარ ჩემი ბატონი, თქვენ წარმოიდგინეთ, როგორც თავადაც მიხვდებოდით და ა.შ. მაგალითები:

დაგვიბარებს დილას, ჩამოდით, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ჩამოხვალ და ოგი შინ წასულა (ე. ნინ.); რუსთავში ჩამოვედი და აქ, თქვენც კარგად ხედავთ, დღე და ღამეს ვასწორებ (გ. ფანჯ.); ეს დედააკაცი გახლდათ, როგორც თავადაც მიხვდებოდით, ბეკინა სამანიშვილის

ქერიუ ელქიქ, და პატარა ბავშვი - შვილი მისი (დ. კლდ.); მისი მოულოდნელი სახეცვლილება. თქვენ წარმოიდგინეთ, არ გამკვირვებია; ამ ვითარებაში ასეთი საქციელი, დამუთანხმებით. გმირობის ტოლფასი იყო...

8. ჩართულადაა მიჩნეული საალერსო სიტყვები და ზოგიერთი ე.წ. ფიცილის ფორმულა (ა. შანიძე). რომელთაც შორისდებულის მნიშვნელობა აქვთ: გენაცვალე (გენაცვა). გეთაყვა (გეთაყვანე). შენი ჭირიმე. შენი კენსამე... ჩემმა (თქვენმა) მზემ. ღმერთმანი. დედაშვილობამ (დედაშვილობას), ძმობამ, შენს გაზრდას და ა.შ. მაგალითები:

ვიყავი ამდენი ხანი, შენ გენაცვალე, ჩემს პაწია კარ-მიდამოზე მოსვენებით (დ. კლდ.); მე, შენი კენსამე, ამ ქვეყანაში მოვკვდები (შ. არაგვ.). მეტი რაი დღე გვაქვს, შენი ჭირიმე (ა. ყაზბ.); გენაცვათ, ვითომ რატომ არ არის ეს ბიჭი კეთილშობილი? (მ. ჯავახ.); გენაცვა, ეს რა მოჩვენებაა (შ. არაგვ.); ჩემ რა იკითხვის, დედილას, უკლოსი, ბედით შავისა? (ვაჟა); მე რად მინდა, შვილსან, სკოლა (ვაჟა); ეგ შენი შიში. მამაშვილობამ, სრულიად უსაფუძვლოა (დ. კლდ.); მურაბა მაინც მიირთვი, გენაცვალე, ან ნამცხვარი (რ. ინან.); შენთვის რომ მუცელში ნემსი გაეკეთებინათ, ჩემმა მზემ, აღარ გაგეციებოდა (გ. ფანჯ.); დედაშვილობამ, ბეერს არ გთხოვ, შენს მიწას მიმბარეო... (აკაკი); შერვეული ვარ, გენაცვალოს ჩემი თავი, შერვეული (მ. ჯავახ.); სანოვაგეს. ღუთის წინაშე, ბეერსაც ვხვდებოდით (ვაჟა)...

როგორც ხედავთ, ჩართული სიტყვები და გამოთქმები, მნიშვნელობის თვალსაზრისით, მართლაც ძალზე მრავალფეროვანია. „დასახელებული შემთხვევები ამ მრავალფეროვნებას ვერ ამოწურავს“ (ლ. კვაჭაძე).

წინადადების შემადგენლობაში შეიძლება აღმოჩნდეს ჩართული მთელი წინადადება, რომელიც გვაწვდის დამატებით ცნობებს ან შენიშვნას ძირითადი წინადადების შესახებ. ასეთი ჩართული წინადადება, ჩვეულებრივ, წინადადების შიგნითაა ან წინადადების ბოლოს. მაგალითები:

ძლივს არ გავისტუმრე ურმები (ტყუილიც უჯვარდა ჩვენს ღუგარსაბას), ძლივსა! (ილია); შშურდა, გეტყვით ჩემ გულის სიბუნწეს, რომ ის ისე თამამად კითხულობდა (ილია); ეგ, გითხრათ ჩემი გულქვაო-

ბის ამბავი, სულაც არ შეეცინისე მამის (ილია): ამ წუთებში ბეკიას.
- ასე ეძახდნენ მწვემს. - ფრისველად გადაქცევა უკუარდა (ა.
ყაზბ.)...

მართლ წერილობითი: ჩართული, ერთი სიტყვით იქნება ის
გადმოცემული (ამრიგად, მაგალითად, მაშასადამე, რასაკვირველია.
სამწუხაროდ, საბედნიეროდ და ა.შ.), სიტყვათშენაერთით (ჩემი აზრით,
ხალხის რწმენით, ჩვენდა სასიხარულოდ, როგორც იტყვიან...) თუ
მთელი წინადადებით, განკუთრებით დგას და ძირითად წინადადე-
ბასთან სინტაქსურად არაა დაკავშირებული: ის აუცილებლად გამო-
ყოფილია ძირითადი წინადადებიდან ინტონაციურადაც და სასუენი
ნიშნებითაც, კერძოდ:

თუ ჩართული წინადადების თავშია, მის შემდეგ მძიმე დაისმის
(რასაკვირველია, ის მართალია; რა თქმა უნდა, ის ასეც მოიქცევა...);

თუ ჩართული ბოლოშია, მძიმე მის წინაა საჭირო, მის შემდეგ
კი - წინადადების შინაარსის შესაბამისი სასუენი ნიშანი (ის
მართალია, რასაკვირველია! ის ასეც მოიქცევა, რა თქმა უნდა...);

მაგრამ, როდესაც ჩართული წინადადების შუაშია მოქცეული, მას
მძიმეები ორივე მხრიდან სჭირდება (ის, რასაკვირველია, მართალია:
ის, რა თქმა უნდა, ასეც მოიქცევა); არა აქვს მნიშვნელობა, რა სიტყ-
ვაა ჩართულის წინ ან მომდევნოდ: მეც მივედი, რა თქმა უნდა, და
გულთბილად მივესალმე; მეც მივედი და, რა თქმა უნდა, გულთბილად
მივესალმე.

შუაში მოქცეული ჩართული, თუ ის ვრცელი წინადადებაა, შეიძ-
ლება ტირივებით (ტირებთან ერთად, მძიმეებით) გამოიყოს ორივე
მხრიდან, ან ფრჩხილებში ჩაისვას: ეს ამბავი, - მინდა გულახდილი
ვიყო თქვენთან, - საერთოდ გადამაფიწყდა; ან: ეს ამბავი (მინდა გუ-
ლახდილი ვიყო თქვენთან) საერთოდ გადამაფიწყდა. პირველ შემთ-
ხვევაში მძიმეებთან ერთად ტირივებიცაა ნახმარი, მეორეში, რადგან
ჩართული წინადადება ფრჩხილებშია, მძიმეები საჭირო აღარაა.

შენიშვნა: როდესაც ჩართული ფრჩხილებშია ჩასმული, მის
შემდეგ მძიმე იმ შემთხვევაში უნდა დაისვას, თუ ეს მძიმე
ფრჩხილებში ჩასმული ჩართულის არარსებობის შემთხვევაშიც
არის საჭირო: ეს ამბავი (მინდა გულახდილი ვიყო თქვენთან).

ჩემდა სამწუხაროდ, საერთოდ გადამაეწკადა (ამ შექმოსჯევაში ქიქისის საკიროება ძამდევნო ჩართულმა (ჩემდა სამწუხაროდ) გამოიწვია, რომელიც ორივე მხრიდან მძიმეებით უნდა იყოს გამოყოფილი.

ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ საგანგებო ყურადღება:

ჩვენ ენახეთ, რომ ჩართულის გადმოსაცემად გამოიყენება არსებითი სახელიც (მაგალითად...), რიცხვითი სახელიც (ჯერ ერთი, მეორეც...). ზმნაც (ეტყობა, ვგონებ...). ზმნიზედაც (პირიქით, სამწუხაროდ, ამგვარად...), ანუ სრულმნიშვნელობიანი სიტყვები, რომლებიც შეიძლება წინადადების სრულუფლებიანი წევრებიც იყვნენ. ამის გამოა, რომ ერთი და იგივე სიტყვა თუ გამოთქმა, კონტექსტის გათვალისწინებით, შეიძლება ჩართული იყოს, შეიძლება - წინადადების რომელიმე წევრი. შევუდართო ერთმანეთს ასეთი მაგალითები:

ერთი სიტყვით, მზად იყავი! (დ. კონქ.); და:

ერთი სიტყვით შეიძლება ამ აზრის გამოთქმა.

მე, მაგალითად, არ შემშინებია (ო. იოსელი.); და:

მე მაგალითად მოვიყვანე ეს ფაქტი;

მაგის ხელობა ეგ არის, შენი ჭირიმე (ილია); და:

„შენი ჭირიმე“ საალერსო სიტყვებია;

ამგვარად, ნათავადარმა იშოვა მუდმივი და იოლი საქმე (რ. გვეტ.);

და:

ამგვარად მხოლოდ უსინდისო ადამიანი იქცევა;

მე, ცოტა არ იყოს, შემრცხვა (აკაკი); და:

მეშინია, ეს საკვები მისთვის ცოტა არ იყოს და ა.შ.

წარმოდგენილი წყვილების პირველ წინადადებებში ჩართულები გვაქვს. მეორეში - წინადადების ესა თუ ის წევრი (უბრალო დამატება, ქვემდებარე, ვითარების გარემოება, შემასმენელი...).

შენი შენა: ზოგჯერ, ინტონაციასთან ერთად, სიტყვათა რიგ-მაც შეიძლება განსაზღვროს, ჩართულია ის თუ წინადადების წევრი. შდრ.:

მართლაც, ყველაფერი გაირკვა; და: ყველაფერი მართლაც გაირკვა.

ამგვარად, ყველაფერი დასრულდა; და: ყველაფერი ამგვარად დასრულდა.

მიმართვა ეწოდება წოდებით ბრუნვაში დასმულ სიტყვას ან სიტყვათშენაერთს (შესიტყვებას), რომელიც აღნიშნავს მისამართ პირს ან საგანს. მისამართი პირი მეორე პირია, თანამოუბარია, ამიტომ მიმართვად ხშირია ადამიანის საკუთარი სახელები. აგრეთვე ნათესაობის, პროფესიის, წოდებისა თუ თანამდებობის აღმნიშვნელი სიტყვები. მაგალითად:

დათო! ხორცი ხომ ჩამოიტანე ბაზრიდან? (ილია); ოჰ, შენ ხარ, თიმსაღ! (აკაკი); ძმებო, ჩვენც მოგვეცით თქვენთან ახლო ბინა (ვაჟა); ბიძაჩემო, ჩქარა წავიდეთ შინისაკენ (ნ. ლომ.); მარაბღლელებო, ყური მიგდეთ! (მ. ჯავახ.); მუშებო! თქვენი მარჯვენა იკურთხოს (აკაკი); შესდექ, ხვეისბერო! (ა. ყაზბ.); ბატონო, ლექები გამოჩნდნენ (ნ. ლომ.); შეგვიშვი, მებაღე, გზას მოუჭრით ბალითა (ა. კალანდ.); ხმალი გალესე, ძმობილო, მტერი გადმოდგა მთაზედა (ვაჟა)...

პოეტური მეტყველებისათვის ჩვეულებრივია მიმართვა უსულო საგნებისადმი: გულო, არ გასტყდე, გამაგრდი, კლდეო, კლდედ იდგმ სალადა! (ვაჟა); ქარო, მოიტა ატმის ყვაილი, ქარო, ფოთლებიც შემომაყარე! (ა. კალანდ.); მიწაგ, ახალი დაღით დაგტორეს, მთებო, მოგასკდნენ რკინის ჯარები (პ. იაშვი.); მშვიდობით, ნისლო! მშვიდობით, ჯანდო!... (მ. ლებანი)...

წარმოდგენილ მაგალითებში მიმართვა ერთი სიტყვისაგან შედგება. ძალიან ხშირად იგი გავრცობილია მიმყოლი სიტყვებით. მაგალითად:

ჩემო ჭკუის კოლოფო, ვინ იქნება შენისთანა მოაზრებული (ა. ყაზბ.).

ამ წინადადებაში მიმართვა (კოლოფო) ორი განსაზღვრებითაა გავრცობილი: ატრიბუტულით (ჩემო) და სუბსტანტიურით (ჭკუის).

კიდევ უფრო გავრცობილია მიმართვა ამ წინადადებაში: ვის ებუტებით, მშობლიურო მწვერვალებო თოვლიან მთების? (მ. ლებანი).

აქ მიმართვას (მწვერვალებო) განაევრცობს მის წინ მდგომი ატრიბუტული განსაზღვრება (მშობლიურო) და მომდევნოდ მდგომი სუბსტანტიური განსაზღვრება (მთების), რომელსაც საკუთარი ატრიბუტული განსაზღვრება ახლავს (თოვლიანი).

როგორც ვსუდავთ, მიმართვის შეიძლება ასლდეს არამთავარი წევრები. მაგრამ როგორც ერთსიტყვიანი, ისე სიტყვათშენაერთით წარმოდგენილი მიმართვა განკერძოებულია და წინადადების წევრად არ ითვლება.

მიმართვას შეიძლება მოსდევდეს განკერძოებული განსაზღვრებაც (ერთი ან რამდენიმე), რომელიც, ცხადია, წოდებითი ბრუნვის ფორმით იქნება წარმოდგენილი:

შენ ხმაურობდი მბორგავ თერგივით, ხალხის სიმღერავ, ცამდე მართალთ (ნ. სამად.); შეილო, მშობლიურ კერაზე ტკბილო, აქ დარჩი და არ წახვიდე არსად (ლ. ასათ.); ვაი, შენ, ჩემო ცისფერო წიგნო, ასაკინძად დაკეცილო (მ. ლებან.); ღამე, ბნელო და წყვდიადო, ... (ა. ყაზბ.); თვალნო მბრწყინაუნო, მარად ღხენით მოკასკასენო, ... (ა. კალანდ.); ზუდაზნის ნისლო, ნაზო და სუსტო, ... (ო. ჭილ.); ცხენისწყალის ხეობაო, დაღარულო, დასერილო, ... (ლ. ასათ.)...

მიმართვას შეიძლება მოსდევდეს დანართიც, რომელიც აზუსტებს მიმართვის მნიშვნელობას: ღრუბელნო, ცისა და მზის გამზავებელნო (ა. ყაზბ.); შენ გაგიმარჯოს, სახლიკაცო, ჩემი ქვეყნის შნოვ და ღაზათო (რ. ინან.)...

შენიშვნა: როგორც ცნობილია, მიმართვად ხშირად გვხვდება საკუთარი სახელი, რომელსაც, წოდებით ბრუნვაში მღვარს, ბრუნვის ნიშანი არც ძველ ქართულში დაერთვოდა და არც ახალ ქართულში საპირობებს ბრუნვის ნიშანს - იგი ფუძის სახით უნდა იყოს წარმოდგენილი. იშვიათად შეიძლება შევხვდეთ წოდებითი ბრუნვის ნიშნის მქონე საკუთარ სახელებს: აღტაცებული შევიქენი მაგნაირი პასუხით, მშვენიერო ვალიდავ (გ. წერეთ.); დაასხი, ერეკლეე!... დაგვისხი, ზურავ, თორემ ყელში გოლვა ჩავგიდვა (მ. ჯავახ.).

ეს ფორმები, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა თვალსაზრისით, მცდარია.

მართლწერისათვის: 1. როდესაც მიმართვა წინადადების თავშია, იგი, მასთან დაკავშირებული სიტყვებითურთ, უნდა გამოიყოს მძიმით ან ძახილის ნიშნით. „ძახილის ნიშნით მაშინ, როცა მოწოდე-

ბა ძლიერი გრძობით და დიდი შესვენებით (საუსით) არის წარმო-
თქმული“ (ა. შანიძე);

მაგალითები:

დიდებულს ხელმწიფვე რაც ფოთლებია ხისთვის, ჩვენც ისევე ვართ
ქვეყნისათვის... (აკაკი); დიდო პოეტო. ივერიის ღვიძლო გე-
ნიბაგ! როგორ გასუსხადა წარსულ დროთა ყინვა და თოში (ნ. სა-
მად.); ჩემო მიმინო და ჩემო ფრთანათულო. ოდესმე დიდი ყოფილა
საქართველო (მ. ლებან.); ჩემო ბაღლებო, აყვავილდით. იმხიარულეთ
(პ. იაშვილი).

2. თუ მიმართვა წინადადების შიგნითაა მოქცეული, იგი, მიმყოლი
სიტყვებითურთ, ორივე მხრიდან მიძიმებით უნდა გამოიყოს:

ძირს დამხოზილა, თეთრო მთებო, უძველესი თქვენი დიდება (მ.
ლებან.); შენ დაიფარე, ღმერთო ძლიერო, საკუთარ ფესვებს მომწყ-
დარი კაცი (ო. ჭილა.); მშვიდობით, ჩემო ქვეყნაგ, უფალი მიწვეეს,
გშორდები (ვაჟა); მალე გცოდნია, ძმობილო, პირობის ასრულება
(ილია); მე მივიცვლები, იმედო, მალე და. საყვარელო ბიჭიკო ჩემო.
აქვე, გორაკზე, დამასამარე (ლ. ასათ.);

3. თუ მიმართვა წინადადების ბოლოსაა, მის წინ მძიმეა საჭირო,
მის შემდეგ კი - ის სასვენი ნიშანი, რომელსაც წინადადების შინა-
არსი საჭიროებს.

მაგალითად:

იშრიალე, დიდო ჯერხოლ იგუგუნე, დედამიწაგ! (ა. კალანდ.);
მღუპავ, მამა? (დ. კლდ.); შენი მშობელი დედა ვარ, შვილო. (ი. გო-
ბებ.).

შივაპითი ნაწილაკები

ჩვენ ვიცით, რომ ნაწილაკი არის დამოუკიდებელი მნიშვნელობის
არმქონე ბგერა ან ბგერათკომპლექსი, რომელიც დაერთვის წინადადე-
ბის რომელიმე წევრს ან მთელ წინადადებას (შეიძლება დაერთოს
დამხმარე სიტყვასაც...) და უცვლის მას მნიშვნელობას რაიმე
თვალსაზრისით.

ფუნქციის მიხედვით ნაწილაკები მრავალფეროვნისა (კითხვითი, უარყოფითი (უკუთქმითი), სიტყვასიტყვითი, გაძლიერებითი, გასუსტებულებითი...-ის. ქართული ენა, ნაწილი მეოთხე, გვ. 54-62). მათ შორისაა მოგებითი ნაწილაკებიც, რომლებიც გამოხატავენ დადასტურებას ან უარყოფას. ამის მიხედვით მოგებითი ნაწილაკებიც ორი სახისა არსებობს:

ა) დადასტურებითი: პო, ხო, კი, დიახ

და ბ) უარყოფითი: არა, ვერა.

დადასტურებით ნაწილაკთაგან დიახ მორიდებულ საუბარში იხმარება, პო, ხო - ფამილარულია (მეტისმეტად შინაურული, მოურიდებელი), კი - შედარებით ნეიტრალური.

მოგებითი ნაწილაკები საუბრისას მოკლედ გადმოგვცემენ პასუხს, რომელიც ადასტურებს ან უარყოფს დასმულ კითხვას (კითხვის შინაარსს):

- ეს შენი დაწერილია? - მითხა დირექტორმა.
- დიახ, - ვუპასუხე ცოტა შემკრთალმა (აკაკი);
- შენ კიდევ სტუდიაში მუშაობ?
- ჰო. (გ. ფანჯ.);
- პატრონი არაფერ ჩამოგყვით?
- არა. (ნ. ლომ.);
- რასაც ფრთები არა აქვს, ვერ გაფრინდება?
- ჯერა. (აკაკი).

მოგებითი ნაწილაკები გამოიყენება არა მხოლოდ დასმული კითხვის პასუხად. არამედ ნათქვამის გასაძლიერებლად ან მასთან დასაპირისპირებლად:

- ბოდიში მოიხადე...
- ბოდიშს იმით მოვიხდი, რომ მე მაგას შეგირდად მივებარები, დიახ, შეგირდად (ილია);
- მიმატოვე და...
- არა, არა... მიგატოვე კი არა... ვახშამი დაგიმზადე (შ. არაგვ.);
- ოჰ, რა ავი რამ ყოფილა!
- არა, ავი კი არა, ძალიან გულკეთილია... (შ. არაგვ.).

პუნქტუაციის საკითხები: მოგებითი ნაწილაკები, ჩვეულებრივ, წინადადების თავში გვხვდება, ნაკლებად - შუაში ან ბო-

ლამი. ცალკე ნახარი ას თავკიდურ პოსიციასი მდგარ მიგებით ნა-
წილაკთან შეიძლება შეგვხვდეს მძიმეც და ძახილის ნიშანიც:

- აქაური ხარ?

- ღიას, ღიას, მამა-პაპით აქაური მაცხოვრებელი გახლავართ
(ვაჟა);

- ზოპარკში მიგყავთ?

- არა, ამხანაგს უნდა მივუყვანო (რ. ინან.);

- გაიგონეთ, რაც გითხარით? დაიხსომეთ?

- ღიას, ბატონო, ღიას!

წინადადების შუაში მოქცეული მიგებითი ნაწილაკები ორივე
მხრიდან მძიმეებით უნდა გამოიყოს: - უი, არა, გეთაყვანე, შენ თი-
თონა ნახე (ილია);

წინადადების ბოლოში მდგარ მიგებით ნაწილაკს წინ მძიმე
სჭირდება, შემდეგ - ძახილის ან წინადადების შინაარსის შესაბამისი
სხვა სასუნეი ნიშანი:

- ი, ან პურის ჭამა არ გინდა, ან ცოტა დასვენება?!

- არ მინდა, არა! (რ. ინან.). შდრ.:

- პურის ჭამა არ გინდა, არა?

- კი, ნამდვილად არ მინდა, არა.

თუ მიგებით ნაწილაკს, დიალოგში გამოყენებულს, მოსდევს
ავტორისეული რემარკა (უთხრა, მიუგო, უპასუხა მან...), იგი, მძიმესა
ან ძახილის ნიშანთან ერთად, ტირესაც საჭიროებს:

- წავიდა დედაშენი? - იკითხა გოგიას მამამ.

- ჰო, წავიდა, - მიუგო გოგიამ (რ. ინან.);

- აი, იქ დაუღუტო მუთაქაო! - საწოლის თავისკენ გაიშვირა ხელი
მამილამ.

- არა, ბანზო, - იძახდა ვანო (რ. ინან.);

- სახლში უცხო ხომ არავინ არის?

- არა! - უპასუხა დავითმა (გ. ფანჯ.).

როგორც ცნობილია, შორისდებული გადმოგეცემს სსვადასხვა სახის გრძობასა და ემოციას. იგი არ წარმოადგენს წინადადების უშუალო ნაწილს, ყოველთვის განკერძოებით დგას და მძიმით ან ძახილის ხიშნითა გამოყოფილი მისგან.

შორისდებულები ძალიან მრავალფეროვანია. მაგალითები:

აპა. დასრულდა შენი ციმციმი და მწუხარების ბურუსსა შეველ (ა. კალანდ.); თ. რა ბნელია, რა გულცივი კაცის ბუნება (ნ. სამად.); აუპ. შუადღე წამოსულა, ავდგეთ ჩქარა! (რ. ინან.); ვაი, რომ ცუდი ბევრია. პოვნა ძნელია კარგისა (ვაჟა); ფუპ! მომბეზრდა ადამიანს კურდღელივით ცხოვრება (მ. ლებან.); ეპ, წუთით მაინც დაბრუნდებოდეს ჩვენი ბავშვობა და სილამაზე (ლ. ასათ.); ტფუი! საზიზღრობას ჩმახეთ! (მ. ლებან.); აუ, აფრინდა გუნდი ყორანთა, ვაი, ვის გულმკერდს დაფლეთს ყორანი? (ა. კალანდ.); უი, რატომ თავი არ მომიკვდება, რომ თქვენ ვერე გაწვალებთ! (რ. ინან.); ვაიძე, ძმაო, ბნელ სიკვდილმა მოგსპო, ვაიძე! (ილია); ეუპ, რას ამბობ, მამა?! (ო. იოსელი.); ჰი, ჰი, - ჩაიციან და თან ბალახში იყურებოდა (ო. ჭილა.); ჰა, ჰა... ჩვენ უკვე შევერიგდით (გ. რობაქ.); ახ, მთებო ამწვანებულო, რიჯისდა გნახოთ თვალითა? (ვაჟა); ვრიჰა! - შესძახა იმან, - ვრიჰა! რა დავარდნილი მე მხახე?! (დ. კლდ.)...

წარმოდგენილ მაგალითებში შორისდებულები ბგერათკომპლექსებია, რომლებიც ამა თუ იმ გრძობის გამოძახილს წარმოადგენენ.

შორისდებულით შეიძლება გადმოიცეს მოუბრის ნება-სურვილი; ამ შემთხვევაში იგი ერთგვარი მიმართუა თანამოსაუბრისადმი, რომ მან შეასრულოს ესა თუ ის მოქმედება. მაგალითად:

სსსუუ. გაჩუმიდი, დობილო, - უთხრა პირველმა (ვაჟა); სუ, დაიცადე! (ვაჟა); არიჰა, ბიჭო, ვინქაროთ (რ. ერისთ.); არიჰათ, ბიჭებო, მიშეველო! - დაიღრიალა გულგახეთქილმა (თ. რაზიკ.); ჩუ-თქვა, ჩუ. შე უბედურო! (დ. კლდ.)...

შორისდებულის მნიშვნელობით გამოიყენება მისალმების, გამოთხოვების, მოზოდიშებისა თუ მადლობის გამომხატველი სიტყვები (გამარჯობა, მშვიდობით, ნახვამდის, უკაცრავად, გამადლობთ და ა.შ.);

გამარჯობა. ჩემსი თბილის-ქალაქი. დაკარგული 'მქსი' 'შვილი' მივე-
ლი (იუთიმ გურჯი): გამარჯობათ. ძიებო. გამარჯობათ! (თ. რაზიკ.);
მშვიდობით. ჩემნო, თვალში ცრემლით განებებთ თავსა... (ილია);
უტაცრაგად. ბატონო კაცია, ასე კადნიერად რომ მოგმართეთ! (შ.
არაგვ.)...

ზოგიერთი შორისდებული მეტყველების სხვა ნაწილებისგანაა მი-
ღებული. მაგრამ მათ დაკარგული აქვთ პირვანდელი მნიშვნელობა.
ასეთებია: ქა (<ქალი). ბიჭოს, დედა და სხვა. მაგალითად:

- დედა, დედა! რა ქალია შენი დაი... (ე. ნინ.); ბიჭოს!... შენ აღა-
რა კხუმრობ! (ილია); ბიჭოს! ბიჭოს! ყოჩაღ, მეგობარო, ყოჩაღ! შენც
კარგი ვალთა გცოდნია (ვაჟა); ქა, ფულს ისე ვინ განდობს? (ილია);
ქა, რა ქსელი. რის ქსელი... ენახოთ, რასა ქსოვენ (თ. რაზიკ.)...

შორისდებულად მიიჩნევენ ცხოველთა და ფრინველთა მოსახმობ
(დასაძახებელ) თუ გასაწყობ ბგერათკომპლექსებსაც: აჩუ, პაცე
(აცე), აქშა (ქშა), აცხა და ა.შ. მაგალითად:

აჩუ, აჩუ. ცხენო, საით გაგაჭენო... პაცე. ვირო, ნუ მოკვდები,
გაზაფხულზე იონჯა მოვა და გაკმეო (ანდ.); აქშა, აქშა, ჭიკჭიკებო.
ქორიმც ჩაგინადირებსა (ვაჟა); ჯუ, ჯუ, ჯუ, ჯუ! - იძახდა ბებია
ეფემია და თან ითვლიდა: ეს ქოჩორა, ეს ნაცარა, ეს ყელტიტველა,
ეს ლაბუა... (რ. ინან.)...

და ვ ი მ ა ხ ს ო ვ რ ო თ : ნებისმიერი შორისდებული. რა ემოციის
გამომხატველიც უნდა იყოს და რა წარმომავლობაც უნდა აქონდეს
მას, მძიმით ან ძახილის ნიშნით უნდა იქნეს გამოყოფილი.

შენიშვნა: ჩვენ ვიცით, რომ ქართულში ნებისმიერი მეტყვე-
ლების ნაწილი, მათ რიცხვში - შორისდებულიც, შეიძლება
გამოყენებული იქნეს სახელის ფუნქციით. შდრ.: ვაჰმე, რა
ძნელი იქნება მაშინ სიცოცხლე ჩემოინა (ვაჟა); და: ვაჰმე
მწუხარების გამომხატველი შორისდებულია.

პირველ წინადადებაში ვაჰმე წინადადების წევრი არ
არის, შორისდებულია და სასვენი ნიშნითაა გამოყოფილი. მე-
ორე წინადადებაში კი იგი არსებითი სახელის მნიშვნელობი-
თაა ნახმარი (რა არის მწუხარების გამომატველი შორის-
დებული? - ვაჰმე) და ქვეამდებარის ფუნქციას ასრულებს. ამ

შემთხვევაში მას, რა თქმა უნდა, სასვენი ნიშანი არ სჭირდება.

რთული წინადადება

რთულია წინადადება, რომელიც შედგება ორი ან მეტი მარტივი ან შერწყმული წინადადებისაგან. ეს წინადადებები შეიძლება გაერთიანებული იყვნენ უკავშიროდ (მხოლოდ პაუზით) და სხვადასხვა სახის კავშირითაც. გავეცნოთ მაგალითებს:

თავს დამწყვეს შავი ყორანი, მიყაწყაშებენ სვაგები (ვაჟა);

ეს რთული წინადადება შედგება ორი მარტივი წინადადებისაგან. პირველი მარტივი გავრცობილია, მეორე - მარტივი გაუვრცობელი.

მწყემსმა დანახა შეშინებული კურდღელი, რომელსაც ყურები დაეცქვია და გარბოდა ბურჭებისაკენ (ა. ყაზბ.).

ეს რთული წინადადებაც ორი კომპონენტისაგან შედგება: პირველი მარტივი გავრცობილია, მეორე კი - შემასმენლების მიხედვით შერწყმული.

ხიჩქლა კვლავ იცინოდა უხმოდ, თავისთვის, სხვათაგან დაუნახავად, მაგრამ მე დაეინახე ეს სიცილი და შევრცხვი (თ. ბიბილა).

ამ რთულ წინადადებაში ორი შერწყმული წინადადებაა გაერთიანებული: პირველი შერწყმულია ვითარების გარემოებების მიხედვით (იცინოდა უხმოდ, თავისთვის, ...დაუნახავად), მეორე კი - შემასმენლების მიხედვით (მე დაეინახე და შევრცხვი).

დატკნა შროშანი, გახმა გარდი, დამდაბლდა დაფნა (ა. კალანდ.).

ეს რთული წინადადება სამი მარტივი წინადადებისაგან შედგება. სამივე გაუვრცობელია.

ოსებს ძალიან გაუხარდათ ნუგზარის დანახვა, მაგრამ მისგან ისე ცოტა ხალხით მოსვლა მაყურებლებს მეტად აკვირებდა; რადგანაც ნუგზართან ერთად მთიულებსაც მოელოდნენ (ა. ყაზბ.).

ამ რთულ წინადადებაშიც სამი მარტივი წინადადებაა, სამივე გაუვრცობელი.

სვიმონმა კიდევ გადაშალა რვეული და ერთბაშად წამოიძახა, როდესაც იმ ადგილამდე მივიდა, სადაც თუშნიანი ჩასდო (ა. ყაზბ.).

ამ რთული წინადადებითაც, სამი კომპლექსტია გაერთიანებული: პირველი 'შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით (ს ვ ი მ ო ნ მ ა გა და-შა ლა... და... წამოიძახა), მეორე (როდესაც იმ ადგილამდე მივიდა) და მესამე (სადაც თუმნიანი ჩასლო) - მარტივი გავრცობილი.

მე ვიცოდი, რომ აქაურობაში უწემოდაც თავისი გზით წავიდოდა ცხოვრება, რადგანაც აქ არავის ვკვირდებოდი და სხვებისგანაც არაფერი მჭირდებოდა (თ. ბიბილ.).

ეს რთული წინადადება ოთხ მარტივ წინადადებას აერთიანებს. ამათგან პირველი გაუვრცობელია, დანარჩენები - მარტივი გავრცობილი.

ჩაბნეულებიან ხეგები, გაჩნდება მეხთა ტერციალი, ათრთოლულებიან ხეები, კლდეებზედ დაიკეცება სვაუთა და არწივთ ფრთეები (ვაჟა).

ამ რთული წინადადების შემადგენლობაშია ოთხი წინადადება, რომელთაგან სამი მარტივია (ამათგან პირველი და მესამე გაუვრცობელია, მეორე - გავრცობილი). მეოთხე შერწყმულია სუბსტანტიურ განსაზღვრებათა მიხედვით (სვაუთა და არწივთ ფრთეები).

კიდევ ბევრს ლაპარაკობდა ონისე, რომელიც თანდათან სუსტდებოდა და წყნარდებოდა, მაგრამ იმას ყურს არავინ უგდებდა, რადგანაც საშიშ მღვთმარეობაში იყვნენ და იმ ადგილისაკენ მიისწრაფოდნენ, სადაც გონა დანარჩენი ხალხით გამარტებულიყო (ა. ყაზბ.).

ამ ხუთი წინადადებისაგან შემდგარ რთულ წინადადებაში სამი მარტივი გავრცობილია (კიდევ ბევრს ლაპარაკობდა ონისე; მაგრამ იმას ყურს არავინ უგდებდა; სადაც გონა დანარჩენი ხალხით გამარტებულიყო), ხოლო ორი - შერწყმული, ორივე შემასმენლების მიხედვით (რ ო მ ე ლ ი ც ... სუსტდებოდა და წყნარდებოდა; ...საშიშ მღვთმარეობაში იყვნენ და... მიისწრაფოდნენ).

გარშემო სოფელი ხმაურობდა, უკრავდა დოლი, ტყაპუნობდა დიპლომატო, ზუზუნებდა ჭუნირი, ჭყიოდა ზურნა, სცემდა დაფი, ნაღარა, უხმობდა ბუკი (თ. ბიბილ.).

ეს რთული წინადადება აერთიანებს. შეიდ წინადადებას. მათგან პირველი მარტივი გავრცობილია, მეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე და მეშვიდე - მარტივი გაუვრცობელი, მეექვსე კი შერწყმულია ქვემდებარეების მიხედვით (ს ც ე მ დ ა დაფი, ნაღარა).

მიუხედავად იმისა, რომ რთულ წინადადებებში გაერთიანებული მარტივი თუ შერწყმული წინადადებები ხშირად დასრულებული ერთეულებია და შესაძლოა არსებობდნენ დამოუკიდებლადაც, რთული წინადადება არ არის კომპონენტ წინადადებათა ფორმალური, მექანიკური გაერთიანება. იგი როგორც შინაარსობრივად, ისე ინტონაციურად ერთ მთლიან ერთეულს წარმოადგენს.

იმის გათვალისწინებით, თუ როგორია ურთიერთობა რთულის შემადგენელი წინადადებებისა, რთული წინადადება ორი სახისა არსებობს: რთული თანწყობილი და რთული ქვეწყობილი. იმისათვის, რომ გავარკვიოთ, თუ რა განსხვავებაა მათ შორის, შევედაროთ ერთმანეთს ორი წინადადება:

ა) შეგირდებმა გადაიხარხარეს, მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიციხა (აკაკი). და: ბ) შეგირდებმა გადაიხარხარეს, როდესაც მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიციხა.

პირველ რთულ წინადადებაში (ა) შემავალი წინადადებები ერთმანეთის მიმართ სრულიად თანასწორია და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლადაც შეუძლიათ არსებობა, მეორეში კი (ბ) სხვაგვარი ვითარებაა: აქაც ორი წინადადებაა, მაგრამ პირველი ნაწილი რთული წინადადებისა (შეგირდებმა გადაიხარხარეს) უფრო თავისთავადია, დამოუკიდებელი, მეორე ნაწილი (როდესაც მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიციხა) ცალკე გაუგებარია, იგი პირველზე - მთავარზე - არის დამოკიდებული - აზუსტებს მას დროის თვალსაზრისით. სხვა მაგალითი:

(ა) ჩამოდის დაბლა ფოთოლი, იძრცვება მთელი ბუნება (ვაჟა); და: (ბ) რადგან ჩამოდის დაბლა ფოთოლი, იძრცვება მთელი ბუნება.

ამ შემთხვევაშიც პირველ რთულ წინადადებაში შემავალი წინადადებები (ა) შეიძლება ვიხმართ ცალ-ცალკეც, როგორც დამოუკიდებლები (პირველი კომპონენტის შემდეგ მძიმის ნაცვლად დავსვათ წერტილი), მეორე (ბ) რთულ წინადადებაში კი თავისთავადი მნიშვნელობისაა, დამოუკიდებელია მეორე კომპონენტი - იძრცვება მთელი ბუნება, ხოლო მისი პირველი ნაწილი კი (რადგან ჩამოდის ფოთოლი) - მასზე დამოკიდებული (მიუთითებს მიზეზზე).

ისეთ რთულ წინადადებას, რომელიც შედგება ერთმანეთის მიმართ თანასწორი წინადადებებისაგან, ეწოდება რთული თანწყობილი წინა-

დადება. რთული თანწყობილი წინადადებებია: შეგირდებსა გადაიხარხარეს. მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიცინა (აკაკი). ჩამოდის დაბლა ფოთოლი, იძრკება მთელი ბუნება (ვაჟა).

ისეთ რთულ წინადადებას, რომელშიც ერთი წინადადება დამოკიდებულია მეორეზე, ერთი წინადადება ექვემდებარება მეორე წინადადებას, რთული ქვეწყობილი წინადადება ეწოდება. რთული ქვეწყობილი წინადადებებია: შეგირდებსა გადაიხარხარეს, როდესაც მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიცინა; რადგან ჩამოდის დაბლა ფოთოლი, იძრკება მთელი ბუნება.

რთული ქვეწყობილის შემადგენელ იმ წინადადებას, რომელიც თავისთავადია, დამოუკიდებელი, მთავარი წინადადება ჰქვია, ხოლო იმას, რომელიც მას ექვემდებარება, - დამოკიდებული (დაქვემდებარებული).

ამრიგად, რთულ წინადადებაში შემავალ კომპონენტთა გაერთიანება შესაძლებელია ორი გზით: თანწყობით ან ქვეწყობით. თანწყობა გულისხმობს ისეთ წინადადებათა დაკავშირებას, რომლებიც ერთმანეთის მიმართ თანასწორია, დამოუკიდებელი (წინადადება რთული თანწყობილია), ხოლო ქვეწყობა ისეთ წინადადებათა შეკავშირებაა, რომლებიც არ არიან თანასწორნი ერთმანეთის მიმართ და რომელთაგანაც ერთი ხსნის მეორეს (წინადადება რთული ქვეწყობილია).

შენიშვნა: თანწყობას ბერძნულად პარატაქსი ეწოდება.

ქვეწყობას - პიპოტაქსი.

შეიძლება რთულ წინადადებაში ერთდროულად გვევლინოს თანწყობაცა და ქვეწყობაც. ასეთი რთული წინადადება, ცხადია, სამი ან სამზე მეტი წინადადებისაგან უნდა იყოს შემდგარი. მაგალითად: ელგუჯამ ქალი წაიყვანა, გაგი კი მახამეთას გაუძღვა სასტუმროში, სადაც უნდოდა სტუმრისათვის თავი მოეჭინა (ა. ყაზბ.).

ამ რთულ წინადადებაში სამი წინადადებაა გაერთიანებული: პირველი და მეორე - თანწყობით, მესამე წინადადება კი მიემართება მეორეს და მასზეა დამოკიდებული.

რთული თანწყობილი წინადადება

რთული თანწყობილი წინადადების შემადგენელ თანასწორ წინადადებებს შორის სხვადასხვა სახის აზრობრივი მიმართება არსებობს. რთული თანწყობილის კომპონენტ წინადადებათა ზმნა-შემასმენლებით შეიძლება გადმოიციეს ერთდროული მოვლენები, თანამიმდევრული მოვლენები. მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრიობა ან დაპირისპირება.

წარმოვიდგინოთ მაგალითებს:

ა) მოვლენათა ერთდროულობა:

აქეთ ტახტზე გულაღმა იწვა ლუარსაბი, იქით ტახტზე კიდევ კნინა დარეჯანი წინდასა ქსოვდა (ილია); სიონში მრევლის ტევა არ იყო. გარეთ გალობდნენ მწირი ბერები (ნ. სამად.); უღმერთოდ ციოდა და ჯანდი არ ჩქარობდა ხეების მიტოვებას (ო. იოსელი.); ბერი მონასტრის ბალახსა სცელავს და დაისები მწკრივად ჩადიან (ნ. სამად.); კედელს თრიმლის ტოტი ამკობს, ზედ ოცნება აბლაბუდობს (მ. ლებანი.); თავგამოდებით გალობდა შაშვი და სხივთა მთოვარს ეთხოვებოდა მზეს ნაძვის წვერი (ა. კალანდ.).

ბ) მოვლენათა თანამიმდევრობა:

ცა აირია, დაბნელდა უცებ და წამოვიდა სეტყვა შხუილით (ილია); კარი გაიღო და შეიძვიდა მარიამი (აკაკი); მზე გაანათებს მაღალ მწვერვალებს, აქურტულდება ფშანში ფრინველი (ლ. ასათ.); ავარდა მიწა მზეში და დაეშვა ზეცა ქვევით (მ. ლებანი.); გავა მკაცრი ზამთარი და გაზაფხული დადგება მალე (ლ. ასათ.); გათავდა სადილი, სუფრა აალაგეს, ფარეშებმა ხელი დააბანინეს ისევ ყველას და წაიღო-წამოვიდნენ (აკაკი).

გ) მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრიობა (მოვლენათა თანამიმდევრობასთან ერთად):

დაიგრუხუნვა თბილისის ირგვლივ და წამოვიდა წვიმა შურდულით (ლ. ასათ.); მოადგა მინდორ-ველს აპრილი ცხენდაცხენ და დაცხრნენ ავდრები (მ. ლებანი.); გარდამოვიდა ჩემზე ნათელი და მე ვმალდები ზეცის კარამდე (ა. კალანდ.); გახურებულმა ნიავმა დაგებერა, ვერხვის ფოთლებმა თრთოლა დაიწყეს (ვაჟა); მზე ჩადის, მწუხრი ვრცელდება ჩქარა (მ. ლებანი.); წვიმს, სველია ფიჩხები, გორჩები შიშინებენ (მ. ლებანი.).

დ) მიჯილქსათა დაპირისპირება :

ხალხი ძირს იყო გაშლილი, მოძღვრებები კი იდგნენ მაღლივ ადგილას (ი. გრიშ.); ახლა მე უკვე გაერბოდი. მაგრამ ისევ მისი მძიმე ტორი დამაწვა მხარზე და მიწაზე დამცა (თ. ბიბილ.); მეთაური მშვიდად აძლევდა ტყვეს შეკითხვებს, მაგრამ ეს სიმშვიდე მორყუნებითი იყო (ო. იოსელი.); შენ გაჯავრებული ხარ, მაგრამ მე გული ძალიან შემტკივა შენთვისა (ილია); მათი რიცხვი ერთი კაცით იზრდებოდა, ხოლო მოსალოდნელი უბედურება მცირდებოდა (ო. იოსელი.); იმპერატორთა მაღალი კარით იმპერატორნი იქ აღარ ელენან, მაგრამ გალობენ კვლავ ანგელოსნი და დღემარადის შეფრფეინვენ ზენას (ა. კალანდ.).

როული თანწყობილი წინადადების შემადგენელი თანასწორი წინადადებები ერთმანეთს შეიძლება დაუკავშირდნენ უკავშიროდაც და კავშირითაც. კავშირთაგან ამ სახის როულ წინადადებაში მხოლოდ მაერთებელი გაკვირები გვხვდება (შერწყმული წინადადების მსგავსად). მაერთებელთაგან კი უფრო ხშირად გამოიყენება მაჯგუფებელი, მაცალკეებელი და მაპირისპირებელი კავშირები.

ა) მაჯგუფებელ კავშირიანი როული თანწყობილი
წინადადებები

თუ წინადადება წართქმითია, მაჯგუფებელი კავშირიდან გვხვდება და, უარყოფითი (უკუთქმითი) წინადადების შემთხვევაში კი - კომპონენტ წინადადებებში კავშირის ფუნქციით გამოორებული უარყოფითი ნაწილაკები: არც - არც, აღარც - აღარც, ვერც - ვერც, ველარც - ველარც, ნურც - ნურც, ნულარც - ნულარც.

მაგალითები:

მზე მაღალ მთებში ამოდის და მოდის ქარი ზღვებიდან (პ. იაშვი.); თოვლი იღო ჯავახეთის მთათა ზედა და ტყეებში ქარიშხლები ბლაონენ (ა. კალანდ.); არც წყალი ერევა მაგ დალოცვილს, არც ცეცხლი ეკიდება (ილია); არც ერდოზე ორბი იჯდა, არც მღეროდნენ არწივები (გ. ლეონ.); არც ჩოჩქალი ისმის, არც... ხალხი მოჩანს (მ. ჯავახ.); ზღვას ჯერც სოფელი შეედრება, ჯერც ქალაქი გაუტოლდება (ლ. ქიანი.); ნურც იმათი ძალი იყეფებს ჩვენს ქუჩაში, ნურც იმათი მამალი იყილეს ამ ჩვენს უბანში (დ. შენგელ.).

ბ) მაცალკეებელ კავშირიანი რთული თანწყობილი
წინადადებები

რთულ თანწყობილ წინადადებებში მაცალკეებელი კავშირები, ჩვეულებრივ, მეორდება: ან - ან, ან - ანდა, ან - ან კიდევ, ან - ან არადა, ხან - ხან, ხან - ხან კიდევ; შესაძლოა აგრეთვე გინდ - გინდ, თუნდ - თუნდ. მაგალითად:

ან ბრაზიანმა ძაღლმა არ დაგგლიჯოს. ან გველმა არ დაგკბინოს (აკაკი); ან ყველაფერი თავიდან იწყებოდა. ან ძველი გრძელდებოდა (თ. ბიბილა); ხან ის შემომხედავდა მე, ხან მე იმას შეეხედავდი (ილია); ხან წითლფეხება კალია დაასკუპდებოდა, ხან შეშინებული ჭიანჭველა გადაირბენდა მის... ზედაპირზე (ო. ჭილა); ხან წვიმდა, ხან თოვდა (თ. რაზიკ.).

გ) მაპირისპირებელ კავშირიანი რთული თანწყობილი
წინადადებები

მაპირისპირებელ კავშირთაგან (მაგრამ, ხოლო, კი) მაგრამ და ხოლო იწყებენ თანწყობილი წინადადების მეორე (ან მომდევნო) ნაწილს და აპირისპირებენ მას წინამაუვალთან, კი არასოდეს არ იწყებს წინადადებას: „ის იმ სიტყვის (თუ სიტყვების) შემდეგ იკავებს ადგილს, რომელზედაც (რომლებზედაც) მოდის ლოგიკური მახვილი“ (ლ. კვაჭაძე). მაგალითები:

არწივმა ბევრი იცინა კოდალას ახირებაზე, მაგრამ ფრინველთ ოთაკილეს მეფის შეურაცხყოფა (ვაჟა); მხედრებმა ჩაიარეს ჩემი სახლის წინ, მაგრამ ცხენებს ფეხი არ შეუჩერებიათ (თ. ბიბილა); ყველამ თვალთ იარაღი მოძებნა, მაგრამ ხელი არავის უხვლია (ო. იოსელი); ბორბალა მაღალი მთაა, ხოლო მყინვარი კიდევ უფრო მაღალია (ილია); ღამეს ნახევარი სოფელი კალოზე ატარებს, ხოლო მოზრდილი მამაკაცები კვლავ ძნას ეზიდებიან (მ. ჯაფახ.); კოდალა დღე გაპკიოდა და მთელ დღეს ახმაურებდა, ხოლო ღამლამობით ბუ ეწეოდა მის მაგივრობას (ვაჟა); მარტო პირუტყვი იყურება დაბლა, კაცმა კი ცას უხდა უყუროს (ილია); ისინი დილაობით ივლიან, შენ კი საღამოობით მოდი ხოლმე (ილია); კიპარისები მისტიროდნენ დაკარგულ პოეტს, დაუცხრომელი სამრეკლო კი რეკდა და რეკდა (ნ. სამადა.).

შენიშვნა: რეაგირეც კლასიკოსი. მსაერთოებელ კავშირებში შედის მაიგივეებელიც: ანუ და ესე იგი (ე.ი.). ეს კავშირები მართლაც გამოიყენება როული წინადადების ერთი ნაწილის მეორესთან მისაერთებლად, მაგრამ ამ კავშირებით შეერთებულ წინადადებას. ფაქტობრივად, დანართის (დანართი წინადადების) სახე აქვს: დანართის მსგავსად, აზუსტებს ან განმარტავს წინა წინადადების აზრს: შენ იყავ მაშინ გასათხოვარი. ესე იგი შენ ჯერ გაყიდული არ იყავ (ილია). ამგვარ წინადადებას პირობით-განმარტებით წინადადებად თვლიან (ლ. კვაჭაძე).

როულ თანწყობილ წინადადებაში შემავალ კომპონენტთა შეერთება შეიძლება უკავშიროდაც:

ჩვენს ლელეებში ახლა ამოდის ფშალი, გაფურჩქენილა ძეწნა და ტირიფი, ქალები კრეფენ ადრეულ ეკალას, იფრქვევა ახლად მოხსული მიწის სუნი, მალე დაიჩეკებიან პირული ბარტყები, ჩეროში სკუპ-სკუპით დახტიან თეთრ-თეთრი თიკენები (ლ. ასათ.); ღამით ცა ქუხდა, გრგვინავდა, მთებს მოედრიკათ თავიო, ტყვეს გასდიოდა ფოთოლი, ზღვა ბობოქარობს შაეიო (ეაყა).

ხშირად გვხვდება ისეთი თანწყობილი წინადადებები, რომლებშიც კომპონენტი წინადადებებიდან ზოგი კავშირითაა გადაბმული ერთმანეთთან, ზოგი - უკავშირიდ. ამ შემთხვევაში კომპონენტთა რაოდენობა, ცხადია, ორზე მეტი უნდა იყოს. კავშირით, ჩვეულებრივ, უკანასკნელი წინადადებებია გაერთიანებული. მაგალითად:

ასე გათავდა ეს ღიდი ბრძოლა, აჯანყებულთა ამოწყდა ჯარი, მაგრამ მათ რიცხვში ხუთი ათასი გამოერია ქართულიც მკლარი (აკაკი).

ჩვენ უკვე მივატკიეთ ყურადღება იმას, რომ როული თანწყობილი წინადადება იმავე - მაერთებელ - კავშირებს იყენებს, რომლებსაც შერწყმულ წინადადებებში ვხვდებით; მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ როულ თანწყობილ წინადადებაში მაერთებელი კავშირები კომპონენტ წინადადებებს აერთებენ, შერწყმულში კი - წინადადების წევრებს, ერთგვარ წვერებს. განსაკუთრებით პევანან ერთმანეთს როული თანწყობილი და შემასმენლების მიხედვით შერწყმული წინადადებები. შევედაროთ ერთმანეთს ორი წინადადება:

ა) ქართველი კაცი პატარაობიდანვე იწვრთნებოდა სამსხედრო ხერხებში. ავარჯიშებდა თავის საღ გონებას (ი. გრიშ.) და:

ბ) ქართველი კაცი პატარაობიდანვე იწვრთნებოდა სამხედრო ხერხებში. ვარჯიშდებოდა მისი საღი გონება.

პირველი (ა) წინადადება შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით. რადგან ორივე შემასმენელი დაკავშირებულია ერთსა და იმავე ქვემდებარესთან: კაცი იწვრთნებოდა და ავარჯიშებდა (კაცი); მეორე (ბ) წინადადება კი რთული თანწყობილია, რადგან მასში ორი კომპონენტი წინადადებაა, რომელთაც თავ-თავისი ქვემდებარეები აქვთ: კაცი... იწვრთნებოდა, ვარჯიშდებოდა... გონება.

შეკითხვა შესაქრო შესარქაპაპაპისა და ღრთა თანაშიმღაარაგის შესახებ ათულ თანაწობილ წინადადებაში

როულ თანწყობილ წინადადებაში შემაველ წინადადებათა ზმნა-შემასმენლები ხშირად ერთი და იმავე მწკრივის ფორმებია: ყველას მისი ეშნოდა და ყველა მას ყრუდებოდა (დ. კლდ.), ორივე შემასმენელი უწყვეტლის მწკრივისაა და წარსულ დროს გადმოსცემს.

ჩემი გულუც მაშინ ჩაშვდებ და პირობეც მიწაში ჩადნება (ეკა). ამ შემთხვევაში ზმნა-შემასმენლები მყოფადის მწკრივის ფორმებია და ორივეთი მომავალი დროს გადმოცემული.

კოდლა ხეს ვეკუნებს და ტოროლა ცაში გადღობს. როული თანწყობილის ორივე კომპონენტში აწმოს მწკრივის ფორმით გადმოცემული ზმნა-შემასმენლები გვაქვს და ორივე ახლანდელი დროისაა.

შესაძლოა როული თანწყობილი წინადადების ზმნა-შემასმენლები სხედასხვა მწკრივის ფორმებს წარმოადგენენ. მაგრამ შემთხვევათა უმრავლესობაში ისინი ერთსა და იმავე დროს გამოხატავენ. მაგალითად: ამ ჰირს გადარჩნენ, მაგრამ მწუხარება მინც არ გათავებულა (აკაკი). ამ წინადადებაში პირველი ზმნა-შემასმენელი წყვეტილის მწკრივითაა გადმოცემული, მეორე - I თურმობითით. მაგრამ ორივეს წარსული დროის მნიშვნელობა აქვს.

ისინი ალბათ გადასცემენ თავიანთ ნაცნობებს და ამ გზით იქნებ რამეს გახდეს კაცი (ე. ნონ.).

პირველი წინადადების ზმნა-შემასმენელი მყოფადის მწკრივისაა, მეორისა - II კავშირებითისა. მაგრამ დროის თვალსაზრისით ორივე მომავალია.

იშვითად ზმნა-შემასმენლებს შეიძლება აქონდეთ სხედასხვა დროის მნიშვნელობაც (გამოსახატაუ შინარისის შესაბამისად). მაგრამ ერთი დროის ფარგლებში შეთანხმების წესი ძირითადად დაცულია.

სასაქონლო ნივთების ხელშეწყობის რთულ თანხმობილ ნინადადებებზე

1. უკავშირო შეერთებისას კომპონენტი წინადადებები მძიმით (მძიმეებით) გამოიყოფა ერთმანეთისაგან: მთლიანი თიბავს, მთოხნელი თოხნის, მხატვარი ხატავს, პოეტი მღერის (მ. ლებან);

2. და კავშირით შეერთებულ კომპონენტებთან მძიმე არაა საჭირო, თუ რთულ თანხმობილ წინადადებაში და კავშირის წინ ან მომდევნოდ რომელიმე სახის განკუთვნილება არ აღმოჩნდება. მაგალითად:

მე დავშორდები ძვირფას პოეტებს და თან წამყვება ვაჟას კრებული (პ. იაშვილი); მაგრამ: მე დავშორდები ძვირფას პოეტებს, ჩემდა სამწუხაროდ, და, რა თქმა უნდა, თან წამყვება ვაჟას კრებული.

ამგვარ შემთხვევებში მძიმე დაისმის და-ს წინაც და და-ს შემდეგაც.

3. მაცალკეებელი კავშირების წინ მძიმეა საჭირო, მაგრამ არა პირველად ხმარებულთან: პირველად ან თუთონ ეხილებოდა თვალი, ან სატრფოს უბნელდებოდა გონება (ო. კილი); ორკესტრში თითქოს ხან მხეცი ბლაოდა დაკოდილი, ხან კი პირველი კაცის ხმა ისმოდა (გ. რობაქ.);

4. მაპირისპირებელ კავშირთაგან მაგრამ-ისა და ხოლო-ს წინ, რომლებიც იწყებენ მომდევნო წინადადებას. მძიმე იწყება; მათ შემდეგ მძიმე იმ შემთხვევაში იქნება საჭირო, თუ ამ კავშირთა შემდგომ რომელიმე სახის განკუთვნილება ან სხვა კავშირი აღმოჩნდება. მაგალითად:

გურამი საღამომდე ელოდა კანტორაში, მაგრამ უფროსი არსად ჩანდა (გ. ფანჯ.). შეუუდაროთ: გურამი საღამომდე ელოდა კანტორაში, მაგრამ, თქვენ წარმოიდგინეთ, უფროსი არსად ჩანდა; ან კიდევ:

გურამი საღამომდე ელოდა კანტორაში, მაგრამ, რადგან მოულოდნელი საქმე გამოსჩინოდა, უფროსი არსად ჩანდა.

მაპირისპირებელი კავშირი კი არასოდეს არ იწყებს წინადადებას, ამიტომ მის წინ მძიმე არ დაისმის. მძიმე არც კი-ს შემდეგ არ არის საჭირო, თუ მას არ მოსდევს განკუთვნილებული სიტყვები ან გამოთქმები. მაგალითად:

[ის] ჯერ თვალითაც არაეის ენახა, მისი სახელი და გვარი კი მთელმა კურსმა იცოდა (გ. ფანჯ.). შტრ.:

ის უკრ თვალითაც არავის ენახა. მისი სახელი და გვარი კი როგორც მოსალოდნელი იყო, მთელმა კერძმა იცოდა.

ათული ქვეყნობილი წინადადება

როგორც აღეზიშნეთ. განსხვავებით რთული თანწყობილი წინადადებისაგან. რომელიც შედგება ერთმანეთის მიმართ თანასწორი წინადადებებისაგან, რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში გვაქვს მთავარი და მასზე დამოკიდებული წინადადება. მთავარი წინადადება „წამყვანი“, „გაბატონებული“, ხოლო დამოკიდებული - დაქვემდებარებული.

წარმოგიდგინოთ რთულ ქვეწყობილ წინადადებას, რომლებიც ორი კომპონენტისაგან შედგება, რომელთაგან ერთი მთავარია, აგებულიებით მარტივი ან შერწყმული, მეორე - დამოკიდებული, ასევე მარტივი ან შერწყმული (რამდენიმე დამოკიდებულთან რთულ ქვეწყობილ წინადადებას ცალკე განვიხილავთ).

ტკბილი ისაა მუდამა, რაც იშოვება ძვირადა (ვაჟა).

მთავარი პირველი წინადადებაა (ტკბილი ისაა მუდამა), მეორე დამოკიდებულია. ორივე კომპონენტი მარტივი გაერცობილია.

ვისაც რომ ქვეყანა უყვარს, სიცოცხლე მისთვის ომია (ვაჟა);

ამ წინადადებაში მთავარი მეორე კომპონენტი (სიცოცხლე მისთვის ომია). ორივე კომპონენტი ამ შემთხვევაშიც მარტივი გაერცობილია.

არ არის მკვდარი, ვინც მოკვდეს და ხალხს შესწიროს დღენია (ილია).

ამ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მთავარი პირველი კომპონენტი (არ არის მკვდარი), რომელიც მარტივი გაერცობელი და უსრული წინადადებაა, დამოკიდებული კი შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით (...მოკვდეს, შესწიროს).

იმან დაინახა თავისი შეცდომა, დასჯყოლა ამხანაგებს, გაამხნევა და სწრაფად შეეფარა ტყიან ჭაღას, რომელიც სოფლის ახლო იყო (ა. ყაზბ.).

მთავარი წინადადება პირველ ადგილზე დგას და ის შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით (იმან დაინახა..., დასჯყოლა..., გაამხნევა და... შეეფარა), დამოკიდებული წინადადება მარტივი გაერცობილია.

ამხანაგებმა აიხედეს და დაინახეს ქორი, რომელიც მათ წინარად თავს დასტრიალებდა და იქაურობას ათვალთვრებდა (ა. ყა'სბ.).

ამ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაშიც მთავარი პირველი წინადადებაა, ისიც შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით (ამ ხანაგებ-მა აიხედეს და დაინახეს...), შერწყმულია დამოკიდებული წინადადებაც, რადგანაც ერთ ქვემდებარეს (რომელიც = ქორი) მიემართება ორი შემასმენელი (დასტრიალებდა და... ათვალთვრებდა).

რთული ქვეწყობილი წინადადების შინადადებითა შინადადებითა (კომპონენტთა) შერწყმის სახეაღებანი

რთული ქვეწყობილი წინადადების კომპონენტთა შერთება შეიძლება საკავშირებელი სიტყვების მეშვეობითაც და უკავშიროდაც. უკავშირო შერთების მაგალითებია (მთავარი წინადადება ხაზგასმულია):

მე გვრძნობ, ტალღები ამ კიღობანს როგორ არეყევენ (ა. კალანდ.); ჯარისკაცმა იცოდა, ბიჭებს აქ ცოცხალი არავინ დახვდებოდა (ო. იოსელი.); დღეაკაცი მაშინვე მიხვდა, ახლა უკვე ყველა ჩაიცვამდა მაგარ ქალამნებს (თ. ბიბილა.); მადლობელი ვარ, წმინდა აჩრდილთან დამტოვეს მარტო (მ. ლებანი.); თქვენც ხომ იცით, მე სიკვდილი არ ამცდება (ილია); დარწმუნებული იყო, მთელი უბანი უთვალთვალდება საკუთარ კიშკართან გლახასავით ატუზულ კაცს (ო. კილა.) და ა.შ.

კავშირითი შერთების დროს ერთი წინადადების მეორისადმი დასაქვემდებარებლად გამოიყენება:

ა) მაქვემდებარებელი კავშირები (რომ, თუ, თუკი, გინდ, თუნდ, რადგან, ვინაიდან, რათა).

ბ) მიმართებითი ნაცვალსახელები (ვინც, რაც, რომელიც, როგორც, რამდენიც, ვისიც, რისიც...) და

გ) მიმართებითი ზმნიზელები (სადაც, საიდანაც, რიქესაც/როცა, როგორც...). მაგალითები:

ა) მთავრე რომ ამობრწყინდება, გული გაფრენად მზად არის (ა. კალანდ.); ისე მოგვედები, რომ ჩემს სიცოცხლეს ამჯობინო ჩემი სიკვდილი (ილია); გლახას ვერ გავგო, თუ რა უნდოდა ამ სალდათს

(ა. ყაზბ.); გული საგულიოდან უნდა მიძრა-მოძრას კაცმა. თუ კაცს კაცის სიკეთე უსდა (ილია); ქვეყანა წაიწყმიდება, თუ კი შებრალება და შეწყნარება აღარ იქნება ერთმანეთისა (ვაჟა); გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზისარ (გ. ორბელ.); დაე. თუნდ მოკვდე. არ მეშინა (ილია); დიდხანს არ გაგრძელებულა ეს სროლა, რადგან ერთმა ჯგუფმა დაიწყო უკან და ტყეში შემოცვივდა (ა. ყაზბ.); რადგანაც საღამო ჩინებული იყო, ყველანი პატარა ბაღში გამოსულიყვნენ (ა. ყაზბ.); რაკი ჯავრი ამოიყარა. ცა დაიშაშრა (შ. არაგვ.); მას თქვენი მსჯავრობისა არ ეშინიან, ვინაიდან თვითონაც კარგად იცის თავის სილამაზეც, ნაკლიც და ფიციცა (მ. ჯავახ.); ფიროსმანიც მოვა, რათა შენს სევდიან, „თბილ სამარეს“ ეამბოროს (ა. კალანდ.)...

ბ) ნეტავი იმას, ვინც ღია გულით კაცსა კაცური უთხრა სიმღერა (ლ. ასათ.). იმის გაგება მაინც არ შეუძლო, რაც მის სამშობლოში ხდებოდა (ო. ჭილ.); მე ოგი მიყვარს, ვისაც უყვარდა თავისი ქვეყნის ხალხი და მიწა (ლ. ასათ.); ახლაც გეტყვი... იმას, რასაც მაშინ გეუბნებოდი (ა. ყაზბ.); ბევრია ტუნწი და ხარბი, რომელიც მარტო თავისთვის შფოთავს (ო. ჭილ.); მზალის ეჭირებოდა ისეთი მეგობრის მიშველება, როგორც ჯაჯალა იყო (ა. ყაზბ.); ჩვენს ქვეყანას იძღვნი მეგობარი ჰყავს, რამდენიც შეიძლება არც ერთ პატარა ეროვნებას არ ჰყავდეს (პ. იაშვი.); იქნებ აკვანში ის ყრმა წვეს, ვისიც არ ითქმის სახელი (ილია); ის მოხდა, რისაც ყველას ასე ეშინოდა...

გ) სადაც ფუტკარი არის უთაფლო, ვერ ხარობს წყარო, ვერც ვარდი ვარდობს (პ. იაშვი.); დაუდივარ იმ ადგილებში, სადაც ნიკალას დაუდგამს ფეხი (ლ. ასათ.); დაიხურა ის ალაყაფის კარი, საიდანაც ქარავენებივით გამოდიოდნენ... აშულები (ი. გრიშ.);

ღელაგტი ისევ ოჯდა სწორედ იქ საიდანაც შვილი გაისტუმრა (თ. ბიბილ.); იქოტენ გაიხედა, საითაც ბიჭები ევლებოდა (ო. ჭილ.); როდესაც ჩნდება ადამიანი, მიწაზე უნდა ადგილი ჰქონდეს (ო. ჭილ.); მე მიყვარდა ის დრო, როცა მონასტრის ძმანი მწუხრის ლოცვას მოილოცებდნენ (თ. ბიბილ.); შემოვა პატარა ტოტით ისე ხალისით და ისე ტბილად, როგორც კოლხიდის ბაღებში მოდის მტრედის გუნდით ცინცხალი დილა (პ. იაშვი.); ბებრები კერასთან ისევე

გაუნბრეკლად ისხდნენ. როგორც იგი წლის წინ დაჯიჯა (თ. ბიბილ.).

დაგიმახსოვროთ: მაქემდებარებული კავშირები ქვეყნობისას კომპონენტი წინადადებების მხოლოდ შეერთების, მხოლოდ გადაბმის საშუალებას წარმოადგენენ, მიმართებითი ნაცვალსახელები და მიმართებითი ზმნიზედები კი არა მხოლოდ აერთებენ მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებას, არამედ ასრულებენ წინადადების ამა თუ იმ წევრის ფუნქციასაც - ისინი წვერ-კავშირები არიან.

განვიხილოთ მაგალითები:

ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ერისთავების ლაშქარი იმერეთში მიდიოდა (აკაკი).

ამ რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში რომ მხოლოდ მაქემდებარებული კავშირია. სხვა ფუნქცია მას არ გააჩნია.

ისინი მოკრძალებით... სცემდნენ პატივს თავისი თანატოლი ბიჭების ხსოვნას, რომლებმაც ტყვიას მკერდი შეაგებეს (გ. ფანჯ.).

დამოკიდებულ წინადადებაში გვაქვს მიმართებითი ნაცვალსახელი რომლებმაც, რომელიც, გარდა იმისა, რომ კავშირია, ქვემდებარეცაა: რომლებმაც (=მათ) ტყვიას მკერდი შეაგებეს.

შორიდან მოდიოდა შავი დიდი მდინარე, რომელსაც აღმა უნდა ავეყოლოდით (თ. ბიბილ.).

ამ დამოკიდებულ წინადადებაში რომელსაც წვერ-კავშირია: აერთებს დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან და თან ამ დამოკიდებულ წინადადების ირბ დამატებას წარმოადგენს: რომელსაც (=მას) აღმა უნდა ავეყოლოდით.

რასაც სხვისთვის მონდომებ. შენ თავს გადაგხდებათ (ანდ.).

დამოკიდებულ წინადადებაში გვაქვს წვერ-კავშირი რასაც, რომელსაც პირდაპირი დამატების ფუნქციაც აქვს: რასაც (=მას) სხვისთვის მონდომებ.

სოლომონმა ჩაირბინა ეზოში და იქითკენ გაეშურა, საიდანაც ხმა მოისმოდა (დ. კლდ.).

დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან აერთებს მიმართებითი ზმნიზედა საიდანაც. იგი წვერ-კავშირია - ასრულებს ადგილის გარემოების ფუნქციას.

მსივამცხოთ ყურადღება იმას. რომ მსაქემდებარებელი კავშირებიცა და მსაქემდებარებელი კავშირის ფუსქით გამოყენებელი მიმართუ-ბითი ნაცვალსახელებიცა და მიმართებითი ზმნიზედებიც ყოველთვის დამოკიდებულ წინადადებაშია; მთავარ წინადადებაში კი შეიძლება იყოს ისეთი სიტყვა. რომელიც დამოკიდებულ წინადადებას გვაგვარაულებინებს. ამ სიტყვას მისათითებელი სიტყვა (ანუ კორელატი) ეწოდება. მაგალითები:

ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა. ის იწაგრებოდა (აკაკი).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვაა ის. რადგან სწორედ ის გვაგვარაულებინებს დამოკიდებულ წინადადებას: ვინ იწაგრებოდა? - ის. სახელდობრ, ვინ ის? - ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა.

ის ყოველთვის ამბობდა იმას, რასაც გრძნობდა (ე. გაბ.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა არის იმას. ის რას ამბობდა? - იმას. სახელდობრ, რას? - რასაც გრძნობდა.

...იმით ვხარობ, რომ მე ქვეყანას გალობით ვატკობო (ილია).

მთავარ წინადადებაში გვაქვს მისათითებელი სიტყვა იმით, რომელიც დამოკიდებულ წინადადებაზე მიგვითითებს: რით ვხარობ? - იმით (=რომ მე ქვეყანას გალობით ვატკობო).

ყმაწვილი კაცები... სიცილით გაიქცნენ იქითკენ, საიდანაც ძახილი შემოესმათ (ე. ნინ.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა (ანუ კორელატი) არის იქითკენ. ოგი გვაგვარაულებინებს დამოკიდებულ წინადადებას: საითკენ გაიქცნენ კაცები? - იქითკენ (=საიდანაც ძახილი შემოესმათ).

შენიშვნა: რთული ქვეწყობილი წინადადების კომპონენტთა შორის კავშირი ბევრად უფრო მჭიდროა მაშინ, როდესაც მთავარ წინადადებაში არის მისათითებელი სიტყვა. ამ შემთხვევაში კავშირი ორმხრივია: მისათითებელი სიტყვა გვაგვარაულებინებს დამოკიდებულ წინადადებას, დამოკიდებული წინადადება კი გაშლილი, გაფართოებული სახეა მისათითებელი სიტყვისა.

როდესაც მთავარ წინადადებაში არ არის მისათითებელი სიტყვა, ასეთი მთავარი წინადადება უფრო მეტად თავისთავადია, დამოუკიდე-

ბელი. ამაში დასარწმუნებლად შევედარით ერთმანეთს იარი წინადადება:

ა) კაკლის ტოტები ახლაც მღერიან, რასაც პოეტის ყელი მღეროდა (ლ. ასათ.).

ბ) კაკლის ტოტები ახლაც მღერიან იმას, რასაც პოეტის ყელი მღეროდა.

დამოკიდებულ წინადადებათა კლასიფიკაცია

დამოკიდებულ წინადადებათა კლასიფიკაციას, ტრადიციულად, სამი ნიშნის მიხედვით ახდენენ: 1) კავშირის, 2) დამოკიდებული წინადადების ადგილისა და 3) დამოკიდებული წინადადების ფუნქციის მიხედვით.

1. კავშირის მიხედვით დამოკიდებულ წინადადებათა დახასიათება გულისხმობს იმის გარკვევას, თუ როგორ ხდება შეერთება რთული ქვეწყობილის შემადგენელი წინადადებებისა: უკავშიროდ თუ კავშირით. კავშირიანი შეერთების დროს ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, თუ რომელი კავშირია გამოყენებული: მაქვემდებარებელი თუ მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციის მქონე მიმართებითი ნაცვალსახელი ან მიმართებითი ზმნიზედა (სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საკუთროვ მაქვემდებარებელი კავშირი თუ წევრ-კავშირი). არის თუ არა წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა (კორელატი). ანუ უნდა გაირკვეს, დაკავშირება რთული ქვეწყობილი წინადადების შემადგენელი ნაწილებისა ცალმხრივია (მთავარ წინადადებაში არ არის მისათითებელი სიტყვა) თუ ორმხრივი (მთავარ წინადადებაში არის მისათითებელი სიტყვა).

განვიხილოთ მაგალითები:

მე მომეჩვენა, შენ თითქოს შეკრთი (ა. კალანდ.).

ესაა რთული ქვეწყობილი წინადადება, რომლის კომპონენტები უკავშიროდ არიან შეერთებულნი (შდრ.: მე მომეჩვენა, რთმ შენ თითქოს შეკრთი). მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა არ გვაქვს: დაქვემდებარება ცალმხრივია.

მას მხოლოდ ჩემთვის გაუშვებოდა. რომ ამისათვის ყველა ქონება (მ. ლუბ.).

ამ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში შეერთება კავშირიანია: დამოკიდებული უერთდება მთავარს მაქვემდებარებელი რომ კავშირით. მთავარ წინადადებაში არ არის მისათითებელი სიტყვა, ე.ი. დაქვემდებარება ცალმხრივია.

ველაგ იმას ვიცავ, რასაც ვიცავდი (ო. კილ.).

ამ რთული ქვეწყობილი წინადადების შემადგენელი ნაწილები კავშირითაა გაერთიანებული. ესაა წევრ-კავშირი რასაც. დამოკიდებულ წინადადებაში მას პირდაპირი დამატების ფუნქცია აქვს: ვიცავდი მე მას = რასაც.

მთავარ წინადადებაში არის მისათითებელი სიტყვა იმას, მაშასადამე. დაქვემდებარება ორმხრივია (იმას - რასაც).

2. ადგილის მიხედვით დამოკიდებულ წინადადებას შეიძლება პქონდეს სამგვარი პოზიცია:

- ა) დამოკიდებული წინადადება უსწრებს მთავარს;
 - ბ) დამოკიდებული წინადადება მოსდევს მთავარს;
 - გ) დამოკიდებული წინადადება მთავარშია მოქცეული.
- მაგალითები:

ა) დამოკიდებული წინადადება უსწრებს მთავარს:

ბატონი რომ მობრუნდა, მოიწონა ორივე მსახურის მაღლიანი საქციელი (ილია); ეს ამბავი რომ შეიტყვევს მტრებმა, დააგდეს მყისვე მათი სიმაგრე (აკაკი); სანამდე კი მტერს ხედავდა, არ იცოდა მოსვენება (აკაკი); როცა შეგიბრდი ხელობას შეისწავლიდა, წლოური ჯამაგირი ენიშნებოდა (ი. გრიშ.); ცხრა ლახვარი რომ ჩამარტყათ ცხრანჯერ გულში, მტრის ჯინაზე ცხრაჯერ მწარედ გავიციან (ლ. ასათ.); როცა ვიგონებ დამე დაღვრილ გარეჯის ცრემლებს, ძარღვებში სისხლი მეყინება (ნ. სამად.); რადგანაც სხვა ენა არ ვიცოდით, ქართულად ვუპასუხე (აკაკი); რაკი საწადელი არ აუხრულდა, ყველას თავი მიანება (ვაჟა)...

ბ) დამოკიდებული წინადადება მოსდევს მთავარს:

ვაჟაკ იგია. ვინც მართალს ეტყვის ქვეყანას მცდომსათ (ილია); ძველად თბილისის ქუჩებში ხშირად ისმოდა სიმღერა. რომელსაც მოჯადოებული გამგლელები სულგანაბული უსმენდნენ (ი. გრიშ.); მაშინ ვიყავი ადამის ძე მე. როცა ვარდისფერ აღდგომა დამით აჩირად-დნებულ ტაძარში შეველ (ლ. ასათ.); ეინ იფიქრებდა. რომ წიწამური შეიქნებოდა მისი გოლგოთა (ლ. ასათ.); სძაგდა ყოველი, რაშიც იყო _ერის ღირსება (ილია); მზეც ყოვლისა უწინარეს მთას ესტუმრება სადარბაზოდ. რადგან მთა ყველაზე მაღალია (ვაჟა); დღეს გმირთა შესანდობარსა მთებილა სვამენ მაღლები, რადგან კახეთში კახთათვის დაცარიელდა მარნები (ვაჟა)...

დავიმახსოვროთ: იმის მიუხედავად, დამოკიდებული წინადადება უსწრებს თუ მოსდევს მთავარს, წინადადებათა საზღვარზე (და არა მაინცდამაინც მაქვემდებარებული კავშირის წინ) საჭიროა მძიმე.

შეკუდაროთ ერთმანეთს ეს წინადადებები:

შენ რომ მოგენდომებიანა. შეძლებდი;

შეძლებდი, რომ (შენ) მოგენდომებიანა;

შეძლებდი, შენ რომ მოგენდომებიანა.

გ) დამოკიდებული წინადადება მთავარშია მოქცეული (მთავარი წინადადება გახლენილია):

მძიმე ტვირთი, რომელიც ღოღივით აწვა ორთავეს, მოესხნათ (ა. ყაზბ.); ახლა, როცა მოხუცდით, ჯღარ მიცნინხართ ამქრებში (ვაჟა); მეორე დილით ნოხგადაფარებული ტახტი, რომელზედაც... ცხედარი ესვენა, ცარიელი დაუხვდათ (ო. კილ.); ის სისტემა, რომლითაც ახლა ვმუშაობთ. ცოტა მოძველებულად მიგვანინა (გ. ფანჯ.), ჯარისკაცები, რაც ობერლეიტენანტი დაჭრეს, ერთმანეთს ხმას აღარ სცემდნენ (ო. იოსელი.); შაბათ საღამოს, როცა სხვა დუქნების

შემოსავალი ერთიორად მატულობდა, ფიროსქანი სულ არ ვაჭრობდა (რ. ისახ.); ერთხელ. სახლში რომ დაგბრუნდი, მოწყენა შემნიშნა ძიძამ (აკაკი); მიწა, რომელზეც უნდა იართო. დედა ჩვენი ამაყი ჯიშის (ო. ჭილ.)...

დაგიმახსოვროთ: როდესაც დამოკიდებული წინადადება მთავარშია მოქცეული. იგი ორივე მხრიდან მძიმეებით უნდა გამოიყოს.

შესაძლებელია თუ არა, რომ მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებებს ადგილები შეეუცვალოთ?

რთული ქვეწყობილი წინადადების შემადგენელი მთავარი და დამოკიდებული წინადადების ადგილების შეცვლა ხშირად უმტკივნეულოდ ხდება. მაგალითები (მთავარი წინადადება საზგასმულია):

თუ წიწაკა არ გიჭამია, პირი რატომ გეწვის? (ანდ.);

შდრ.: პირი რატომ გეწვის, თუ წიწაკა არ გიჭამია?

შინ რომ მივედი, სტუმრები იყვნენ სახლში (აკაკი);

შდრ.: სტუმრები იყვნენ სახლში, შინ რომ მივედი.

ხის გრძელ მერხზე დაფუჯქი, რადგან მუხლები აღარ მემორჩილებოდა (ნ. სამად.);

შდრ.: რადგან მუხლები აღარ მემორჩილებოდა, ხის გრძელ მერხზე დაფუჯქი...

მანამ არ მოისვენებდა, სანამ უკანასკნელ მეგობარსაც შინ არ მიიყვანდა (გ. ფანჯ.);

შდრ.: სანამ უკანასკნელ მეგობარსაც შინ არ მიიყვანდა, მანამ არ მოისვენებდა და ა.შ.

ასევე ხშირია ისეთი ქვეწყობილი წინადადებები, რომლებშიც კომპონენტებისათვის ადგილის შეცვლა შეუძლებელია. მაგალითად:

ამ დროს ბოსლის თავიდან მოისმა... ბრახუნი, რის გამოც საქონელი... შეტოკდა (შ. არაგვ.); ფარაჯაში გახვეულს... გადააცვეს თეთრი პერანგი, ასე რომ პირისახე აღარ უჩანდა (ილია); თავის დღეში არ გარეცხილიყო, რის გამოც ბრტყელი ფოთლები და ყვავილები ძლივს ეტყობოდა (თ. რაზიკ.) და ა.შ.

ამ ტიპის წინადადებებში (მას შედევლობითს უწოდებენ) მთავარი ყოველთვის პირველ ადგილზეა და მისი გადაადგილება არ ხერხდება.

სოციალურ შეიქცევა რთული ქვესწორილი წინადადების კომისი-
სესტებისათვის ადგილის შეცვლა, მაგრამ ამისათვის აუცილებელი
ხდება გარკვეული ცვლილების შეტანა. მაგალითად:

ამ სიტყვებმა ისე ამიტაცეს, რომ თავი ველარ დავიჭირე (აკაკი).
ვერ ვიტყვით: რომ თავი ველარ დავიჭირე. ამ სიტყვებმა ისე ამი-
ტაცეს.

წინადადება მხოლოდ იმ შემთხვევაში გაიმართება, თუ რომ კე-
შირს ამოიღებთ: თავი ველარ დავიჭირე. ამ სიტყვებმა ისე ამიტაცეს.

3. ფუნქციის მიხედვით დამოკიდებულ წინადადებათა კლასიფიკა-
ცია ხდება იმის გათვალისწინებით, რომ დამოკიდებული წინადადება
ძალიან ხშირად წარმოადგენს მთავარში მოცემული (ან ნაგულის-
ხმევი) მისათითებელი სიტყვის გაშლილ, გაფართოებულ სახეს. მისა-
თითებელი სიტყვა (კორელატი) ყოველთვის არის მთავარი წინადა-
დების რომელიმე წევრი. განვიხილოთ მაგალითები:

ა) მოხდა ის, რის გულში გავუღებისაც ყველას ეშინოდა (ო.
იოსელი.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვაა ის. ფუნქციით ქვე-
მდებარე.

ბ) ქალმა ის თქვა, რაც კაცს თვითონაც მრავალჯერ უფიქრია
(თ. ბიბილა.);

მთავარ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვას ის პირდაპირი
დამატების ფუნქცია აქვს.

გ) ვისაც შენ ერჩი, მომზენიც იმასვე ვდაჯუბიან (ვაჟა);

მთავარ წინადადებაში კორელატი იმასვე ირიბ დამატებას წარ-
მოადგენს.

დ) ალბათ იმაზე დაფიქრდა, მოვეწონეო თუ არა (ლ. ასათ.);

მთავარ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვას იმაზე უბრალო და-
მატების ფუნქცია აქვს.

ე) როდისღა გვადირსებს ღმერთი იმისთანა კაცს, როგორც დღეს
წავგართვა (ილია).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვაა იმისთანა, რომელიც
ატრიბუტულ განსაზღვრებას წარმოადგენს.

ვ) იქ, სადაც სახლი ეგულებოდა, ...ქვების გროვად დახვდა (თ.
ბიბილა.).

მთავარ წინადადებაში (რომელიც გასკლენილია დაძაქიდებული წინადადებით) არსებული მისათითებელი სიტყვა იქ ადგილის გარემოებაა.

ბ) შენ მიხმობ მაშინ, როცა უკვე ზღვად მივიქცევი (ა. კალანდ.).

ამ რთული ქვეწყობილის მთავარ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვას მაშინ დროის გარემოების ფუნქცია აქვს.

თ) ვისაც სახლში არ სცივა. ქუჩაში სითბოს ძებნას არ დაიწყებს (ო. იოსელი.).

მთავარ წინადადებაში ამჯერად მისათითებელი სიტყვა არ გვაქვს. მაგრამ მისი აღდგენა ადვილად შეიძლება: ვინ არ დაიწყებს ქუჩაში სითბოს ძებნას? - ის (ვინ იგულისხმება ამ ის-ში? - ვისაც სახლში არ სცივა, ანუ დამოკიდებული წინადადება). მას ქვემდებარის ფუნქცია აქვს.

რადგან დამოკიდებული წინადადება მიიჩნევა მთავარში არსებული (ან ნაგარაუდელი) მისათითებელი სიტყვის გაშლილ, გაფართოებულ სახედ, რომელიც ხსნის, აზუსტებს მთავარი წინადადების ამა თუ იმ წევრს, დამოკიდებული წინადადებაც ფუნქციის მიხედვით იმ ტიპისად ითვლება, რომელ წევრსაც ხსნის იგი.

მაშასადამე. პირველ (ა) ქვეწყობილ წინადადებაში, რომელშიც მისათითებელი სიტყვა ის ქვემდებარეა. დამოკიდებული წინადადება ქვემდებარული იქნება. მეორე (ბ) წინადადებაში ის პირდაპირი დამატებაა, შესაბამისად, დამოკიდებული წინადადებაც პირდაპირდამატებითა; მესამე (გ) წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა იმავე ირიბ დამატებაა. დამოკიდებული წინადადებაც ირიბდამატებითა; მეოთხეში (დ) - იმაზე - უბრალოდამატებითადამოკიდებულიანი წინადადება გვაქვს. მეხუთეში (ე) - იმისთანა - განსაზღვრებითი, მეექვსეში (ვ) - იქ - ადგილის გარემოებითი, მეშვიდეში (ზ) - მაშინ - დროის გარემოებითი...

გაუანალიზოთ კიდევ რამდენიმე რთული ქვეწყობილი წინადადება:

ის უფსკრულზე გადებულ ხიდზე ისე გაივლის, რომ ფეხიც არ აუცდება (გ. რობაქ.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვაა ისე. ის ვითარების გარემოებაა. როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, დამოკიდებული

წინადადება მიემართება და ხსნის. აიუსტებს მთავარ წინადადებაში არსებულ ამ ვითარების გარემოებას: როგორ გაივლის ის ხოდს? - ისე, როგორ ისე? - რომ ფეხიც არ აუჯდება. დამოკიდებული წინადადება, ცხადია, ვითარების გარემოებითაა.

ფიროსმანიც მოვა, რათა შენს სველიან, „თბილ სამარეს“ ეამბოროს (ა. კალანდ.).

ამ რთული ქვეყნობილი წინადადების მთავარ ნაწილში მისათითებელი სიტყვა არ არის, მაგრამ შეიძლება აღვადგინოთ. თუ კითხვას სწორად დავსვამთ, ანუ ისე დავსვამთ, რომ პასუხი დამოკიდებულმა წინადადებამ გაგვცეს: რისთვის, რა მიზნით მოვა ფიროსმანი? - იმისათვის. სახელდობრ, რისთვის? - რათა შენს სველიან, „თბილ სამარეს“ ეამბოროს. მისათითებელი სიტყვა (იმისათვის) სწორად აღვდა. ის მიზნის გარემოებაა. ე.ი. დამოკიდებული წინადადებაც მიზნის გარემოებითაა (აგებულიებით - შერწყმული განსაზღვრებების მიხედვით: სველიან, თბილ).

გული დასწყდა, რომ ბებიას დასაფლავებას ვერ დაესწრო (გ. ფანჯ.).

არც ამ მთავარ წინადადებაშია მისათითებელი სიტყვა, მაგრამ ივარაუდება: რატომ, რა მიზეზით, რის გამო დასწყდა გული? - იმიტომ (=რომ ბებიას დასაფლავებას ვერ დაესწრო). იმიტომ მიზეზის გარემოებაა, დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითაა.

ამრიგად, როდესაც დამოკიდებული წინადადება მიემართება მთავარი წინადადების რომელიმე წევრს, ხსნის, აზუსტებს მას, მის გაშლილ სახეს წარმოადგენს, ფუნქციის მიხედვით იმ ტიპისა იქნება, რა წევრიც არის (ან ნაგულისხმევია) კორელატი; ანუ ამ შემთხვევაში დამოკიდებული წინადადება შეიძლება იყოს ქვემდებარული, დამატებითი (პირდაპირი, ირიბი, უბრალო), განსაზღვრებითი ან გარემოებითი (აღვილის, დროის, ვითარების, მიზეზის, მიზნის).

მაგრამ, მთავარი წინადადების ამა თუ იმ წევრის შინაარსის გადმომცემ დამოკიდებულ წინადადებათა გარდა, გეხვდება სხვა შინაარსის გადმომცემი დამოკიდებული წინადადებებიც. ისინი არ წარმოადგენენ მთავარ წინადადებაში არსებული თუ ნაწარაუდვეი წევრის გაფართოებულ სახეს და შინაარსობრივად მიემართებიან

მთავარ წინადადებას მთლიანად და არა მის რომელიმე წევრს. ასეთებია:

პირობითი - თუ დედაკაცმა გაიწია, ამირანს ათორვესო (ანდ.);

დათმობითი - გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზისარ (გ. ორბ.);

შედგობითი - ბევრი იმათგანი ძაღლიან ჩქარი გამქცევითაა. ასე რომ ლომი ვერც კი მოეწევა (ი. გოგებ.):

მთავრის მიმართი - მან არ შეასრულა დანაპირები, რაც მისთვის დამლუპველი აღმოჩნდა...

(ამგვარ რთულ წინადადებებს მოგვიანებით განვიხილავთ).

მთავარი წინადადების ნაერთი შენაარსის გადმოხედი დაშორებული წინადადების შემთხვევაში ანუ რთული წინადადების შემთხვევაში

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ მთავარი წინადადების წევრთა შენაარსის გადმოხედი რთული ქვეწყობილი წინადადებები იმდენი სახისანი არიან, რამდენი წევრიც არსებობს. ვიდრე თითოეულ მათგანს შეეხებოდეთ, კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ მათი ამოცნობის ზოგადი წესი (ასეთი თანამიმდევრობით):

1. გავარკვიოთ, რთული ქვეწყობილი წინადადების რომელი კომპონენტია მთავარი და რომელი - დამოკიდებული;

2. მთავარ წინადადებაში ვიპოვოთ (თუ არ არის, აღვადგინოთ) მისათითებელი სიტყვა (ანუ კორელატი);

3. დაეუსვათ მას კითხვა იმგვარად (მთავარი წინადადების შენაარსის გათვალისწინებით), რომ პასუხი გაგვცეს დამოკიდებულმა წინადადებამ. თუ ასე მოხდა, ე.ი. კითხვა სწორადაა დასმული და მაშინ რა წევრიც აღმოჩნდება მთავარ წინადადებაში არსებული (თუ აღდგენილი) მისათითებელი სიტყვა, იმ სახისა იქნება დამოკიდებული წინადადებაც.

გაეაზარალოთ რთული ქვეწყობილი წინადადებები:

ვისაც გული არა სტკივა, იმას ცრემლი არა სცვივალ (ანდ.).

ესაა რთული ქვეწყობილი წინადადება. მთავარია იმას ცრემლი არა სცვივალ, დამოკიდებული - ვისაც გული არა სტკივა.

მოთქმის წინადადებაში არის მისათითებელი სიტყვა იმას (ირობი დამატება). დავუკვირებთ კითხვა კორელაციას: ვის არ სცევია ცრემლი? - იმას. - სახელდობრ, ვის იმას? - ვისაც გული არა სტკივა. რადგან კორელაციისათვის დასმულ კითხვას პასუხი დამოკიდებული წინადადებით გაეცა, კორელაცი კი მთავარ წინადადებაში ირობი დამატებაა. დამოკიდებული წინადადებაც ირობდამატებითაა.

როცა კაცს უჭირს, ნემსის ყუნწში გაეტყუაო (ანდ.).

ამ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მთავარია ნემსის ყუნწში გაეტყუაო, დამოკიდებული - როცა კაცს უჭირს. მთავარ წინადადებაში არ არის მისათითებელი სიტყვა, მაგრამ მისი აღდგენა შესაძლებელია: როდის გაეტყუა [კაცი] ნემსის ყუნწში? - მაშინ. - სახელდობრ, როდის? - როცა კაცს უჭირს. რადგან მისათითებელი სიტყვა მაშინ დროის გარემოებაა, დამოკიდებული წინადადება დროის გარემოებითაა.

ქვეყნისა და მთავარი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება ქვემდებარულია. თუ იგი მიემართება ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გადმოცემულ ან ნაგულისხმევ ქვემდებარეს. ამ სახის რთული ქვეწყობილი წინადადება მაშინ გვაქვს. „თუ მთავარ წინადადებაში ქვემდებარე სრულებით არ მოიპოვება. ან მოიპოვება. მაგრამ გამოხატულია ნაცვალსახელით, რომელსაც დაზუსტება სჭირდება“ (ა. შანიძე). მაგალითად:

ვინც ქართველობას არ იფიქრებდა, ის იჩაგრებოდა (აკაკი).

მთავარი წინადადებაა ის იჩაგრებოდა. მისათითებელი სიტყვაა ის (ქვემდებარეა). ვინ იჩაგრებოდა? - ის. - ვინ ის? - ვინც ქართველობას არ იფიქრებდა. რადგან ის ქვემდებარეა. დამოკიდებული წინადადებაც, რომელიც მას მიემართება და აზუსტებს. ქვემდებარული დამოკიდებულია.

მოვიდეს, რაც მოსასულელია (ლ. ასათ.).

მთავარ წინადადებაში (მოვიდეს) მისათითებელი სიტყვა არ გვაქვს, მაგრამ კითხვის სწორად დასმით შეგვიძლია აღვადგინოთ: რა

მოვიდეს? - ის. - სახელდობრ. რა ის? - რაც მოსასვლელია. მისათითებელი სიტყვა ის ქვემდებარეა. დამოკიდებული წინადადებაც ქვემდებარეულია.

წარმოვიდგინო ქვემდებარეულდამოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებებს (მთავარი წინადადება ხაზგასმულია, მისათითებელი სიტყვა - თუ წარმოდგენილია - მინიშნებულია, თუ აღდგენილი - ფერხხილებშია ჩასმული):

მობდეს იგი, რაც მიმელის (ილია); ვინც იქ შედის. ის ვერასოდეს ვერ დაიფიწყებს ამ გლოვის დღეს (პ. იაშვ.); ვინც კარგად ემსახურება სამშობლო ქვეყანას. იგი უდიდგვაროდაც დიდია (ილია); არც კაცად ჩათვლება ის, ვისაც გუნებაში მაინც არ უნდა იმპერიის დანგრევა (ო. კილ.); ის, რასაც იგი ესტრადიდან გვიკითხავდა, მისთვის უკვე მოსაწყენი იყო (პ. იაშვ.); ვინც გარეთ იყო, [ის] სახლში ეშურებოდა (ვაჟა); ვისაც ურემი არა აქონდა, [მათ] პირდაპირ წნელით გამოებათ მორები ხარებისათვის და ისე მოათრევდნენ (ვაჟა); ვინც გარეთ დათმო, [ის] ბოლოს შინაც დათმობს (ო. იოსელი.); ვინც გარბის და ფეხებში არ გვედება, [მან] ირბინოს (ო. იოსელი.); ყველგან ცნობილია [ის], რომ მუშაკაცი ყოველთვის ამის ნატვრაშია (ილია); მართალი არის [ის], დღეიდან რომ ვტოვებ სამსახურსაო (აკაკი); ყველასათვის აშკარა იყო [ის], თუ რას მოიმოქმედებდა...

როგორც მაგალითებიდანაც ჩანს, ქვემდებარეულდამოკიდებულიანი რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გადმოცემული მისათითებელი სიტყვები, ცხადია, იმ სამი ბრუნვის ფორმით გვხვდება (ის, მან, მას, მათ, ისინი), რომლებშიც საერთოდ დგას ქვემდებარე, შეერთების საშუალებად კი გამოყენებულია მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციის მქონე მიმართებითი ნაცვალსახელები (წევრ-კავშირები: ვინც, ვისაც, რაც, რამაც, რასაც...) და მაქვემდებარებელი კავშირები რომ, თუ.

ღამაჯაზითღამოქიღაჯულიანი რთული ჟანყოზილი ნინაღაღაჯა

რთოორც ცნობილია, დამატება შეიძლება იყოს პირდაპირი, ირიბი და უბრალო. დამოკიდებული წინადადებაც, შესაბამისად, შეიძლება იყოს: ა) პირდაპირდამატებითდამოკიდებულიანი, ბ) ირიბდამატებითდამოკიდებულიანი და გ) უბრალოდამატებითდამოკიდებულიანი.

ა) პირდაპირი დამატებით დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება პირდაპირდამატებითაა, თუ იგი მიემართება, ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გადმოცემულ ან ნაგულისხმევ პირდაპირ დამატებას. იგი ამ პირდაპირი დამატების გაშლილი, გაფართოებული სახეა. რადგან პირდაპირი დამატება მხოლოდ გარდამავალ ზმნას შეიძლება აქონდეს. მთავარი წინადადების შემასმენელი გადმოცემული იქნება ორ- ან სამპირიანი გარდამავალი ზმნით. მაგალითად:

უნდა წერო ის, რასაც პფიქრობ (ვაჟა).

მთავარი წინადადებაა უნდა წერო ის. მისათითებელი სიტყვაა ის. რა უნდა წერო? - ის (=რასაც პფიქრობ). კორელატი ის პირდაპირი დამატებაა, დამოკიდებული წინადადება პირდაპირდამატებითაა.

სხვა მაგალითები:

ის მხოლოდ გვიხსნის მას, რაც თვითონ ცხოვრებას მოურიყავს (ილია; ...იმას ვიშეთ კანონად, რაც ძველ დროს დაუთესია (აკაკი); დაკარგე ის, რაც შენი არ იყო (ო. იოსელი.); დაარქვით მას ის, რაც თქვენ გინდათ (რ. ინან.); არ შეიძლება მოგცე ის, რაც მე არ გამაჩნია (ო. იოსელი.); ღმერთს თუ განგებას მარტო იმას შესთხოვდა, რომ მშვიდობიანად გასცლოდა ის კაცი (თ. ბიბილა.); მას თურმე გადაეწვა ქალაქები და სისხლში ჩაეხრჩო ყველა, ვინც კი გზაზე გადაუდგა (ო. ჭილა.); ...იცო ყოველი, რაც კი მოხდარა ძველად (ვაჟა); ...ისიც ვიცი, რომ დროზე ადრე არა აქვს ფასი არც ცრემლს, არც სიცილს (ო. ჭილა.);

ამის შემდეგ ის დაგიმტკიცებთ მასს, თუ რა ადვილია უცრად გამათხოვრება (პ. იაშვი.); მაუწყებს იგი მასს, რომ არსებობს სულთა კავშირი მარადიული და დიდებული (ა. კალანდ.); მოსვლის უმაღლათს სისს, რომ ჯარი იკრიბება (ა. ყაზბ.); მოკლეს სისს ვისაც დღემდე ეწერა სიცოცხლე (ო. იოსელი.); ძლივს გაიხსენებ მასს,

ვისაც უყვარდი (ნ. სიმბაძე): ვისც კი გაკოდა. [ის] ზედიზედ მოკლა (აკაკი): მან შეგობრისაგან შეიტყო [ის], რამაც გული ძალიან ატკინა... და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, ამ სახის რთული ქვეწყობილის მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გადმოცემული მისათითებელი სიტყვა დგას სახელობით ან მიცემით ბრუნვაში (რადგან ის პირდაპირი დამატებაა, რომელსაც ეს ორი ბრუნვა აქვს). შეერთების საშუალებად გამოყენებულია მაქვემდებარებელი კავშირები: რომ: თუ და მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებული მიმართებითი ნაცვალსახელები (წევრ-კავშირები): ვინც, ვისაც, რაც, რამაც, რასაც...

ცხადია, შეერთება შეიძლება იყოს უკავშიროც. მაგალითად: და ჩვენც ხომ ვიცით, დარი სდევს ქარიშხალსა და წვიმასა (ვაჟა). ამ წინადადებაში არც კავშირია და არც მისათითებელი სიტყვა.

ბ) ირიბი დამატებით დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება ირიბდამატებითა, თუ ის მიემართება, ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გადმოცემულ ან ნაგულისხმევ ირიბ დამატებას და წარმოადგენს ამ ირიბი დამატების გაშლილ, გაფართოებულ სახეს. ირიბი დამატება შეიძლება ჰქონდეს გარდაუვალ ორპირიან და გარდამავალ სამპირიან ზმნას (III სერიის ფორმებში, როგორც ცნობილია, სამპირიანი გარდამავალი ზმნის ირიბი დამატება ნათესაობით ბრუნვაში დგება, თვის თანდებულს ირთავს და უბრალო დამატება ხდება). ამიტომ მთავარი წინადადების შემასმენელიც მხოლოდ ასეთი ზმნებით შეიძლება იყოს გადმოცემული. მაგალითად:

ძალა არ ემატება იმას, ვისაც არაფერი გაუკეთებია (გ. ფანჯ.).

მთავარი წინადადების (ძალა არ ემატება იმას) შემასმენელი გარდაუვალი ორპირიანი ზმნაა. მისათითებელი სიტყვაა იმას. დავაზუსტოთ შეკითხვით: ვის არ ემატება ძალა? - იმას. - სახელდობრ, ვის იმას? - ვისაც არაფერი გაუკეთებია. იმას ირიბი დამატებაა, ე.ი. დამოკიდებული წინადადება ირიბდამატებითა, რადგან იგი მიემართება და აზუსტებს მთავარში არსებული ნაცვალსახელით გადმოცემულ ირიბ დამატებას.

ვინც გაბედა, სიცოცხლე ჩაუმწარეს (ი. გრიშ.).

მთავარ წინადადებაში (სიცოცხლე ჩაუმწარეს) შექმასხეული სამ-პირიანი გარდამავალი ზმნითაა გადმოცემული, მისათითებელი სიტყვა წინადადებაში არაა. ის შეიძლება აღვადგინოთ: ვის ჩაუმწარეს სიცოცხლე? - იმას (ირიბი დამატებაა). სახელდობრ, ვის იმას? - ვინც გაბედა. როგორც ვხედავთ, დამოკიდებული წინადადება მიემართება და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ნაგულისხმევ (და აღდგენილ) ირიბ დამატებას. ე.ი. დამოკიდებული წინადადება ირიბდამატებითაა.

სხვა მაგალითები:

ესლა გეთხოვთ იმათ, ვინც ყურები გამოგვიჭედა ძმობისა და ერთობის ქადაგებისა (ილია); იმას სჯერდება, რაც იცის (ილია); მივმართავ იმათ, ვისც ახლა მძმობენ (პ. იაშვი.); ვინც გაწესებულ ხარკს არ გადაიხდიდა, იმას ამ სახარობელით ეშუქებოდნენ (ი. გრიშ.); ვინც იურჩებს, მას შესწამებენ ღალატსა (აკაკი); ახლა გაურბოდა იმას, ვისაც განწირული უნდა ესხნა (ო. იოსელი.); ჩემი გული იმას ვეღარ გაუსწორდება, ვინც ერთხელ შეურაცხყოფას მომაყენებს (ა. ყაზბ.); ყველაფერ იმას, რაც წლიდან წლამდე აკეთე და აშენე, გვირგვინი არ დაუდგმობოდა (ო. იოსელი.).

მიუხედი იმასს, რომ ჩემი მეგობარიც ჩემ დღეში იყო (თ. ბიბი.); შენი ცოლვა მიეცეს იმასს, ვინც შენ აგრე გამოგზარდა (აკაკი); თხასაგით მისდევდი იმასს, ვინც მუკა ბალახს დაგანახებდა (ო. იოსელი.); ეს კაცი ხვდება იმასს, რომ სინუმის დრო მორჩა (თ. ბიბი.); განა წაუხვალ იმასს, რაც ფათურაკად მოსაველია? (ილია); არისტო ადვილად მიუხვდა იმასს, რასაც პლატონის თვალები ეუბნებოდნენ (დ. კლდ.); ხელი გაუხმეს იმასს, ვინც ასეთი ვაჟკაცი წააქციოს (მ. ჯავახ.); ჩხიკვი სულაც არ მოელოდა იმასს, თუ იმისი სტუმრობა ასეთ თავზარს დასცემდა... ქათმებს (თ. რაზიკ.)...

როგორც ვხედავთ, ირიბი დამატებით დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გადმოცემული მისათითებელი სიტყვა ირიბი დამატებაა; ის, ცხადია, მიცემით ბრუნვაში დგას. შეერთების საშუალებად გამოყენებულია მაქვემდებარებელი კავშირები რომ, თუ, ან - მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციის მქონე მიმართებითი ნაცვალსახელები - წევრ-კავშირები: ვინც, ვისაც, რაც, რასაც...

შეერთება შეიძლება უკავშიროს იყოს. მაგალითად: ყველას თვალწინ ველოდებოდი, როდის გამოჩნდებოდა (თ. ბიბილ.). ამ წინადადებაში. გარდა იმისა, რომ არაა კავშირი (თუ), არც მისათითებელი სიტყვაა [იმას].

ე) უბრალო დამატებით დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება უბრალოდამატებითია. თუ ის მიემართება. ხსნის. აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით გამოცემულ უბრალო დამატებას და წარმოადგენს მის გაშლილ, გაფართოებულ სახეს. როგორც ცნობილია, უბრალო დამატება შეიძლება იდგეს მიცემით, ნათესაობით, მოქმედებით და ვითარებით ბრუნვებში. პირველ სამ ბრუნვაში იგი უთანდებულოც შეიძლება იყოს და თანდებულიანიც, მეოთხეში (ვითარებითში) კი ის ყოველთვის უთანდებულოა. ცხადია, ეს ბრუნვები აქვს ამ ტიპის რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ კომპონენტში ნაცვალსახელით გადმოცემულ მისათითებელ სიტყვასაც (ანუ კორელატს). მაგალითად:

იმასზე სჯასა და ლაპარაკს ერიდება, რაც არ იცის (ილია).

მთავარ წინადადებაში (იმასზე სჯასა და ლაპარაკს ერიდება) მისათითებელი სიტყვა (იმასზე) წარმოდგენილია. ის უბრალო დამატებაა: რასზე... ლაპარაკს ერიდება? - იმასზე. სახელდობრ, რასზე? - (იმასზე) რაც არ იცის. რადგან დამოკიდებული წინადადება მიემართება უბრალო დამატებას და მის გაშლილ, გაფართოებულ სახეს წარმოადგენს, ის უბრალო დამატებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

ის დარწმუნებულია, რომ სამართლიანად მოქმედებს (ა. ყაზბ.).

მთავარ წინადადებაში (ის დარწმუნებულია) მისათითებელი სიტყვა არ არის. რაშია ის დარწმუნებული? - იმასში (ე.ი. აღვადგინეთ მისათითებელი სიტყვა. ის უბრალო დამატებაა). სახელდობრ, რაში? - [იმასში], რომ სამართლიანად მოქმედებს. დამოკიდებულმა წინადადებამ დააზუსტა მთავარ წინადადებაში აღდგენილი მისათითებელი სიტყვის - უბრალო დამატების - მნიშვნელობა, ე.ი. ის უბრალო დამატებითი დამოკიდებულია.

სხვა მაგალითები:

მხოლოდ იმასზე ფიქრობდა, თუ ამ წუთში რას განიცდიდნენ მისი შშობლები და ამხანაგები (გ. ფანჯ.); ბევლად ქვრივის უპირატე-

სობა იმაში მდგომარეობდა, რაი ის თვით ირწყვდა საქმრის (ი. გრიშ.); წადი იმათთან, ვისც მოგწონს (ვაჟა); ყმაწვილი იმ თავიდანვე მჭიდრო კავშირს იმათთანა პერძობს, ვინც იმას ესაუბრება (ვაჟა); სიკვდილის შიშიც კი ვერ მოვიდოდა... ბიჭების სიამაყის დასათრგუნად იმასთან, რასაც ერქვა პატივის აყრა (თ. ბიბილა.); ქალი მაშინვე უყოყმანოდ... მოკვდებოდა იმისათვის, ვინც სულით ხორცამდე უყვარდა (თ. ბიბილა.); მისი არსებობაც კი დამთრგუნველი... იქნებოდა ყველასათვის, ვინც კი რაიმეთი იყო დაკავშირებული მასთან (ო. ჭილა.); შეგუდექით იმის გამორკვევას, თუ რა მიზეზით არ მოგვაკითხეს მშობლებმა (ე. გაბ.); ამას ნამდვილად არ მოუფლოდი იმისგან, ვისაც ასე ბრმად ვენდობოდი... ამის მაგალითს ქრისტე მით გვაბლევს, რომ ორიოცი დღე მან იმარხულა (აკაკი); რითაც ცხოვრობთ თქვენ, მეც უნდა ვიცხოვრო იმით (მ. ლებან.); ვამაყობ იმით, რომ არა მაქვს ვრცელი წარსული (პ. იაშვი.); ნიჭიერება ეროვნულის მწერლისა იმით განიზომება, თუ რამდენად ესმის თავის ქვეყნისა და ერის საჭიროება... (ილია); ქვეყანას იმად მოეფლინება, რაც ყველაზე მეტად იქნება მისთვის საჭირო...

საანალიზო რთულ ქვეწყობილ წინადადებებში შეერთების საშუალებად გვხვდება მაქვემდებარებელი კავშირები (თუ, რომ) და მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებული წევრ-კავშირები - მიმართებითი ნაცვალსახელები (ვინც, რაც, ვისაც, რასაც, რაზეც, რაშიც, რითაც...).

ხშირად გვაქვს უკავშირო შეერთებაც:

ახლა იმაზე ვიციხოდით, როგორ გადავყლაპეთ ამოდენა ხშიადი (თ. ბიბილა.); ვფიქრობდი იმაზე, ხეალ როგორ გამეტარებინა დროება (ვაჟა); ნურც იმაზე ვიფიქრებთ, საით და ვისთან მივდივართ (ო. იოსელი.); მე... ვოცნებობდი, როდის ვნახავდი (ო. ჭილა.).

ამ რთულ ქვეწყობილ წინადადებებში გამოტოვებულია კავშირი თუ, უკანასკნელ წინადადებაში - მისათითებელი სიტყვაც; მე... ვოცნებობდი [იმაზე], [თუ] როდის ვნახავდი.

- რომელი ლექსები იწვიან ცეცხლში? - შენ რომ ისიც წიხდა ადრე. როგორც ვხედავთ. დამოკიდებული წინადადებით განსაზღვრულია და განმარტებული არსებითი სახელით გადმოცემული სიტყვა ლექსები (რომელიც ქვემდებარეს წარმოადგენს). მაგრამ ეს სიტყვა საზღვრულია. მისი სავარაუდო მსაზღვრელი. (=განსაზღვრება). რომელიც მისათითებელი სიტყვა იქნებოდა. შეიძლება აღდგეს: რომელი ლექსები იწვიან ცეცხლში?

- ის ლექსები. - სახელდობრ, რომელი ის ლექსები? - შენ რომ მოგწონდა (=რომლებიც შენ მოგწონდა) ადრე. ის განსაზღვრებაა და ე.ი. დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითა.

მისი თვალები საოცარი შეურიგებლობით უცქერდნენ ადამიანებს, რომლებიც თავს ადგნენ (ო. იოსელი).

მთავარ წინადადებაში (მისი თვალები საოცარი შეურიგებლობით უცქერდნენ ადამიანებს) მისათითებელი სიტყვა არ გვაქვს. დამოკიდებული წინადადება წარმოადგენს მთავარ წინადადებაში არსებითი სახელით გადმოცემული ირიბი დამატების (ადამიანებს) განმსაზღვრელს, მის ახსნა-განმარტებას: რომელ ადამიანებს უცქერდნენ მისი თვალები? - რომლებიც თავს ადგნენ.

კორელაციის აღდგენა (სწორედ ის იქნებოდა განსაზღვრება) ამ შემთხვევაშიც ადვილად შეიძლება: რომელ ადამიანებს უცქერდნენ მისი თვალები? - იმ ადამიანებს. - სახელდობრ, რომელ იმ ადამიანებს? - რომლებიც თავს ადგნენ. დამოკიდებული წინადადება. ცხადია, განსაზღვრებითა.

ახლა ასეთი წინადადება განვიხილოთ:

შენი სუნთქვაა ლურჯი ბალახი, ფეხს რომ უკოცნის ლამაზ ხათუნებს (ა. კალანდ.).

რომელი ბალახია შენი სუნთქვა? ამ კითხვას პასუხს სცემს, ერთი მხრივ, ლურჯი. რომელიც განსაზღვრებაა არსებითი სახელით გადმოცემული ქვემდებარისა (ბალახი), მეორე მხრივ კი, - მთელი დამოკიდებული წინადადება, რომელიც განსაზღვრებითა: რომელი ლურჯი ბალახია შენი სუნთქვა? - ის ლურჯი ბალახი; სახელდობრ, რომელი? - ფეხს რომ უკოცნის (=რომელიც ფეხს უკოცნის) ლამაზ ხათუნებს. კორელაციის (ის= განსაზღვრების) აღდგენა აქაც უმტკივნეულოდ მოხერხდა.

შენიშვნა: მისათითებელი სიტყვის აღდგენას მთავარ წინადადებაში შესაძლოა გარკვეული უხერხულობა შექმნას. ეს ხდება მაშინ, როცა განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება მიემართება და განმარტავს, განსაზღვრავს მთავარ წინადადებაში საკუთარი არსებითი სახელით გადმოცემულ რომელიმე წევრს. მაგალითად:

ელისო, რომელიც წყაროსთან იჯდა, ეძლეოდა თავის მწუხარებას (ა. ყაზბ.).

მთავარ წინადადებაში (რომელიც გახლენილია დამოკიდებული წინადადებით) - ელისო ეძლეოდა თავის მწუხარებას - გვაქვს საკუთარი სახელი ელისო. ის ქვემდებარეა და საზღვრულ. განსასაზღვრ წევრს წარმოადგენს. დამოკიდებული წინადადება სწორედ მას განსაზღვრავს (ხსნის, აზუსტებს): რომელი ელისო ეძლეოდა თავის მწუხარებას? - ის ელისო ... ამგვარი პასუხი გარკვეულ უხერხულობას მართლაც ქმნის, რადგან „დამოკიდებული წინადადება არ გამოყოფს საზღვრულ საგანს (ამ შემთხვევაში - ელისოს. ლ.გ.) სხვა საგანთაგან და არც მის თვისებრივ დახასიათებას იძლევა“ (ლ. კვაჭაძე).

წარმოვიდგინოთ განსაზღვრებითდამოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებებს:

წყევლიმც იყოს ის შვილი, ვისაც ისარი მკერდის მაგივრად ზურგში მოხვედესო (მ. ჯაფახ.); მწუხარე ფიქრებით... შევცქერით იმ სულმნათს, რომლისთვისაც ტირის დღეს მთელი საქართველო (პ. იაშვი.); ზოსიმე მღვდელმა ის ხელი ასწია, რომელშიც იის კონა და ლოცვანი ერთად ეჭირა (ო. კილა.); ის ძმურად მიუახლოვდა იმ კაცს, ვინც წუთის წინათ კინაღამ სიცოცხლეს გამოასალმა (ა. ყაზბ.), უცნობმა ისეთი რამ წამოაყვედრა, რაც მხოლოდ მან ერთმა იცოდა (ს. შანშ.); შხალოს ეჭირებოდა ისეთი მეგობრის მიშველება, როგორიც ჯაჯალა იყო (ა. ყაზბ.); ასეთი ხმაურობა დადგა, თითქოს ტყე და მთა-ბარი იქცეოდა (ვაჟა); ...წამალი იცის იმისთანა, რომ სამ დღეში მოურჩენს ზურგს (დ. კლდ.); რაც ნადირი დამიხოცნია, იმდენი თმა არა მაქვს თავზე (ვაჟა).

მხედარი უსიტყვოდ მიეება ტარიელს, რიქლსაც; იგი შეხედ-
ვისთასავე იცხო (ლ. ქიან.); არჩილი და კესო... უცქროდნენ იმ
მუშებს, რომელნიც თივასა სდგამდნენ (ილია); სადღაც შორიდან
მოდიოდა ის | შავი მდინარე, რომელსაც აღმა უნდა აეყოლიათ (თ.
ბიბილ.); ისინი ჰგებანან იმ | მარადმწვანე და მაღალ ხეებს, რომ-
ლებიც მზეში გვირდილებენ და გვასვენებენ (ო. კილ.); მოუჭი იმ |
ფიქრებს, რომელსაც შავი გრივანი გიქრობს (მ. ლებან.); მეც
მთელიან სიცოცხლის ღირსად ის | გზები, რომლებიც ვერ გავიარე
(ო. კილ.); მე მთელი დამე იმ | სიტყვას ვუბნობ, რომელსაც უნდა
გადავერჩინე (ო. კილ.)...

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს. განსაზღვრებითდა-
მოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მისათითებელ სიტყ-
ვებად გვხვდება ჩვენებითი ნაცვალსახელები (ის, იმ, ისეთი, იმისთანა,
იმდენი...), ხოლო შეერთების საშუალებად გამოიყენება მაქვემდებარე-
ბელი კავშირის ფუნქციის მქონე მიმართებითი ნაცვალსახელები
(წევრ-კავშირები: ვინც, რაც, რომელიც, რომელმაც, რომელსაც, რამ-
დენიც... სხვადასხვა ბრუნვის უთანდებულო და თანდებულიანი ფორ-
მით), მაქვემდებარებელი კავშირები (რომ, თითქოს...).

შენიშვნა: მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა ის,
როგორც ცნობილია, გვხვდება ქვემდებარულდამოკიდებულიან
და პირდაპირდამოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წი-
ნადადებებშიც. იმის გასარკვევად, რა სახისაა დამოკიდებული
წინადადება. ყურადღება უნდა მივაქციოთ, თუ წინადადების
რა წევრია ეს მისათითებელი სიტყვა (კორელატი). განვიხი-
ლოთ ასეთი მაგალითები:

ვინც პასუხს არ აგებს, ის ქურციკით დახტის (მ. ჯავახ.).

მთავარ წინადადებაში ის ქვემდებარეა და დამოკიდებული
წინადადებაც ქვემდებარულია.

რაც მგელმა მელას თავზე დაცემით უყო, ის მელამ
მოპარვით გადაუხადაო (ანდ.).

ამ შემთხვევაში მთავარ წინადადებაში არსებული ის პირ-
დაპირი დამატებაა და ამიტომ დამოკიდებული წინადადება
პირდაპირდამატებითია.

წყალს ის ლოდებიც დაეფარა, რასეც სულთმისობრძივი იწვა (ო. იოსელ.).

ამ რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ ნაწილში ის განსაზღვრებაა და დამოკიდებული წინადადება, ცხადია, - განსაზღვრებითი.

განსაზღვრებითადამოკიდებულთან რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში. გარდა მიმართებითი ნაცვალსახელებისა, შეერთების საშუალებად შეიძლება შეგხვდეთ მიმართებით ზმნიზედებსაც: სადაც, საიდანაც, საითკენაც, საცა, როდესაც, როცა... მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებულ ამ მიმართებით ზმნიზედებს, ჩვეულებრივ, გარემოების შინაარსი აქვთ: ადგილისა (სადაც, საცა, საიდანაც, საითკენაც...) ან დროისა (როდესაც, როცა...), მაგრამ, თუ ისინი მიემართებიან მთავარ წინადადებაში არსებულ (თუ ნავარაუდევ) ჩვენებით ნაცვალსახელებს და არა ზმნიზედებს, ამ შემთხვევაში წინადადება განსაზღვრებითადამოკიდებულთანია და არა - გარემოებითადამოკიდებულთანია.

შეუდაროთ ერთმანეთს ორი რთული ქვეწყობილი წინადადება:

ა) ისეთ ადგილზე წაგიდეთ, სადაც ყავას მოგვიხარშავენ (გ. ფანჯ.) და:

ბ) იქ წაგიდეთ, სადაც ყავას მოგვიხარშავენ.

პირველი (ა) რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა ჩვენებითი ნაცვალსახელია (ისეთი), ამიტომ დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითია, მეორეში (ბ) კი მისათითებელ სიტყვად ადგილის ზმნიზედაა (იქ) და დამოკიდებული წინადადებაც ადგილის გარემოებითია.

სხვა მაგალითი:

ა) ჩემი აზრი ამხანაგებს... მაშინ ვუთხარი, როცა ხიდაშელის მოულოდნელ გადაწყვეტილებაზე კამათობდნენ (გ. ფანჯ.). შდრ.:

ბ) ჩემი აზრი ამხანაგებს იმ დღეს ვუთხარი, როცა ხიდაშელის მოულოდნელ გადაწყვეტილებაზე კამათობდნენ.

პირველი რთული ქვეწყობილი წინადადება, რომელშიც მისათითებელ სიტყვად დროის ზმნიზედა (მაშინ) გვაქვს, დროისგარემოებითადამოკიდებულთანია, მეორე (ბ) წინადადებაში მისათითებელი სიტყვაა

იმ - წყევლებითი ნაცვალსახელი და ამიტომ დაჩვილებული წინადადება განსაზღვრებითია (მოუხედავად იმისა, რომ შეერთების საშუალებად ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივე მიმართებითი ზმნიზედა გვაქვს).

წარმოგიდგინთ განსაზღვრებითდამოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებებს, რომლებშიც შეერთების საშუალებად გამოყენებულია მიმართებითი ზმნიზედები (ყურადღება მიაქციეთ მისათითებელ სიტყვებს):

ახლა მწვავედ ფრძნო მსხალმა ტყივილი იმ ადგილზე, სადაც ფითრი აჯდა (თ. რაზიკ.); ყველა... იმ კუთხეს მიაშტერდა, სადაც არსენა ეგულეობდათ (მ. ჯავახ.); იმ სახლში, სადაც არსენა იბრძოდა, უკვე მრავალი დახოცეს (მ. ჯავახ.); ასეთი იყო სახე იმ ოჯახისა, სადაც მე სოფლიდან მიმიყვანეს (აკაკი); ვეროდები იმ მაცდურ კიბეს, სადაც მზაკეარნი შეკლიმიან ერთმანეთს ტკბილად (მ. ლებანი.); იმ დროს, როცა ჩვენს მოთხრობას ვიწყებთ, ოთარაანთ ქერივის შვილი, გოფრეი, ოცდაურთის წლის ბიჭი იყო (ილია); იმ დღეს, როცა გოფრეიმ დააპირა არჩილიანთას წასვლა მოჯამაგირედ დასადგომად... მხიარული სახე პქონდა (ილია)...

ერთ გარემოებასაც მივაქციოთ ყურადღება: მიმართებითი ზმნიზედები იმ შემთხვევაში ენაცვლებიან მიმართებით ნაცვალსახელებს, თუ მთავარში არსებული მისათითებელი სიტყვა, რომელსაც მიემართება და განსაზღვრავს დამოკიდებული წინადადება, უნდა განისაზღვროს ადგილის ან დროის მიხედვით, იმ ადგილზე - სადაც; იმ დროს - როდესაც.

მიმართებითი ნაცვალსახელის ბრუნვა და რისხვი

უკვე არაერთხელ ითქვა, რომ მიმართებითი ნაცვალსახელები (აგრეთვე მიმართებითი ზმნიზედები) არა მხოლოდ აერთებენ მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებებს, არამედ დამოკიდებული წინადადების წევრებსაც წარმოადგენენ და სინტაქსურ კავშირს ამყარებენ წინადადების სხვა წევრებთან.

წინადადების რაიმეხელი წვერი შეიძლება იყოს მიმართებითი საცვალსახელი; რასთან ქმნის იგი სინტაგმას და რა სინტაქსურ ურთიერთობას ამყარებს მასთან?

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად მიემართოთ რომელიც წვერკავშირიან მაგალითებს (განსაზღვრებითდამოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში ეს მიმართებითი ნაცვალსახელი სხვადასხვა ბრუნვისა და რიცხვის ფორმით გვხვდება).

დაფანტულ ფიქრით ქლატებში ვუმზერ საათებს, რომლებიც სხედან ორბებივით (პ. იაშვილი).

მიმართებითი ნაცვალსახელი სინტაგმას ქმნის შემასმენელთან: რომლებიც სხედან; თვითონ ქვემდებარეა: რომლებიც (ანუ ისინი) სხედან; დგას სახელობით ბრუნვაში, რადგან მისი შემასმენელი ერთპირიანი გარდაუვალი ზმნაა. წვერ-კავშირი რომლებიც მრავლობითი რიცხვის ფორმაა, რადგან მიემართება და ანგარიშს უწევს მთავარი წინადადების მრავლობით რიცხვში მდგარ არსებით სახელს: საათ-ებ-ს რომლ-ებ-ი-ც.

მწყემსმა დაინახა შეშინებული კურდღელი, რომელსაც ყურები დაეცქვიტა (ა. ყაზბეგი).

ამ დამოკიდებულ წინადადებაში რომელსაც სინტაგმას ქმნის თავის შემასმენელთან: რომელსაც დაეცქვიტა. ის არის ქვემდებარე და დგას მიცემით ბრუნვაში, რადგან შემასმენელი ორპირიანი გარდამავალი ზმნის III სერიის II თურმეობითის მწკრივითაა გადმოცემული (შდრ.: დაინახა კურდღელი, რომელმაც ყურები დაეცქვიტა). გარდა ამისა, რომელსაც წვერ-კავშირი ანგარიშს უწევს მთავარ წინადადებაში არსებულ იმ არსებით სახელსაც (ამ შემთხვევაში - პირდაპირ დამატებას) - კურდღელი - რომელსაც განსაზღვრავს და ამიტომ დგას მხოლოდით რიცხვში: ...კურდღელი, რომელსაც (შდრ.: დაინახა კურდღლები, რომლებსაც). ე.ი. მიმართებითი ნაცვალსახელი მართულია ბრუნვაში თავისი შემასმენლის მიერ და თავად შეუძლია შეითანხმოს რიცხვში შემასმენელი.

სიბნელე ღოღოვით იწვა კლდის ვიწრო ხერულში, რომელსაც ისინი დილიდან საღამომდე სდარაჯობდნენ (ო. იოსელიანი).

რომელსაც წვერ-კავშირი სინტაქსურად უკავშირდება თავის შემასმენელს და არის ირიბი დამატება ორპირიანი ზმნით გადმო-

ეგზელი შქმასჩქნლისა (რომელსაც (=ის) სდარაჯობდნენ). მართულია მისგან მიცემით ბრუნვაში. ეს წევრ-კავშირი მხოლოდითი რიცხვის ფორმაა, რადგან მხოლოდითშია ის არსებითი სახელიც, რომელიც დამოკიდებული წინადადებითაა განსაზღვრული (ხერელში, რომელსაც). წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი მრავლობით რიცხვში დადგებოდა: სიბნელე... იწვა კლდის ვიწრო ხერულეში, რომლებსაც ისინი... სდარაჯობდნენ.

ამრიგად, გამოიკვეთა ასეთი ზოგადი წესი:

წევრ-კავშირად გამოყენებული მიმართებითი ნაცვალსახელი ანგარიშს უწევს ორ წევრს: ბრუნვის საკითხში - დამოკიდებული წინადადების შემასმენელს (იმართვის მისგან - დგება იმ ბრუნვაში, რომელსაც მოითხოვს მისგან დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი), ხოლო რიცხვის საკითხში - მთავარი წინადადების იმ წევრს, რომელსაც მიემართება.

შენიშვნა: წევრ-კავშირი. გარდა საკუთარი შემასმენლისა, შეიძლება დაუკავშირდეს დამოკიდებული წინადადების სხვა წევრსაც. მაგალითად:

დიდხანს გასცქეროდა... მტკვარს, რომლის ზედაპირზე მზის... შუქი ელვარებდა (რ. გვეტ.).

უფრო დაწვრილებით შევეხოთ წევრ-კავშირად გამოყენებული მიმართებითი ნაცვალსახელის რიცხვის საკითხს:

1. როდესაც მთავარ წინადადებაში დამოკიდებული წინადადებით განსასაზღვრი სახელი მხოლოდით რიცხვშია, მიმართებითი ნაცვალსახელიც, ცხადია, მხოლოდითში იქნება: ის კაკალი, რომელიც... ვენახში იდგა. ჯერ არ იბერტყებოდა (ს. შანშ.);

2. როდესაც მთავარი წინადადების დამოკიდებულით განსასაზღვრი სახელი მრავლობით რიცხვშია, ასევე მრავლობითშია მიმართებითი ნაცვალსახელიც:

აქა-იქ ცეცხლზე ჩუხჩუხებდა ქვაბები, რომლებსაც მისხდომოდნენ მოხუცებული დედაკაცები (ა. ყაზბ.);

ყაზახები, რომელნიც პირველად ასე შეფერთხნენ, ახლა ისევ გონს მოვიდნენ (ა. ყაზბ.);

3. როდესაც მთავარ წინადადებაში მხოლოდით რიცხვში მდგარ განსასაზღვრ წევრს მსაზღვრელად (განსაზღვრებად) ახლავს ისეთი

სახელი. რიშლის ლექსიკური მნიშვნელობა რეალურად ერთსე მეტია (ასეთებია: რიცხვითი სახელები ორიდან ზემოთ; აგრეთვე ბევრი. მრავალი... ნაცვალსახელები: რამდენიმე, ყველა). მიმართებითი ნაცვალსახელი მრავლობით რიცხვში უნდა იდგეს:

მოპირდაპირე მხრიდან ხუთი კაცი გამოჩნდა, რომელნიც სიფრთხილით მიდიოდნენ (ა. ყაზბ.); ბევრი შემთხვევა, რომელთა დავიწყებასაც ვცდილობთ. ხშირად მაინც გვასხენებს ხოლმე თავს...

4. როდესაც დამოკიდებული წინადადებით განსასახლური სიტყვა კომპოზიტს (ტოლადშერწყმულ სახელს) წარმოადგენს, მიმართებითი ნაცვალსახელი მრავლობით რიცხვში დგას: ასე დარჩა ობლად დაბა, რომლებმაც ბევრი უსამართლობა ნახეს ცხოვრებაში...

5. როდესაც მიმართებითი ნაცვალსახელი მიემართება მთავარი წინადადების რამდენიმე ერთგვარ წევრს, ის ამ შემთხვევაშიც მრავლობით რიცხვში დგას: ის თვალს ვერ აშორებდა მოხუც ქალსა და მის ობოლ შვილიშვილს, რომელთაც სახეზე დიდი მწუხარება აჩნდათ...

მაგრამ, თუ ერთგვარი წევრებიდან მიმართებითი ნაცვალსახელი მხოლოდ ერთს - უკანასკნელს - მიემართება, რომელიც მხოლოდით რიცხვში დგას, ამ შემთხვევაში მიმართებითი ნაცვალსახელიც მხოლოდით რიცხვში უნდა იდგეს:

ის თვალს ვერ აშორებდა მოხუც ქალსა და მის ობოლ შვილიშვილს, რომელსაც ჯერ ხუთი წელი არ შესრულებოდა...

შენიშვნა: როდესაც წევრ-კავშირის ფუნქციით გვხვდება მიმართებითი ნაცვალსახელი ვინც, ის ერთნაირად მიემართება სახელს, რომელიც გინდ მხოლოდითში იდგეს და გინდ მრავლობითში (გარდა ამისა, როგორც ცნობილია, ვინც საზიარო ფორმაა სახელობითი და მოთხრობითი ბრუნვისა); მე თვალი მოკვარი იმ ადამიანის სახეს, ვინც სატყეს უჯდა (გ. ფანჯ.).
შდრ.:

მე თვალი მოკვარი იმ ადამიანებს, ვინც არაფრად აგდებს საფრთხეს.

იშვიათად ვინც ნაცვალსახელთან შემასმენელი მრავლობით რიცხვშიც გვხვდება: მიემართავ იმათ, ვინც ეხლა მძმობენ

(პ. იაშვი.). სალიტერატურო ენის სიარისის მიხედვით. დამოკიდებული წინადადების შემასმეხელი მხილავით რიცხვში უხდა იდგეს.

ახლა ვუპასუხოთ კითხვას. თუ წინადადების რომელი წევრის ფუნქციით შეიძლება შეგვხედეს მიმართებითი ნაცვალსახელი. ამისათვის განვიხილოთ ასეთი მაგალითები:

მე ვერაფრით ვერ მიპოვნია სიტყვა, რომელიც ახსნის ყველაფერს (ო. კილ.).

რომელიც ქვემდებარება: რომელიც ახსნის = ის ახსნის.

მხატვარი... რესტორანს ხატავდა, რომელსაც ქართველმა პოეტებმა „ქიმერიონი“ დაარქვეს (გ. რობაქ.).

რომელსაც ირიბი დამატებაა: რომელსაც დაარქვეს = მას დაარქვეს.

ასე გავანდე პაწია ლილის ლექსი, რომელიც ვატარე დიდხანს (მ. ლებან.).

რომელიც პირდაპირი დამატებაა: რომელიც ვატარე = ის ვატარე.

მაქსი მაინც იმ ბილიკით უნდა დაბრუნებულიყო, რომლითაც ამ ორწოხებში შემოვიდა (ო. იოსელი.).

რომლითაც უბრალო დამატებაა: რომლითაც შემოვიდა = (რით?) - იმით შემოვიდა.

სალომე განცვიფრებული შეაკურებდა ამ უცნაურ კილოზე მოლაპარაკე კაცს, რომლის სიტყვები მისთვის სრულიად გაუგებარი იყო (დ. კლდ.).

რომლის სუბსტანტიური განსაზღვრებაა: რომლის სიტყვები = კაცის სიტყვები.

ეს იყო ორსართულიანი სახლი, რომლის წინაც ღუთისმშობლის სახელზე აგებული ეკლესია იყო აღმართული.

რომლის წინაც ადგილის გარემოებაა, რომელშიც წინ ზმნიხედა თანდებულის მნიშვნელობითაა გამოყენებული: რომლის წინაც = სახლის წინ (იყო აგებული).

ამრიგად, მიმართებითი ნაცვალსახელი განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში. გარდა მაქვემდებარებელი კავშირისა. შეიძლება

იყოს ქვესლუბარზე. ყველა სახის დამატებაც (პირდაპირი, ირიბი, უბრალო). განსაზღვრებაცა და გარემოებაც.

შენიშვნა: მიმართებითი ნაცვალსახელის ც ნაწილაკი შეიძლება მომდევნო სიტყვას კჟონდეს დართული: მივადექით ქოხს, რომლის იქთაც უღრანი ტყე იწყებოდა...

ც ნაწილაკი შეიძლება საერთოდ ჩამოსცილდეს სიტყვას: მივადექით ქოხს, რომლის იქით უღრანი ტყე იწყებოდა.

მიუხედავად ამისა, ასეთი ნაცვალსახელები მაინც მიმართებითია და არა კითხვითი (ლ. კვაჭაძე).

რომელიც წევრ-კავშირთან დაკავშირებით კიდევ ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ ყურადღება: ეს მიმართებითი ნაცვალსახელი უმეტესად იწყებს დამოკიდებულ წინადადებას, თუთონ დამოკიდებული წინადადება კი ან მთავარშია მოთავსებული (მთავარი გახლენილია), ან - ბოლოში.

მიმართებითი ნაცვალსახელი, ჩვეულებრივ, უშუალოდ მოსდევს ხოლმე მთავარი წინადადების საზღვრულ წევრს:

ამ ამბავში, რომელიც ჩვენ... მოვისმინეთ, მარტო გაოცება როდი გამოიწვია (ი. გოგებ.); კურთხეულ იყოს ყოველი მგზავრი, რომელმაც უნდა განვლოს უღრანები (მ. ლებანი.);

მაგრამ ზოგჯერ გვხვდება ისეთი წინადადებებიც, რომლებშიც მთავარი წინადადების საზღვრულ წევრსა და მიმართებით ნაცვალსახელს შორის სხვა სიტყვა (სიტყვები) არის ჩასმული. ამ შემთხვევაში შესაძლოა ორაზროვნება შეიქმნას.

მაგალითად:

მას მოჰყვა კაკბის კაკანი, რომელიც გაშმაგებით ეძახდა გულის მეგობარს (ა. ყაზბ.).

სიტყვათა ამგვარი რიგი ორაზროვნებას (გაუგებრობას) იწვევს: რა ეძახდა გაშმაგებით გულის მეგობარს - კაკანი თუ კაკაბი? ცხადია, კაკაბი (რომელიც ეძახდა მეგობარს).

ორაზროვნების თავიდან ასაცილებლად სიტყვები ასე უნდა დალაგდეს:

მას მოჰყვა კაკანი კაკბისა, რომელიც გაშმაგებით ეძახდა გულის მეგობარს.

ე.ი. მიმართებითი საცვალსახელი უშუალოდ უნდა უკავშირდებოდეს განსასაზღვრ წევრს.

დავიმახსოვროთ: საკავშირებელი სიტყვისა (მიმართებითი ნაცვალსახელისა) და მთავარ წინადადებაში არსებული განსასაზღვრი სიტყვის გათიშვა იმ შემთხვევაშია დასაშვები, თუ:

ა) მიმართებით ნაცვალსახელსა და განსასაზღვრ სიტყვას შორის მთავარი წინადადების შემასმენელი დგას:

ერთხელ პატარა შინდის ხეზე გავედი, რომელიც ზღაპრულ ალვის ხედ წარმოუდგინე (აკაკი);

ბ) ან მთავარ წინადადებაში განსასაზღვრ სიტყვასთან მისათითებელი სიტყვა (ანუ კორელატი) არის წარმოდგენილი:

ის სტუდენტი დახრიდა თავს, რომელსაც თამაზი მიაჩერდებოდა (გ. ფანჯ.).

სხვა შემთხვევაში მიმართებითი ნაცვალსახელისა და მთავარ წინადადებაში არსებული განსასაზღვრი წევრის გათიშვა-დაშორება დაუშვებელია.

გარემოებითდამოკიდებულია რთული ქანყობილი წინადადებაში

„გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ერთ-ერთი გარემოების შინაარსისაა: ადგილისა, დროისა, ვითარებისა, მიზეზისა თუ მიზნისა“ (ა. შანიძე).

გავეცნოთ თითოეულ მათგანს.

ადგილის გარემოებით დამოკიდებულია წინადადების შემავალი რთული ქანყობილი წინადადება

ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება მიემართება მთავარ წინადადებაში ადგილის ზმნიზედით გადმოცემულ (თუ ნაუარაუდევ) მისათითებელ სიტყვას და მოუთითებს, თუ სად ხდება, საიდან იწყება ან საითკნაა მიმართული მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლით გადმოცემული მოქმედება (ა. კიზირია). აქედან გამომდინარე,

ადგილის გარუქოებითი დამოკიდებული წინადადება პასუხს გაცემს კოთხვაზე: სად? საიდან? საით? საითკენ? სადამდე?

მაგალითები:

სადაც შენი დაიკვეხო. იქ ჩემიცა თქვით (ანდ.); იქვე გაითხაროს სამარე... სადაც დაიბადა (ილია); იქ წაგიყვან, სადაც გინდა (რ. ინან.); იწვედა იქით, საითაც ქორი გაფრინდა (ვაჟა); საითაც გავიქეცი. იქით წაგიქეციო (ანდ.); პირდაპირ იქით მიდის, საიდანაც ღრიანცელი შემოეფეთება (თ. ბიბილ.); მსხალს თვალი დარჩა იქით, საითკენაც ფიორი უთითებდა (ვაჟა); იქამდე, საიდანაც ვალტერი გადავარდა. ორი ნაბოჯი კიდევ იყო (ო. იოსელი.); ისერიან იქიდან. საიდანაც ვერ წარმოიდგენ (ო. იოსელი.); იქ შურს რა უნდა, საცა სიყვარული და სიბრალულია (ვაჟა); იქ იღვეს ხმალამოწვდილი, საც ძალა აღმართს ჰევაღავედეს (ვაჟა); და საითაც ვლიდი, იქითვე წარბუფესრულად გასწი (მ. ლებან.)...

სადაც დღისით ცხოვრობდა მტკვარი, [იქ] წყვლიადი ფეთქავს ჩემი გულივით (ო. კილ.); ბულბულს არ ძალუქს ეშხით გაერთოს [იქ], სადაც ყვაილებს ციება ღუნავს (პ. იაშვი.); სადაც ბილიკი უხვევდა, ის [იქ] ისევ გულაღმა ესვენა (ო. იოსელი.); წადით [იქითკენ], საითკენაც გული გაგიწევთ;... საცა არ იყოს, [იქ] ცოტაც კმარიყოს (ანდ.); საცა ერღო მალაღია, [იქ] ის იმის მაყარია (ანდ.); საცა წახვიდე, [იქ] სახლი ააშენო (ანდ.); სადაც ბალი არ იყო, [იქ] მაყვლის ბარდი თავს ბალს ეძახდაო (ანდ.); სადაც ძალი შევა, [იქ] სამართალი ბანიდან ავაო (ანდ.); სადაც შევარდენი ბუდობს, [იქ] მტრედი ვერ გაიხარებსო (ანდ.); სად გაგონება არ არის, [იქ] კარგვაა სიმართლისაო (ანდ.)...

ამ სახის ქვეწყობისას მთავარ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვებად გვაქვს ადგილის გარემოებები: იქ, იქით, იქითვე, იქიდან, იქამდე, იქითკენ... გარდა აღნიშნულისა, მისათითებელ სიტყვად შეიძლება შეგვხედეს ადგილის ზმნიზედა ყველგან; მაგრამ, მათგან განსხვავებით, რომლებიც ხან წარმოდგენილია მთავარში, ხან - ნაგულისხმევი (იხ. მაგალითები), ყველგან ზმნიზედა ყოველთვის წარმოდგენილია (ლ. კვაჭაძე). მაგალითად:

საცა კი გამომსახლებიდა. ყველგან გრძობდა ხალხის პატივისცემასა და სიყვარულს (გ. უსახ.): სადაც ჩაღრმავდები. ყველგან ლოდება (მ. ლებან.)...

დამოკიდებული წინადადება მთავართან შეერთებულია მიმართებითი ზმნიზედებით - წვერ-კავშირებით: სადაც, საითაც, საიდანაც, საითკენაც. აგრეთვე სადაც მიმართებითი ზმნიზედის მოკლე ფორმებით: საცა, საც (იშეითად - რომ კავშირით: ელესიის გვერდით რომ ორსართულიანი სახლი დგას, იქ ჩემი ბავშვობის მეგობარი ცხოვრობს).

როგორც გახსოვთ ალბათ, ეს ზმნიზედები მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით შეგვხვდა განსაზღვრებითდამოკიდებულებიან როულ ქვეწყობილ წინადადებებშიც, ანუ ერთი და იგივე დამოკიდებული წინადადება ერთ შემთხვევაში განსაზღვრებითა, მეორე შემთხვევაში - ადგილის გარემოებითი.

კიდევ ერთხელ შევეუდართო ერთმანეთს ორი წინადადება:

ოთახში, სადაც დალია მგოსანმა სული, ორმოცი დღის განმავლობაში მისი შეგირდები ათევენენ ღამეს (ი. გრიშ.). და:

იქ, სადაც დალია მგოსანმა სული, ორმოცი დღის განმავლობაში მისი შეგირდები ათევენენ ღამეს.

პირველ წინადადებაში დამოკიდებული წინადადება მიემართება მთავარში ნაგარაუდევ მისათითებელ სიტყვას - ჩვენებით ნაცვალსახელს იმ: იმ ოთახში... შეგირდები ათევენენ ღამეს (რომელ ოთახში? - იმ ოთახში. - სახელდობრ, რომელ იმ ოთახში? - სადაც დალია მგოსანმა სული). ე.ი. დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითა.

მეორე წინადადებაში კი დამოკიდებული მიემართება მთავარ წინადადებაში არსებულ ადგილის ზმნიზედს - იქ. ამიტომ დამოკიდებული წინადადება ადგილის გარემოებითი დამოკიდებულია.

მაშასადამე, ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება აუცილებლად მიემართება, ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ზმნიზედით გადმოცემულ (ან ნაგარაუდევ) ადგილის გარემოებას (კორელატი ყოველთვის ადგილის ზმნიზედა).

შენიშვნა: წვერ-კავშირად გამოყენებულ მიმართებით ზმნიზედასაც შეიძლება ჩამოსცილდეს ც ნაწილაკი, მაგრამ ის მაინც მიმართებითი იქნება და არა კითხვითი: ...შენი სისხლიც იქ ბრწყინავს, სად (=სადაც) წინაპართა ნთხეულა (ვაჟა).

დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება მიემართება
ართული ქვეყნობილი წინადადება

დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება მიემართება მთავარ წინადადებაში ზმნიზედით დამოკცემულ (თუ ნავარაუდევ) მისათითებელ სიტყვას (დროის გარემოებას) და გვიჩვენებს. თუ რიოდის. რა დროიდან. რა დრომდე ხდება მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლით გამოხატული მოქმედება. სწორედ ამ კითხვებზე (რიოდის? რა დროიდან? რა დრომდე?...) გეცემს პასუხს დამოკიდებული წინადადებაც. მაგალითები:

მასპინძელმა სწორედ მაშინ ამოისუნთქა თავისუფლად, როდესაც გორას გადაეფარნენ სტუმრები (ა. ყაზბ.); როცა დაიღლება, მაშინ... ტოტზე დაჯდება და საამურად ჭიკჭიკებს (ი. გოგებ.); როცა ესტატემ და მისმა სტუმრებმა გაათავეს ქეიფი, თავჯდება სწორედ მაშინ დაიწყეს (ვაჟა); როდესაც სოფელს გავისხენებ, მაშინვე თვალწინ წარმომიდგება ტყე, მინდვრები, მდინარე, მთები... (ვაჟა);

როცა დავითი შინ მივიდა, მაშინ საღამო ხანი იყო (ილია); როცა თბილა, მაშინ მიწიდან და მცენარეებიდან ჰაერში ორთქლი ბლომად ადის (ი. გოგებ.); შუაღამე გადასული იყო მაშინ, როცა არლოვის სახლს... ჩოხოსანი მიადგა (მ. ჯაფას.)...

ხეც რომ გავცდით, მაშინღა ამოისუნთქეთ თავისუფლად (ვ. ბარ.); ტყეში რომ შევედით, მაშინ საკვირველი სანახაო დაგვხვდა (ვაჟა); მზე კარგად ამოსული იყო მაშინ, პლატონს რომ გამოეღვიძა (დ. კლდ.)...

ელბო მანამ არ დაცხრა, სანამ... ოთახიდან ხელუხლები სადილი არ გაატანინა (შ. დად.); სანამ წნელი ნედლია, მანამ უნდა მოგრიხო (ანდ.); სანამ კეცი ხურს, ცომი [მანამ] დააკარო (ანდ.); სანამ შეხვიდოდე, მანამ გამოსულაზე იფიქრეთ (ანდ.)...

ელისაბედმა მოსვა ცოცა თუ არა, ისევ დაიწყო გაწყვეტილი სიტყვა (ილია); გაიგეს თუ არა ეს სამწუხარო ამბავი... ახლომასლო სოფლები აღელდნენ (აკაკი); ავიდა თუ არა.. ხომალდზე. ...თავისუფლების დამადასტურებელი თიხის ფირფიტა... ზღვაში გადაბგდო (ო. ჭილ.)...

როგორც კი ისათლა. მამალმა [მაშინვე] ჩამოფრენა და-
აპირა (ვაჟა): როგორც კი კოცინს გარს მიუუსხედით, მაშინ-
ვე] საშინელი ლიწინი ატყდა ბნელ ტყეში (კ. გამს.);

რა წამს ფეხის ხმა მიწყნარდა, [მაშინვე] ტყიდან გამოვი-
და მოხუცებული... კაცი (ა. ყაზბ.); რაწამსაც ეს გავიგონე. [მა-
შინვე] გაბოროტებული გამოგტრიალდი (ილია)...

რა ოთახის კარი მოიხურა, [მაშინვე] ელგუჯა ფეხზედ
წამოფარდა (ა. ყაზბ.)...

დიდია ხალხი [მაშინ] როს ეს გრძნობა წინ წარუძღვება
(ილია)...

გიდრე ჰკვიანი დაფიქრდება. [მანამდე] გიფი ხიდს გადაირ-
ბენსო (ანდ.)...

ასეთი დარი თუ იყო მაშინ, თდეს თბილისი აიკლეს
სპარსთა? (ა. კალანდ.)...

ამბობდა რა ამას, თან თბილის გულის სიმსხო ცრემლები ჩამოს-
დიოდა თვალებიდან (ვაჟა)...

მას აქეთ, რა კი შენდამი ვცან მე სიყვარული, ჰოი, მამულო,
გამიკრთა მე ძილი და შება (ილია); კარგა ხანმა გაიარა მას აქეთ,
რა ც კაცია საგუნაშეილიმა ერთი თავისი საყანე ადგილი შესასვე-
ნებლად გაუშვა (დ. კლდ.)

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, მთავარ
წინადადებაში მისათითებელ სიტყვებად ვხვდებით დროის ზმნიზედებს
- დროის გარემოებებს: მაშინ, მაშინვე, მაშინდა, მანამ (მას აქეთ).
ეს მისათითებელი სიტყვები მთავარ წინადადებაში ხშირად არაა წარ-
მოდგენილი, თუმცა იგულისხმება (ფრჩხილებშია აღდგენილი).

განსაკუთრებით მრავალფეროვანია ამ სახის რთულ ქვეწყობილ წინა-
დადებაში შეერთების საშუალებები. ესენია: როდესაც, როცა, როს,
რომ, თდეს, სანამ, ვიდრე, რა, რაგი, რაც, როგორც კი, რაწამს, თუ
არა (მივაქციოთ ყურადღება, რომ მაქვემდებარებელ რომ კავშირს რო-
დესაც/როცა კავშირის მნიშვნელობა აქვს. ამავე მნიშვნელობისაა როს,
თდეს; რა, რაგი. სინონიმური მნიშვნელობა აქვთ საკავშირებლად გა-
მოყენებულ როგორც კი, რაწამს, თუ არა ფორმებსაც. აგრეთვე - ვიდრე
და სანამ კავშირებსაც). ყველა მათგანი, ცხადია, დროზე მიუთითებს.

შენიშვნა: 1. მანამ (მინამ), როსქლოც, ჩვეულებრივ კორეულატი და მთავარ წინადადებაში გვაქვს (ას იგულისხმება). შეიძლება შეგვხვდეს დამოკიდებულ წინადადებაში სანამ კავშირის ფუნქციითაც: მანამ ჭკვიანი მოიფიქრებდა, სულელი ფონს გაფიქრაო (ანდ.);

(ამ წინადადებაში მანამ ჭკვიანი მოიფიქრებდა = სანამ ჭკვიანი მოიფიქრებდა).

2. ზოგჯერ მისათითებელი ზმნიხედა დამოკიდებულ წინადადებაში გადადის და წარმოქმნის რთულ კავშირს: ჩემი განსაცდელი რა სახსენებელია, ...მაშინ როდესაც მთელი საქრისტიანო განსაცდელშია ჩაეარდნილი (აკაკი).

გავიხსენოთ, რომ როდესაც, როცა კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითდამოკიდებულიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებაშიც შეგვხვდა. შევეუდართოთ ერთმანეთს:

ა) გამოჩნდი იმ დროს, იქვები რომ მებადებიან (პ. იაშვი.) და:

ბ) გამოჩნდი მაშინ, იქვები რომ მებადებიან.

როგორც ყოველთვის, საკითხს ამ შემთხვევაშიც წყვეტს მისათითებელი სიტყვა (ანუ კორელატი): პირველი წინადადება (ა) განსაზღვრებითდამოკიდებულიანია (კორელატია იმ), მეორე (ბ) - დროის გარემოებითი, რადგან კორელატი მაშინ დროის გარემოებაა, დროის ზმნიხედით გადმოცემული.

მითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება რთული ქვეწყობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითია, თუ იგი მიემართება მთავარ წინადადებაში ზმნიხედით გადმოცემულ (ან ნავარაუდევ) ვითარების გარემოებას, ხსნის, ახუსტებს მის მნიშვნელობას, გვიჩვენებს, თუ როგორ, რა ვითარებაში ხდება მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლით აღნიშნული მოქმედება. კითხვებიც შესაბამისი დაესმის: როგორ? რანაირად? რამდენჯერ?

ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებები ძალზე მრავალფეროვანია სტრუქტურულადაც და მთავარ წინადადებასთან მიმართების თვალსაზრისითაც. მან შეიძლება გამოხატოს ვითარება (ღვი-

ხა ისე დალოა, რომ სადღეგრესელო არ უთქვამს: გ. ფანჯ.), ვითარე-
ბასთან ერთად, შედეგებიც (ისე სწრაფად წამოიღა, რომ გიორგიმ
ხელის შეშველებაც ვერ მოასწრო: ო. ჭილ.), ვარაუდი (არხენა ისე
იყო გახარებული, თითქოს იმ ბავშვს ვერც კი აწინვედაო: მ. ჯავახ.);
შედარება (ამ სიტყვებზედ... ისე მკიდრიდ მომიჭირა ხელი ხელს,
როგორც მარტო ევროპიელმა იცის ხილმე: ილია), ჯერობა, მოქ-
მედების განმეორება (რამდენჯერაც სცადა მისი მორჯულებ-
ბა, იმდენჯერ კოვზი ნატარში ჩაუვარდა...) და ა.შ. წარმოვიდგინებ
მაგალითებს:

ამ სიტყვებმა ისე დააფიქრეს მამაჩემი, რომ ხელახალი გან-
კარგულება მოახდინა (აკაკი); ისე უნდა მიმიხედოთ, როგორც
თქვენს საკუთარ შვილს მოუვლით (გ. ფანჯ.); როგორც მოვიდა,
ისევე წაბა (ო. ჭილ.); თოფი ისე ჩაბლუჯა, თითქოს ეს ძე-
ლისძველი იარაღი იყო მარტო მისი მხსნელი (ო. იოსელი); კაცმა თა-
ვის დაჭერა უნდა იცოდეს და ხალხში ისე გამოვიდეს..., რომ
პირველსავე დღიდან ნდობა მოიპოვოს (ა. ყაზბ.); ბაყაყობიამ... ისე
მაგრა ჩაუკაუნა თავისი გრძელი ნისკარტი, რომ მამალს თავბრუ
დაესხა (ვაჟა); ვერ ვამბობ ისე, ვით შეიფერის ამ ამავეს მზიბა
(შ. დად.); გზირებმა, მოურაუბმა და აზნაურებმა იმდენად
გასწიეს ფორი, რომ ცხენი გატენდებოდა (მ. ჯავახ.); იმდენად
სწამდა საქართველო მხოლოდ, რამდენადაც საკირო და გამო-
სადეგი იყო მისთვის (აკაკი); რამდენადაც ძნელი გამოიღა
კალმახის დაქერა, იმდენად უფრო მიძლიერდებოდა სურვილი
იმის დაჭერისა (ი. გოგებ.); რამდენჯერაც ნიავის შებერვაზე
სიმინდის ფუჩიჩი გაიშრიდალებდა, მუცელსაც იმდენჯერ ტანი
აუტახტახტებოდა (ვაჟა); რაც უფრო შედიოდნენ ტყის სიღრმეში,
მით უფრო ციცაბო და ძნელი საგალი ხდებოდა (რ. ჯაფარი.);
თავი ისე ეჭირა, ვითომ მამლის იქ ყოფნა არ იცოდა (ვაჟა); მე
ისე მეჩვენა, ვითომც არის მეტყველება შესცვლილი (ილია);
ისეთნაირად შემომხედა, რომ ხმის ამოდება ვეღარ გავბედე...
შენც იმგვარად მოექცე მას, როგორც ის შენ გექცეო...

შენიშვნა: მისათითებელი სიტყვის - იმდენად - მნიშე-
ნელიობით შეიძლება შეგვხედეს იქამდის (იქამდე), რიმიელსაც.

სუკელებრივ. ადგილის ზმნიხედის (ადგილის გარქსიების) მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად: იქამდე ალაშუოთა მისმა საქციელმა (=იმდენად ალაშუოთა მისმა საქციელმა). რომ დღემდე მისი დანახვაც არ სურს... ამ სიტყვას შეიძლება ქჷონდეს დროის ზმნიხედის (დროის გარემოების) მნიშვნელობაც. მაგალითად: იქამდე იღვა ფეხზე (=მანამდე იღვა ფეხზე. სანამ (ვიდრე) გონება არ დაკარგა...

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, ვითარების გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან აერთებს მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებული მიმართებითი ზმნიხედები (წევრ-კავშირები) და საკუთრივ მაქვემდებარებელი კავშირები. კერძოდ: როგორც, თითქოს, ვით (<-ვითარცა=როგორც), რამდენადაც, რამდენჯერაც, ვითომ, ვითომც, რომ, რაც უფრო...

მთავარ წინადადებაში კი მისათითებელ სიტყვებად (კორელატებად) გვაქვს ვითარების, ზომა-ოდენობისა და ჯერობის ზმნიხედები: ისე (ყველაზე უფრო ხშირად), იმდენად, იმდენჯერ, ისეთნაირად, იმგვარად... მისათითებელი სიტყვები და კავშირები ქმნიან ასეთ წყვილებს: ისე - რომ, ისე - როგორც, ისევე - როგორც, ისე - თითქოს, ისე - ვით, იმდენად - რომ, იმდენად - რამდენადაც, იმდენჯერ - რამდენჯერაც, ისეთნაირად - რომ, იმგვარად - როგორც...

შენიშვნა: 1. მისათითებელი სიტყვა ისე შეიძლება დამოკიდებულ წინადადებაშიც შეგვხვდეს რომ კავშირთან ერთად. ამ გზითაა მიღებული რთული კავშირები: ისე რომ, ისე როგორც. მაგალითად: ხელმწიფემ ამოიხზრა, ისე რომ გულ-ღვიძლი თან ამოატანა (აკაკი); ისინი... ხშირად სასოკვლილოდაც იბეჭებენ შინაურს..., ისე როგორც ფატმანმა ჩანჩაგირის (ჭაშნაგირის) განწირვით მოიგო უცხო მოყმის გული (აკაკი);

2. ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ისე - როგორც (წავიყვან და დაგამწყვდევე ისე, როგორც ის პატარა ბიჭი მყავს დამწყვდეული: აკაკი), რომელიც ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადებაა, და ისეთი - როგორც (ისეთი მშვე-

სიყური საღამოს იყო. როგორც ჩვენს დალოცვილ ქვეყანაში იქის ხალხე). რომელიც განსაზღვრებითდამოკიდებულიანი რთული ქვეყნობილია. ზოგჯერ შეიძლება შევხვდეთ არასწორად დაწვეილებულ კორელატსა და კავშირს: ისეთი - როგორც, რომელშიც კორელატი განსაზღვრებაა. მაქვემდებარებელი კავშირი კი - წვერ-კავშირი, რომელსაც ვითარების გარემოების ფუნქციაც აქვს. მაგალითად:

მათემატიკა ისეთივე რთული მეცნიერებაა, როგორც ანალიზური ქიმია (უნდა იყოს: როგორც ანალიზური ქიმია); ისეთი ნიკიერი ადამიანი მოიყვანეს რეჟისორად, როგორც ამ სახელოვან დასს შეეფერებოდა (უნდა იყოს: როგორც ამ სახელოვან დასს შეეფერებოდა).

ვიცი, რომ დამოკიდებული წინადადება შეიძლება უსწრებდეს მთავარს, მოსდევდეს მას ან მთავარ წინადადებაში იყოს ჩართული. ვითარებისგარემოებითდამოკიდებულიან რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში დამოკიდებული, ჩვეულებრივ, თავში ან ბოლოში. დამოკიდებული წინადადების ადგილისათვის ხშირად მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რომელი კავშირითაა იგი მიერთებული მთავართან. კერძოდ: რამდენადაც კავშირიანი დამოკიდებული უმეტესად იწყებს ქვეყნობილ წინადადებას (რამდენადაც მეტ მზრუნველობას იჩენდა, იმდენად მეტს თხოვდნენ მისგან); რომ კავშირიანი ვითარების გარემოებით დამოკიდებული წინადადება უპირატესად ბოლოშია (ისე დავიღალე, რომ ფეხის გადადგმა აღარ შემეძლო), მაგრამ, თუ დამოკიდებული წინადადება თავში აღმოჩნდება, რომ კავშირი ამოვარდება ხოლმე (ფეხის გადადგმა აღარ შემეძლო, ისე დავიღალე).

მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემთხვევაში რთული ქვეყნობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითაა, თუ იგი მიემართება, ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში წარმოდგენილი (ან ნაგარაუდვეი) მისათითებელი სიტყვის - მიზეზის ზმნიზედის

(მიზეზის გარეკობის) - მისი შესვლაობას: გადმოტევილს მიზეზის იმისას. რაზედაც საუბარია მთავარ წინადადებაში. მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება იმ კითხვებზე იძლევა პასუხს, რომელი კითხვებიც დაესმის მიზეზის გარემოებას: რატომ? რის გამო? რა მიზეზით?

გავეცნოთ მაგალითებს:

პაპამ სოფოს გუგულო იმიტომ დაარქვა, რომ ადრე იღვიძებდა და მოკვებოდა მღერა-ტიკტიკს (ვაჟა); გაზრდლით იმიტომ, რომ ერთ ადგილზე დგომა აღარ შეგვიძლო (თ. ბიბილ.); ამას ყველაფერს იმიტომ გუუბნები, რომ მტერ-მოყვარე გაარჩიო (გ. ფანჯ.); რადგან იმის მეტი ხე იქ არ მოიპოვებოდა, ამიტომ მწყემსები... მის ჩრდილოს ქვეშ ისვენებდნენ (ვაჟა); იერიშის მიტანა ოსმალ-ლეკებს იმის გამოც არ შეუძლოთ, რომ ხმალში ქართველები მარჯვენი იყვნენ (ი. გოგებ.);

სამიტომ არ ეშუებოდნენ სოფლები, რადგან ჯერ კიდევ პქონდათ მისი იმედი (ო. ტილ.). მე ამასზე ბევრს არას ვიტყვი [იმიტომ], რადგანაც ბევრი უკვე ითქვა (ილია); ვინაიდან ქარი ძლიერ ქროდა და თანაც თოვდა, სამიტომ იმ დამეს იქ ღარჩა (ა. ყაზბ.); უნცროსმა უფროსს [იმიტომ] უნდა გაუგონოს, ვინაიდან უფროსს მეტი პკვა აქვსო (ვაჟა); რაკი ძმა გაუჩნდა ქვეყანაზე პლატონს. [ამიტომ] მან იმ წამსვე ცალკე გასულა აიონა (დ. კლდ.); რაკი ბატონმა პასუხი ვერ მიიღო, სამიტომ მიუბრუნდა ოქრომჭედელს (შ. არაგვ.).

როგორც ვხედავთ, მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვებად გვხვდება: იმიტომ, ამიტომ, იმიტომაც, ამიტომაც, იმის გამო, იმის გამოც, ამის გამო, ამის გამოც. დამოკიდებული წინადადების მთავართან შესაერთებლად გამოყენებულია მაქვემდებარებელი კავშირებიცა და მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებული მიმართებითი ზმნიზედებიც (წვერ-კავშირები): რომ, რადგან, რადგანაც, ვინაიდან, რაკი.

შენიშნა: 1. მისათითებელი სიტყვა იმიტომ ზოგჯერ და-
მოკიდებულ წინადადებას ეკედლება და ინტონაციურად რთულ

კავშირის ქმნის - იმიტომ რომ. შდრ.: დროს კი ბრახსობდა და გადიოდა მხოლოდ იმიტომ. რომ ვერ ვამხწყვლი (ო. კილ.). და:

მისი საქმე ჩვენი საკუთარი საქმეა. იმიტომ რომ ჩვენი ქვეყნისათვის სახიერო და სასარგებლოა (ილია);

2. მაქვემდებარებელ კავშირს - რატი - მიზეზის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში რადგან (რადგანაც) კავშირის მნიშვნელობა აქვს. დროის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში კი, როგორც ვნახეთ, - როდესაც/როცა კავშირისა. შდრ.:

თვალი მაინც ცისკენ გაეპარებოდა. რაკი მისთვის ყველაფრის სათავე მამაზეციერი იყო (ო. იოსელი.). რაკი მისთვის ყველაფრის სათავე მამაზეციერი იყო = რადგან მისთვის ყველაფრის სათავე მამაზეციერი იყო. დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითა.

რაკი მზე გადაიხრებოდა, გამოწყობილი გავიდოდა სასერიზოდ (ვ. ბარნ.), რაკი მზე გადაიხრებოდა = როდესაც მზე გადაიხრებოდა. დამოკიდებული წინადადება დროის გარემოებითა (თუმცა არც მიზეზის გარემოებითის მნიშვნელობაა აბსოლუტურად გამორიცხული).

3. მიზეზის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში შეიძლება შევხვდეთ სხვა კავშირებსაც: რახან, რაღაი, რამეთუ. პირველი ორი, ჩვეულებრივ, სასაუბრო მეტყველებაში გამოიყენება: ახლა, რახან ნამდვილი და გამოგინდა, ჩვენი დაძმობილობა არაფერი საჭიროა (აკაკი); რაღაი მეღირსა შენი ნახვა, არაფერი მოკირს... ორივე ფორმა დიალექტურია. რაც შეეხება რამეთუ-ს. ის მიზეზობითი კავშირია, რომელიც ძველი სალიტერატურო ენისათვის იყო ნიშანდობლივი, ნაკლებად ახასიათებდა საშუალო ქართულს (შ. ძიძიგური), თანამედროვე ქართულში კი გააქტორებულია (ხშირად მას მანერულობის ელფერი დაჰკრავს: ვერაფერს გეტყვით, რამეთუ ინფორმაცია არ მაქვს; ზოგჯერ კი მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაშიც იყენებენ მას, ცხადია, მცდარად: მან

სული წამოთავლით ძირს დაგდებულ დროშას. რამეთუ მადლთა აღუძარათა იგი).

მიზნის გაკარგობითი ღამოკიდებული წინადადებასი შვესხველი რთული კვესოგული წინადადება

დამოკიდებული წინადადება მიზნის გარემოებითია, თუ იგი მიემართება და ხსნის, აზუსტებს მთავარში ზმნიზედით გამოხატული (ან ნაგულისხმევი) მიზნის გარემოების მნიშვნელობას, გვიჩვენებს მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლით გადმოცემული მოქმედების მიზანს. მას იგივე კითხვები დაესმის, რაც მიზნის გარემოებას: რისთვის? რა მიზნით? წარმოგიდგენთ მაგალითებს:

ღმერთთან მისთვის გლაპარაკობ, რომ წარუთქვე წინა ერსა (ილია); მე ჩანგური მისთვის მინდა, რომ სიმართლეს მსახურებდეს (აკაკი); ჩვენ ამას შევხვით ამ წერილში მარტო იმისათვის, რომ ჩენი საზოგადოების ყურადღება მიგვექცია ერთ სამწუხარო ამბავზედ (ილია); რვეულეცია იმისთვის არის გაჩენილი, რომ მშვიდობიანობა მოაქვს (ილია); ნუთუ ნახევარი საუკუნე იმისთვის იცხოვრებს, რომ ოთხი ფიქვის ფიცარი ეშოვნათ? (ილია); ამქვეყნად მისთვის მოჟედა, რომ უნდა მხოლოდ ლექსები ეწერო (ლ. ასათ.).

მისათითებელი სიტყვა მთავარში შეიძლება არც იყოს წარმოდგენილი, მაგრამ ის ადვილად სავარაუდებელია: მათამ დაუძახა ყველას [იმიხათვის], რათა დაეცვალათ ტყვიები და ყველასთან ძმად გაფიცულიყო (ა. ყაზბ.); მოჟედა [იმიხათვის], რომ გაგაფრთხილოთ (ო. იოსელი)...

სხვა მაგალითები:

ვბრძოდით, რომ დღე ხვალისა არ დაგემწუხროდა ყაეისფრად (ა. კალანდ.); მე თქვენს ხელეში გადმოჟედა მღელგარე სისხლად, რათა ქვეყანა გამხდარიყო უფრო ნათელი (ო. კილ.); ძველი სასახლის კბეებზე ჩამოდის ვიღაც, რომ შეაღოს ტაძრის კარები (ა. კალანდ.); ის იბადება, რათა ქმნიდეს მშვენიერებას (მ. ლებან.); დაუკარით, რომ ძველ ხანჯალს ელდა ეცეს (ლ. ასათ.); ისინი ყოველ ღონეს იხმარენ, რათა აქედან გაადწიონ (ო. იოსელი)...

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს. მისხის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვებად გვხვდება ნაცვალსახელური წარმოშობის მიზნის ზმნიზედები: იმისათვის, მისთვის; რთულის კომპონენტთა შეერთების საშუალებად გამოყენებულია მაქვემდებარებელი კავშირები: რომ, რათა.

თუ მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებას პოზიციის თვალსაზრისით დავაკვირდებით, შეიძლება ითქვას, რომ ის, ჩვეულებრივ, ბოლოშია (ეს წარმოდგენილი მაგალითებიდანაც კარგად ჩანს). რომ კავშირიან დამოკიდებულ წინადადებას შეიძლება თავში ან მთავარ წინადადებაში ჩართულსაც შეეხდეთ. მაგალითად: დროზე რომ მიესწრო ჩაბანძული საქმისათვის, არც ცხენს ზოგაგდა, არც თავს (ლ. ქიაჩ.). შდრ.: იმისათვის, რომ დროზე მიესწრო ჩაბანძული საქმისათვის, არც ცხენს ზოგაგდა, არც თავს.

როგორც ცნობილია, მიზნის ზმნიზედაა, აგრეთვე, ამისთვის, რომელსაც ხშირად ვხვდებით მიზეზის ზმნიზედის - ამიტომ - მნიშვნელობით, და პირიქით, იმიტომ გამოყენებულია იქ. სადაც უნდა იყოს იმისთვის. მაგალითად:

რადგანაც გონს ვერ მოიყვანეს, ამისთვის აკარეს იარაღი... (ა. ყაზბ.). უნდა იყოს: ამიტომ აკარეს იარაღი.

მგელიც იმიტომ ნადირობდა, რომ... საქმელი ლეში გაეჩინა (თ. რაზიკ.). უნდა იყოს: მგელიც იმისთვის ნადირობდა, რადგან დამოკიდებულ წინადადებას მიზნის გარემოების შინაარსი აქვს.

ამისთვის ზმნიზედის გამოყენება მიზეზის ზმნიზედის მნიშვნელობით იმითაა გამოწვეული, რომ „ძველს ქართულში „ამისთვის“ იმასვე ნიშნავდა, რასაც ახლანდელი „ამიტომ“ ან „ამის გამო“ (ა. შანიძე).

დავიმახსოვროთ, რომ მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში უნდა გამოიყენოთ ამიტომ და არა ამისთვის, ხოლო მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში - იმისათვის (იმისთვის, მისთვის) და არა - იმიტომ.

შენიშვნა: შეიძლება შეგეხვდეს ისეთი რთული წინადადება, ძირითადად მიზეზის ან მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული

ბუკის შინაარსისა. რომლის კომპლექსურა შორის გარეგნული კავშირი არ არის, მაგრამ აშკარაა აზრობრივი კავშირი იმ თვალსაზრისით, რომ მეორე წარმოადგენს პირველის ახსნა-განმარტებას... ასეთი აზრობრივი კავშირის გამო პირველი წინადადება მთავრად წარმოგვიდგება. მეორე კი - დამოკიდებულად* (ა. შანიძე). ეს მეორე წინადადება შეიძლება მიგვიითებდეს:

ა) იმ მიზეზზე, რომლითაც გამოიწვეულია პირველი წინადადებით გადმოცემული ამბავი (მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე მსუსხავს და სითეთრე აბერებს: ილია), ან შედეგზე, რომელიც მოჰყვა პირველ წინადადებაში ნათქვამს (გვიანლა იყო - მტერს მათი სანგალი აეღო: ა. ყაზბ.);

ბ) ან მეორე წინადადებით გადმოცემული იყოს მიზანი, რომელიც გასაგებს ხდის პირველ წინადადებაში გამოთქმულ აზრს (წვერხმელი ხეებიც... ტოტებს მე მაფარებენ: ჩვენს იას არ შეგვიცივდეს, ან არაფერმა არ აწყინოსო: ვაჟა).

შეიძლება მეორე წინადადებით უფრო გაშლილად, უფრო დაწერილებით გადმოიცეს პირველი წინადადებით გამოთქმული აზრი: სვიმონის სახლში რაღაცა მოძრაობა იყო: გალაენის კარები განუწყვეტლივ იღებოდა და შიგ სხვადასხვა ხალხი შედიოდა-გამოდიოდა (ა. ყაზბ.).

დავიმახსოვროთ: ისეთი წინადადება, რომელიც წინა წინადადებაში გამოთქმული აზრის ახსნა-განმარტებას წარმოადგენს, ორწერტილით ან ტირეთი უნდა გამოიყოს პირველი წინადადებისაგან.

* * *

ჩვენ შევისწავლეთ ისეთი რთული ქვეწყობილი წინადადებები, რომელთა დაქვემდებარებული ნაწილები მთავარი წინადადების ამა თუ იმ წვერის შინაარსს გადმოსცემენ და წარმოადგენენ მათს გაშლილ, გაფართოებულ სახეს. განხილული იყო წინადადების ყველა წვერის მიხედვით დამოკიდებული წინადადებები (ქვემდებარული, დამატებითი - პირდაპირი, ირიბი, უბრალო. განსაზღვრებითი, გარემოებითი - ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზის, მიზნის), გარდა შემასმენლური დამოკიდებულისა.

ამ სახის რთული ქვეწიობილი წინადადება (კლკ) სახეოდ შედარებით გვიან გამოიყო (ნ. ბასილაია, ლ. კვაჭავაძე). მართალია, შემასმენლური დამოკიდებული წინადადება მოხმარების სიხშირით ვერ გაუტოლდება ზოგ სხვა სახის დამოკიდებულს, მაგრამ მისი არსებობა თანამედროვე ქართულში მაინც რეალური ფაქტია და იგი უნდა განიხილებოდეს როგორც დამოუკიდებელი ერთეული სკოლის სახელმძღვანელოებშიც კი (ე. ფეიქრიშვილი).

შემასმენლურადამოკიდებულიანი რთული ქვეწიობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება შემასმენლურია, თუ ის მიემართება, ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში არსებული შედგენილი შემასმენლის ნაცვალსახელით გადმოცემულ სახელად ნაწილს, წარმოადგენს მის გაშლილ, გაფართოებულ სახეს.

მოგაგონებთ (იხ. ქართული ენა, ნაწილი მეექვსე, გვ. 10-12), რომ შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილი შეიძლება გადმოიკვს არსებითი სახელითაც (ბაღასი ვარ მთისა: ვაჟა), ზედსართავი სახელითაც (საბეტაგი არის სული ჩემი: ნ. ლორთქ.), რიცხვითი სახელითაც (ჩვენ თექვსმეტნი ვართ: ო. იოსელი.). საწყისითაც (...ქალის მოტაცება შეურაცხყოფა იყო: ა. ყაზბ.), მიმღობითაც (მათი მგობრობა შეურაცხველი იყო: ვაჟა), ნაცვალსახელითაც (...ხან არც ისა ვარ, არც ისა: აკაკი); მაგრამ დამოკიდებული წინადადება შემასმენლური მხოლოდ იმ შემთხვევაშია, თუ ის ახლავს მთავარი წინადადების ისეთ შედგენილ შემასმენელს, რომლის სახელადი ნაწილი ჩვენებითი ნაცვალსახელითაა გადმოცემული. გავეცნოთ მაგალითებს:

ის აღარა ვარ, რაც ვიყავ (აკაკი).

მთავარ წინადადებაში - ის აღარა ვარ - მხოლოდ შედგენილი შემასმენელია წარმოდგენილი. შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილია ის, მეშველი ზმნა უარყოფითნაწილაკიანია - აღარა ვარ. ქვემდებარე მე გამოტოვებულია. დამოკიდებული წინადადებით ზუსტ-

ღება სახელადი: ნაწილის : ის: ნაცვალსახელის - მნიშვნელობა: ვის
ას რა აღარ ვარ მე? - ის. - სახელდობრ, რა ის? - რაც ვიყავ.

კაცი ის არის, ვინც მამულს გამოადგება შეილადა (ილია).

ამ რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში მთავარია კაცი ის არის.
შედგენილი შემასმენელია ის არის, რომლის სახელადი ნაწილია ის,
მეშველი კი - არის. დამოკიდებული წინადადება - ვინც მამულს გა-
მოადგება შეილადა - აზუსტებს ის ნაცვალსახელის მნიშვნელობას:
ვინ ის არის კაცი? - ვინც მამულს გამოადგება შეილადა.

როგორც არის ერიო, ისეთი არის ბერიო (ანდ.).

მთავარ წინადადებაში შედგენილი შემასმენელია ისეთი არის, სა-
ხელადი ნაწილი ჩვენებითი ნაცვალსახელია (ისეთი). დამოკიდებული
წინადადებით ზუსტდება სახელადი ნაწილის მნიშვნელობა: როგორი
არის ბერი? - ისეთია. - სახელდობრ, როგორი? - როგორიც არის ერი.

სხვა მაგალითები:

როგორც გყვანდა დედაო, შენც ისეთი ხარ, ქედაო (ანდ.);
მე მარტო ისა ვარ, რომ ჩემს ჯავრს არავის შევარჩენ (ილია);

მეშველი ზმნა არის შეიძლება გამარტივებული იყოს და ა-ს სა-
ხით შერწყმული სახელად ნაწილთან. მაგალითად:

როგორცაა დარიო, იმისთანაა ბარიო (ანდ.).

შეიძლება მეშველი ზმნა საერთოდ არ იყოს წარმოდგენილი და
მხოლოდ იგულისხმებოდეს. მაგალითად:

როგორც [არის] ალაგი, ისეთი [არის] ალაბი (ანდ.).

(ალაბი იგივე აღლია; სიგრძის საზომი იყო ძველად, დაახლოებით
ერთ მეტრს უდრიდა).

როგორც ვხედავთ, შემასმენლური დამოკიდებული წინადადების
შემცველ რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში მთავარი კომპონენტის
შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილად გვაქვს ნაცვალსახე-
ლები: ის, თგი, ისეთი, ასეთი, იმისთანა, ამისთანა, რომლებიც ყო-
ველთგვის სახელობით ბრუნვაშია; დამოკიდებულ წინა-
დადებას მთავართან აერთებს მაქვემდებარებელი კავშირი რომ, ან
მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებული მიმართებითი
ნაცვალსახელები: ვინც, რაც, როგორიც...

სხვა სახის ღამოკიდებული წინადადება

გარდა ისეთი რთული ქვეწყობილი წინადადებებისა, რომელთა დაქვემდებარებული ნაწილით მთავარი წინადადების ამა თუ იმ წევრის შინაარსია გადმოცემული და მათს გაფართოებულ სახეს წარმოადგენს, გვხვდება სხვა სახის დამოკიდებული წინადადებებიც; ისინი არ მიემართებიან, არ ხსნიან, არ აზუსტებენ მთავარი წინადადების რომელიმე წევრს, არ წარმოადგენენ მათს გაფართოებულ სახეს. ისინი მიემართებიან მთლიანად მთავარ წინადადებას და გვიჩვენებენ სხვადასხვა ვითარებას, კერძოდ: რა პირობებშია შესაძლებელი ის, რაც მთავარ წინადადებაშია ნათქვამი; ან მიგვითითებენ იმაზე, რის მიხედვითაც არაა მოსალოდნელი მთავარ წინადადებაში გადმოცემული ამბავი; ან წარმოგვიდგენენ იმ შედეგს, რომელიც მთავარში გადმოცემული ამბითაა განპირობებული და ა.შ.

სხვა სახის დამოკიდებულ წინადადებებში განიხილება პირობითი, დათმობითი, შედეგობითი, მთავრის მიმართი დამოკიდებული წინადადებები, აგრეთვე დამოკიდებული წინადადება მთავრის გარეშე.
გავეცნოთ მათ:

პირობითღამოკიდებულიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება პირობითია, თუ ის გვიჩვენებს, „რა პირობებში შეიძლება მოხდეს ან შეიძლებოდა მომხდარიყო ის, რაც მთავარ წინადადებაშია ნათქვამი“ (ა. შანიძე), რა პირობაა საჭირო იმისათვის, რომ შესრულდეს ან არ შესრულდეს მთავარი წინადადებით გამოხატული მოქმედება (ე. ფიქრიშვილი). დამოკიდებული წინადადება წარმოგვიდგენს პირობას, მთავარი კი - მის შედეგს (ამის გამო პირობით წინადადებას პირობით-შედეგობითსაც უწოდებენ). მაგალითად:

თუ მღვდელი მწყალობს, ღიაკვანი ჯერას დამაკლებსო (ანდ.).

მთავარი წინადადებაა ღიაკვანი ჯერას დამაკლებს. რა პირობა უნდა არსებობდეს იმისათვის, რომ ეს შედეგი განხორციელდეს - ღიაკ

ვისზე ვერაფერი დაიხელის? ამ კითხვის პასუხს დამოკიდებულია წინადადება გაგვექმს: მღუდელი უნდა მწყალობდეს.

ის ახლაც გამონახვად გამოსაგაღს, რომ მის თავს მოულოდნელი უბედურება არ დატრიალებულიყო (ლ. ქიან.).

მთავარი წინადადებაა ის ახლაც გამონახვად გამოსაგაღს. რა შემთხვევაში გამონახვად გამოსაგაღს. რა პირობა უნდა არსებებოდა, რომ მას მოენახა გამოსაგაღი? ამ კითხვის პასუხს (ანუ პირობას) წარმოადგენს დამოკიდებული წინადადება: მის თავს მოულოდნელი უბედურება არ უნდა დატრიალებულიყო.

გავეცნოთ სხვა პირობით წინადადებებსაც:

თუ ცურვასა არ ისწავლით, ვერ გაუხვალთ წყალთა ღრმათა (ანდ.); თორნიკე თუ არ გვესარდლა, ხმაღს არ მოგვიდებთ ხელსაო (აკაკი); ...მარტო წვრთნა რას იზამს, თუ ბუნებამც არ უშველა? (აკაკი);

ქვეყანა წაიწყმილება, თუკი შებრალება და შეწყნარება აღარ იქნება ერთმანეთისა (ვაჟა); თუკი ვისმე თვალი კარგად უჭრიდა, ...ყველაფერს კარგად დაინახვდა (შ. არაგვ.); რას ნიშნავს ბუნების სიმშვენიერე, თუკი ადამიანის გულსა და სულში აღგზნებული ცეცხლი ანთია! (ბ. ლომ.);

ეს კეთილი და გონიერი ფინია რომ არ შესწრებოდა. ...საწყალი ბავშვი დაიხრჩობოდა (ი. გოგებ.); მთვარე რომ ჩემკენ იყოს, ვარსკვლავს რას შეგებუბო (ანდ.); სახლში რომ შესულიყავით, ...თვალში გეცემოდით სიფაქიზე და დაგვიღ-დაწმენდილობა იქაურობისა (ილია).

როგორც ვხედავთ, პირობით დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან აერთებს ძირითადად თუ, თუკი, რომ კავშირები.

იშეითად პირობით დამოკიდებულ წინადადებაში უკეთუ კავშირსაც შეიძლება შევხვდეთ: უკეთუ ჩემს ამბავს იკითხავთ, მეც კარგად ვარ (ვაჟა).

თუ და რომ კავშირი ზოგჯერ შეიძლება ერთდროულად იქნეს გამოყენებული. მაგალითად: საშინელი დამარცხება ვერ ასცდებოდა ქართულთა ჯარსა, თუ რომ ერეკლე მეფის გულადობას არ ეხსნა იგი დიდის განსაცდელისაგან (ი. გოგებ.).

შეესიშნათ. რაიმე აღნიშნული შინაარსის გადმოსაცემად მხოლოდ რომი კავშირაც კმარა.

თუ და რ.ო.მ კავშირთა გამოყენებასთან დაკავშირებით პირობით წინადადებაში საინტერესო კანონზომიერება არსებობს: თუ კავშირთან ზმნა-შემასმენელი, ჩვეულებრივ, თხრობითი კილოს ფორმითაა წარმოდგენილი, რომი კავშირთან კი - კავშირებითისა. მაგალითად:

თუ კაცს ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს წუთისოფელი (დ. გურ.).

შდრ.: კაცს ცოდნა რომ არ აქონდეს, გასტანჯავს (გასტანჯავდა) წუთისოფელი.

ან კიდევ: თუ გული გულობს, ქადა ორი ხელით იჭმევას (ანდ.). შდრ.:

გული რომ გულობდეს, ქადა ორი ხელით იჭმევას (შეიჭმევას).

შენიშვნა: შეიძლება შეგვხედეს ამ კანონზომიერებიდან გადახვევის შემთხვევებიც. მაგალითად: თუ დედაჩემი არ ყოფილა, ოჯახში ყოველიფერი არეულ-დარეული იქნებოდა (აკაკი). ამ წინადადებაში თუ კავშირთან II თურმეობითის მწკრივით გადმოცემული შემასმენელია, რომელსაც ამ შემთხვევაში კავშირებითი კილოს მნიშვნელობა აქვს (ამდენად, უფრო ბუნებრივი და ჩვეულებრივი იქნებოდა - დედაჩემი რომ არ ყოფილა, ოჯახში ყოველიფერი არეულ-დარეული იქნებოდა).

პირობითდამოკიდებულნიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში კიდევ ერთი საინტერესო ვითარება იჩენს თავს: როდესაც მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელს მომაველი დროის მნიშვნელობა აქვს, თუ კავშირთან კომბინაციაში წყვეტილის მწკრივს (რობელიც, ჩვეულებრივ, წარსულ დროს გადმოსცემს ხოლმე) მომაველი დროის მნიშვნელობა ეძლევა. მაგალითად:

თუ ცოცხალი გაფუშვით (= თუ ცოცხალს გაფუშვებთ), უჩვეულად დაგვაბეზლებს (მ. ჯაფახ.);

თუ არსენა დავიჭირეთ (=თუ არსენას დავიჭერთ), მისი იარაღი შენთვის მიჩუქებია (მ. ჯაფახ.). მისი იარაღი შენთვის მიჩუქებია = მის იარაღს შენ გაჩუქებ. ე.ი. ამ კონტექსტში არა მარტო წყვეტილს, არამედ I თურმეობითსაც მომაველი დროის მნიშვნელობა აქვს.

შენიშვნა: პირობით დამოკიდებულ წინადადებაში მთავართან შეერთების საშუალებად შეიძლება შევხედეთ თორემ

კავშირსაც (ეს კავშირი თუ კავშირისა და არა ნაწილაკის შეერთებითაა მიღებული: ა. შანიძე). მაგალითად:

ერთი ბარტყი გადმომიგდევ, თორემ შავ დღეს დაგაყენებ (ხალხ.).

ამ წინადადების შინაარსი ასეთია: თუ ერთ ბარტყს არ გადმომიგდევ, შავ დღეს დაგაყენებ. მაშასადამე, თორემ კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება გადმოგვცემს პირობითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი მთელი რთული ქვეწყობილი წინადადების შინაარსს (ლ. კვაჭაძე).

პირობითი დამოკიდებული წინადადება შეიძლება თავშიც იყოს და ბოლოშიც (შუაში - იშვიათად). მის ადგილს, ჩვეულებისამებრ, კავშირი განსაზღვრავს. კერძოდ: თუ/თუკი კავშირიანი პირობითი დამოკიდებული თავშიც გვხვდება და ბოლოშიც, რომ კავშირიანი - უმეტესად თავში (ბოლოში - იშვიათად), თორემ კავშირიანი - მხოლოდ ბოლოში.

მთავარ წინადადებაში კორელატი არ გვაქვს, რადგან, როგორც აღვნიშნეთ, დამოკიდებული წინადადება მიემართება მთლიანად მთავარი წინადადების აზრს და არა მის რომელიმე წევრს. იშვიათად მთავარ წინადადებაში შეიძლება შეგვხვდეს ზმნიზედა მაშინ, მაგრამ პირობითდამოკიდებულნიან წინადადებაში მას აქვს არა დროის (როდის?) მნიშვნელობა, არამედ - შედეგისა: მაშინ = ამ/იმ პირობის არსებობის შემთხვევაში. მაგალითად:

ანზორა რომ მარტოკა ყოფილიყო, მაშინ ის დაუფიქრებლოვ გაჰყვებოდა ვაჟიას (ა. ყაზბ.).

ამ წინადადების აზრია: ანზორა რომ მარტოკა ყოფილიყო (=თუ ანზორა მარტო იქნებოდა), მაშინ, ე.ი. ამ პირობის არსებობის შემთხვევაში, ის დაუფიქრებლოვ გაჰყვებოდა ვაჟიას.

შენიშვნა: „ერთი თავისებურება ახასიათებს ზოგიერთი სახის პირობით დამოკიდებულ წინადადებას: თუ პირობა და შედეგი წარსული დროის ამბავს შეიცავს, პირობის აღმნიშვნელი ზმნა საწინააღმდეგო ფორმით უნდა გამოიყენოს: თუ მოქმედება დადებითია, ზმნის ფორმა უარყოფითი (ანუ უკუთქმითი) უნდა იყოს (არ ნაწილაკი უნდა ახლდეს) და, თუ

უარყოფითია. სწახის ფორმა დადებითი უნდა იყოს. ე.ი. წართ-
ქმითი“ (ა. შანსიძე). განვიხილოთ ასეთი წინადადება:

ცაცხვს რომ არ მიჰყუდებოდა, წაიქცეოდა
(აკაკი).

წინადადების აზრი ასეთია: იმისათვის, რომ არ წაქცე-
ლიყო (რომ არ ყოფილიყო ასეთი შედეგი), არსებობდა პირო-
ბა: ის უნდა მიჰყუდებოდა ცაცხვს. ის მიჟეულა ცაცხვს და
არ წაქცეულა. დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი
უარყოფითნაწილაკიანია (რომ არ მიჰყუდებოდა), მაგრამ ზმნის
მოქმედება შინაარსით დადებითია (ის მიჟეულა ცაცხვს).

ახლა წინადადება შევცვალოთ ამგვარად:

ცაცხვს რომ მიჰყუდებოდა, არ წაიქცეოდა.

ამ წინადადების მიხედვით პირობა ასეთია: ის უნდა მიჰ-
ყუდებოდა ცაცხვს. ამ პირობის შესრულების შედეგად ის არ
წაიქცეოდა. როგორც ვხედავთ, ზმნა-შემასმენელს დამოკიდე-
ბული წინადადებისას არ ახლავს უარყოფითი ნაწილაკი, ფორ-
მა წართქმითია (რომ მიჰყუდებოდა), მაგრამ იგი უარყოფითი
მოქმედების შინაარსს გადმოგვცემს: ის არ მიჟეულა ცაცხვს
და (შედეგად) წაიქცა.

თ უ რ ო მ კ ა ვ შ ი რ ა ნ ი ს ხ ვ ა ლ ს ხ ვ ა ს ა ხ ის რ თ უ ლ კ ა ვ ნ ყ ო ბ ი ლ წ ი ნ ა ლ ა ლ ა ბ ა ვ ი

პირობითი დამოკიდებული წინადადების ყველაზე გავრცელებული
კავშირები (განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი) სხვა სახის დამოკიდე-
ბულ წინადადებებშიც გვხვდება.

განვიხილოთ ასეთი წინადადებები:

ა) თუ კავშირიანი:

ფანჯრიდან მოჩანდა, თუ როგორ უხვად ცვიოდა თოვლის ფან-
ტელები (რ. გვეტ.).

რა მოჩანდა ფანჯრიდან? - ის (ქვემდებარეა) = თუ როგორ უხვად
ცვიოდა თოვლის ფანტელები. დამოკიდებული წინადადება ქვემდებარულია.

ხუთი-ექვსი წლისამ კარგად ვიცოდი, თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურის გდება. ფრინველის მოვლა... (აკაკი).

რა ვიცოდი კარგად ხუთი-ექვსი წლისამ? - ის (პირდაპირი დამატება) = თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურის გდება. ფრინველის მოვლა... დამოკიდებული წინადადება პირდაპირდამატებითა.

ქალი ვერ მიმხვდარყო, თუ რას ნიშნავდა იმისი საუბარი (ა. ყაზბ.). ქალი რას ვერ მიმხვდარყო? - იმას (ირიბი დამატება) = თუ რას ნიშნავდა იმისი საუბარი. დამოკიდებული წინადადება ირიბდამატებითა.

იმზე ფიქრობდა, თუ საით წასულიყო (ლ. ქიან.).

რაზე ფიქრობდა? - იმაზე (უბრალო დამატება) = თუ საით წასულიყო. ე.ი. დამოკიდებული წინადადება უბრალოდამატებითა.

წარმოდგენილ მაგალითებში თუ კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება მიემართება მთავარი წინადადების ამა თუ იმ წევრს (ქვემდებარეს, პირდაპირ დამატებას, ირიბ დამატებას, უბრალო დამატებას) და, შესაბამისად, არის ქვემდებარული, პირდაპირდამატებითი, ირიბდამატებითი, უბრალოდამატებითი დამოკიდებული წინადადება. პირობითი დამოკიდებული წინადადების შემთხვევაში კი, როგორც აღვნიშნეთ, იგი მიემართება მთავარი წინადადების არა რომელიმე წევრს, არამედ - მთლიანად მთავარ წინადადებას: მოკვდეს ბიჭი ფიცხელა, თუ ადამიანს ხელში ჩაუვარდეს (ვაჟა).

რა შემთხვევაში, რა პირობის არსებობის შემთხვევაში უნდა მოკვდეს ბიჭი ფიცხელა? - თუ ადამიანს ხელში ჩაუვარდეს (= თუ ადამიანს ხელში ჩაუვარდება). ე.ი. თუ კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება პირობითა.

ბ) რთმ კავშირიანი:

შეაშინა იმან, რთმ ბიჭი ხელში აკვდებოდა (ო. იოსელი.).

რამ შეაშინა? - იმან (ქვემდებარეა) = რომ ბიჭი ხელში აკვდებოდა. დამოკიდებული წინადადება ქვემდებარულია.

იმ წუთში ვიფიქრე, რთმ ყველაფერი დამთავრდა (თ. ბიბილ.).

რა ვიფიქრე იმ წუთში? - ის (პირდაპირი დამატება) = რომ ყველაფერი დამთავრდა. დამოკიდებული წინადადება პირდაპირდამატებითა.

არის განა სადმე ისეთი ფრინველი, რომ არ სჩქის ადვის ბულებულის გაღობა? (ვაჟა).

როგორი ფრინველი არ არის (სადმე)? - ისეთი (განსაზღვრება) = რომ არ სმენოდეს ბულებულის გაღობა. დამოკიდებული წინადადება განსახვდრებითია.

ქერიეს ბოსტანში მუშაობა ისე უყვარდა, რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა (ილია).

როგორ უყვარდა ქერიეს ბოსტანში მუშაობა? - ისე (ვითარების გარემოება) = რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა.

დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითია.

დარწმუნებული იყო, რომ მამამისი იქ არაფერს დატოვებდა (ო. ჭილა).

რაში იყო დარწმუნებული? - იმაში (უბრალო დამატება) = რომ მამამისი იქ არაფერს დატოვებდა. დამოკიდებული წინადადება უბრალო დამატებითია.

მე მოეხვდი, რომ - ჩემი ცხენით ვერასოდეს დავეწეოდი (თ. ბიბილა).

მე რას მოეხვდი? - იმას (ირობი დამატება) = რომ ჩემი ცხენით ვერასოდეს დავეწეოდი. დამოკიდებული წინადადება ირობდამატებითია.

ეს ამბავი რომ შეიტყვეს მტრებმა, დააგდეს მყისვე მათი სიმაგრე (აკაკი).

როდის დააგდეს მტრებმა სიმაგრე? - მყისვე (მაშინვე. დროის გარემოება) = ეს ამბავი რომ შეიტყვეს. დამოკიდებული წინადადება დროის გარემოებითია.

ისე მოვედი, რომ არავინ არ მომელოდა (პ. იაშვილი).

როგორ მოვედი? - ისე (ვითარების გარემოება) = რომ არავინ არ მომელოდა. დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითია.

იგი ვერ ისვენებდა, ბიჭს რომ უწყლობა სტანჯავდა (ო. იოსელი).

რატომ, რის გამო ვერ ისვენებდა იგი? - [იმტომ] (მიზეზის გარემოება) = ბიჭს რომ უწყლობა სტანჯავდა (რადგან ბიჭს უწყლობა სტანჯავდა). დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითია.

მოვედი, რომ ბარში პეშეებით წამელო ჩანჩქერი (ო. ჭილა).

რისთვის. რა მიზნით მოვედი? - [იმიტათვის] (მიზნის გარეკმეობა) = რომ ბარში პეშვებით წაბელო ჩანსკერი. დამოკიდებული წინადადება მიზნის გარემოებითია.

ერეკლე მეფე რომ ყოფილიყო, ...უსათუოდ წაართმევდა (ილია).

რა შემთხვევაში წაართმევდა? - ერეკლე მეფე რომ ყოფილიყო = თუ ერეკლე მეფე იქნებოდა. დამოკიდებული წინადადება პირობითია. და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, რომ კავშირი პრაქტიკულად ყველა სახის დამოკიდებულ წინადადებას აერთებს მთავართან. ყურადღება მივაქციოთ იმასაც, რომ რომ კავშირი სხვადასხვა სახის წინადადებაში სხვადასხვა კავშირის მნიშვნელობითაა ნახმარი. მაგალითები:

ურემი რომ გადაბრუნდება, გზა მაშინ გამოჩნდებაო (ანდ.).

როდის გამოჩნდება გზა? - ურემი რომ გადაბრუნდება = როცა ურემი გადაბრუნდება. ე.ი. რომ = როცა.

გული სტკიოდა, მამამ პირველობა რომ წაართვა ჯირითში (კ. გამს.).

რატომ სტკიოდა გული? - მამამ პირველობა რომ წაართვა = რადგან მამამ პირველობა წაართვა. რომ = რადგან.

მთაზე უბელო ცხენს მოგატყენებ, რომ მოგაწონო თავი... (ო. ჭილ.).

რა მიზნით მოგატყენებ მთაზე უბელო ცხენს? - რომ მოგაწონო თავი = რათა მოგაწონო თავი. რომ = რათა.

ოფიცერი რომ ქვეითად ყოფილიყო, ჯარისკაცებისაგან ვერაუბნ გაარჩევდა (რ. კლდ.).

რა შემთხვევაში. რა პირობებში ვერ გაარჩევდა ჯარისკაცებისაგან ვერაუბნ? - ოფიცერი რომ ქვეითად ყოფილიყო = თუ ოფიცერი ქვეითად იქნებოდა. რომ = თუ.

დათმობითდამოკიდებული წინადადება

დამოკიდებული წინადადება დათმობითია, თუ ის ისეთ რამეზე მიგვიითობს, რის მიხედვითაც მთავარ წინადადებაში გადმოცემული ამბავი საერთოდ მოსალოდნელი არ არის, მაგრამ გარკვეულ კონკრეტულ

ტელ შექმნილია შესაძლებელია (ა. შანიძე). მაშასადამე, დაიხი-
ბითი დამოკიდებული წინადადებით ისეთი მოვლენაა გადმოცემული.
რომლის განხორციელება არ არის მოსალოდნელი მთავარი წინადად-
ების მიხედვით, მაგრამ მაინც სრულდება.

მაგალითად:

მზეს თუმცა - კარგა დაბლა დაეწია დასავლეთისაკენ, მაგრამ
- მაინც საშინელი სიცხის ბული ტრიალებდა ჰაერში (ნ. ლომ.).

დამოკიდებული წინადადებაა მზეს თუმცა კარგა დაბ-
ლა დაეწია დასავლეთისაკენ. რომლის მიხედვით არაა
მოსალოდნელი ის, რაც მთავარი წინადადებითაა გადმოცემული, ანუ
ის, რომ ჰაერში მაინც ტრიალებდეს საშინელი სიცხის ბული.

ერთ ღამეს მათაა მეტად დაღონებულიყო, თუმცა განსაკუთრე-
ბითი დაღონების მიზეზი არა ქონდა რა (ა. ყაზბ.).

მთავარი წინადადება - ერთ ღამეს მათაა მეტად დაღონებულიყო
- ისეთ ინფორმაციას გვაწვდის (მათაა დაღონებულია). რიბელიც,
წესით, არ იყო მოსალოდნელი, რადგან დამოკიდებული წინადადება
- თუმცა განსაკუთრებით დაღონების მიზეზი არა ქონდა რა - ამის
საფუძველს არ იძლეოდა (დაღონების მიზეზი არ ქონდა).

როგორც ვხედავთ, დათმობითი დამოკიდებული წინადადებითაც
გარკვეული პირობაა გადმოცემული (ისევე, როგორც პირობით დამო-
კიდებულ წინადადებაში გვქონდა), მაგრამ ეს პირობა დათმობით და-
მოკიდებულ წინადადებაში გამოირიცხავს იმას, რასაც ჩვენ მთავარი
წინადადებით ვიგებთ; პირობითდამოკიდებულიანი რთული ქვეწყობი-
ლის მთავარ წინადადებაში კი დამოკიდებული წინადადებებით გად-
მოცემული პირობის შესატყვის შედეგს ვხედავთ.

შევედაროთ ერთმანეთს ორი წინადადება:

თუ დამბანა ვიშოვნე, ჯიხვების და როჭოების ჯაგრს ამოფუროთ
(ვაჟა).

დამოკიდებული წინადადებით გადმოცემული პირობის შესრულება
(დამბანის შოვნა) შედეგად მოიტანს ჯიხვებისა და როჭოების ჯაგრის
ამოყრას. დამოკიდებული წინადადება პირობითია.

თუმცა დამბანა ვერ ვიშოვნე, ჯიხვებისა და როჭოების ჯაგრს
მაინც ამოფუროთ (ვაჟა).

ამჯერად დამოკიდებული წინადადებით გადმოცემული პირობის
მიხედვით (დამბანა ვერ ვიშოვე) მოულოდნელია ის შედეგი, რომლის

მიღებასაც მთავარი წინადადება ვარაუდობს (ჯიხვეტიისა და როტოების
ჯავრს მაისც ამოვიყრიო).

დათმობით დამოკიდებულ წინადადებებში გამოყოფენ ორ ჯგუფს:

ა) დამოკიდებული წინადადებით გადმოცემულია რეალურად არსე-
ბული შემაფერხებელი პირობა, თუმცა მოქმედება (მთავარი წინადადე-
ბის მიხედვით) მაინც სრულდება:

თუმცა პატრონმა ბევრი უკივლა, მაგრამ ყვაფი არაფერს არ
შეუბუა (ი. გოგებ.); არისტოსაც და პლატონსაც ტკბილად ეძინათ,
თუმცა ბავშვი კიდევ დიდხანს ჭირვეულობდა (დ. კლდ.); მიუხე-
დავად იმისა, რომ ბნელოდა და გზა ძლივს ჩანდა, ცხენი
სწრაფად მიქროდა (ა. შანიძე); მიუხედავად იმისა, რომ
ცულად გრძობდა თავს, მაინც გაემგზავრა...

ბ) დამოკიდებული წინადადება - გადმოსცემს არა რეალურად
არსებულ შემაფერხებელ პირობას, არამედ შესაძლებელ და-
შვებას ისეთი პირობისას, რომელიც, ჩვეულებრივ, ზღვარდაუდებელია,
მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის მაინც ვერ დააბრკოლებს იმ მოქმედე-
ბის შესრულებას, რაზედაც მთავარ წინადადებაშია ლაპარაკი:

მას აღარაფრის ეშინის, თუნდ თავს დაატყდეს მეხია (ვაჟა). ე.ი.
შემაფერხებელი პირობა (მეხის შესაძლო დაცემა) რეალურად არ
არსებობს, მაგრამ, კიდევაც რომ არსებობდეს, მთავარი წინადადებით
გადმოცემული ვითარება ვერ დააბრკოლდება (მაინც არაფრის ეშინია).

თუნდა თოფით დავეხვრიტე, არა მუნაღულებოდა რა (ილია);
გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზახარ (გრ. ორბ.); დაე, თუნდ
მოკვდეს, არ მეშინია (ილია)...

თუ დავუკვირდებით წინადადებებს, შევნიშნავთ, რომ პირველი (ა)
ჯგუფის დათმობით წინადადებებში ზმნა-შემასმენელი თხრობითი
კილოს ფორმაა (უკივლა, ჭირვეულობდა, ბნელოდა... ჩანდა, გრძობ-
და), ხოლო მეორე (ბ) ჯგუფის დამოკიდებული წინადადებების ზმნა-
შემასმენელი კავშირებითი კილოს ფორმითაა გადმოცემული (თუნდ
დაატყდეს, თუნდ დავეხვრიტე, გინდ მეძინოს...).

წარმოვიდგინოთ დათმობითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ
რთულ ქვეწყობილ წინადადებებს:

თუმცა მთელი თავისი არსებით მიიღტვოდა თეატრისაკენ, მა-
გრამ მაინც დაიგვიანა (ე. გაბ.); თუმცა უგუნებოდ ბრძანდებოდა.

თვითუკლეს სიტყვას ის მითარგმნიდა (ვაჟა): დააპირა ლეშის ჭამა, თ უმცა - კი ესარებოდა... (ვაჟა). მიუხედავად იმისა, რომ თოვლი მუხლაძღე იყო. მოხუცი მხნედ მიიკვლევდა გზას; თუნდა ჩემი სულთამხუთავი ყოფილიყო, თამამად თვალს გაეფსწორებდი (ილია); თუნდაც ასე ყოფილიყო..., დიდის სიხარულით წაგიდოდა (ა. ყაზბ.); თუნდაც რომ ვაპტიო. ღმერთი მაინც მოპკითხავს... (ილია); პურის ჭამას ვერ გაბედავდა თავისუფლად, რაგინდ მშვიერი ყოფილიყო (ს. მგალ.); რაც უნდა ცუდ გუნებაზე იყოს კაცი. შოშა დარდს უქარებებს (ი. გოგებ.) და ა.შ.

დათმობით დამოკიდებულ წინადადებაში ეხედებით შემდეგ კავშირებს: თ უმცა, თუმიცა კი, მიუხედავად იმისა, რომ, გინდ, გინდაც, თუნდ, თუნდა, თუნდაც, რომ, რომც, რაგინდ, რაც უნდა... შეიძლება შევხედეთ უნდა ნაწილაკიან სხვა მიმართებით ნაცვალსახელებს (გინც უნდა, რამდენიც უნდა...) და მიმართებით ზმნიზულებს (სადაც უნდა, როდესაც უნდა, როგორც უნდა, რამდენჯერაც უნდა...).

მაგალითად: გინც უნდა დამემუქროს, მაინც არ შეგშინდება; რასაც უნდა დამპირდეს, მაინც არ მოგტყუვდება; სადაც უნდა გააგზავნონ, მაინც ვერ დააფიწყებენ მშობლიურ ადგილებს; როგორც უნდა ითვალთმაქოს, მაინც აღარაგინ დაუფერებს...

შენიშვნა: უნდა ნაწილაკიან ფორმებს თანამედროვე ქართულში, განსაკუთრებით ზეპირმეტყველებაში, არ ნაწილაკი ახლავს: გინც არ უნდა დამემუქროს, მაინც..., რასაც არ უნდა დამპირდეს; სადაც არ უნდა გამგზავნონ; როგორც არ უნდა ითვალთმაქოს და ა.შ. მაგრამ მართებულ ფორმებად მიიჩნევა უნდა ნაწილაკიანი ზმნის წართქმითი ფორმები, ე.ი. არ ნაწილაკი საჭირო არაა (ა. შანიძე). რადგან არ ნაწილაკიანი ფორმები ჩვენში რუსული ენის მეშვეობითაა შემოსული და, ამდენად, არ არის ქართული ბუნებისა (ე. თოფურია, ლ. კვაჭაძე).

არსებობს აღნიშნულისაგან განსხვავებული თვალსაზრისიც: ამგვარ შესიტყვებაში არ ნაწილაკი დატოლილი უარყოფითი შინაარსისაგან (იგი მხოლოდ აძლიერებს აზრობრივ დაპირისპირებას დათმობით დამოკიდებულ წინადადებასა და მის მთავარს შორის). რუსულის

კოით შემოსული კონსტრუქცია მიესადაგა ქართული ენის ბუნებას. ფაქტობრივად გაბატონდა ენაში და ამიტომ შესაძლებელია მისი ჩათვლა დასაშვებ ფორმად (ე. ფეიქრიშვილი).

მთავარ წინადადებაში ხშირად ვსვდებით მაინც ნაწილაკს, რომელიც შეიძლება ახლდეს მაპირისპირებელ მაგრამ კავშირს (მაგრამ მაინც): ეს, ჩვეულებრივ, მაშინ ხდება ხოლმე, როდესაც დამოკიდებულ წინადადებაში თუმცა კავშირის მნიშვნელობითა და გამორიცხვითობის ფუნქციით იხმარება მართალია. მაგალითად, შდრ.:

თუმცა მისი თამაშობა ყველას უნდოდა, მაგრამ სიყვარულით არაგის უყვარდა (აკაკი) და:

მართალია, მისი თამაშობა ყველას უნდოდა, მაგრამ სიყვარულით მაინც არაგის უყვარდა.

მართალია მიღებულია მთავარი წინადადებისაგან. ამჟამად ის ჩართულია, მძიმით (ან - მძიმეებით, თუ წინადადების შიგნითაა) გამოყოფილი და რამდენადმე კავშირის როლს ასრულებს (ლ. კვაჭაძე).

შენიშვნა: გარკვეულ კონტექსტში მართალია-ს. შესაძლოა დამოუკიდებელი მნიშვნელობა ჰქონდეს - მთავარი წინადადების შედგენილი შემასმენლისა. მაგალითად:

მართალია, რომ ჩვენი საერთო ნაცნობი უცხოეთში მიემგზავრება: ის ადამიანი საესებით მართალია, როდესაც ეჭვი შეაქვს მის ნათქვამში...

პირველ მაგალითში მართალია შედგენილი შემასმენელი და მთავარი წინადადებაა, რომელსაც ქვემდებარული დამოკიდებული მოსდევს (მართალია ის = რომ... მიემგზავრება), მეორე წინადადებაშიც ის შედგენილ შემასმენელს წარმოადგენს მთავარი წინადადებისას, რომელსაც დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება უკავშირდება (ის ადამიანი საესებით მართალია [მაშინ], როდესაც ეჭვი შეაქვს...).

მართალია მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება კავშირის როლის მქონედ, როდესაც შესაძლებელი იქნება მისი ჩანაცვლება თუმცა კავშირით.

როგორც აღვნიშნეთ, პირობითი წინადადების მსგავსად, დათმობითი დამოკიდებული წინადადება მიემართება არა რომელიმე წევრს

ითაკარი წინადადებისას. არამედ - მთელ წინადადებას. კომიტეტის თვალსაზრისით, იგი შეიძლება უსწრებდეს ან მოსდევდეს მთავარს, ან მთავარში იყოს ჩართული. როდესაც თუშცა კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება პირველ ადგილზეა, მთავარში ხშირად მაგრამ მაპირისპირებული კავშირია ხოლმე წარმოდგენილი, მაგრამ, თუ თუშცა კავშირიანი დამოკიდებული მოსდევს მთავარ წინადადებას, მაგრამ კავშირი აღარ იხმარება. მაგალითად:

თუშცა მთიულს უხაროდა ეს მდგომარეობა. მაგრამ სახეზე სიამოვნების ღიმილი მაინც არ მოსვლია (ა. ყაზბ.). შტრ.:

სახეზე სიამოვნების ღიმილი მაინც არ მოსვლია, თუშცა მთიულს უხაროდა ეს მდგომარეობა.

შენიშვნა: 1. იმის გათვალისწინებით, რომ ამ ტიპის წინადადებისათვის სპეციფიკური კავშირია თუშცა, მას თუშცაობითაც უწოდებენ, ხოლო, რადგან მთავარი წინადადებით, წესით, გამოირიცხებოდა ის, რაც დამოკიდებული წინადადებითაა გამოცემული, სახელწოდების - დათმობითი წინადადება - ნაცვლად, ამჯობინებენ გამოირიცხვით წინადადებას (შ. ძიძგური).

2. დათმობითდამოკიდებულიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება გარკვეულ სიახლოვეს ამჟღავნებს მაგრამ მაპირისპირებელკავშირიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებასთან. მაგალითად, შევადაროთ:

ეს არ იყო სასწაული, მაგრამ მე სასწაულის გამოცხადებასავით შევკრთი (თ. ბიბილ.) - რთული თანწყობილი წინადადება და:

თუშცა ეს არ იყო სასწაული, მაგრამ მე სასწაულის გამოცხადებასავით შევკრთი - დათმობითდამოკიდებულიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება.

დაღამდა, მაგრამ ურემი მაინც გზას განაგრძობდა (თ. ბიბილ.) - რთული თანწყობილი წინადადება და:

თუშცა დაღამდა, მაგრამ ურემი მაინც გზას განაგრძობდა - დათმობითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება.

აბკვარ დაომსახიოდამსოკედებულისა წინადადებებს თანწყობილ-ქვეწყობილადაც მიიხსევენ: თანწყობილად - სტრუქტურული თვალსაზრისით და ქვეწყობილად - ლოგიკური თვალსაზრისით (შ. ძიძიგური, ლ. კვაჭაძე).

შედეგობითი დამოკიდებულებანი რთული მანერობილი წინადადება

დამოკიდებული წინადადება შედეგობითია, თუ ის გვიჩვენებს იმ შედეგს, რომელიც მოჰყვება (ან მოჰყვა) მთავარ წინადადებაში ნათქვამს (ა. შანიძე). მაგალითად:

ბოსლის თავიდან მოისმა ბრახუნი, რის გამოც საქონელი შეტოვდა (შ. არაგვი).

მთავარი წინადადებაა ბოსლის თავიდან მოისმა ბრახუნი. ამას (ანუ ბრახუნს) მოჰყვა ის შედეგი, რომელიც დამოკიდებული წინადადებითაა გადმოცემული (საქონელი შეტოვდა).

თვალშება... წაუვიდათ, რის გამოც ფრიად გულნაკლულად დარჩნენ (ვაჟა). მთავარი წინადადებით - თვალშება წაუვიდათ - გადმოცემულ ამბავს მოჰყვა შედეგად ის, რომ ფრიად გულნაკლულად დარჩნენ.

შეიქნა ერთი ჭექა-ქუხილი და თავსხმა, ასე რომ სტუმარი უნდა დარჩენილიყო მეღანოსთან (აკაკი).

მთავარი წინადადებით ვიგებთ, რომ შეიქნა ერთი ჭექა-ქუხილი და თავსხმა, რასაც შედეგად მოჰყვა ის, რომ სტუმარი უნდა დარჩენილიყო მეღანოსთან.

მის ფესვებს ნიბდაგი შემოსცლოდა, ბლაგ-ბლაგ მიწა ჩატყულოდა... ასე რომ ბერმუხის ფესვები თვალსაჩინო გამხდარიყვნენ (კ. გამს.).

მთავარ წინადადებაში ნათქვამია, რომ მის ფესვებს ნიბდაგი შემოსცლოდა, ბლაგ-ბლაგ მიწა ჩატყულოდა. ამას მოჰყვა ის შედეგი, რომ ბერმუხის ფესვები თვალსაჩინო გამხდარიყვნენ.

როგორც განხილული მაგალითებიდან ჩანს, ამ ტიპის წინადადებებში მთავარი წინადადება ყოველთვის პირველ ადგილზეა, შე-

ერთების საშუალებად კი გამოიყენებულა კავშირები: რის გამოც, ასე რომ.

თუ დაუკვირდებით წარმოდგენილ წინადადებებს, იმასაც შევნიშნავთ, რომ, სხვა სახის დამოკიდებულ წინადადებებთან შედარებით, შედეგობითი დამოკიდებული წინადადება ბევრად უფრო მეტ დამოუკიდებლობას, ბევრად უფრო მეტ თავისთავადობას ამჟღავნებს: დაქვემდებარება მთავარი წინადადებისადმი სუსტადაა გამოხატული.

შედგობითი წინადადება ახლოს დგას რთულ თანწყობილ წინადადებასთან, რომლის მეორე კომპონენტი იწყება ზმნიზებით ამიტომ (ამის გამო). მაგალითად: ბევრი მათგანი ძალიან ცქვიტია, ასე რომ (//რის გამოც) ლომი ჯერც კი მიეწევა (ი. გოგებ.).

ეს წინადადება შედეგობითდამოკიდებულისანი რთული ქვეწყობილია, მაგრამ საკმარისია შედეგობითი წინადადების კავშირი ასე რომ ან რის გამოც შეეცვალოთ სინონიმური მნიშვნელობის მქონე ზმნიზებით ამიტომ ან ამის გამო, იგი რთული თანწყობილი გახდება:

ბევრი მათგანი ძალიან ცქვიტია, ამიტომ (ამის გამო) ლომი ჯერც კი მიეწევა.

როგორც ვხედავთ, აზრობრივი მიმართებაც ორივე შემთხვევაში ერთნაირია: პირველი კომპონენტი მიზეზზე მიუთითებს, მეორით კი შედეგია მოცემული.

შედგობითი წინადადება შინაარსობრივად ახლოს დგას მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებასთანაც. მაგალითად:

თავის დღეში არ გარეცხილიყო, რის გამოც ფოთლები და ყვავილები ძლივს ეტყობოდა (თ. რაზიკ.). შდრ.:

რადგან თავის დღეში არ გარეცხილიყო, [ამიტომ, ამის გამო] ფოთლები და ყვავილები ძლივს ეტყობოდა.

განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ შედეგობითდამოკიდებულისანი წინადადებაში შედეგი გადმოიცემა დამოკიდებული წინადადებით, მიზნისგარემოებითდამოკიდებულისანი კი შედეგი მთავარი წინადადებითაა გადმოცემული: წინადადება ფოთლები და ყვავილები ძლივს ეტყობოდა შედეგობითისათვის დამოკიდებული წინადადებაა, მიზეზისგარემოებითდამოკიდებულისანი ქვეწყობილი წინადადებისათვის კი - მთავარი.

მთავრის მიმართი ლაშქარული წინადადება

დამოკიდებული წინადადება მთავრის მიმართია, თუ ის მთავარი წინადადების რომელიმე წევრის ახსნა-განმარტებას კი არ წარმოადგენს. არამედ მთელს მთავარ წინადადებაში გამოთქმულ აზრს განეკუთვნება და გადმოგვეცემს მთქმელის დასკვნას. შეფასებას ან რაიმე სახის შენიშვნას იმის შესახებ, რაც მთავარ წინადადებაშია ხატვამი (ა. შანიძე: ლ. კვაჭაძე). მაგალითები:

მერცხლები მოფრინდნენ, რაც გაზაფხულის დადგომას მოასწავებდა; ნანატრი ახალი წლის დილა გათუნდა, რამაც უსახლვროდ გაახარა საჩუქრის მომლოდინე ბავშვები; ამინდი უცრად შეიცვალა, რასაც არაუინ ელოდა; მაინც მოვიდა სეტყვა, რისაც ასე ეშინოდათ სოფელში; მომღერალმა ბრწყინვალედ შეასრულა ურთულესი არია, რითაც მთელი დარბაზი აღაფრთოვანა და ა.შ.

ამ სახის ქვეწყობილ წინადადებაში მთავარი წინადადება ყოველთვის პირველ ადგილზეა (შედგობითი წინადადების მსგავსად). დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან აკავშირებს მიმართებითი ნაცვალსახელი (წევრ-კავშირი) რაც; ის შეიძლება იდგეს სხვადასხვა ბრუნვაში (იხ. მაგალითები). ბრუნვის არჩევანს დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი განაპირობებს (მოასწავებდა - რაც; გაახარა - რამაც; ელოდა - რასაც; ეშინოდათ - რისაც; აღაფრთოვანა - რითაც). ამის შესაბამისად. წევრ-კავშირი რაც დამოკიდებული წინადადების სხვადასხვა წევრს წარმოადგენს (ქვემდებარეს, ირიბ დამატებას, უბრალო დამატებას...).

ამგვარი სახის რთული ქვეწყობილი წინადადება ძალიან ახლოს დგას რთულ თანწყობილ წინადადებასთან. ამას ისიც მოწმობს, რომ დამოკიდებული წინადადება ადვილად გადაკეთდება დამოუკიდებელ წინადადებად. ამისათვის საკმარისია რაც მიმართებითი ნაცვალსახელი (წევრ-კავშირი) შევცვალოთ ეს ნაცვალსახელით (ასევე შესაბამისი ბრუნვის ფორმით: ამან, ამას, ამის, ამით). მაგალითად:

ერთბაშად აცივდა, რაც უამინდობის დაწყების მომასწავებელი იყო. შდრ.:

ერთბაშად აცივდა და ეს უამინდობის დაწყების მომასწავებელი იყო. ან:

ქრთბაშაღ აცევიდა: ეს უაჩხურობის მისასწავლებელი იყო (თანსწი-
ბილი წინადადების კომპონენტების შეერთება კავშირბანიც შეიძლება
იყოს და უკავშირრაც).

ადიდებულმა წყალმა წისქვილი წაიღო. რამაც მთელი სოფე-
ლი საგონებელში ჩააგდო. შდრ.:

ადიდებულმა წყალმა წისქვილი წაიღო და ამან მთელი სოფელი
საგონებელში ჩააგდო.

ყმაწვილმა საოცარი გამკრიახობა გამოამჟღავნა, რასაც მისგან
არაინ ელოდა. შდრ.: ყმაწვილმა საოცარი გამკრიახობა გამოამჟღავ-
ნა; ამას მისგან არაინ ელოდა...

ბრწყინვალე მონაცემების მქონე ახალგაზრდა სპორტსმენმა წერთა
შეწყვიტა. რითაც მოსალოდნელი წარმატება სათუო გახადა. შდრ.:

ბრწყინვალე მონაცემების მქონე ახალგაზრდა სპორტსმენმა წერთა
შეწყვიტა და ამით მოსალოდნელი წარმატება სათუო გახადა და ა.შ.

შენიშვნა: მთავრის მიმართ დამოკიდებული წინადადება
(აგრეთვე შედეგობითიც) ცალკე სახედ გამოყო ა. შანიძემ.
სახელწოდება „მთავრის მიმართ“ მეტად პირობითია, რამდე-
ნადაც უშუალოდ მთავარს სხვა სახის დამოკიდებული წინა-
დადებებიც (პირობითი, დათმობითი, შედეგობითი) მიემართება
(ლ. კვაჭაძე).

დამოკიდებული წინადადება მთავრის გარეშე

როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, შეიძლება შევხვდეთ ისეთ და-
მოკიდებულ წინადადებას, რომლის მთავარი არაა წარმოდგენილი,
თუმცა კონტექსტის მიხედვით ადვილი მისახვედრია, ადვილად აღსა-
დგენი. მთავრის გარეშე დამოკიდებული წინადადებები ხშირია დია-
ლოგებში, კითხვა-პასუხის დროს. ისინი, ცხადია, სხვადასხვა სახისა
შეიძლება იყოს იმის მიხედვით, თუ რა იგულისხმება მთავარი წინა-
დადებით. მხოლოდ საუარაუდო მთავარი წინადადების აღდგენის შემ-
დეგ გაირკვევა, რა სახისაა მთავრის გარეშე წარმოდგენილი მო-
ცემული დამოკიდებული წინადადება. განვიხილოთ მაგალითები:

- წმინდაა ებ ცრემლი და არ მოგწმენდ. თქვენს ქალები. ამით გვეჯობსხართ მამაკაცებს...

- რომ ცრემლს - გვირდა თუ არა - წყალსაგით ვღვრით ხოლმე? (ილია).

იგულისხმება: იმით გვეჯობს, რომ ცრემლს... წყალსაგით ვღვრით ხოლმე?

დამოკიდებული წინადადება, რომელიც ტექსტში მთავრის გარეშე იყო წარმოდგენილი. უბრალო დამატებითია.

- ვფიცავ მაჰმადს!

- რომელსაც ქრისტიანები ვერ ვენდობით (აკაკი).

იგულისხმება: შენ იმ მაჰმადს ფიცავ, რომელსაც ქრისტიანები ვერ ვენდობით.

დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითია.

- წამოდი, ახლა კაკლები ვესროლოთ!

- დედა რომ გაგვიჯავრდეს? კაკლები, ხომ იცი, სტუმრისთვის აქვს შენახული (რ. ინან.).

იგულისხმება: დედა რომ გაგვიჯავრდეს, მაშინ რა უნდა გქნათ?

დამოკიდებული წინადადება პირობითია.

- მერე აღარ შეიძლება ბანაობა?

- შეიძლება, მაგრამ ეგეთი გემო აღარ აქვს.

- რატომ?

- გაკვეთილები რომ მოსამზადებელი გაქვს (რ. ინან.).

იგულისხმება: იმიტომ აღარ აქვს ბანაობას ეგეთი გემო, გაკვეთილები რომ მოსამზადებელი გაქვს.

მთავარი წინადადების გარეშე წარმოდგენილი დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითია.

რთული ქვეყნობილი წინადადებას მარტივით შენაცვლება

ჩვენ შევისწავლეთ რთული ქვეყნობილი წინადადების სახეები. ვიცით, რომ მათს უმრავლესობაში დამოკიდებული წინადადება წარმოადგენს მთავარ წინადადებაში მოცემული ან ნაგულისხმევი ამა თუ იმ წევრის გაშლილ. გაფართოებულ სახეს და, ფაქტობრივად, ასრულებს იმავე სინტაქსურ ფუნქციას, რაც აქვს მისათითებელ სიტყვას (ანუ კორელატს). ასეთებია: ქვემდებარული, დამატებითი (პირდაპირი, ირიბი, უბრალო), განსაზღვრებითი და გარემოებითი (ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზის, მიზნის) დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეყნობილი წინადადებები.

გვაქვს სხვა სახის რთული ქვეყნობილი წინადადებებიც (პირობითი, დათმობითი, შედეგობითი, მთავრის მიმართი), რომელთა დამოკიდებული წინადადება მიემართება (აზუსტებს, განაერთებს) მთავარი წინადადების შინაარსს მთლიანად და არა მის რომელიმე წევრს.

როდესაც რთული ქვეყნობილი წინადადების მარტივით შენაცვლებაზე ვსაუბრობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ მარტივი წინადადებით უნდა გადმოიკვს იგივე შინაარსი, რაც რთული ქვეყნობილი წინადადებით იყო გადმოცემული, ოღონდ შეკუმშულად.

წინასწარ შევნიშნავთ, რომ რთული ქვეყნობილი წინადადება უფრო ხშირად და უფრო ადვილად მაშინ გადაკეთდება, თუ დამოკიდებული წინადადება მთავარი წინადადების ამა თუ იმ წევრის ფუნქციას ასრულებს.

რთული ქვეყნობილი წინადადების მარტივით სწორად შენაცვლებას თავისი წესები აქვს, რომლებიც ზუსტად უნდა დაეიცვათ; ზოგადი წესი კი ასეთია:

უპირველეს ყოვლისა, უნდა მოიშალოს დაქვემდებარება, რისთვისაც

1. მთავარი წინადადებიდან უნდა ამოვიღოთ მისათითებელი სიტყვა, დამოკიდებული წინადადებიდან კი - კავშირი ან წევრ-კავშირი (ცხადია, თუ ისინი წარმოადგენილია);

2. დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი უნდა გადავაკეთოთ სახელზმნად (საწყისად ან მიმღეობად, საჭიროების მიხედვით)

და თავისი მიმყოლი სიტყვებითურთ უნდა შევიტანათ ყოველ მთავარ წინადადებაში კორელატის ნაცვლად. მის ადგილას, იმავე ფუნქციით.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით სხვადასხვა სახის რთული ქვეწყობილი წინადადებები გადავაკეთოთ მარტივად:

ვინც მოითმინა, მან მოილხინაო (ანდ.).

მთავარი წინადადებიდან ამოვიღოთ კორელატი მან (ქვემდებარეა). დამოკიდებულიდან კი - მიმართებითი ნაცვალსახელით გადმოცემული წერ-კავშირი ვინც.

დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი მოითმინა გადავაკეთოთ მიმლეობად (მომთმენი) და შესაბამისი ბრუნვის ფორმით ჩავსვათ კორელატის ადგილას, მის ნაცვლად. მივიღებთ მარტივ გავრცობილ წინადადებას: მომთმენმა მოილხინაო (რომელშიც მომთმენმა ქვემდებარეა).

ვინც თაფლში ხელს ჩაყოფს, თითს ის გაილოკავსო (ანდ.).

მთავარი წინადადებიდან ამოვიღებთ კორელატს ის (ქვემდებარეა) და წერ-კავშირს ვინც - დამოკიდებული წინადადებიდან. დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელს გადავაკეთებთ მიმლეობად (ჩამყოფი) და თავისი მიმყოლი სიტყვებითურთ (თაფლში ხელს ჩაყოფს - თაფლში ხელის ჩამყოფი) შევიტანთ მთავარში კორელატის (ქვემდებარის) ადგილას მის ნაცვლად: თითს თაფლში ხელის ჩამყოფი გაილოკავსო. წინადადება მარტივი გავრცობილია.

პაპამ დაინახა, რომ თანხმობა დაირღვა მის სახელში (ვ. ბარნ.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელი სიტყვა არ გვაქვს. იგულისხმება პირდაპირი დამატება ის (დაინახა მან ის). თუ ამოვიღებთ დამოკიდებული წინადადებიდან მაქვემდებარებელ რომ კავშირს, ზმნა-შემასმენელს დაირღვა გადავაკეთებთ საწყისად (დარღვევა) და თავისი მიმყოლი სიტყვითურთ (თანხმობის დარღვევა) ჩავსვათ სავარაუდო კორელატის ადგილას, მივიღებთ მარტივ გავრცობილ წინადადებას: პაპამ დაინახა თანხმობის დარღვევა მის სახელში.

ლამაზი ქუჩი, რომელიც ცირცელის ფესვებთან იდგა, წერატის წვერმა მოგლიჯა (თ. რაზიყ.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვად ივარაუდებოდა ნეკეუ-ბითი ნაცვალსასელი ის (ის ლამაზი ქუჩი, რიბელიც...). კორელაცი მსაზღვრელია, განსაზღვრება სიტყვისა ქუჩი. ამოვიღოთ წვერ-კავშირის ფუნქციით გამოყენებული მიმართებითი ნაცვალსახელი რუ-მელიც. ზმნა-შემასმენელი დამოკიდებული წინადადებისა (იღვა) გა-დავაკეთოთ მიმღობად (მდგარი) და მიმყოლი სიტყვებითურთ (ცირ-ცელის ფესვებთან მდგარი) შევიტანოთ მთავარ წინადადებაში კორე-ლატის ნაცვლად. მივიღებთ მარტივ გავრცობილ წინადადებას: ცირ-ცელის ფესვებთან მდგარი ლამაზი ქუჩი წერაქვის წვერმა მოუღოჯა.

დარწმუნებული იყავით, რომ ის მალე გაბედნიერდე-ბა (მ. ჯავახ.).

მთავარ წინადადებაში მისათითებელ სიტყვად იგულისხმება იმაში (დარწმუნებული იყავით იმაში...), უბრალო დამატება. მაქვემდებარებ-ლი რომ კავშირის ამოღების შემდეგ დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელს გადავაკეთებთ საწყისად (გაბედნიერება) და მიმ-ყოლი სიტყვებითურთ შესაბამისი ბრუნვის ფორმით (რამი იყავით დარწმუნებული? ე.ი. ში თანდებულისი ფორმაა საკირო) შევიტანთ მთავარში კორელატის ნაცვლად: დარწმუნებული იყავით მის მალე გაბედნიერებაში. გადაკეთებული წინადადება მარტივი გავრცობილია.

ჩემმა ახალმა ნაცნობმა რომ ეს გაიგონა, მუ-სჯე დიდკაცური სანახაობა მიიღო (ილია).

მთავარი წინადადებიდან ამოვიღებთ კორელატს მუხსვე. ამოვიღებთ მაქვემდებარებელ რომ კავშირსაც (რომ-ს როცა კავშირის მნიშვნე-ლობა აქვს) და დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელს (გაი-გონა) გადავაკეთებთ საწყისად (გაგონება). იმის გათვალისწინებით, რომ კორელატი მუხსვე დროის გარემოებაა და საწყისიც დროის გა-რემოებად უნდა შევიდეს მთავარ წინადადებაში, იგი ნათესაობით ბრუნვაში უნდა ჩავსვათ, დავუროთ თანავე და შევიტანოთ მთავარში თავისი მიმყოლი სიტყვითურთ: ჩემმა ახალმა ნაცნობმა ამის გაგონე-ბისთანავე დიდკაცური სანახაობა მიიღო. წინადადება მარტივი გავრ-ცობილია.

ახლა ისეთი რთული ქვეწყობილი წინადადება ავიღოთ, რომლის დამოკიდებულ წინადადებაში შემასმენელი შედგენილია:

ხედებოდა იმასაც, რომ მისი მშობლები უმწეონი იყვნენ (თ. კილ.).

მარტივად გადაკეთებისათვის, გარდა კორელატისა (იმასაც) და მაქვემდებარებელი რომ კავშირის ამოღებისა, საჭიროა შედგენილ შემასმენელს (უმწეონი იყვნენ) ჩამოვაშოროთ მეშველი ზმნა (იყვნენ), სახელადი ნაწილი კი (უმწეონი) გადავაკეთოთ აბსტრაქტულ სახელად (უმწეობა). ჩავსვათ მიცემით ბრუნვაში (რადგან კორელატი, რომლის ფუნქციითაც ის მთავარში უნდა შევიდეს, ირიბი დამატებაა) და მიმყოლი სიტყვებითურთ შევიტანოთ კორელატის ნაცვლად: ხედებოდა მისი მშობლების უმწეობას(აც). შენაცვლებული წინადადება მარტივი გავრცობილია.

ისეთი გოდორი დასწანი, რომ შენს შვილსაც გამოსადგესო (ანდ.).

ეს რთული ქვეწყობილი წინადადება განსაზღვრებითდამოკიდებულიანია: კორელატი ისეთი განსაზღვრებაა. მისი და რომ კავშირის ამოღების შემდეგ დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი (გამოსადგესო) გადაკეთდება მიმლეობად (გამოსადგეი), რომელიც დაიკავებს მთავარი წინადადების კორელატის (განსაზღვრების - ისეთი) ადგილს თავისი მიმყოლი სიტყვებითურთ (როგორი ისეთი? - შენი შვილისთვისაც გამოსადგეი). მარტივი გავრცობილი წინადადება ასეთ სახეს მიიღებს: შენი შვილისთვისაც გამოსადგეი გოდორი დასწანი.

ცნობილია, რომ რთული ქვეწყობილი წინადადების შემადგენლობაში შეიძლება შერწყმული წინადადება შედიოდეს: ან მთავარი იყოს შერწყმული, ან დამოკიდებული, ან ორივე: შენაცვლების შედეგად ასეთი ქვეწყობილი წინადადებისაგან შერწყმულ წინადადებას მივიღებთ. მაგალითად:

ნამდვილად კეთილი ადამიანი ისაა, ვინც სიკეთეს იქმნდა ამაზე არაფერს ამბობს.

დამოკიდებული წინადადება შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით (იქმს, ამბობს). შენაცვლების შედეგად მივიღებთ ასეთ წინადადებას:

ნამდვილად კეთილი ადამიანი სიკეთის მქმნელი და ამაზე არაფრის მთქმელია. შენაცვლებული წინადადება შერწყმულია შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილების მიხედვით (მქმნელი და მთქმელი).

ქრეა ვიცოდეთ. რის ექვლა ქვეყნობის წინადადება არ გადაიკიდება მარტივად: ას საერთოდ ვერ მიხვრისლება 'შესაცვლება'. ას „იძულებითი შენაცვლების“ შედეგად გაუმართავ წინადადებას მივიღებთ. ამგვარი შენაცვლება. ცხადია. გაუმართლებელია.

რთული ქვეყნობილი წინადადების მარტივით შენაცვლების შესაძლებლობა ბევრად უფრო შეზღუდულია იმ შემთხვევაში. როცა დამოკიდებული წინადადება მიემართება, აზუსტებს და განაწრვობს არა მთავარი წინადადების რომელიმე წევრს. არამედ - მთელი წინადადების შინაარსს. ასეთია პირობითი, დათმობითი, შედეგობითი და მთავრის მიმართ დამოკიდებული წინადადებების შემცველი რთული ქვეყნობილი წინადადებები. მათი მარტივად გადაკეთება იშვეიათად ხერხდება.

მაგალითები:

თუ არ გყავდეს მოახლეო. თავი მოიმოახლეო (ანდ.).

ეს არის პირობითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეყნობილი წინადადება. მარტივად გადაკეთების შემდეგ იგი ასეთ სახეს მიიღებს: მოახლის არყოლის შემთხვევაში თავი მოიმოახლეო.

თუმცა ძნელი იყო წამოწება, მაინც წამოიჩოქა (შ. არაგვ.).

ეს წინადადება დათმობითი დამოკიდებულის შემცველი რთული ქვეყნობილია. მარტივად გადაკეთებული ასეთ სახეს იღებს: წამოწევის სიძნელის მიუხედავად (ან მოუხედავად წამოწევის სიძნელისა), მაინც წამოიჩოქა.

ორივე შემთხვევაში გადაკეთება შეეხი დამოკიდებულ წინადადებას (საჭირო გახდა სიტყვების დამატებაც). მთავარი წინადადება უცვლელი დარჩა.

სხვა ვითარება იქმნება შედეგობითი და მთავრის მიმართი დამოკიდებული წინადადებების შემცველ რთულ წინადადებებში: მარტივით შენაცვლება ხდება არა დამოკიდებული, არამედ მთავარი წინადადებების „ხარჯზე“. მაგალითად:

შუტრად ამოგარდა ძლიერი ქარი, რის გამოც ფრენა გადაიდლო.

ეს შედეგობითი წინადადება მარტივად გადაკეთების შემდეგ ასეთი იქნება: ძლიერი ქარის ამოგარდნის გამო ფრენა გადაიდლო.

ქარი მხოლოდ მეორე დღეს ჩადგა, რამაც შესაძლებელი გახადა ფრენის განახლება.

ამ რთულ წინადადებაში მთავრის მიმართი დამოკიდებული წინადადება შედის. მარტივად ასე გადაკეთდება: მეორე დღეს ქარის ჩადგომამ შესაძლებელი გახადა ფრენის განახლება.

როგორც ვხედავთ, ორივე შემთხვევაში სახელზმნად გადაკეთდა არა დამოკიდებულის, არამედ მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელი და მან დაიკავა დამოკიდებული წინადადების კავშირის ადგილი, ანუ ყოფილი მთავარი შევიდა დამოკიდებულში მაქვემდებარებელი კავშირის ადგილას, მის ნაცვლად. ცხადია, რომ რთული ქვეწყობილი წინადადების მარტივად გადაკეთების ზოგადი წესი ამ შემთხვევებზე არ ვრცელდება.

თუ ყურადღებით გადავხედავთ რთული ქვეწყობილის მარტივით შენაცვლებულ წინადადებებს, შეიძლება დავაზუსტოთ ზოგი რამ მარტივად გადაკეთების ზოგად წესებში (ზოგიც დავამატოთ):

1. დამოკიდებული წინადადების სახელზმნად (საწყისად და მიმდღობად) გადაკეთების დროს შეიძლება საჭირო გახდეს თანდებულოანი ბრუნვის გამოყენება. მაგალითად:

სულ იმაზე ოცნებობდა, რომ სამშობლოში დაბრუნებულ იყო. შდრ.:

სულ სამშობლოში დაბრუნებაზე ოცნებობდა.

როგორც კი შეხედა, მაშინვე მიხვდა: შდრ.: შეხედვის-თანავე მიხვდა.

სანამ შეხვიდოდე, გამოსულაზე იფიქრეთ (ანდ.). შდრ.: შესვლამდე გამოსულაზე იფიქრეთ.

ყველაფერმა ისე ჩაიარა, როგორც ოთარს უნდოდა (გ. ფანჯ.). შდრ.: ყველაფერმა ოთარის სურვილისამებრ ჩაიარა და ა.შ.

2. რთულის მარტივით შენაცვლებისას შეიძლება ახალი სიტყვის დართვა გახდეს საჭირო. გარდა ცალკე მდგომი თანდებულისა, ეს შესაძლოა იყოს თანდებულის მნიშვნელობით გამოყენებული ზმნიზედა. მაგალითად:

სადაც ერთმანეთი გაიცნეს, იქ მივიდნენ. შდრ.: ერთმანეთის გაცნობის ადგილას მივიდნენ.

რომ მოკვდება კაი კაცი, მკვდარიც ცოცხლად ჩათვლება (ანდ.). შდრ.: კაი კაცის სიკვდილის შემდეგ მკვდარიც ცოცხლად ჩათვლება.

თვალშიც რომ ჩავარდნოდათ, ხელს არ მოისვამდნენ (მ. არაგვ.), შდრ.: თვალში ჩავარდნის შემთხვევაშიც ხელს არ მოისვამდნენ და ა.შ.

3. თუ დამოკიდებული წინადადების შემასმენელი შედგებოდა, მარტივად გადაკეთებისას მას მეშველი ზნა ჩამოსცილება. მაგალითად:

ადამიანი, რომელიც უპასუხისმგებლოა, პატივისცემას ვერ დაიმსახურებს. შდრ.: უპასუხისმგებლო ადამიანი პატივისცემას ვერ დაიმსახურებს.

მეშველი ზნის ჩამოშორების შემდეგ სახელადი ნაწილი შეიძლება აბსტრაქტულ სახელად გადაიქცეს. მაგალითად:

ძალიან მიხარია, რომ ის ასეთი კეთილშობილია. შდრ.: ძალიან მიხარია მისი ასეთი კეთილშობილება.

4. თუ დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითა, ის შეიძლება განკერძოებულ განსაზღვრებად გადაკეთდეს. მაგალითად:

ჩემთანაც მოდიან ფიქრები, რომლებიც ათასებთან მისულან (მ. ლებან.). შდრ.: ჩემთანაც მოდიან ფიქრები, ათასებთან მისულნი (ჩვეულებრივი შენაცვლებისას ასე იქნებოდა: ჩემთანაც მოდიან ათასებთან მისული ფიქრები).

5. თუ დამოკიდებული წინადადება დროის გარემოებითა (უპირატესად მაშინ, თუ მთავარი და დამოკიდებული წინადადებების ზნა-შემასმენელთა მიერ გადმოცემული მოქმედება ერთდროულად ხდება), დამოკიდებული წინადადების საწყისად გადაკეთებულმა ზნა-შემასმენელმა შეიძლება დაიმატოს დროს. ან მიიღოს ნანათესაობითარი მიცემითი ბრუნვის ფორმა. მაგალითად:

როცა გშია, ზაქარია, ცივი მკადიც შაქარია (ანდ.). შდრ.: შიმშილის დროს, ზაქარია, ცივი მკადიც შაქარია; ან: შიმშილისას, ზაქარია, ცივი მკადიც შაქარია (მოგაგონებთ, მარტივ წინადადებაში მძიმეები მიმართვის გამოა დასმული).

6. თუ დამოკიდებულ წინადადებაში ზნა-შემასმენელთან პირის საცვალსახელები გვაქვს, მარტივად გადაკეთებისას ისინი კუთვნილებითი საცვალსახელებით უნდა შეიცვალოს. მაგალითად:

ყველამ იცის, რომ მე (ჩვენ) დავბრუნდი(თ) სამ-
შობლოში. შდრ.: ყველამ იცის ჩემი (ჩვენი) დაბრუნება (ჩემი
(ჩვენი) დაბრუნების შესახებ) სამშობლოში.

ყველამ შეიტყო, რომ შენ (თქვენ) გაიმარჯვე(თ). შდრ.: ყვე-
ლამ შეიტყო შენი (თქვენი) გამარჯვება (შენი (თქვენი) გამარჯვების
შესახებ).

ყველამ გაიგოს, რომ ის (ისინი) დამარცხდა (და-
მარცხდნენ). შდრ.: ყველამ გაიგოს მისი (მათი) დამარცხება
(მისი (მათი) დამარცხების შესახებ)...

7. კუთვნილებითი ნაცვალსახელის გამოყენება საჭიროა მაშინაც,
როდესაც დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი სასხვისო
ქცევის ფორმაა (ა. შანიძე). მაგალითად:

ყველას შეატყობინეთ, რომ შვილი მშვიდობით და-მ-
ი-ბრუნდა. შდრ.: ყველას შეატყობინეთ ჩემი შვილის მშვიდო-
ბით დაბრუნება.

მიხარია, რომ შვილი მშვიდობით და-გ-ი-ბრუნ-
და. შდრ.: მიხარია შენი შვილის მშვიდობით დაბრუნება.

ყველას ძალიან გაგვიხარდა, რომ შვილი მშვიდობით
და-უ-ბრუნდა.

შდრ.: ყველას ძალიან გაგვიხარდა მისი შვილის მშვიდობით
დაბრუნება.

შეკრთა შესაქრ შესარქვანსა და ღრთა თანამიქვარგის შესახებ ათად ქანყობილ ნინადავაჟი

როულ ქვეყნობილ წინადადებაში, სიტყვათა ურთიერთობის ხაზით, მნიშვნელოვანია მთავარი და დამოკიდებული წინადადებების შემასმენელთა შეფარდებანი მწკრივთა თვალსაზრისით. რამდენადაც აღნიშნული შეფარდებების ასახვამ წინადადებათა ქვეყნობაში სიტყვათა შორის ურთიერთობის სახეობა, წინადადებაში სიტყვათა შეკავშირების წესების სახეობა უნდა მოგვცეს (ფ. ერთულიშვილი).

როულ ქვეყნობილ წინადადებათა ანალიზი ცხადყოფს, რომ მთავარი და დამოკიდებული წინადადებების ზმნა-შემასმენელთა არქევაი ნებისმიერი არ არის: მთავარი წინადადების ამა თუ იმ მწკრივის დამოკიდებულში შეესაბამება რამდენიმე, მაგრამ არა ნებისმიერი მწკრივის ფორმა.

მაგალითად:

არც მაშინ შეუნიშნავს ვინმე, როცა ხის ძირში დაჯდა (ს. კლდ.).

ამ დროისგარეშო-სიხითადმოკიდებულების რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში მთავარში I თურმეობითის მწკრივი გვაქვს. დამოკიდებული წინადადების ზნა-შემას-მენელი წყვეტილის მწკრივითაა გადმოცემული გარდა წყვეტილისა. I თურმეობითთან შეიძლება ყოფილიყო უწყვეტელი: არც მაშინ შეუნიშნავს ვინმე, როცა ხის ძირში დაჯდება. შეიძლება ყოფილიყო I თურმეობითი; არც მაშინ შეუნიშნავს ვინმე, როცა ხის ძირში მგდარა... მაგრამ ხომ ვერ ვიტყვი: არც მაშინ შეუნიშნავს ვინმე, როცა ხის ძირში დაჯდებოდა (ან დაჯდებოდა. ან დაჯდეს...)?

გარდა ამისა, თითოეული ტიპი რთული ქვეყნობილი წინადადების განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს: ის, რაც ერთი სახის ქვეყნობილი წინადადებისათვის ბუნებრი-ვია, შესაძლოა მეორე სახეობისათვის ნაკლებად დამახასიათებელი ან საერთოდ შეუძ-ლებელი აღმოჩნდეს. ამიტომ მწკრივთა შესაძლო კომბინაციებისა და დროთა თანა-მიმდევრობის საკითხი განიხილება წინადადების თითოეული ტიპისათვის ცალ-ცალკე. ზოგადად კი შეუნიშნავთ, რომ ზნა-შემასმენლები ერთმანეთს შეუფარდებიან ძირთა-დად ერთი დროის ფარგლებში, თუმცა ეს დრო შესაძლებელია სხვადასხვა მწკრივით იყოს გადმოცემული. ამიტომ აუცილებლად გასათვალისწინებელია ის უცხელი ფაქტი, რომ ერთსა და იმავე მწკრივს სხვადასხვა სახის წინადადებაში, სხვადასხვა პოზი-ციაში (მთავარშია იგი თუ დამოკიდებულში), სხვადასხვა მწკრივთან ურთიერთობისას შესაძლოა სხვადასხვა მნიშვნელობა აქონდეს. მაგალითად:

რადგანაც კარგად უსწავლია, ...ბრველი სამოქალაქო ჩინი მუღაბ (ილია).

რთული ქვეყნობილი წინადადების ორივე ნაწილში I თურმეობითის წარსული დრო-ისა და თხრობითი კილოს მნიშვნელობა აქვს.

თვალუბი ისე აღუპყრათ ზევით, თითქოს... ადამიანის მხეცური ნახელავეისა სეხვენოდეთ (მ. ჯავახი).

ამ რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში I თურმეობითის ახლანდელი დროის (ე.წ. შედეგობითი აწმყოს) მნიშვნელობა აქვს: ისე აღუპყრათ = ისე აქვთ აღუპყრობილი.

თუ სკოლა ამას ვერა იქმნ, ის სკოლა წყალსაც წაულია (ილია).

ამ რთულ ქვეყნობილ წინადადებაში I თურმეობითი მომავალ დროს გადმოსცემს. მას II კავშირების მნიშვნელობა აქვს: ის სკოლა წყალსაც წაულია = ის სკოლა წყალმა წაილის! (ამ თვალსაზრისით გამოჩაყლისი მხოლოდ უწყვეტელია, რომელსაც მხოლოდ წარსული დროისა და თხრობითი კილოს მნიშვნელობა შეიძლება აქონდეს).

რთული ქვეყნობილი წინადადების ზნა-შემასმენლები შეიძლება შეუფარდონ ერთ-მანეთს სხვადასხვა დროში - გამოსახატაე შინაარსის შესაბამისად.

აღსანიშნავია ისიც, რომ შემთხვევათა უმრავლესობაში დამოკიდებული წინადა-დებით უწინარესობაა გადმოცემული: **დაიძახებენ თუ არა, ადგილი (ნ. ლომ.); ახლა გაუფე, რომ თურმე ჩემი ბატონი... გამოსასხვიდ თანხას... თამაშით აკეთებდა (ჭ. ამირ.); თმუდას არაფერი შეეშლება. რადგან ჩვე-ნივე ყოფის მსაჯულია (მ. კეცხ); თუ ხელის მოჭრა მდომიყო, გან ვერ მოვსტრიდი თავადა? (ვაეა) და ა.შ.**

განსხვავებულ ვითარებას მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება გვიჩ-ვენებს, რომლის ზნა-შემასმენლით გადმოცემული დრო ყოველთვის მომდევნო (მო-

მკაცრად. შემდეგ (იხილ) მთავარი წინადადების ზმნა-შესახსნივლით გადმოცემულ სებისში
ერ დროსთან მიმართებათ: მთვარე ცით რად არ ჩამოდის, რომ დამიმშვენოს
გვერდია (ვაკა): ჩვენ იმისათვის მოვედით, რომ ომი მოგაშოროთ (მ. ჯა-
ვახ.): გაზაფხულზე ისევ თრიალეთზე დაბრუნდებან, რათა დაწყებული
საქმე გამარჯვებით დაამთავრონ (მ. ჯავახ.): შენ საქონელს მოუარე,
რომ მეზობელს ქურდი არ დაუძახო (ანდ.) და ა.შ.

რთულ თანწყობილ და რთულ ქვეწყობილ წინადადებათა მხგავსება და განსხვავება

რთული თანწყობილიცა და რთული ქვეწყობილიც შედგება ორი
ან მეტი მარტივი ან შერწყმული წინადადებისაგან; ერთიცა და მეო-
რეც აზრობრივად და ინტონაციურად ერთ მთლიანობას წარმოადგენს;
მაგრამ რთული თანწყობილი წინადადების კომპონენტები თანასწორნი
არიან ერთმანეთის მიმართ, ქვეწყობილი წინადადების კომპონენტები
კი არ არიან თანასწორნი: ერთი მთავარია, მეორე კი - დამოკი-
დებული, დაქვემდებარებული (რომელიც ხშირად მთავარ წინადადე-
ბაში წარმოდგენილი ან ნაგულისხმევი რომელიმე წევრის გაშლილ,
გაფართოებულ სახეს წარმოადგენს). შდრ.: ღრუბელი გახშირდა და
ქაერი დანოტიოვდა (ო. იოსელი.), რომელიც რთული თანწყობილი წი-
ნადადებაა, და:

როცა ღრუბელი გახშირდა, [მაშინ] ქაერი დანოტიოვდა, ან
რადგან ღრუბელი გახშირდა, [ამიტომ] ქაერი დანოტიოვდა.

ორივე წინადადება რთული ქვეწყობილია (I - დროისგარემოებით-
დამოკიდებულიანი, II - მიზეზისგარემოებითდამოკიდებულიანი).

როგორც რთულ თანწყობილ, ასევე რთულ ქვეწყობილ წინადა-
დებაში კომპონენტთა შეერთება შეიძლება უკავშირო იყოს, შეიძლება
- კავშირიანი; მაგრამ რთულ თანწყობილ წინადადებაში მხოლოდ
მერთობელი კავშირები გამოიყენება, რთული ქვეწყობილი წინადადე-
ბის კომპონენტები კი შეიძლება შეერთდნენ მხოლოდ მაქვემდებარე-
ბელი კავშირებით (საკუთრივ მაქვემდებარებელი კავშირებით ან მაქ-
ვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით გამოყენებული წევრ-კავშირებით:
მიმართებითი ნაცვალსახელებით ან მიმართებითი ზმნისებებით).

როულ თანწყობილ წინადადებაში არსებული მაკროეკონომიკური მხარდაჭერის აერთებს თანწყობილის კომპონენტებს და არ ეკუთვნის არც ერთ მათგანს, როულ ქვეწყობილ წინადადებაში გამოყენებული მაკრომდებარებელი კავშირები კი დამოკიდებულში შედის, მას ეკუთვნის, მისი ნაწილია.

იმის გამო, რომ თანწყობილ წინადადებაში მაკროეკონომიკური არ ეკუთვნის არც ერთ კომპონენტ წინადადებას, მათი გადაადგილების შემთხვევაში (თუ, ცხადია, გადაადგილება აზრობრივად შესაძლებელია), კავშირი ადგილზე დარჩება, კომპონენტებს შორის:

ბალახი ღელავს და სადაც მღერის კრიტიკობელა (ო. ჭილ.). შდრ.: სადაც მღერის კრიტიკობელა და ბალახი ღელავს.

მაგრამ, თუ როული ქვეწყობილი წინადადების კომპონენტებს გადავაადგილებთ, კავშირი თან გაქვება დამოკიდებულ წინადადებას:

როცა ნამიან ველზე გავივლი, ნამი ბალღივით მათობს, მახარებს (ა. კალან.) შდრ.: ნამი ბალღივით მათობს, მახარებს, როცა ნამიან ველზე გავივლი.

როული ქვეწყობილი წინადადება შეიძლება გადაკეთდეს მარტივად (ან შერწყმულად, როდესაც ერთ-ერთი ან ორივე კომპონენტი შერწყმულია), როული თანწყობილი წინადადების მარტივით შენაცვლება არ ხდება.

როული ქვეწყობილი წინადადება რამდენიმე დამოკიდებულებით

ჩვენ შევისწავლეთ ისეთი როული ქვეწყობილი წინადადებები, რომლებიც ორი კომპონენტისაგან შედგებოდა: მთავარისა და მასზე დამოკიდებულისაგან. ესაა უმარტივესი ვარიანტი როული ქვეწყობილი წინადადებისა; მაგრამ შეიძლება ერთ მთავარ წინადადებას ორი ან მეტი დამოკიდებულებაც ახლდეს.

გახეხილეთ მაგალითები:

1. როცა ბაგრატიონების ტახტი ურემზე დაუდეს, გაუხარდა კიდევ, რადგან იმ ტახტმა ისიც თან გაიყოლა (ო. ჭილ.).

ამ რთულ სისაჩუქურ კონსტრუქციაში ერთ მთავარ წინადადებასთან (გაუხარდა კიდევ) ორი დამოკიდებულია დაკავშირებული. პირველი (როცა ბაგრატიონების ტახტი ურემზე დადეს) დროის გარემოებით დამოკიდებულია, მეორე (რადგან იმ ტახტმა ისიც თან გაიყოლია) - მიზეზის გარემოებით დამოკიდებული. ორივე დამოკიდებული წინადადება მიემართება ერთსა და იმავე - მთავარ - წინადადებას.

ახლა ასეთი წინადადება ენახოთ:

2. შუე გადახრილი იყო, ჩვენი მგზავრები რომ იმ ჯიმშერ სალობერიძის სახლს მიუახლოვდნენ, რომელსაც ჰყავდა კირილეს მამიდა სალომე (დ. კლდ.).

მთავარი წინადადებაა შუე გადახრილი იყო. მას მოსდევს და მასზე დაქვემდებარებული დროის გარემოებით დამოკიდებული წინადადება (ჩვენი მგზავრები რომ (=როცა) იმ ჯიმშერ სალობერიძის სახლს მიუახლოვდნენ), მომდევნო დამოკიდებული წინადადება კი (რომელსაც ჰყავდა კირილეს მამიდა სალომე), რომელიც განსაზღვრებითაა, მიემართება არა მთავარ წინადადებას, არამედ - დროის გარემოებით დამოკიდებულს (რომელი ჯიმშერ სალობერიძის სახლს მიუახლოვდნენ? - რომელსაც ჰყავდა კირილეს მამიდა სალომე). ე.ი. გვაქვს მთავარი წინადადება, მას მოსდევს დამოკიდებული, ხოლო ამ დამოკიდებულს - თავისი დამოკიდებული.

მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ამ სამი წინადადებიდან რიგით მეორე წინადადება, ერთი მხრივ, დამოკიდებულია პირველის (მთავარის) მიმართ და, მეორე მხრივ, თვითონ არის პირობითად მთავარი მესამე დამოკიდებულის მიმართ.

როგორც ვხედავთ, რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციაში, როდესაც დამოკიდებული წინადადება რამდენიმეა, შეიძლება გვეკონდეს ორგვარი დაქვემდებარება:

ა) თუ დამოკიდებული წინადადებები (ორი ან მეტი) მიემართებიან ერთსა და იმავე მთავარ წინადადებას, ესაა თანადაქვემდებარება (1. წინადადება). თანადაქვემდებარების დროს დამოკიდებული წინადადებები იწოდებიან თანადაქვემდებარებულ წინადადებებებად.

ბ) თუ მთავარ წინადადებას ახლავს დამოკიდებული, ამ დამოკიდებულს კიდევ - თავისი (იმ დამოკიდებულს კიდევ - თავისი და ა.შ.).

ესაა თანამიმდევრული დაქვემდებარება (2). თანამიმდევრული დაქვემდებარების დროს თანამიმდევრულია დამოკიდებულ წინადადებებს უწოდებენ არათანადაქვემდებარებულ წინადადებებს.

თუ მთავარ წინადადებას პირობითად კვადრატით აღვნიშნავთ, დამოკიდებულს კი - წრეებით, თანადაქვემდებარება (ა) სქემატურად შეიძლება ასე წარმოვადგინოთ: 0-□-0

თანამიმდევრული დაქვემდებარება (ბ) კი ასეთ სახეს ჰქონილებს:

□-0-0

წრეების რაოდენობა, ცხადია, მეტიც შეიძლება იყოს (რთული სინტაქსური კონსტრუქციის შემადგენელი კომპონენტებიდან გამომდინარე).

თანადაქვემდებარების დროს შესაძლოა დამოკიდებული წინადადებები ერთი და იმავე სახისანი იყვნენ, ერთი და იმავე სინტაქსური ფუნქციის მქონენი (მაგალითად, ყველა ქვემდებარული, ან - ყველა განსაზღვრებითი, ან - ყველა ადგილის გარემოებითი და ა.შ.),

ან შეიძლება დამოკიდებულ წინადადებებს სხვადასხვა სინტაქსური ფუნქცია აქონდეთ (მაგალითად, ერთ მთავართან იყოს დაკავშირებული ორი (ან მეტი) დამოკიდებული, რომელთაგან ერთი იქნება პირდაპირდამატებითი, მეორე - დროის გარემოებითი (მესამე - პირობითი და ა.შ.).

წარმოვიდგინოთ მაგალითებს:

ა) დამოკიდებული წინადადებები ერთი სახისაა:

ყველაფერი სწორედ მაშინ მოხდა, როცა კაცს მოსწყინდა ამ ამადღებულ ადგილზე დგომა, როცა ყველაფერს მიხვდა, როცა ფხიზელი თვალით განჭვრიტა მთელი ცხოვრება (თ. ბიძი.).

ამ რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციაში ერთ მთავარს (ყველაფერი სწორედ მაშინ მოხდა), სამი დამოკიდებული წინადადება უკავშირდება. სამივე დროის გარემოებითია.

აღიარე, რაც ყველამ იცის, რაც ჩუმად ცხოვრობს შენში (ო. ჭილ.).

მთავარ წინადადებასთან (აღიარე) ორი დამოკიდებულია, ორივე პირდაპირდამატებითია.

მადლობელი ვარ, რომ გამამხილე, რომ დამაყენე წმინდანის ჩრდილში (მ. ლუბას.).

ერთ მთავარ წინადადებას (მადლობელი ვარ) ორი დამოკიდებული წინადადება ახლავს, ორივე მიზეზის გარემოებითია.

ახლა მორჩილად ველოდი, როგორ დამსჯიდა ამ ცოდვისათვის კაცისავე ხელი, როგორ წამოვიდოდა ეს ზღვასავით სოფელი, როგორ გადმომიღებდა ყორედან და თვალის ერთ დახამხამებაში გადამქელავდა (თ. ბიბილ.).

ერთ მთავარ წინადადებასთან (ახლა მორჩილად ველოდი) სამი დამოკიდებული წინადადებაა დაკავშირებული, სამივე ირიბდამატებითაა (მესამე აგებულიებით შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით: გადმომიღებდა და გადამქელავდა).

ბ) დამოკიდებული წინადადებები სხვადასხვა სახისაა:

როდესაც ბებერ ფიჭვს პირველი ტოტი შეასმა, მან შეამჩნია, რომ მის ახლოს წამოიზარდა ორი მისი შვილი (პ. იაშუ.).

ამ რთული სინტაქსური კონსტრუქციის მთავარ წინადადებას (მან შეამჩნია) ორი დამოკიდებული წინადადება უკავშირდება. პირველი (როდესაც ბებერ ფიჭვს პირველი ტოტი შეასმა) დროის გარემოებითია, მეორე (რომ მის ახლოს წამოიზარდა ორი მისი შვილი) - პირდაპირდამატებითი.

იმ ნაწყვეტ-ნაწყვეტი წინადადებითაც, რაც მაინც ჩაესმოდა ყურში, მიხვდა, რომ რაღაცას უკითხავდნენ (გ. ფანჯ.).

მთავარი წინადადება (იმ ნაწყვეტ-ნაწყვეტი წინადადებითაც... მიხვდა), როგორც ხედავთ, გასლენილია. მასთან ორი დამოკიდებული წინადადებაა დაკავშირებული: ერთი, რომელიც შუაშია, განსაზღვრებითია, მეორე (რომ რაღაცას უკითხავდნენ) - ირიბდამატებითი.

ქალების უეცარი კვიღი რომ ატყდა, ბიჭი ანგარიშშიუცემლად შეტრიალდა, რათა გასასვლელი ეპოვა (ო. იოსელი.).

მთავარი წინადადებაა ბიჭი ანგარიშშიუცემლად შეტრიალდა. მასთან დაკავშირებული პირველი დამოკიდებული წინადადება (ქალების უეცარი კვიღი რომ ატყდა) დროის გარემოებითია, მეორე (რათა გასასვლელი ეპოვა) - მიზნის გარემოებითი.

როცა დროს ვიხელთებდი, უნდა გაგქცეულიყავ იქ, საცა ჩემი სატრფო მეგულებოდა (ვაჟა).

მთავარ წინადადებას (უნდა გაგქცეულიყავ იქ) ორი დამოკიდებული წინადადება უკავშირდება. პირველი, რომელიც წინ უსწრებს მას, დროის გარემოებითაა (როცა დროს ვიხელთებდი). მეორე, რომელიც მოსდევს, - ადგილის გარემოებითი (საცა ჩემი სატრფო მეგულებოდა).

თუ თანადაქვემდებარებული წინადადებები ერთი სახისაა (ა). მათ ერთგვარს უწოდებენ. მაგრამ, თუ თანადაქვემდებარებულ წინადადებებს სხვადასხვა სინტაქსური ფუნქცია აქვთ, სხვადასხვა სახისანი არიან (ბ). ისინი არაერთგვარ წინადადებად იწოდებიან.

არაერთგვარ წინადადებად ითვლებიან თანადაქვემდებარებული წინადადებები მაშინაც, თუ მათ ერთი და იგივე სინტაქსური ფუნქცია აქვთ, ანუ ერთი სახისანი არიან, მაგრამ მიემართებიან მთავარი წინადადების სხვადასხვა წევრს. მაგალითად:

სახლის პატრონმა, რომელმაც ბიჭები გაგზავნა-გამოგზავნა, გასწია იმ ოთახისაკენ, სადაც ტყვე იყო დამწყვედული.

ამ რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციაში ერთი მთავარი წინადადება გვაქვს (სახლის პატრონმა... გასწია იმ ოთახისაკენ), რომელიც „გახლეჩილია“. მას ორი დამოკიდებული წინადადება ახლავს, ორივე განსაზღვრებითაა, რომელთაგან პირველი (რომელმაც ბიჭები გაგზავნა-გამოგზავნა) მთავარშია ჩართული, მეორე კი (სადაც ტყვე იყო დამწყვედული) - წინადადების ბოლოსაა (არ დაგაბნოთ მიმართებითმა ზმნიზედამ სადაც. ეს დამოკიდებული წინადადებაც განსაზღვრებითაა, რადგან მიემართება მთავარში არსებულ კორელატს იმ).

მიუხედავად იმისა, რომ ორივე დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითაა, ე.ი. წინადადებები თანადაქვემდებარებულნი არიან, ისინი არიან არაერთგვარნი, რადგან პირველი უკავშირდება სახლის პატრონს (რომელმაც ბავშვები გაგზავნა-გამოგზავნა), მეორე კი - იმ ოთახს (სადაც ტყვე იყო დამწყვედული).

ამავე რიგისა ეს წინადადებაც:

ამ დროს ძალში, რომელიც იქვე იწვა... ..გაანჩხლებული ყფით გაქანდა გზისკენ. სადაც ერთი მთიული მგლურის ნაბიჯით შემოდოდა (ა. ყაზბ.).

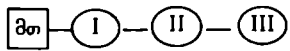
ამ შემთხვევაშიც მთავარ წინადადებას (ამ დროს ძალში გაანჩხლებული ყფით გაქანდა გზისკენ) ორი დამოკიდებული წინადადება უკავშირდება. ორივე განსაზღვრებითია. მაგრამ ისინი არაერთგვარნი არიან. რადგან პირველი განსაზღვრავს ძალს (იმ ძალს, რომელიც იქვე იწვა), მეორე კი - გზას (გაქანდა იმ გზისკენ, სადაც ერთი მთიული... შემოდოდა).

როგორც აღვნიშნეთ. დაქვემდებარება შეიძლება იყოს თანამიმდევრულიც. თანამიმდევრული დაქვემდებარების დროს მთავარ წინადადებას ახლავს დამოკიდებული, ამ დამოკიდებულს - თავისი დამოკიდებული, იმას კიდევ - თავისი და ა.შ. უშუალოდ მთავარ წინადადებაზე დამოკიდებულს თვლიან I ხარისხის დამოკიდებულად, I ხარისხის დამოკიდებულის დამოკიდებულს - II ხარისხისად, II ხარისხის დამოკიდებულის დამოკიდებულს - III ხარისხისად და ა.შ. მაგალითად:

თქვენ მთხოვდით, რომ თქვენს სტუმარს შევრიგებოდი მაშინ, როდესაც მან შეურაცხყო, რაც წმინდათა წმინდა გამაჩნდა (ა. ყაზბ.).

ამ რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციაში მთავარია თქვენ მთხოვდით. მას უშუალოდ ექვემდებარება პირდაპირდამატებითი დამოკიდებული წინადადება (რომ თქვენს სტუმარს შევგებოდი მაშინ), რომელიც I ხარისხის დამოკიდებულია. ამ დამოკიდებულ წინადადებას თავისი დამოკიდებული აქვს - დროის გარემოებითი ([მაშინ], როდესაც მან შეურაცხყო), ის II ხარისხისაა. ამ II ხარისხის დამოკიდებულს თავისი დამოკიდებული უკავშირდება - პირდაპირდამატებითი (რაც წმინდათა წმინდა გამაჩნდა). რომელიც, ცხადია, III ხარისხისა იქნება.

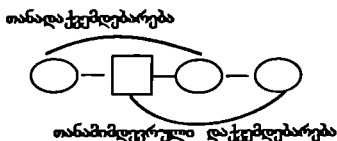
სქემატურად ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

შესაძლოა ისეთი რთული სინტაქსური კონსტრუქციაც შეგვხვდეს, რომელშიც ერთდროულად იქნება თანადაქვემდებარებაცა და თანამიმდევრული დაქვემდებარებაც. მაგალითად:

პირველად რომ შევიპყარ და შინ მოვიყვანე შევარდენი. როდი იყო ისეთი ლამაზი. როგორც ბოლოსდაბოლოს დადგა, როცა წამოიჩინა, მოიზარდა (ვაჟა).

ამ რთულ კონსტრუქციაში მთავარია როდი იყო ისეთი ლამაზი. მთავართან უშუალოდ ორი დამოკიდებული წინადადებაა დაკავშირებული: დროის გარემოებითი (პირველად რომ შევიპყარ და შინ მოვიყვანე შევარდენი). რომელიც შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით. და - განსაზღვრებით დამოკიდებული (როგორც ბოლოსდაბოლოს დადგა). ე.ი. აქამდე თანადაქვემდებარება გვაქვს. მაგრამ ამ უკანასკნელს. განსაზღვრებითდამოკიდებულის. თავისი დამოკიდებული წინადადება ახლავს (ე.ი. თავად პირობითად მთავარია მისთვის), დროის გარემოებითი (როცა წამოიჩინა, მოიზარდა. შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით). ეს უკვე თანამიმდევრულ დაქვემდებარებას ნიშნავს. მაშასადამე, ამ რამდენიმედამოკიდებულის რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში თანადაქვემდებარებაც არის და თანამიმდევრული დაქვემდებარებაც. ეს კარგად ჩანს სქემაზე:

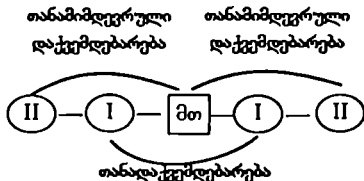
სხვა მაგალითიც გავაანალიზოთ:

როდესაც ონისემ გაიგო, რომ ბეჟია შინიღამ მოდიოდა, ყურები აცქვია. რადგანაც იცოდა, რომ ეს კაცი მწყემსად გელას უდგა (ა. ყაზბ.).

ამ რთული სინტაქსური კონსტრუქციის შემადგენლობაში 5 კომპონენტი წინადადება შედის. რომელთაგან მთავარია ყურები აცქვია. მთავარ წინადადებას უშუალოდ უკავშირდება ორი დამოკიდებული წინადადება (როდის აცქვია ყურები?) - როდესაც ონისემ გაიგო, ე.ი. დროის გარემოებითი, და (რატომ აცქვია ყურები?) რადგანაც იცოდა, ე.ი. მიზეზის გარემოებითი. ორივე

პირველი სარისხისაა. თითოეულ დამოკიდებულს თავ-თავისი დამოკიდებული აქვს (რა ვაიგო ოხისემ? - ის, რომ ბეჭია შინიღამ მოდიოდა) და (რა იცოდა? - ის, რომ ეს კაცი მწყემსად გელას უდგა). ე.ი. ორივე დამოკიდებულის დამოკიდებულები (ანუ ორივე II სარისხის დამოკიდებულები) პირდაპირდამატებითია.

სქემის სახით ეს ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

როგორც ამ სქემიდანაც ჩანს, ამ რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციაში ერთდროულად გვაქვს თანადაქვემდებარებაცა და თანამიმდევრული დაქვემდებარებაც.

შერეული (ნარევი) სახის რთული წინადადება (ზერთული წინადადება)

ისეთ რთულ წინადადებას, რომელშიც ერთდროულად არის თანწყობაცა და ქვეწყობაც, უწოდებენ შერეული (ან ნარევი) სახის რთულ წინადადებას. სხვაგვარად - ზერთულ წინადადებას. ამგვარი წინადადების „რომელიმე... ნაწილი (თანწყობილი თუ ქვეწყობილი, ან ორივე ერთად) შეიძლება შერწყმულიც იყოს, თანაც შეიძლება ერიოს „ანკერძობული სიტყვები და გამოთქმები“ (ა. შანიძე).

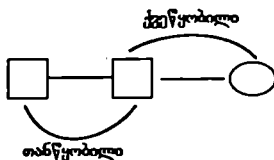
განვიხილოთ ზერთული წინადადებები:

ბარნაველმა ყურები ცქეცტა, ორბელიანებმა კი ისე ჩაჰლუნეს აბგი, თითქოს მისი ადგილსამყოფელიც კი იცოდნენო (მ. ჯავახი.).

ამ შერეული სახის რთულ წინადადებაში თანწყობის გზით ორი სარტივი წინადადებაა გაერთიანებული. პირველი (ბარნაველმა ყურე-

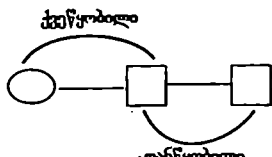
ბი ცქვიცია) მარტივი გაუქვრცობელია. მეორე (ორბელიანებში კი ისე სახლეს თავი) კი - მარტივი გავრცობილი. შეერთება კავშირანია (მაპირისპირებელი კავშირი კი). რთული თანწყობილი წინადადების მეორე კომპონენტს ახლავს ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება (თითქოს მისი ადგილსამყოფელიც კი იცოდნენ).

მაშასადამე. აქ თანწყობაც გვაქვს და ქვეწყობაც. რაც სქემატურად ასე შეიძლება წარმოადგინოთ:

გაზაფხულის ერთ საღამოს, როცა ჩემი დედამთილი და ქმარი ბევრის შფოთის შემდეგ დაცხრნენ... კარი გაიღო და შემოვიდა ჯიბო (ე. გაბ.).

ეს შერეული სახის რთული წინადადება თანწყობის გზით აერთიანებს ორ მარტივ წინადადებას: მარტივ გაუქვრცობილს (გაზაფხულის ერთ საღამოს კარი გაიღო) და მარტივ გაუქვრცობელს (შემოვიდა ჯიბო). თანწყობილი წინადადების ნაწილები და კავშირით არიან გაერთიანებულნი. თანწყობილის პირველ წინადადებას უკავშირდება დამოკიდებული წინადადება (როცა ჩემი დედამთილი და ქმარი ბევრის შფოთის შემდეგ დაცხრნენ). სქემა ასეთია:

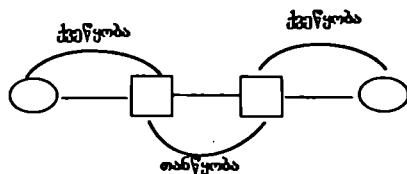

მამალი სპილო თავის მტერს ეშუებით დაუხვდება, ქვეშიდან ამოპკრავს, პერში შეაგდებს, მერე კი, როცა ძირს დაეცე-

მა, თავისი ღონიერი ფეხებით შესდგება და სულ გასჭყლეტს, დედალი სპილო კი, რადგან ეშვები არა აქვს, ხერხით იბრძვის (ი. გოგებ.).

ამ ზურთულ წინადადებაში გვაქვს თანწყობილი წინადადება. რომელიც შედგება ორი წინადადებისაგან: პირველი - მამალი სპილო თავის მტერს ეშვებით დაუხვდება, ქვეშიდან ამოჰკრავს, პაერში შეაგდება, მერე კი.. თავისი ღონიერი ფეხებით შესდგება და სულ გასჭყლეტს - შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით (სპილო... დაუხვდება, ამოჰკრავს, შეაგდება, შესდგება, გასჭყლეტს), მეორე წინადადება მარტივი გავრცობილია: დედალი სპილო კი... ხერხით იბრძვის. თანწყობის გზით შეერთებულ ამ ორ წინადადებას აკავშირებს კი (მაერთებელი, კერძოდ, მაპირისპირებელი კავშირი).

რთული თანწყობილი წინადადების პირველ კომპონენტს (შერწყმულ წინადადებას) ახლავს დამოკიდებული წინადადება - რთვა ძირს დაეცემა (დროის გარემოებითი); დამოკიდებული წინადადება ახლავს მეორე კომპონენტსაც - რადგან ეშვები არა აქვს (მიზეზის გარემოებითი). სქემა ასეთ სახეს მიიღებს:

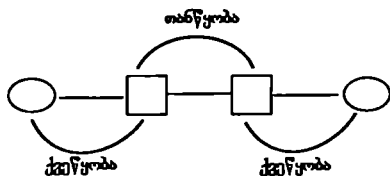

ხოლერისა და შავი ჭირის დროს თბილისის მცხოვრებნი ქალაქიდან გარბოდნენ ისე, რომ თავიანთ მკვდრებს თუ ავადმყოფებს ბედის ანაბარა ტოვებდნენ, ამქრის წევრები თავიანთ წმინდა მოგალეობად თვლიდნენ, რომ ქალაქში დარჩენილიყვნენ და მიცვალებულთათვის პატრონობა გაეწიათ (ი. გრიშ.).

ეს არის შერეული სახის რთული წინადადება, რომელშიც თანწყობის გზით გაერთიანებული ორი მთავარი წინადადება გვაქვს (ხოლერისა და შავი ჭირის დროს თბილისის მცხოვრებნი ქალაქიდან

გარბოდნეს ისე: აქრის წევრები თავიანთ წმინდა მთავალეობაჲ თჳლიდნეს). შეერთება უკავშიროა. პირველ წინადადებას, რომელიც შერწყმულია (ხოლოერიისა და შავი ჭირის დროს..). ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება მოსდევს (რომ თავიანთ მკვდრებს თუ ავადმყოფებს ბედის ანაბარა ტოვებდნენ - შერწყმულია პირდაპირი დამატებების მიხედვით). ე.ი. ეს ნაწილი ზერთული წინადადებისა რთული ქვეწყობილია. მეორე მთავარ წინადადებასაც აქვს თავისი დამოკიდებული (რომ ქალაქში დარჩებილიყვნენ და მიცვალებულთათვის პატრონობა გაეწიათ). ეს პირდაპირდამატებით დამოკიდებულია, აგებულებით - შერწყმული (დარჩენილიყვნენ. პატრონობა გაეწიათ). მაშასადამე, ეს ნაწილიც რთული ქვეწყობილია.

ამ ზერთული წინადადების სტრუქტურა კარგად ჩანს სქემაში:

სასვენი ნიშნების ხმაარებისათვის ზართულ წინადადებაში

ზერთულ წინადადებაში, რომელიც თანწყობის გზით გაერთიანებული რამდენიმე მთავარისა და რამდენიმე მათზე დაქვემდებარებული წინადადებით არის ხოლომე შედგენილი, შესაძლოა აღმოჩნდეს სხვადასხვა სახის განკერძოებული სიტყვები და გამოთქმებიც. იმისათვის, რომ სასვენი ნიშნები სწორად დავსვათ, ერთი რამ უნდა გვახსოვდეს: სადაც მთავრდება ან სადაც იწყება ზერთულის შემადგენელი რომელიმე კომპონენტი წინადადება, იქ სასვენი ნიშანი უნდა დაისვას, იმის მიუხედავად, რა სიტყვა აღმოჩნდება მთავარი ან დამოკიდებული წინადადების წინ ან მომდევნოდ. ეს წესი, ცხადია,

ვრცელდება განცხრობებულ სიტყვებსა და გამოთქმებზეც: მოუხედავია იმისა. გასტრობებული სიტყვა ან გამოთქმა წინადადების თავისა. შუაში თუ ბოლოში. საჭიროა მისი „ზოლირება“. მისი გამოყოფა დანარჩენი სიტყვებისაგან სასვენი ნიშნებით (ძირითადად მძიმით, აგრეთვე ტირით ან - საჭიროების შემთხვევაში - ორწერტილითაც).

გავაანალიზოთ ზერთული წინადადება ამ თვალსაზრისით: გავარკვიოთ. სად და რატომაა დასმული სასვენი ნიშნები:

რთმ შეშინებულ იყო ზვიადაური, ამ სიტყვებს, ცხადია. ვეღარ იტყოდა და ქისტის მონა გახდებოდა საიქოში, მაგრამ, რადგანაც. საბედნიეროდ. უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე არ გატყდა, გამარჯვება. რასაკვირველია. დარჩა მას, თავისუფალ ხევსურს.

ამ შერეული სახის შერწყმულ წინადადებაში თანწყობის გზით ორი წინადადებაა გაერთიანებული: პირველი - ამ სიტყვებს... ვეღარ იტყოდა და ქისტის მონა გახდებოდა საიქოში - შერწყმულია შემასმენლების მიხედვით. მას მოსდევს მაერთებელი (კერძოდ, მაპირისპირებელი) კავშირი მაგრამ, რომელმაც უნდა დააკავშიროს იგი თანწყობილი წინადადების მეორე კომპონენტთან - გამარჯვება... დარჩა მას - მარტივ გაუერკობელ წინადადებასთან.

თანწყობილი წინადადების პირველ კომპონენტს წინ უსწრებს მასზე დაქვემდებარებული პირობითი წინადადება - რთმ შეშინებულ იყო ზვიადაური. მის შემდეგ, დამოკიდებულისა და მთავარის საზღვარზე. მძიმეა დასმული. მძიმე წერია მაგრამ კავშირის წინაც (რადგან იქ დამთავრდა I მთავარი წინადადება) და მის შემდეგაც. რადგან მაგრამ კავშირის მეორე კავშირი მოსდევს, რომელიც სხვა დამოკიდებულ წინადადებას იწყებს - რადგანაც... უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე არ გატყდა - მიზეზის გარემოებით დამოკიდებულს. როგორც ვხედავთ, ეს მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ჩასმულია მაგრამ კავშირსა და თანწყობილის მეორე კომპონენტს. მეორე მთავარ წინადადებას შორის, რომელსაც ის ექვემდებარება. ამიტომ სჭირდება მას მძიმეები ორივე მხრიდან.

ზერთულ წინადადებაში სამი ჩართული გვაქვს. ერთი - ცხადია - თანწყობილის პირველ წინადადებაშია, მეორე - რასაკვირველია -

მეორე წინადადებაში ჩართული არის დიისკიდებულ წინადადებაშიც - საბედნიეროდ. სამივე ჩართულს მძიმეები აქვს ორივე მხრიდან. თანწყობილის მეორე წინადადებას, მის ირბ დამატებას, მოსდევს დანართი - თავისუფალ ხვესურს, რომლის წინაც მძიმეა დასმული. ბოლოს კი - წინადადების შინაარსის შესაფერისი ნიშანი - წერტილი.

პირდაპირი და ირიბი ნათქვამი

თუ ნათქვამი სხვას ეკუთვნის და ავტორს იგი თავის ნათქვამსა თუ ნაწერში აქვს ჩართული, მას სხვათა სიტყვა ეწოდება.

სხვათა სიტყვა ორი სახისა არსებობს:

თუ ვინმეს ნათქვამი (ან განაზრახი) მოსაუბრის ან დამწერის მიერ უცვლელად (სიტყვა-სიტყვით) არის გამეორებული, ამას პირდაპირი ნათქვამი ეწოდება.

მაგალითად:

ერთხელ შალვა ნუცუბიძეს ანა კალანდაძისთვის უთქვამს: „თქვენ ქარიშხალივით შემოუარდით პოეზიაში“.

მაგრამ, თუ ვინმეს ნათქვამი (ან განაზრახი) უცვლელად კი არაა განმეორებული, არამედ ამ ნათქვამის აზრია გადმოცემული მოსაუბრის ან დამწერის მიერ (შეცვლილია გრამატიკული ფორმა, ჩამატებულია ან გამოტოვებული სიტყვა...), ეს ირიბი ნათქვამი იქნება. მაგალითად:

ერთხელ შალვა ნუცუბიძეს ანა კალანდაძისთვის უთქვამს, რომ ის ქარიშხალივით შემოუარდა პოეზიაში.

პირდაპირი ნათქვამი ხშირად დიალოგის სახითაა გადმოცემული. გაუხსენოთ ანა კალანდაძის ლექსი:

- თქვი, არჯაკელო ხვიარა,
- ქსანზე ვინ ჩამოიარა?
- რა ვი, ღრუბლებზე ვფიქრობდი
- და არა გამიგია რა...
- მეც... სხვათა შორის ვიკითხე,
- სალაპარაკოდ კი არა...

პირდაპირ ნათქვამს 'მქიკლება ასლდექს მთქსელის (აქცორის) შენიშესა:

„შენ ამბობ: - იყავს სებაი შენი!

მე ვამბობ: - ამინ“ (ა. კალანდ.).

პირდაპირ ნათქვამთან ხშირად გვხვდება სიტყვა-სიტყვითი ნაწილაკები: -მუთქი (← მე ვთქვი), -თქო (← თქვა) და ო. ისინი უცვლელად გამოხატავენ მოუბრის ან სხვის ნათქვამს. ეს ნაწილაკები ამგვარად არიან განაწილებულნი:

-მუთქი აღნიშნავს პირველი პირის ნათქვამის ან განაზრახვის გამჟღერებას: გითხარ, კალმით ნახატია-მუთქი (ილია); მომშორდი-მუთქი, ვეუბნები (ა. ყაზბ.); ის საკრავი ნეტავი ჩემი იყოს-მუთქი, ვიფიქრე (თ. რაზიკ.); გითხარი, ჩემი სახელით გადაეცი და გააკეთე-მუთქი (მ. ჯაფახ.); მე მოგახსენეთ, რომ ყველა პატიოსანის ვალია-მუთქი (ა. ყაზბ.).

მიაქციეთ ყურადღება: ზმნის პირველი პირის ფორმა ყველგან მხოლოდითი რიცხვისაა (მე გითხარი, მე ვეუბნები, მე ვიფიქრე, მე მოგახსენეთ); მაგრამ, თუ ზმნის ფორმა პირველი პირისაა, მაგრამ მრავლობითი რიცხვისა, მუთქი-ს ნაცვლად ო არის საჭირო: ვეუბნებით, მოგვშორდიო; ის საკრავი ნეტავი ჩვენი იყოსო, ვიფიქრეთ; ჩვენ მოგახსენეთ, რომ ყველა პატიოსანის ვალიაო.

-თქო იხმარება მაშინ, თუ მოუბარი ვინმეს სხვასთან აბარებს რამეს, ანუ პირველი პირის ნათქვამი მეორე პირმა შესამეს უნდა გადასცეს. მაგალითად:

უთხარ, რომ ისევე ისე მიყვარხარ-თქო, თუ ღმერთმა გადამარჩინა, თავს არ დაგანებებ-თქო (ა. ყაზბ.); გადი და უთხარი, ამ ოთახში ვილაც დიდ კაცს სძინავს-თქო (მ. ჯაფახ.); მოახსენე, ამ საათში გეახლება-თქო (ე. გაბ.).

• შენიშენა: - თქო/თქვა ნაწილაკი ზოგჯერ შეცდომით იხმარება - მუთქი-ს ნაცვლად. მაგ.: ვუთხარი,... ამას ნუ ითაკილებ-თქო (დ. კლდ.); გითხარი, რომ არაფრის გულისათვის არ დაგშორდება-თქვა და გათავებულია (დ. კლდ.); ვესვენები,... წამიყვანე, სადაც შენ მიეთრევი-თქვა (დ. კლდ.) და ა.შ.

თუ პირდაპირი ნათქვამი სხვის სიტყვებს, III პირის ნათქვამს ან განაზრახს, გულისხმობს, ამ შემთხვევაში ო იხმარება. მას სხვათა

სიტყვის ო კქვა. მკვლელობა: - სე შქსკამ. მკვლელობა - დაიბ-
ღავლა საწყალმა ბეკეკამ (თ. რაზიკ.); მითხრა: შენ ჩემი სახელი
ახსენე და ნულარავისი გეშინიაო (აკაკი); ის ამბობს, რომ ქვეყნე-
რების გაჩენის თავდაპირველი მიზეზი არის წყალიო (ს. მგალო.); ხელ-
მწიფემ კითხა სიზმარას: ვინა ხარ, რას დადიხარ, საიდან მო-
სულხარო? (ზღაპ.).

სხვათა სიტყვის ო ჩვეულებრივია ანდაზებში, რადგანაც მთქმე-
ლად ყოველთვის იგულისხმება მესამე პირი: ამბობენ, თქმულა, ნათ-
ქვამია, იტყვიან და ა.შ. მაგალითები:

კარგ მთქმელს კარგი გამგონე უნდაო; ავი შემნახავი ქურდზე
უარესიაო; ქურდმა ერთი ცოდვა ქნა, დამკარგავმა - ათასიო; ფრინ-
ველი ბუმბულით იცნობა, კაცი - საქითაო და ა.შ.

ზოგჯერ ეს სიტყვები (თქმულა, უთქვამთ, ნათქვამია და ა.შ.)
რეალურადაც წარმოდგენილია: თქმულა: სიწყნარე გმობილი
სჯობს სიჩქარესა ქებულსა (რუსთ.); მართალი უთქვამთ: „წუთი-
სოფელი ზოგისთვის მამაა, ზოგისთვის - მამინაცვალიო“ (ილია);
ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო, ნათქვამია (ვაჟა); იტყვიან
ხოლო მე: ძმა ძმისთვისო, შავი დღისთვისო (ი. ვედი.).

„სხვათა სიტყვის ო ჩვეულებრივია აგრეთვე „თითქოს“ სიტყვასთან,
რომელიც წარმოშობით ზმნის ფორმაა (თუ ითქოს, თუ ითქვას). ამი-
ტომბა, რომ მის მომდევნო ზმნას შეიძლება სხვათა სიტყვის ო კქონ-
დეს“ (ა. შანიძე).

მაგალითად:

მომიშარებდა რასმე და გამისუამდა ბჯლალს ქიორზე. თითქოს
ქორმა ქათამს გაქრა ბჯლალიო (ვაჟა). (ბჯლალი ბრჭყალია, დიდი
კლანჭი).

დავიმახსოვროთ: -მეთქი და -თქო ნაწილაკები დეფისით
უნდა გამოიყოს, ო კი იწერება სიტყვასთან შერწყმულად.

სასაუნი ნიშნები სხვათა სიტყვასთან

1. პირდაპირი ნათქვამი. ჩვეულებრივ, ბრჭყალებში ჩაისმის,
მაგრამ, თუ წინადადებაში სიტყვა-სიტყვითი ნაწილაკებია, ბრჭყალებში
ჩასმა საჭირო არაა, რადგან ეს ნაწილაკები ისედაც მიუთითებენ

სსკათა სიტყვაზე. პირდაპირი ნათქვამი. რიჩელსაც სსკათა სიტყვის
თ ახლავს. მხოლოდ იმ 'შექმთვევაში' შეიძლება ჩაისვას ბრჯყალებში.
„თუ განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა, რომ ის სხვისი ნათქვამია“
(ა. შანიძე). მაგალითად: „თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს
წუთისოფელით“. - ასე დაგვარიგა დავით გურამიშვილმა.

2. თუ პირდაპირი ნათქვამი მთსდევს ავტორის სიტყვებს, ავ-
ტორისეული ტექსტის შემდეგ ორწერტილი უნდა დაიწეროს. მაგა-
ლითად:

სახლში რომ დაებრუნდი, მოწყენა შემნიშნა ძიძამ და მითხრა:
რა იყო, ქორობია ხომ არ გითამაშნიალ (აკაკი);

3. თუ პირდაპირი ნათქვამი უსწრებს ავტორის სიტყვებს. პირ-
დაპირი ნათქვამის შემდეგ უნდა დაიწეროს მძიმე ან ის სასვენი
ნიშანი, რომელსაც ითხოვს წინადადება შინაარსის გათვალისწინებით
(ანუ კითხვის, ძახილის ან კითხვა-ძახილისა). შემდეგ კი - ტირე და
ავტორის ტექსტი. მაგალითად:

თქვენ და თქვენს მუხას მოგინდათ ჩემი ძალ-ღონე, ჩემი ამავიო,
- ბევრჯერ უთქვამს ჩვენთვის დედამიწას (ვაჟა); თუ არ გაუგონაით,
ახლა გაიგონონო! - ამბობდა ხოლმე (ილია); „ვინა ვარ?“ - მომიგო
მან და შედგა, თითქოს თქმა არ უნდაო (ილია); „მოდით აქ,
გესმით?“ - ბრაზი ჩაუდგა თვალებში (რ. ინან.).

4. თუ ავტორის სიტყვები პირდაპირ ნათქვამშია ჩართული. პირ-
დაპირი ნათქვამი ბრჯყალებში უნდა ჩაისვას, ავტორისა კი ორივე
მხრიდან მძიმითა და ტირეთი უნდა გამოიყოს. მაგალითად:

„ის თუ გახსოვს. - ტკბობდა მოგონებებით ქალი, - ცეცხლზე
შედგმული ინდაური რომ აგვაცალეთ გულიკოს დაბადების დღეს?“
(რ. ინან.).

5. თუ ავტორის სიტყვები პირდაპირ ნათქვამშია ჩართული იმ ად-
გილას, სადაც კითხვის, ძახილის ან კითხვისა და ძახილის ნიშანია
საჭირო, ეს სასვენი ნიშნები დარჩება ავტორის სიტყვების წინ.
შემდეგ დაიწერება ტირე, შემდეგ - ავტორის სიტყვები, შემდეგ -
მძიმე ან წერტილი, ისევე ტირე და გაგრძელება პირდაპირი ნათ-
ქვამი. ბოლოს დაისმის წინადადების შინაარსის შესაბამისი სასვენი
ნიშანი. მაგალითად:

„კაი ასლა! - ღიმილით თქვა ექიმმა. - თქვენ როგორ გეკადრებათ ასეთი რამეები?“ (რ. ინან.). „რით ვერ გასწავლე!“ - ვუთხარი მე. - აი ასე! (რ. ინან.)“ „ამას ვის ხედავს ჩემი თეალები?! - მაღლიდან დასწვდა, თავი გადაუწია და შუბლზე აკოცა. - როგორა გვეყვხარ, კარგი გოგო?“ (რ. ინან.).

6. თუ ავტორის სიტყვები პირდაპირ ნათქვამშია ჩართული და მიითებაა, რომ პირდაპირი ნათქვამი უნდა გაგრძელდეს. ავტორის სიტყვების წინ დაიწერება პირდაპირი ნათქვამის შესაფერისი სასვენი ნიშანი, შემდეგ ტირე. ავტორის სიტყვების შემდეგ კი - ორწერტილი და ტირე. ბოლოს დამთავრდება პირდაპირი ნათქვამის შინაარსის შესაფერისი სასვენი ნიშნით. მაგალითად:

„ჯერ ხელს ნუ ვახლებთ, ერთ-ორ დღეში აყვავდებიან. - თქვა პეტრემ და ღიმილით დაუმატა: - მერე დაგკრიფოთ“ (რ. ინან.).

7. პირდაპირი ნათქვამი შეიძლება დიალოგის სახით იყოს წარმოდგენილი. ამ შემთხვევაში მოსაუბრეთა ნათქვამი უნდა დაიწყოს აბზაცით და ტირეთი, ბრჭყალებში ჩასმა არაა საჭირო. მაგალითად:

- ბოშა ხართ?

- ბოშებს ჩემნაირი მრგვალი სახე არა აქვთ.

- აბა?

- თათარი.

- ოპო!

- რა ოპო! ჯვაროსნული ომის გაგრძელების სურვილი ხომ არ დაგებადათ? (რ. ინან).

შენიშვნა: თუ დიალოგი გაბმითაა დაწერილი, ერთმანეთის მიყოლებით. მოსაუბრეთა ყოველ ნათქვამს ზოგჯერ ბრჭყალებშიც სვამენ და ერთმანეთისაგან გამოყოფენ ტირეთი (გ. შალამბერიძე). მაგალითად:

„ვინ გნებაუთ?“ - „მიხო“. - „ვინ მიხო?“ - „ჩემი ბიჭი“. - „რა გვარია?“ - „ბუქყიაშვილი“. - „ბუქყიაშვილი? ეგ როგორი გვარია?“ - „არ მოგწონს?“ - „არა“ (რ. ინან.).

პუნქტუაცია

(სასვენი ნიშანთა ხმარების ძირითადი წესები)

პუნქტუაცია ლათინურიდან მომდინარე სიტყვაა (punctum წერტილს ნიშნავს) და სასვენ ნიშანთა გამოყენების წესების ერთობლიობას აღნიშნავს. სასვენი ნიშნების სწორად გამოყენება აუცილებელია იმისათვის, რომ ნათქვამი თუ ნაფიქრი ნათლად იყოს გადმოცემული წერილობით. დამწერი მხოლოდ სასვენ ნიშნების სწორად გამოყენებით ახერხებს, რომ ზუსტად გადმოსცეს ის, რისი თქმაც უნდა; მკითხველსაც სასვენ ნიშნები ეხმარება იმაში, რომ ნაწერი სწორედ ისე გაიგოს, როგორც დამწერს უნდოდა.

ამიტომ, რომ პუნქტუაციის წესების დაცვას, სასვენ ნიშნების დანიშნულებისამებრ გამოყენებას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამავე დროს, იგი ადამიანის წიგნიერების მაჩვენებელია.

როდის რომელი სასვენი ნიშანი უნდა ვიხმაროთ?

ამ საკითხებს გზადაგზა არაერთხელ შევხებივართ, ახლა შევაჯამოთ სასვენ ნიშანთა ხმარების ძირითადი წესები.

წერტილი

წერტილი უნდა დაისვას დამთავრებული თხრობითი წინადადების ბოლოს; არა აქვს მნიშვნელობა, როგორია წინადადება აგებული მისხედვით: მარტივია, შერწყმული თუ რთული. მაგალითად:

ძველ ტაძარში სარკმლიდან ჩაპარულა ვაზის რტო (გ. ლებან); შორს ელვარებენ თუშთა თორები და წარსულ დღეთა წყვილადს ანათებენ (ა. კალანდ.); შენ ის კაცი ხარ, ვისაც არ ეყო გზებშიუვალი ქვეყნიერება (ნ. სამად.) და ა.შ.

წერტილი ბრძანებითი წინადადების ბოლოსაც უნდა დაესვათ, თუ ამ წინადადებას მშვიდად წარმოუთქვამთ, თხრობის მსგავსად. მაგალითად:

ხუთი ვაჟაკი მოგვიკლა, იმათ სისხლს ნუ შეარჩენ. იმ ურჯულსაგან სირცხვილს ნუ გვატყე. - შევედრნენ ჩვენები (ილია).

დავიმახსოვროთ: თუ დასრულებულ წინადადებას ფურხი-
ლებში ჩასმული სიტყვა. სიტყვათშესაერთი ან წინადადება მოსდევს.
წერტილი ფურხილის დახურვის შემდეგ უნდა დაიწეროს. მაგალითად:
მეც დამელოდე გაზაფხულამდე, სანამ შესცურავს ტბაში ნიაგი
(ნ. სამად.); ყველას სათითაოდ ათჯერ მაინც უამბო და გაუმეორა
იმის ნალაპარაკევი (როგორც თვითონ მისწონდა. ისე უამბობდა და
აზაუბებდა, აფერადებდა). (თ. რაზიკ.).

წერტილი დაისმის მაგრამ და ზოგი სხვა კავშირის წინაც. როცა
ისინი კი არ აერთიანებენ წინამავალ და მომდევნო წინადადებებს.
არამედ იწყებენ დამოუკიდებელ წინადადებას. მაგალითად:

მისი თვალები თითქოს ხვეწნასა და საყვედურს ერთად გამოთ-
ქვამდნენ. მაგრამ რა გასჩენოდა ხვეისბურს, ხვეის მმართველს, უბრა-
ლო მეომართან ან სახეიწარი, ან სასაყვედურო? (ა. ყაზბ.);

ჩემი ცდა მარტო იმაშია, რომ იმის აზრისათვის იმისივე ფერი
შემერჩინა და იმის სიტყვისათვის - იმისივე კილო. თუ ეს შეეას-
რულე, ჩემი განზრახვაც შემისრულებია (ილია).

შენიშვნა: წერტილი დაისმის სიტყვის შემოკლების დრო-
საც: ე.ი. (ესე იგი), ა.შ. (ასე შემდეგ), ა.წ. (ამა წლის)... ამ
შემთხვევაში წერტილი არაა სასჯენი ნიშანი.

მძიმე

მძიმე ძალიან ბევრ შემთხვევაში გამოიყენება:

1. მძიმით უნდა გამოიყოს ერთგვარი წვერები, თუ ისინი არ არიან
შეერთებულნი მაკავუფებელი და, თუ კავშირებით. მაგალითად:

ირემმა ორღობე აიარა, გასცდა სადალაქოს, საბალახოდან
დაბრუნებული ძროხასავით ეზოში შემოვიდა, ეზო დაყნოსა. მერე
თავი აიღო და გაირინდა (ო. კილ.); თათრები, ჩერქეზები, ჩაჩნები და
ყაზახები მოვიდნენ (აკაკი); ისინი ასწრებენ... კოტრიადს, ჭამა-სმას,
ღვინოს, ქალს, ძლიმას, თრობას, ხრჩობას (ო. იოსელი.);

2. მძიმე უნდა დაიწეროს მაგრამ, ოღონდ, ხოლო, თორემ
მაპიროსპირებელ კავშირთა წინ, აგრეთვე მაკალკევებელ კავშირთა
წინ, თუ ეს კავშირი მეორდება. მაგალითები:

სინამ დიახსალა იოიყი. მაგრამ ააქცისა (ვაჟა); ბარბალა მალაკო მთაა. ხოლო მყისკარი კიდევ უფრო მაღალია (ილია); ერთი ბარტყი გადმოძიგდევ. თორემ შავ დღეს დაგაყენებ; ის დმანის-ბოლნისის გზით დაეშვება. ან კიდევ იმ ლელვარის ქედს გადმოლახავს... (მ. ჯავახ.); მოურავი ხან იმას დაუხვდებოდა წინ, ხან ამას (აკაკი); ერთს ოქროს-მატყლიან ერკემალს გაიუქებ, ოღონდ მანდედან გამოიდიო (ზღაპ.); მოკედეს. არ დასდევს, ოღონდაც დაიხსნას გაჭირებული (ვაჟა)...

3. მძიმით უნდა გაიძიოს ერთმანეთისაგან რთული თანწყობილი წინადადების ნაწილები, თუ მათს შემაერთებლად და კავშირი არაა გამოყენებული. მაგალითები:

ბერკაცები ქედს იხდიდნენ, დედაკაცები შავ მანდილებს აფრი-ალებდნენ (თ. ბობილ.); შენ ჩაფიქრდები საყდრის ნანგრევთან. სტყენით გადივლის ქალაქს ღრუბელი (ნ. სამად.); შხე მიცურავდა სხივთა რიალით, ცაზე დაქროდა სამხრეთის ქარი (ლ. ასათ.); ფიცხლად შემობრუნება დააპირა, მაგრამ უკვე გვიან იყო (გ. ფანჯ.); ან ანანური წამოშლის ბანაკს. ან არშის ციხე მთას გადმოდგება (მ. ლებან.)...

4. მძიმით უნდა გამოვეყოთ მთავარი წინადადება დამოკიდებულისგან (მძიმე იწერება ამ წინადადებათა საზღვარზე) იმის მიუხედავად, შეერთება კავშირიანია თუ უკავშირო. მხოლოდ გასათვალისწინებელია ის, თუ რა პოზიციაშია დამოკიდებული წინადადება მთავართან მიმართებით. კერძოდ: თუ დამოკიდებული წინ უსწრებს მთავარს, მძიმე დაიწერება დამოკიდებულის შემდეგ, მთავარის წინ; თუ შუაშია მოქცეული, მძიმეები დაისმის დამოკიდებული წინადადების ორივე მხარეს; თუ დამოკიდებული მოსდევს მთავარს, მძიმე უნდა დაეწეროს მთავარი წინადადების შემდეგ, დამოკიდებულის წინ. მაგალითები:

როდისღა გვაღირსებს ღმერთი იმისთანა კაცს, რთგორიც დღეს წავვართვა (ილია); ვერ დაივიწყებ, გინც გიყვარს (ლ. ასათ.); ეტლები, რთმლებშიაც უეჭველად სამი ცხენი უნდა ყოფილიყო შემბული, საგანგებოდ იყო მორთული მწვანე რტოებით (ი. გრიშ.); ომი რთმ დაიწყო, მამა ჯარში გაიწვიეს (ო. იოსელ.); რთცა აკაკი ამ სტრიქონებს წერდა, ოცდახუთი წლის ჭაბუკი იყო (ი. გრიშ.);

მე ვერძნობ, როგორ მიცვლის ხასიათს ქარი (ო. ჭილ.); სჯეროდა, ხიფათი მანქანასთან იყო დაკავშირებული (გ. ფანჯ.); თავის თავს

უოსრა, აღამიანი ამქვეყნად უბრალო აღამიანური ბედსიყრებისათვის არის განიხილიო (თ. ბიბილ.).

5. მძიმით გამოიყოფა ერთგვარი დამოკიდებული წინადადებები რთული ქვეწიქვითი წინადადებისა, თუ ისინი და კავშირით არ არიან შეერთებულნი. მაგალითად: კარგი სანახევია ახალაგზრდა ბიკი, რომელსაც ჯერ ცხოვრების ტაღლა არ მოხვედრია, რომლის გულიც დროთა ვითარებისაგან არ გაქსეებულა, რომლის სინდისი ქვეყნის უკულმართ ბრუნვას არ შეუბღალავს, რომელიც მძიმე ტვირთის ქვეშ არ მოხრილა (აკაკი); რაკი ამ ერთი სიტყვის თქმა ერთაშად გაადვილდა, რაკი დიდხანს გულში ჩახვეულ, დახშულ ფიქრს სარქელი მოეხადა, ახლა ყველამ ხმადაღლა დაიწყო ყაყანი (თ. ბიბილ.).

ასევე მძიმით უნდა გამოიყოს დამოკიდებული წინადადება მომღვენო დამოკიდებული წინადადებისგან თანამომღვერული დაქვემდებარების დროს: თქვენ ითხოვდით, რომ თქვენს სტუმარს შეერიგებოდი მაშინ, როდესაც მან შეურაცხყო, რაც წმინდა წმინდათა გამაზნდა (ა. ყაზბ.).

6. მძიმეებით უნდა გამოიყოს წინადადებაში შემავალი განკერძოებანი და წინადადებასთან გრამატიკულად დაუკავშირებელი სიტყვები თუ გამოთქმები.

გვახსოვდეს: თუ ეს გამოსაყოფი ელემენტი (ერთი სიტყვა იქნება ის, თუ სიტყვათშენაერთი) წინადადების თავშია, მძიმე საჭიროა მის შემდეგ; თუ წინადადებაშია მოქცეული, - ორივე მხრიდან უნდა გამოიყოს მძიმეებით; თუ წინადადების ბოლოსაა, მძიმე მის წინ უნდა დაიწეროს, მის შემდეგ კი - წინადადების შინაარსის შესაბამისი სასვენი ნიშანი. მაგალითები.

ა) განკერძოებული განსაზღვრება:

სარკმელში კარი არხველა ხეებს, დამძიმებულს ხანგრძლივი წვიმით (ო. ჭილ.); ის კი, სხვებისთვის შეუმჩნეველი, ქვის მოაჯირზე იჯდა თავისთვის (ო. ჭილ.); ძლიერი გონების კაცი იყო, მოსწრებული და ენამჭევრი (აკაკი);

ბ) განკერძოებული ადგილის გარემოება:

მდინარის პირას, პატარა ტყეში, ხეს უხმაუროდ მოსწყდა ფოთოლი (ო. ჭილ.); აქ, ძველი თბილისის გულის სიღრ-

მე ში. გამიხსნდა ასკარა წყარო და დასაწყისი ჯადოსნური მოქსი-
ნისა (ი. გრიშ.); საბადოვით მძიმე ღრუბლები იქვე იდო. გვირახის
თავზე (ო. იოსელი).

ბ) განკერძოებული დროის გარემოება:

ხეალ. საღამოთი, კალის პირს მიუახლოვდეთ (ა. ყაზბ.); დღეს-
ვე. ახლავე. ამწუთას. ორივეს ჯვარი გადაეწეროთ (ო. იოსელი);
დილას. უთენია. უნდა წავიდეთ. შვიდ საათზე (რ. ინან.).

ღ) დანართი:

ჩვენ. მე და დედა, რომ მოვედით. შენ უკვე შენს ადგილზე
იჯექი (რ. ინან.); მათ. შვიდთა ძმათა, ტაძრად შეიდი სანთელი
ანთეს (მ. ლებან.); თბილისის წარსულზე უცხოელმა ორიენტალისტებ-
მა უფრო მეტი იციან, ვიდრე ჩვენ, თბილისის ძავერით გა-
მთზრდილებმა (ი. გრიშ.); კლასის ამხანაგები, განსაკუთ-
რებით უსაქმურები და ჩამორჩენილები, პირდაღე-
ბულები უჭურებდნენ (გ. ფანჯ.).

ე) მიმართვა

დიდო მგოსანო, ქალაქს გააყურებ. თბილისი შენთვის
რომზე დიდია. ფხიზლობ, მე უფვე, და გულისყური სულ საქარ-
თველის გულზე გიდვია (ნ. სამად.); გულო, არ გასტყდე. გამაგრ-
დი. კლდეო, კლდედ იდეგ სალადა!... გულო, გაკლდედი. გამა-
გრდი, ნისლი ნუ გადაგეფარა (ვაჟა).

როგორც აღვნიშნეთ. მიმართვის შემდეგ შეიძლება დაიწეროს ძა-
ხლის ნიშანიც: ოჰ, პოეზიაგ, მარად ცის კიბეებით მსვლელი! ვის-
თვის - წკრიალო ქნარად! ვისთვის - კრწანისის ველო!
(მ. ლებან.).

ვ) ჩართული სიტყვა-გამოთქმები და ჩართული
წინადადება

მა სამწუხაროდ, ორი წელიწადი აღარ ჩანს თბილისში (მ. იაშვი.);
კრებს, ჩვეულებრივად, წარჩინებული პირები მფარველობდნენ (ი.
გრიშ.); რასაკვირველია, ის მართალია, მაგრამ მე ეს არ მითხრა
(გ. ფანჯ.); მათ შეუძლიათ მთები წაშალონ, თუ, რა თქმა უნდა,
მე დაუთანხმდები (ო. კილი.); რუსთავში ჩამოვედი და აქ, თქვენც
კარგად ხედავთ, დღე და ღამეს ვასწორებ (გ. ფანჯ.); წავიდეთ,
შენი ჭიკრიმე, წავიდეთ... (ა. ყაზბ.).

ზ) შორისდებული

თ. როკორ მიყვარს შენი ოღრიო-ჩიღრიო ქუჩები (ხ. სამადა.); ფუჰ, ყოველგვარ სისაძაგლეს რომ შეხ უნდა მოჰკრა ყური (რ. ინან.); ვაიმე, ძმაო, ბნელ სიკვდილმა მოგსპო, ვაიმე! (ილია); აჰა, დამდაბლდა ჩემი საყდარი... (ა. კალანდ.)...

შორისდებულის შემდეგ ძახილის ნიშანიც დაისმის, როცა ის ძლიერი ემოციით არის წარმოთქმული: უჰ! უჰ! შენმა მზემ. კარგი მოიგინე! (ილია).

თ) მიგებითი სიტყვა-წინადადება

- ხომ კარგია? - დიახ, - დაუქნა თავი გოგონამ (რ. ინან.); - წამიყვანთ თქვენთან? - კი, როგორ არ წაგიყვანთ (რ. ინან.); - შენც არ მკითხო... - არა, მე არაფერს გკითხავ (რ. ინან.); - შენა ხარ, მარიამო? - ხოუ, კარგად იყავით, გადმოუარდნილო მგლებოო. - გაგვიცინა (რ. ინან.).

წერტილ-მძიმე

წერტილ-მძიმეს შუალედური ადგილი უჭირავს წერტილსა და მძიმეს შორის.

1. წერტილ-მძიმე დაისმის რთულ თანწყობილ წინადადებაში შემავალ წინადადებათა გასამოჯნავად. როცა წინადადებები დამოუკიდებელნი არიან და აზრობრივი კავშირი მათ შორის ისე მჭიდრო არ არის, როგორც მძიმის დასმის შემთხვევაში, ან წინადადებები მეტად ვრცელია.

მაგალითად:

იკარგებოდა ყოველი ფიქრი, ინთქმებოდა ყოველი სურვა; იტეტებოდა ყოველი ნაოჭი ყოველი გაეჭვების; იწურებოდა ყოველი გაორება, რჩებოდა მხოლოდ ღითონსხეული (გ. რობაქ.).

2. წერტილ-მძიმე იხმარება რამდენიმე დამოკიდებულებიან რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში ვრცელი ერთგვარი დამოკიდებული წინადადებების გასამოჯნავად (მით უფრო, თუ დამოკიდებულ წინადადებათა შიგნით მძიმეა ნახმარი). მაგალითად:

სისარკული ამიტანს რაღაც, რომ ერთი კვირა აჭარისჯანში მე არ მივლია უსაქმო აღად: რომ ჩამოვედი საქმის კაცებთან და მათთან ძბური გავწიეთ ჯაფა: რომ ამ დღეებში მე მიტაცებდა მეუშაობაში ხაროვით ჩაბმა; რომ ვარ ნამდვილი ხალხის პოეტი, მდგარი მიწაზე ორივე ფეხით (პ. იაშვ.).

3. წერტილ-მძიმე გამოიყენება ვრცელი ერთგვარი წევრების ერთი მთლიანი მონაკვეთის მეორისაგან გამოსაყოფად (განსაკუთრებით მაშინ. თუ თითოეული ამ მონაკვეთის შიგნით მძიმეა ხახქარი). მაგალითად:

აღბა და გარეთ გავიდა, ერთხანს ვენახს გადააყურებდა; მერე ქობის გვერდზე ზაფხულში დარჩეულ ღობიოს ჩეჩქზე დაჯდა; ჯერ იდაყვს დაეყრდნო და ცოტა გადაიხარა; ბოლოს... პალტო მუხლებზე შემოიხვია და მთლიანად მიწვა, თვალეები მიღულა (რ. ინან.).

ორწერტილი

1. ორწერტილი დაისმის შერწყმულ წინადადებაში ერთგვარი წევრების წინ, თუ გამაზოგადებელი (ერთგვარ წევრთა გამაერთიანებელი) სიტყვა მიყოლილი სიტყვებითურთ წინადადების თავშია. მაგალითად:

ყოველივე საჭირო თავის სახლშივე აქვთ: საჭმელი, სასმელი, ტანი, ფეხი, იარაღი, საქონელი, ნივთები (აკაკი); ყველაფერი ავიწყდებოდა: შიშიც და მარცხიც, სოფლის ბრმა სიფიცხეც და განურჩევლობაც (თ. ბიბილ.); ყველა მე ჩამომეკიდა: მამასახლისი, გზირია (რ. ერისთ.).

თუ განმაზოგადებელ სიტყვას მოხდევს ისეთი სიტყვა, რომელიც მიანიშნებს ერთგვარ წევრთა ჩამოთვლაზე (სახელდობრ, მაგალითად, როგორიცაა...), ამ სიტყვის წინ მძიმე უნდა დაიწეროს, შემდეგ კი - ორწერტილი. მაგალითად:

ავტომანქანის მახლობლად ოთხნი სხედან, სახელდობრ: ორი კაცი და ორიც ქალი.

2. ორწერტილი უნდა დაისვას უკავშირო რთული წინადადების პირველი კომპონენტის შემდეგ, თუ მეორე (და შემდგომი) კომპონენ-

ცი ჩიუთითებს პირველის მიხედვით, მიხარის ან შექცევს. ან კიდევ ვერცლად გადმოგვცემს მთელი პირველი ნაწილის ან მისი რიბულიმე წიქერის მნიშვნელობას. მაგალითად:

თუჯის ზარბაზნების ცქერას არაფერი მერჩია: ამ დროს ძალას ვგრძობდი (გ. ფანჯ.) თინა მაინც ქრება: უწერილდება მქლავები. გამქვირვალე უხდება ლამაზი ცხვირის ხესტოები და მხოლოდ თვალები უდიდდება დღითიდღე (რ. ინან.); მე კი ნიადამ მახსოვხარ: მთები მიხმობენ შეხები (ა. კალანდ.).

3. ორწერიტილი უნდა დაიწეროს ავტორის სიტყვების შემდეგ, თუ მას მოსდევს პირდაპირი ნათქვამი. მაგალითად:

მესალმება იეზიდი გოგო: - გაგომარჯოთ, ქალბატონო ანა! (ა. კალანდ.); შუალამით სულიწმინდამ ხმაყო ციდან: - ადექ, ყრმაო, მოგიწოდებ სულიწმინდა! (ა. კალანდ.).

მრავალწერიტილი

1. მრავალწერიტილი იწერება მაშინ, თუ სათქმელი დაუმთავრებელია, ან შეწყვეტილია, ან აზრი თუ სიტყვა ნაწყვეტ-ნაწყვეტ არის გამოთქმული, ან ხდება უეცარი და მოულოდნელი გადასვლა ერთი საგნიდან თუ მოვლენიდან მეორეზე... ხშირად ეს გამოწვეულია მოსაუბრის მღელვარებით. მძიმე სულიერი მდგომარეობით. მაგალითად: აკაციის ტვერი... წნელის სუსტი ღობე... ქუდმოხდილი ქვეერი... ღვი-ნიახი კოპე... (ა. კალანდ.):

- გწყინს, რომ მიხარია?
- არა, მაგრამ...
- მაგრამ რა? აბა შემომხედექ! (რ. ინან.);

წინ მიდგას დიდი, დიდი... რა კქეა? პო, ვერცხლის ცივი სინი (რ. ინან.); რისი შემეშინდა ასე?... რატომ გაუურბივართ მოყვარული სულის გამოჩენას სხვების თანდასწრებით?... რატომ გაუურბივართ საკუთარ სიყვარულზე ლაპარაკს სხვებთან?... (რ. ინან.);

2. მრავალწერიტილი უნდა დაიწეროს მაშინაც, როდესაც ციტატა არასრულადაა მოყვანილი, გამოტოვებულია სიტყვა ან სიტყვები. მაგა-

ლითონათვის წარმოგიდგინო საწვევეს ანა კელანდაძის წერილიდან. რიბელიც სრულად არ მოგეყავს (მრავალწერტილი დასმულია იქ. სადაც სიტყვებია გამოტოვებული):

„ჩვენს ერს ისე არაფერი სჭირდება დღეს, როგორც გამრავლება... მაშინ... მისი თვითმყოფადობაც არ იქნება სათუო“.

სრული სახით იგი ასე იკითხება:

„ჩვენს ერს ისე არაფერი სჭირდება დღეს, როგორც გამრავლება. თუ ამას მივალწევთ. მაშინ ბუნებრივად მოგვარდება ბევრი რამ და მისი თვითმყოფადობაც არ იქნება სათუო“.

3. მრავალწერტილს იყენებენ სიტყვის ენადაბმით, ბორძიკით წარმოთქმის აღსანიშნავად. გავისხენოთ, როგორ მეტყველებს (განსაკუთრებით მღელვარების დროს) თვითმურაზ ხვეისთავი მ. ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნებიდან“:

„მ... მმარგო, ეგ რა არის? კ...კაბა სად დახიე? მხარზე რაღაც იარა გაქვს, მკლავიც ხომ არ დ...დდაგიშავდა?“ ან კიდევ:

„ეს არის ს... სსალაროს წიგნი, ეს კიდევ ს...საქონლის დაეთარია. ეს იქნება კ...პპირადი ანგარიშების წიგნი. ამას კქვიან ბ...ბბუღალტერია...“

შენიშვნა: მრავალწერტილი დაისმის სიტყვაში გამოტოვებული ასოების აღსანიშნავადაც. ამის მაგალითებს ვხვდებით ნ. ბარათაშვილის ლექსების სათაურებში: „ძია გ...სთან“, „თავადის ჭ...ძის ასულს, ეკ...ნას“, „ქნიაზს მ...კ...ძეს ბარატავეს“ (მიძღვნაა ლექსისა „საფლავი მეფის ირაკლისა“).

კითხვის ნიშანი

კითხვის ნიშანი დაისმის კითხვითი წინადადების ბოლოს, იმის მიუხედავად, არის წინადადებაში კითხვითი სიტყვა თუ არა. მაგალითად: გშია, მეგობარო? ძალიან გშია? (ქ. ლომთ.); შდრ.:

ს ა დ ბრძანებულხართ? ს ა ი დ ა ნ მობრძანდებით? ს ა დ მიბრძანდებით? რ ა ს გვიბრძანებთ, გემსახუროთ, მხლებელა არ გნებავთ? (ვაჟა).

მაგრამ, თუ როგორ ქვეყნობდნენ წინადადებებში დამოკიდებულნი წინადადება კითხვით სიტყვას შეიცავს („ორი კითხვას გამოხატავს“: ლ. კვაჭაძე), მაგრამ მთავარი წინადადება კითხვითი არ არის, წინადადების ბოლოს კითხვის ნიშანი არ დაიწერება. მაგალითად:

ის მიხვდა, თუ რა ცეცხლი ტრიალებდა ახალგაზრდის გულში (გ. ფანჯ.); ის კვლავ გრძობდა გარდაუვალი დასასრულის მოახლოებას და თითქოს მარჯო იმაზე ფიქრობდა, როგორ დარჩენილიყო ბოლომდე ამაყი და თავალერილი (თ. ბიბილა.); მხოლოდ იმაზე ფიქრობდა, თუ ამ წუთში რას განიცდიდნენ მისი მშობლები და ამხანაგები (გ. ფანჯ.).

თუ მთავარი წინადადება თხრობითია ან ბრძანებითი და წინ უსწრებს დამოკიდებულ წინადადებას, რომელიც კითხვითია, წინადადების ბოლოს კითხვის ნიშანი იწერება. მაგალითად:

გეკითხებოდ: მანქანაში რომ ზიხარ, რა უნდა დაინახო? ბაღახებში ჩამალულ... კალიას დაინახავ? ვარდისფერცხვირიანი პატარა თაგუნების ჭიკაობას დაინახავ? (რ. ინანი.); მარკვი, რა იქმნენ საკვირველნი ესე აღთქმანი? რად მომხიბლუ, აღმირიე წრფელნი ზრახვანი? (ნ. ბარათ.).

ქახილის ნიშანი

ქახილის ნიშანი უნდა დაიწეროს:

1. ქახილის წინადადების ბოლოს (ამ სახის წინადადებას მრავალფეროვანი გრძობითი იერის გამოხატვა შეუძლია). მაგალითად:

მე იგივე ვარ მარად და მარად! (ალ. ჭავჭავაძე.); გაუმარჯოს საქართველოს მზეს და ზეცას! საქართველოს ძლიერებას გაუმარჯოს! (ლ. ასათ.).

2. ბრძანებითი წინადადების ბოლოს (თუ ეს ბრძანებითი წინადადება თხრობითი წინადადების მსგავს მშვიდ წარმოთქმას არ გულისხმობს). მაგალითად:

გათუნდა! შეერთდით, შეერთდით, შეერთდით! დროშები, დროშები, დროშები, ჩქარა! (გ. ტაბ.); მართალი იყავ და სიმართლეს სდიე! (ილია).

(მღერ.: წადი, წადი, შეილა, შენი ცილის ძისათვის წადი; დ. კლდ.).

3. მიმართვის ბოლოს, თუ ის წინადადების თავშია და ძლიერი გრძობითაა წარმოთქმული: ხეებო, ბალახებო, ყვავილებო! კარგებო, ღამაზებო! მასწავლეთ, რა ვუშველო! (რ. ინან.); ან თუ მიმართვა წინადადების ბოლოსაა: გამარჯვებათ, გამარჯვებათ, ძმებო, შეილებო, მეზობლებო! (ნ. ლომ.);

4. შორისდებულის ბოლოს, როდესაც ის ცალკე დგას და ინტონაციურად მკვეთრად არის გამოყოფილი (შორისდებული თავშია ან ბოლოში). მაგალითად:

ა უჰ! შეგირცხვათ კაცობა! (ა. ყაზბ.); ყოჩაღ! - ბიჭი იძახის (ვაჟა); შეაჩერა ცხენი და წამოიძახა: ა უიჰ! (დ. კლდ.).

კითხვისა და ძახილის ნიშანი ერთად

თუ წინადადება კითხვით-ძახილისაა (კითხვით-ემოციურია), ანუ თუ კითხვასთან ერთად გამოხატულია ემოციაც (გაოცება, აღტაცება, აღშფოთება...), ასეთი წინადადების ბოლოს უნდა დაიწეროს კითხვისა და ძახილის ნიშანი, მაგალითად:

რამ გაფიქრებინა ამნაირი უღეთო საქმე, რამ?! - ყვიროდა ბეკინა (დ. კლდ.); იცი, ძმობილო, რა მადლიერი ვარ შენი?! (ვაჟა); კაცმა კაცი როგორ უნდა მოკლას?! (ვაჟა); დედაბერმა რაღა უნდა შეგაშინოს. შე გლახაკო?! (დ. კლდ.).

ბირა

1. ტირე დაისმის მაშინ, თუ გამოტოვებულია ზმნა-შემასმენელი ან - შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი (მეშველი ზმნა). მაგალითად:

სიკვდილსა გლოვა უხდება, მკედარ ძმას - ტირილი დისაო, ვაჟკაცსა - ომში სიკვდილი, ხელში - ნატეხი ხმლისაო, ომს - ლხინი გამარჯვებულთა და დამარცხება მტრისაო (ვაჟა); რკინა რკინით

დაიკრება. კაცკი - კაცითაი (ანდ.); ერთი არის მთიანხელით. ოცდასუთი - მცახხელით (ანდ.); სწავლაში - ზარმაცი. ლეკურში - მამაცი (ანდ.).

2. ტირე იწერება შერწყმულ წინადადებაში ერთგვარი წევრების შემდეგ, თუ ისინი უსწრებენ განმაზოგადებელ სიტყვას. მაგალითად: დამარცხებულნი იშველიებდნენ ქვებს, აგურებს, ხის ხაქრებს - ყველაფერს. რაც ხელში მოხვდებოდათ (ი. გრიშ.).

თუ ერთგვარი წევრები ჩასმულია განმაზოგადებელ სიტყვასა და სინტაქსურად მასთან დაკავშირებულ სიტყვებს შორის. ისინი (ერთგვარი წევრები) ორივე მხრიდან უნდა გამოიყოს ტირეებით: ეს ყველაფერი - განმარტობაც და თავის მოყრაც, დაწყვილებაც და დაცალკეებაც - ქმნიდა ამბავს (თ. ბიბილ.);

ამ შემთხვევაში შეიძლება სასეენი ნიშნების სხვაგვარად დასმაც: ერთგვარი წევრების წინ ორწერტილი დაისვას, მათ შემდეგ კი - ტირე. მაგალითად:

ყველაფერს: წყალს. გადახრუკულ ბალახს, ფერდობს. გაგვალულ მიწას, მზეს. ცას - განუზომელი ფასი, დანიშნულება კქონდა (ო. იოსელი.).

3. ტირე უნდა დაიწეროს ეს, ვხ ნაცვალსახელების წინ. თუ ისინი მოსდევნ სახელობით ბრუნვაში მდგარ ქვემდებარეს ან პირდაპირ დამატებას. მაგალითად:

სტილი - ეს ადამიანიო, ამბობენ.

ამ ნაცვალსახელების წინ ტირე მაშინაც უნდა დაიწეროს, თუ ისინი მოსდევნ ან ცვლიან მთელ წინადადებას ან მის წევრს. რომელიც შეიძლება გამოტოვებული იყოს. მაგრამ ივარაუდება. მაგალითად:

ზღვადდარხეულ მინდორს გაუხარია... ბელტს აბრუნებს - ეს ნიკორა ხარია (ა. კალანდ.).

4. ტირე გამოიყენება დანართისა თუ ამხსნელ-დამაზუსტებელი სიტყვების გამოყოფის მიზნით, რათა ისინი განვასხვაოთ ერთგვარი წევრებისაგან. მაგალითად:

წყვედიადს გაუვალს შერჩებით თქვენვე - მართალთ გზებზე აუად ჰყეუარსი (ა. კალანდ.).

თუ გამოსახაყო სიტყვა თუ სიტყვათშესაერთი წინადადებათა მოქცეული. ის ორივე მხრიდან შეიძლება ტირეკით გამოიყოს (აგრეთვე მძიმეებითაც). მაგალითად:

ამ ორ სნაიპერს - ვალტერსა და იოჰანს - თვალისჩინოვით უფრო თხილდებოდა მეთაური (ო. იოსელი.), ჩვენი ოჯახი - წინანდელი, აწინდელი, მომავალი - იცოდე, საძირკველია ჩვენი ცხოვრების (ლ. ქიან.).

(შდრ.: ამ ორ სნაიპერს, ვალტერსა და იოჰანს, თვალისჩინოვით უფრო თხილდებოდა მეთაური; ჩვენი ოჯახი, წინანდელი, აწინდელი და მომავალი, იცოდე, საძირკველია ჩვენი ცხოვრების).

5. ტირეს გამოყენება ჩართული სიტყვებისა თუ წინადადების გამოსაყოფადაც შეიძლება (მძიმეების ან ფრჩხილების ნაცვლად). მაგალითად:

რუსთავეში ჩამოვედი და აქ - თქვენც კარგად ხედავთ - დღე-ღალამეს ვასწორებ (გ. ფანჯ.).

ტირე შეიძლება დაისვას მძიმის შემდეგ (ორივე მხრიდან), როდესაც ჩართული წინადადება საკმაოდ ვრცელია. მაგალითად:

ჩვენც, - აი ამოაგდო ღმერთმა ავი კაცის ქოქი, - ერთ რუსს გაუფრიგდით, რვა მანეთი მივეცით, რომ ქალაქში ჩავეყვანეთ (ილია).

6. ტირე იწერება რამდენიმე მომდევნო განკერძოებული განსაზღვრების წინ. მაგალითად: პოეტი ლექსის სტრიქონებს ებრძვის - უხილავს, ფარულს, ჯერ დაუსტამბავს (ლ. ასათ.).

ამ შემთხვევაში განკერძოებული განსაზღვრებების წინ შეიძლება ორწერტილის დასმაც. მაგ.: დარჩა პარტახი შენობა: ბნელი და გულდარბეული, ხავსმოღებულო, საშიში და გუმბათჩამონგრეული (პ. იაშვი.).

7. ტირე უნდა დაიწეროს ისეთი უკავშირო რთული ქვეწყობილი წინადადების ნაწილებს შორის, თუ პირველი წინადადება მეორის მიმართ პირობითის ან დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შინაარსის მქონეა. მაგალითად:

ერთი იცინის - თავს დასცინის, ორი იცინის - იცინა რამე (ანდ.); თავი მქონია - მინახავს, ყური მქონია - მსმენია, გულისყური მქონია - მივხვედრილვარ, ხსოვნა მქონია - გონებაში ჩამრჩენია (ილია).

(შდრ.: თუ ერთი იცინის, თავს დასცინის; ან: როცა ერთი იცინის, თავს დასცინის;

თუ ორი იცინის, იციან რაზე; ან: როცა ორი იცინის, იციან რაზე. თუ/როცა თავი მქონია - მისახავს, თუ/როცა ყვერი მქონია, მსმენია და ა.შ.).

8. მიიმხსნათ ერთად ტირე შეიძლება გამოვიყენოთ რამდენიმე ერთგვარ ადგილის ან დროის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებასა და მთავარ წინადადებას შორის. მაგალითად:

როცა ამ ამბების მერე დიდძალი დრო გასულა, როცა ჩემს წინ აღარც სოფელია და აღარც კითხულის კოშკი, როცა მარტო სანთელი იღვენთება, - მე მაინც იმ წუთზე ვფიქრობ (თ. ბიბილა.); საიდანაც წამოვიდა, სადაც ამდენი ხანი იცხოვრა, სადაც ღუთის განგებით სიკვდილს უნდა შეხვედროდა, - ისევ იქ უნდა წავიდეს: შორს, მთის ძირს, სადაც შხუა, სადაც ვაზია, სად ჩაის კერეფენ, ცხურის სამწყემსოდ სადაც მდებოდა, მცირე დეფისად ჩასდგომია დიდ ევრაზიას. - ერთი პატარა, პაწაწინა საქართველოა (მ. ლუბან.).

9. ტირეთი უნდა დაიწყოს დიალოგის სახით ჩაწერილი პირდაპირი ნათქვამი, აბზაკით იქნება ის გამოყოფილი თუ მიმდევრობით. მაგალითად:

- ბიჭო, რა გინდა, რატო დაგიდის გაშვებული ის შენი ბრუტიანი ცხენი?

- სადღა მყავ ცხენი, მაიმუნო.
- აბა რა უყავი?
- მიტას მივყიდე.
- რომელ მიტას?
- ჯანდაგანთი, თერამეტ თუმნად.
- არა, მართლა?!

შდრ.: - მართლა, მაშ! - მა ვისი ცხენის ნაეაღია ქვემოთ ჩემ ნაკომბოსტარში? - არ ვიცი. გენა, ჩემი თვეზე მეტია მიტასა ჰყავ (რ. ინან.).

10. ტირეთი უნდა გამოიყოს ავტორის სიტყვები, რომლებიც მისდევს პირდაპირ ნათქვამს (ტირეს წინ კი ან წერტილია, ან - მიძიე, ან სხვა სასეენი ნიშანი, შინაარსის შესაბამისად). მაგალითად:

- წვენი გამზრდელაა თუ ხორცი? - იკითხავს ნოშრე.
- წვენი, - მიუგებს ესმა...
- ხორცი ღონეს აძლევს. - აზუსტებს ნოშრე (რ. ინან.).

11. ცირე დაისმის ორ სიტყვას ან ორ ციყვას შიარის. თუ ისინი გამთიყესებიას სივრცითი, დროითი ან რაოდენობითი მიჯნის აღსანიშნავად. მაგალითად:

დარეჯანი... 30-35 წლისას ჰგავდა (ვაჟა); ...გიორგი ათი-თორმეტი წლისა ძლივს იქნებოდა (ილია); მუზეუმის ამ განყოფილებაში V-X საუკუნეთა ხელნაწერებია; X-XI კლასებში ახალი სახელმძღვანელოები შეიტანეს...

ფრჩხილები

1. ფრჩხილებში ჩაისმის სიტყვა ან სიტყვათა შენაერთი, რომელიც წინა სიტყვის ახსნა-განმარტებას წარმოადგენს. მაგალითად:

ბახვა გადიგდებდა მხარ-თეძოზე თავის ბუეკალს (შეილდს); კოდალი (ისარი) ხელში ეჭირა... (გ. წერეთ.);

2. ფრჩხილებში სვამენ ჩართულ წინადადებას. როცა ავტორი სხვათა შორის, გაკერით იძლევა გზადაგზა დამატებით ცნობას, ახსნას თუ შენიშვნას. მაგალითად:

ტკბილად დაგოცნე ფულები (ასე გასინჯეთ, სიხარულის ცრემლებიც კი გადმომცვივდა) და დავაბინავე თავისივე ადგილსა (ლ. არდაზ.); ცამეტ ენკნისთვეს (დათუნამ ეს დღე ძალიან კარგად დაიხსოვა) პასკევიჩი და აბას მირზა ერთმანეთს განჯაში დაეტაკნენ (მ. ჯავახ.);

3. ზოგჯერ ფრჩხილებში ჩაისმის წინადადების ნაწილი. წინადადებასთან გრამატიკულად დაუკავშირებელი სიტყვა ან სიტყვათა შეკავშირება. მაგალითად:

მაღალის ხმით (თითქოს უნდოდა ეს სიტყვები გაეგონებინა მისთვის) დაიძახა (ნ. ლომ); ჩინოვნიკებმა დაუბოლოებელი საქმეები (თითოს კაცი ძლივს ასწევდა) ჩუმად გადაყარეს არქივში (ლ. არდაზ.); მამაჩემმა დაგვიტოვა... ქოხი, დამსხვრეული ტახტი, ერთი ძველი ჭილობი... ერთი პატარა ხალიჩა (დედანემის მზითვევი), ერთი ხელი ლოგინი... (ლ. არდაზ.).

4. ფრჩხილებში უნდა ჩაისვას ნაწერში დამოწმებული წყაროს ჩვენება (ავტორი, თხზულების სათაური, გამოცემის ადგილი, წელი, გვერდი...). მაგალითად:

ადამიანის სრულყოფის უპირველეს ნიშნად სამართლიანობის გრძობა მიმანჩია. იგი, უპირველეს ყოვლისა, მართალი უნდა იყოს თავისი ბუნებით! თუ მასში სიმართლის გრძობა არსებობს, ეს იმას ნიშნავს, რომ მას მოვლენათა ობიექტური შეფასება შეუძლია... ასეთმა ადამიანმა არ იცის „ჩემი“ და „შენი“ - მისთვის ჭეშმარიტებაა ყველაზე (თვით... პლატონზე!) მაღლა!

ადამიანური სიკეთეც ასეთი ფენომენია ჩემთვის. სადღაც ამოვიკითხე: კეთილი ის კი არაა. ვინც კეთილ საქმეებს აკეთებს, არამედ ის, ვისაც ბოროტების ჩადენა არ შეუძლია! დიახ, კეთილშობილებით, სიკეთით აღვსილს, როგორც სახარება ბრძანებს, ბოროტების გულში გავლენაც კი არ უნდა შეეძლოს! (ა. კალანდაძე. „ანა. გამობრწყინდი, მოუღწევლო“. პოეზია, წერილები, მოგონებები, თბილისი, 2007, გვ. 365).

5. ფრჩხილებში ჩაისმის ავტორის რეზონანსი დრამატულ ნაწარმოებში (ავტორის შენიშვნა, რომელიც შეიცავს სცენის მოწყობილობის, პერსონაჟთა გარეგნობის, ქცევის... მოკლე დახასიათებას). მაგალითად, წარმოგიდგინო ფრაგმენტს ვაჟა-ფშაველას პიესიდან „მოკეთილი“:

„მოქმედება პირველი. გამოსვლა მეორე. ივინიე და შალვა:

შალვა (შემოდის, ცალ ხელში თოფი უჭირავს და მეორე ხელში - მგლის ტყავი): მე ვარ და კარგია ვარ. ვერ ამოგყარე იმ ჩენი დამღუპავის მგლის ჯავრი!

ივანე (გაკვირვებით): ბიჭოს! ყოჩაღ, აი გენაცვალე მა თვალეებში! (წამოდგება და კოცნის შალვას). გენაცვალე... აი შენი ჭირიმე, აბა. მანვენე ე ტყავი აქა...

შალვა (ტყავს აძლევს ივანეს): აბა, დაიჭი, აი ჩენი მტერი. მკედარზე მაინც ამოიყარე ჯავრი... და ა.შ.

ბრწყალები

1. ბრწყალებში უნდა ჩაისვას წიგნების, ჟურნალ-გაზეთების, ლიტერატურული ნაწარმოებების, სპექტაკლების, კინოფილმების და ა.შ. სახელწოდებები. მაგალითად:

თაკობ გოგებაშვიდმა 'სქადგინა და გაძისცა სასკლმძღვანელოები: „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“. „დედა ენა“. „ბუნების კარი“. დააარსა საბავშვო ჟურნალები „ნობათი“ და „ჯეჯილი“; ილია ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქერივის“ ერთ-ერთი თავის სათაურია „ხუთი ქისა“. ოთარაანთ ქერივი ფულს ხუთ ნაწილად ყოფდა და ჩანთასავით შეკერილ ქისებში ინახავდა. ამ ქისებს მან ასეთი სახელები შეარქვა: „საჭირნახულო“, „ბარაქალა ქისა“. „საჯანაბო“, „მიეცი და მოგეცეს“. „ფარსილას ქარვასლა“ და „შიოს მარანი“.

2. ბრჭყალებში უნდა ჩავსვათ ციტატები. სხვათა ნათქვამი, თუ ის უცვლელად, სიტყვა-სიტყვითაა მოყვანილი. მაგალითად:

ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონი“ ამ სიტყვებით მთავრდება:

„ამბობენ: შააძლებინა

სნეულსო ფეხზე დადგომა.

ელირსებაო ლუხუმსა

ლაშარის გორზე შადგომა!“

ილია ჭავჭავაძემ თავის „მგზავრის წერილებში“ მოიყვანა გრიგოლ ორბელიანის ცნობილი ლექსის სტრიქონები:

„თერგი რბის, თერგი ღრიალებს,

კლდენი ბანს ეუბნებიან“...

3. ბრჭყალებში სვამენ ირონიულად ნათქვამ, ჩვეულებრივისაგან განსხვავებული მნიშვნელობით ნახმარ, ან არაქართულ, არასალიტერატურო სიტყვას (თუ სიტყვებს)... მაგალითად:

[პლატონის] გულში ცეცხლი ტრიალებდა, მისი ტვინი წისქვილის ბორბალივით ბრუნავდა, რომ რაიმე ხერხი მოეგონა, „ძმურად“ არ გაპყოფოდა მისი „სიმდიდრე“ (დ. კლდ.); რუსის პირდაუბანელმა „იამშჩიკმა“ ფოშტის „პოვოსკა“ მოაყენა (ილია)...

ლიტერატურა

1. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა. ნაწილი II, სინტაქსი, თბილისი, 1948;
2. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. I, თბილისი, 1973;
3. ა. შანიძე, ლ. კვაჭაძე, ქართული ენა. IX კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი, 1990;
4. ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბილისი, 1977;
5. ა. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში. თბილისი, 1968;
6. ფ. ერთელიშვილი, რთული წინადადების ისტორიისათვის ქართულში. I, პიპოტაქსის საკითხები, თბილისი, 1963;
7. ვ. თოფურია, რთული ქვეწყობილი წინადადების მარტივით შენაცვლებისათვის ქართულში, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრებული. X-XI, თბილისი, 1960;
8. ჟ. ფეიჭრიშვილი, ქართული ენის სინტაქსი. სალექციო კურსი, ქუთაისი, 1996;
9. გ. შალამბერიძე, ქართული მართლწერა. თბილისი, 1984;
10. შ. ბიბიჯური, კავშირები ქართულ ენაში. თბილისი, 1969;
11. ა. გიზირია, ქართული ენა, პრაქტიკუმი, თბილისი, 1974;
12. ა. ლღონტი, ქართული წინადადება. თბილისი, 1961;
13. ნ. იოსავა, ქართული ენა, პრაქტიკუმი სინტაქსში, თბილისი, 2003.

შინაარსი

შერწყმული წინადადება	3
ერთგვარ წევრთა შეერთების საშუალებანი	6
შერწყმული წინადადების ტიპები	9
ერთგვარქვემდებარებიანი შერწყმული წინადადება	9
ერთგვარი ქვემდებარების ურთიერთობა შემასმენელთან	11
ერთგვარშემასმენლებიანი შერწყმული წინადადება	15
ერთგვარი შემასმენლების ურთიერთობა ქვემდებარესთან	16
მწკრივთა შესაძლო თანამიმდევრობისათვის ერთგვარშემასმენლებიანი შერწყმულ წინადადებაში	18
ერთგვარ პირდაპირ დამატებათა შემცველი შერწყმული წინადადება	19
ერთგვარი პირდაპირი დამატებების ურთიერთობა შემასმენელთან	19
ერთგვარ ირიბ დამატებათა შემცველი შერწყმული წინადადება	22
ერთგვარი ირიბი დამატებების ურთიერთობა შემასმენელთან	22
ერთგვარ უბრალო დამატებათა შემცველი შერწყმული წინადადება	25
ერთგვარი უბრალო დამატებების ურთიერთობა სინტაგმის წევრთან	29
ერთგვარგანსაზღვრებებიანი შერწყმული წინადადება	30
ერთგვარი განსაზღვრებების ურთიერთობა სინტაგმის წევრთან	32
ერთგვარგარემოებებიანი შერწყმული წინადადება	35
ერთგვარ ადგილის გარემოებათა შემცველი შერწყმული წინადადებები	35
ერთგვარ დროის გარემოებათა შემცველი შერწყმული წინადადებები	36
ერთგვარ ვითარების გარემოებათა შემცველი შერწყმული წინადადებები	37
ერთგვარ მიზეზის გარემოებათა შემცველი შერწყმული წინადადებები	38
ერთგვარ მიზნის გარემოებათა შემცველი შერწყმული წინადადებები	39
ერთგვარი გარემოებების ურთიერთობა სინტაგმის წევრთან	42

შერეული (ნარევი) სახის შერწყმული წინადადება	43
აუნქეუაციის საკითხები შერწყმულ წინადადებაში	45
ერთგვარი წევრების განმარტადებელი (გამაერთიანებელი) სიტყვები შერწყმულ წინადადებაში (მართლწერის საკითხებითურთ)	46
განკერძობული სიტყვები და გამოთქმები	50
განკერძობული განსაზღვრება	51
განკერძობული გარემოება	54
განკერძობული ადგილის გარემოება	55
განკერძობული დროის გარემოება	57
დანართი	60
ჩართული	64
მიმართვა	71
მიგებითი ნაწილაკები	73
შორისდებული	76
რთული წინადადება	78
რთული თანწყობილი წინადადება	82
მწკრივთა შესაძლო შეფარდებებისა და დროთა თანამიმდევრობის შესახებ რთულ თანწყობილ წინადადებაში	86
სასეენ ნიშანთა ხმარებისათვის რთულ თანწყობილ წინადადებაში	87
რთული ქვეწყობილი წინადადება	88
რთული ქვეწყობილი წინადადების შემადგენელ წინადადებათა (კომპონენტთა) შეერთების საშუალებანი	89
დამოკიდებულ წინადადებათა კლასიფიკაცია	93
მთავარი წინადადების წევრთა შინაარსის გადმომცემი დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადებები	100
ქვემდებარულდამოკიდებულნიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება	101
დამატებითდამოკიდებულნიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება	103
განსაზღვრებითდამოკიდებულნიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება	108
მიმართებითი ნაცვალსახელის ბრუნვა და რიცხვი	113
გარემოებითდამოკიდებულნიანი რთული ქვეწყობილი წინადადებები	119
ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება	119

დროის გარეუბნებითა დასოკიდებული წინადადების შემცველი როული ქვეწიბილი წინადადება122
ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი როული ქვეწიბილი წინადადება124
მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი როული ქვეწიბილი წინადადება127
მიზნის გარეუბნებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი როული ქვეწიბილი წინადადება130
შემასმენლურდამოკიდებულნიანი როული ქვეწიბილი წინადადება133
სხვა სახის დამოკიდებული წინადადებები135
პირიბითდამოკიდებულნიანი როული ქვეწიბილი წინადადება135
თუ და რომ კავშირები სხვადასხვა სახის როული ქვეწიბილ წინადადებაში139
დათმობითდამოკიდებულნიანი როული ქვეწიბილი წინადადება142
შედგობითდამოკიდებულნიანი როული ქვეწიბილი წინადადება148
მთავრის მიმართი დამოკიდებული წინადადება150
დამოკიდებული წინადადება მთავრის გარეშე151
როული ქვეწიბილი წინადადების მარტივით შენაცვლება153
მწკრეთა შესაძლო შეფარდებებისა და დროთა თანამიმდევრობის შესახებ როულ ქვეწიბილ წინადადებაში160
როულ თახწიბილ და როულ ქვეწიბილ წინადადებათა მსგავსება და განსხვავება162
როული ქვეწიბილი წინადადება რამდენიმე დამოკიდებულთ163
შერეული (ნარევი) სახის როული წინადადება (ზერთული წინადადება)170
სასვენი ნიშნების ხმარებისათვის ზერთულ წინადადებაში173
პირდაპირი და ირიბი ნათქვამი175
სასვენი ნიშნები სხვათა სიტყვასთან177
პუნქტუაცია (სასვენ ნიშნთა ხმარების ძირითადი წესები)180